

Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar

Liesbeth Schreuder Marianne Boogaard Ruben Fukkink Josette Hoex

Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar

Springplank naar een gefundeerde aanpak in de
buitenschoolse opvang

Liesbeth Schreuder
Marianne Boogaard
Ruben Fukkink
Josette Hoex

© Reed Business, Amsterdam 2011

Basisonwerp omslag en binnenwerk: Verheul Communicatie,
Alphen aan den Rijn

Foto's: Ed Selhorst, Den Dolder

Met dank aan de buitenschoolse opvang Boshut, Domino,
Donderdagsteen, Kick, Villa zeezicht, Waterval, Zazah, (Stichting
Kinderopvang Amersfoort) en naschoolse opvang Mirakel en
Sportkids (Stichting Kinderopvang Hilversum).

Auteurs:

Drs. E.T. Schreuder (Nederlands Jeugdinstituut)

Dr. M. Boogaard (Kohnstamm Instituut)

Dr. R.G. Fukkink (Kohnstamm Instituut)

J.A.M. Hoex (Nederlands Jeugdinstituut)

In opdracht van:

Bureau Kwaliteit Kinderopvang (BKK)

Financiering door:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)

Reed Business bv, Postbus 152, 1000 AD Amsterdam.

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed.
Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen,
aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid.
Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden
zij zich gaarne aanbevelen.

Waar dit mogelijk was, is aan auteursrechtelijke verplichtingen
voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen
ontlenen aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in
verbinding te stellen met de uitgever.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde
uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar
gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor
zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uit-
gave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912, dient
men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen
aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp,
www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit
deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken
(artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting
PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie,
Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl). Voor het
overnemen van (een) gedeelte(n) van deze uitgave ten behoeve van
commerciële doeleinden dient men zich te wenden tot de uitgever.

ISBN 978 90 352 3327 0
NUR 854

Voorwoord

Goede buitenschoolse opvang is van grote waarde. Deze opvang maakt het ouders mogelijk om ook buiten de schooluren van hun kinderen te werken en te studeren. Dat is niet alleen in het belang van ouders; het is van algemeen belang. Zeker nu het aantal gepensioneerden groeit en de beroepsbevolking gaat krimpen, is het noodzakelijk dat meer mensen meer werken. Anders komen we al gauw handen te kort in het onderwijs, de zorg, de techniek en andere sectoren die essentieel zijn voor onze economie. Buitenschoolse opvang kan een belangrijke bijdrage leveren aan de noodzakelijke verhoging van de arbeidsdeelname van ouders met kinderen op de basisschool.

De kwaliteit van de kinderopvang is daarbij een kernpunt. Ouders moeten de zorg voor hun kinderen met een gerust gevoel uit handen kunnen geven. De overheid stelt eisen aan de kwaliteit, en controleert die ook, maar de verantwoordelijkheid ligt allereerst bij de aanbieders van kinderopvang. Die zijn verplicht een veilige en ook pedagogisch verantwoorde omgeving aan te bieden, waarin kinderen zich goed kunnen ontwikkelen. Aanbod en pedagogische aanpak moeten passen bij de ontwikkelingsfase van kinderen. Goede verzorging en een veilige plek zijn belangrijk, maar kinderen moeten zich ook op een speelse manier kunnen ontwikkelen. Ze willen

met vriendjes en vriendinnetjes spelen, aan sport doen, naar muziek luisteren, hun huiswerk kunnen maken of meedoen aan creatieve activiteiten.

Dat vraagt nogal wat van pedagogisch medewerkers. Er is niet één aanpak voor iedereen. Daarom is het goed dat het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* onderbouwing en ondersteuning probeert te geven bij het kiezen van een

eigen pedagogische werkwijze. Ik hoop dat dit boek nuttig in de praktijk is en een positieve bijdrage levert aan een verdere verbetering van de kwaliteit van de buitenschoolse opvang.

Henk Kamp

Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Inhoud

Inleiding

13

- › Functie van het Pedagogisch kader
kindercentra 4-13 jaar
- › Functie van de buitenschoolse opvang
- › Pedagogische keuzes en dilemma's
- › Omgeving van de buitenschoolse opvang
- › Bouwstenen voor het Pedagogisch kader
kindercentra 4-13 jaar
- › Indeling van het Pedagogisch kader
kindercentra 4-13 jaar
- › Nadenken, doordenken en overdenken

Pedagogisch kader in schema

26

Theorie Deel I Pedagogische kennis

Wat hebben kinderen nodig?

Inleiding

HOOFDSTUK 1

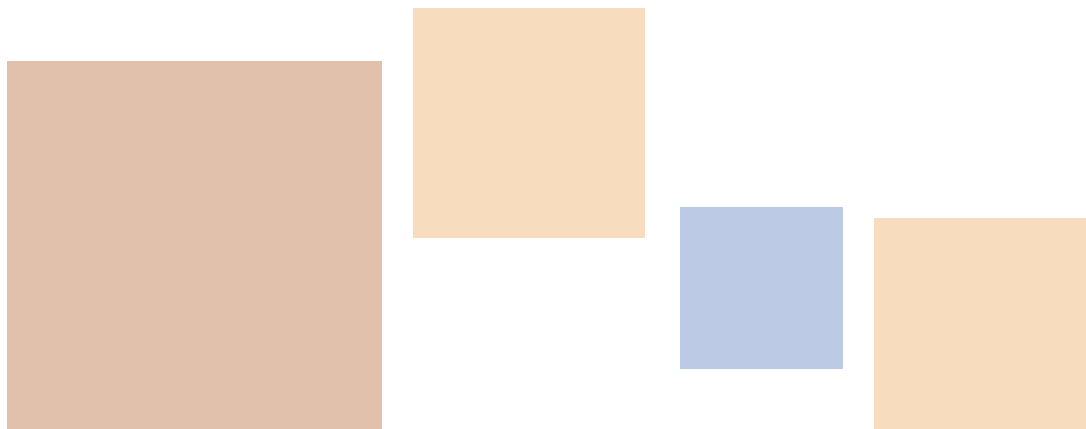
Veiligheid en welbevinden.....31

- › Fysieke en emotionele veiligheid
- › Welbevinden
- › Tot slot

HOOFDSTUK 2

Autonomie en participatie.....39

- › Autonomie
- › Participatie
- › Tot slot

HOOFDSTUK 3 Spelen en vrije tijd.....47

- › Vrije tijd
- › Spelen
- › Buiten spelen
- › Spelen en leeftijd
- › Balans tussen sturen en afzijdigheid
- › Tot slot

HOOFDSTUK 4 Leren en ontwikkelen.....57

- › Hoe leren kinderen van 4 tot 13 jaar?
- › Ontwikkeling in grote lijnen
- › Motorische ontwikkeling
- › Seksuele ontwikkeling
- › Taal-denkontwikkeling
- › Sociale ontwikkeling
- › Morele ontwikkeling
- › Als de ontwikkeling niet voorspoedig loopt
- › Tot slot

HOOFDSTUK 5 Relaties in de groep.....77

- › Samenstelling van de groep
- › De groep als leeromgeving
- › Jongens en meisjes
- › Relatiestijlen en rollen
- › Positieve en negatieve groepen
- › Een uitzondering zijn in de groep
- › Tot slot

HOOFDSTUK 6 Samenwerken met ouders.....89

- › Verschillende ouders
- › Begrip, respect en vertrouwen
- › Oudercontacten
- › Tot slot

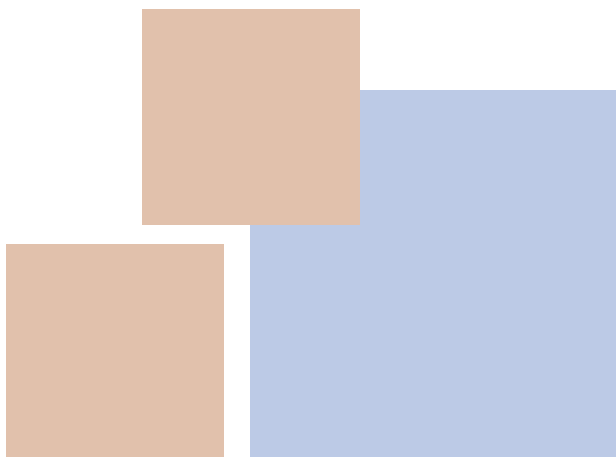
Deel II Pedagogische doelen

Wat willen we bereiken?

Inleiding

HOOFDSTUK 7 Vier pedagogische basisdoelen.....101

- › Fysieke en emotionele veiligheid
- › Persoonlijke competentie
- › Sociale competentie
- › Overdracht van waarden en normen
- › Pedagogische opdracht
- › Tot slot

HOOFDSTUK 8 **Pedagogische kwaliteit.....109**

- › Werken aan kwaliteit
- › Verwachtingen van direct betrokkenen
- › Proceskwaliteit en structurele kwaliteit
- › Tot slot

HOOFDSTUK 9 **De waarde van de buitenschoolse opvang.....115**

- › Invloed van de buitenschoolse opvang
- › Meerwaarde van buitenschoolse opvang
- › Tot slot

Praktijk **Deel III Pedagogische middelen**

Wat doen we in de buitenschoolse opvang?

Inleiding

HOOFDSTUK 10 **De pedagogisch medewerker.....125**

- › De rol van de pedagogisch medewerker in het kinderleven
- › Een eigenstandig beroep
- › Algemene beroepshouding
- › Samenwerken in het team
- › Tot slot

HOOFDSTUK 11 **Interactievaardigheden.....135**

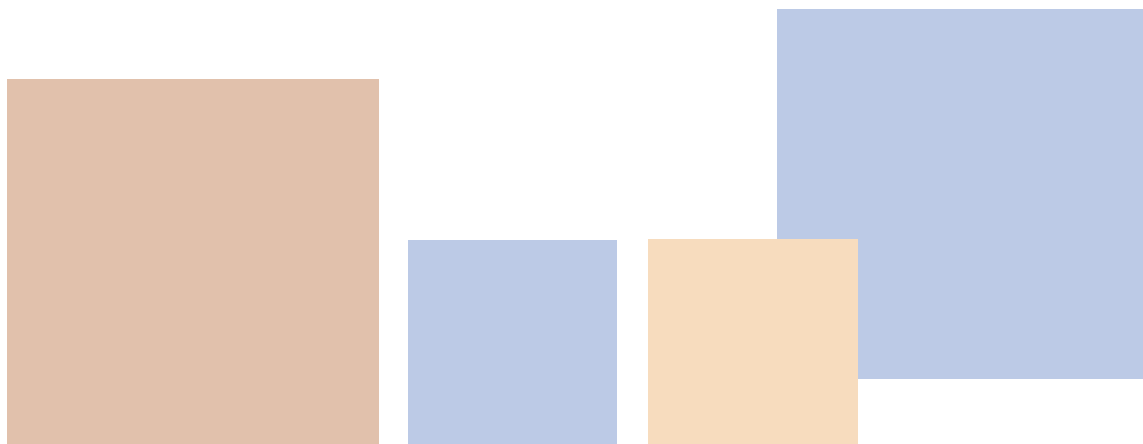
- › Emotionele ondersteuning bieden
- › Autonomie respecteren
- › Leiding geven en structuur bieden
- › Informatie en uitleg geven
- › Interacties in de groep begeleiden
- › Stimuleren van de ontwikkeling
- › Omgaan met lastig gedrag
- › Tot slot

HOOFDSTUK 12 **Organisatie van de groep.....151**

- › Een positieve groep
- › Groepsregels
- › De eigen groep als basis
- › Opendeurenbeleid
- › Tot slot

HOOFDSTUK 13 **Dagritme.....167**

- › De elementen van het dagritme
- › Hanteren van het dagritme
- › Vakantieprogramma
- › Voorschoolse opvang
- › Tot slot

HOOFDSTUK 14 **Kinderparticipatie.....177**

- › Wat is kinderpaticipatie?
- › Pedagogische doelen van kinderpaticipatie
- › Participatief werken
- › Kinderparticipatie en leeftijd
- › Waar kan het over gaan?
- › Tot slot

HOOFDSTUK 15 **Spel- en** **activiteitenbegeleiding.....189**

- › Vrij spel en georganiseerde activiteiten in balans
- › Pedagogische doelen van vrij spel
- › Begeleiden van vrij spel
- › Aandachtspunten bij vrij spel
- › Buiten spelen
- › Aandachtspunten bij buitenspel
- › Pedagogische doelen van georganiseerde activiteiten
- › Organiseren van een activiteitenaanbod
- › Aandachtspunten bij het activiteitenaanbod
- › Soorten activiteiten
- › De plaats van de nieuwe media
- › Tot slot

HOOFDSTUK 16 **Binnen- en buitenruimte.....209**

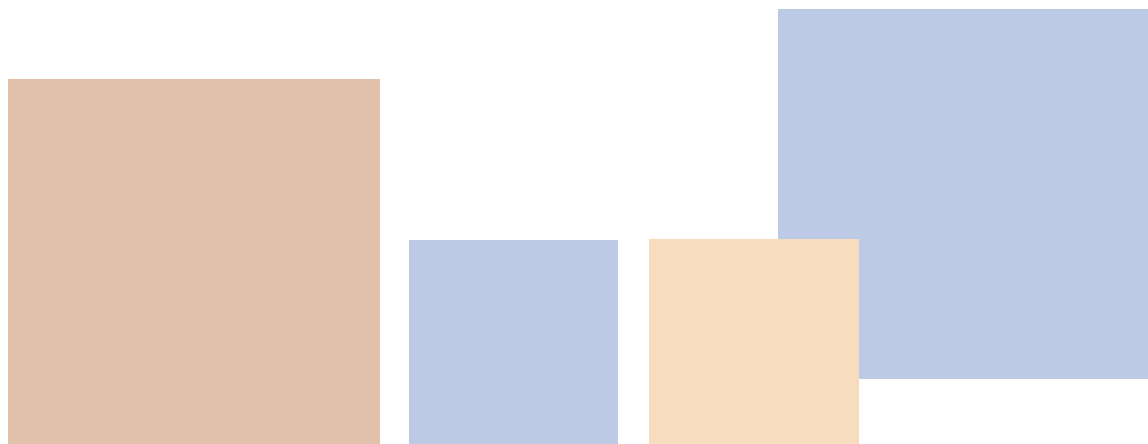
- › Indelen en inrichten van de binnenruimte
- › Uitgangspunten bij indelen en inrichten
- › Spelmateriaal
- › Een aantrekkelijke buitenruimte
- › Indelen en inrichten van de buitenruimte
- › Tot slot

HOOFDSTUK 17 **Observeren en volgen.....225**

- › Oplettend rondkijken
- › Observeren en volgen met een doel
- › Kenmerken van observeren
- › Kindvolgsystemen
- › Tot slot

HOOFDSTUK 18 **Samenwerken met de** **omgeving.....235**

- › Met wie werkt de buitenschoolse opvang samen?
- › Verbinden van verschillende werelden
- › Kindgericht samenwerken
- › Afstemmen van pedagogisch beleid en activiteiten-aanbod
- › Samenwerken in de toekomst
- › Tot slot

Deel IV Profielen

Wat doen we in de thematische buitenschoolse opvang?

Inleiding

HOOFDSTUK 19

Profielen in de thematische buitenschoolse opvang.....253

- › Verschillende thema's
- › Specifieke doelgroepen
- › Samen met de basisschool
- › Tot slot

HOOFDSTUK 20

Pedagogische doelen en middelen in de thematische buitenschoolse opvang.....265

- › Dezelfde aanpak maar binnen het thema
- › Extra aanbod maar buiten het thema
- › Tot slot

HOOFDSTUK 21

De pedagogisch medewerker in de thematische buitenschoolse opvang.....275

- › Pedagogische en specialistische kennis
- › Pedagogische en specialistische taken
- › Tot slot

Literatuur 283

Met dank aan! 291

Register 294

Inleiding

In deze inleiding komen de volgende zaken aan bod:

- › De functie van het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar*. Wat is de waarde ervan voor het werkveld en voor de pedagogisch medewerker?
- › De functie van de buitenschoolse opvang. Vanuit welke gedachten en uitgangspunten is dit pedagogisch kader geschreven?
- › Pedagogische keuzes. Wat zijn belangrijke vraagstukken waarin teams in de buitenschoolse opvang keuzes moeten maken?
- › De omgeving van de buitenschoolse opvang. Wat is de gezamenlijke pedagogische opdracht van voorzieningen in de vrije tijd van kinderen en wat is de positie van de buitenschoolse opvang daarin?
- › Bouwstenen voor het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar*. Welke theoretische en maatschappelijke gedachten zijn leidend in dit pedagogisch kader? En hoe is de aansluiting op het *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar*?
- › Een overzicht van de opbouw van het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar*.

Hij en zij

In de buitenschoolse opvang werken mannen en vrouwen en komen jongens en meisjes. We verwijzen naar een kind in de 'hij'-vorm en bedoelen daarmee ook de meisjes. Naar de pedagogisch medewerker verwijzen we in de vrouwelijke persoonsvorm en bedoelen daarmee ook de mannelijke collega's.

Functie van het Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar

Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* is geschreven voor de pedagogisch medewerker in de buitenschoolse opvang. Het maakt duidelijk wat goede buitenschoolse opvang inhoudt: een plek waar kinderen

zich thuis voelen, waar ze met hun vriendjes en vriendinnetjes spelen en die hun mogelijkheden biedt om zich te ontwikkelen. Pedagogisch medewerkers maken die omgeving voor kinderen. Daarbij houden ze rekening met verschillende behoeften en ontwikkelingsfasen van kinderen, zodat kinderen van 4 jaar zich er net zo thuis voelen als kinderen van 12 jaar.

Pedagogisch medewerkers zijn professionele opvoeders. Zij hebben aandacht voor elk kind, begrijpen wat hen bezighoudt en reageren passend en liefdevol. Dit doen zij met kennis van zaken en met betrokkenheid. Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* biedt een houvast bij het invullen en uitvoeren van het aanbod van de buitenschoolse opvang. Het verheldert de doelen van het werk, zorgt voor inspiratie, geeft richtlijnen en voorbeelden. Het biedt mogelijkheden voor kritische reflectie op en verbeteren van het eigen handelen.

Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* geeft onderbouwing bij het kiezen van een eigen pedagogische werkwijze. Het is geen leerplan dat voorschrijft wat kinderen moeten doen of moeten leren.

De Wet kinderopvang verplicht een centrum voor buitenschoolse opvang om 'verantwoorde kinderopvang' aan te bieden. Daarmee wordt kinderopvang bedoeld die bijdraagt aan een goede ontwikkeling van een kind in een veilige en gezonde omgeving. Die verplichting roept de vraag op hoe de buitenschoolse opvang dat doet. Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* geeft hierover informatie. Die informatie is ondergebracht in drie vragen:

- 1 Wat hebben kinderen die gebruikmaken van buitenschoolse opvang nodig?
- 2 Wat willen we met het aanbod op de buitenschoolse opvang bereiken?
- 3 Hoe kunnen we dat op de buitenschoolse opvang vormgeven?

De buitenschoolse opvang werkt met kinderen na schooltijd, dus in hun vrije tijd. Daarin zijn zij niet de enige. Ook verenigingen, clubs, kinderwerk en brede scholen bieden na schooltijd activiteiten en lessen aan voor dezelfde doelgroep. De buitenschoolse opvang stemt zijn aanbod af op de andere aanbieders. Bij die samenwerking kan de informatie in het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* van pas komen om keuzes te onderbouwen en woorden te geven aan ideeën voor gezamenlijke activiteiten en taakverdeling. Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* laat zien wat de buitenschoolse opvang te bieden heeft. Dat is vanwege de intensieve samenwerkingsrelatie vooral belangrijk in het contact met het basisonderwijs.

Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* is zowel in organisaties voor buitenschoolse opvang als in de initiële opleidingen te gebruiken. Hoe beter een pedagogisch medewerker tijdens de initiële leerroute wordt toegerust, des te beter en sneller zullen teams met hun nieuwe collega kunnen samenwerken. Het pedagogisch kader is geschikt als input voor teamdiscussie, bijscholing en coaching, lessen en lesmateriaal.

- Daarmee zijn de drie belangrijkste functies van dit pedagogisch kader benoemd:
- › houvast voor de pedagogisch medewerker;
 - › visitekaartje voor samenwerkingspartners;
 - › basisonderwijsdocument voor opleidingen.

De ondertitel van dit boek verwijst naar een springplank. Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* is een springplank voor eigen pedagogische overwegingen en keuzes van elk centrum voor buitenschoolse opvang. Het is een afzetpunt om tot een aanbod te komen dat dankzij de pedagogische kwaliteit gewaardeerd wordt door alle betrokkenen.

Functie van de buitenschoolse opvang

De buitenschoolse opvang is een jonge sector in de groei. In de jaren 2005-2010 heeft een enorme uitbreiding plaatsgevonden en het einde van de groei lijkt nog niet in zicht. De groei is ingezet toen basisscholen de wettelijke taak kregen om voor buitenschoolse opvang bij hun school te zorgen als ouders daaraan behoefte hadden (2007).

KENNIS

Aantallen: kinderen, kindplaatsen en centra (2009)

Organisaties en locaties

Er zijn 1.228 organisaties die buitenschoolse opvang aanbieden op 5.393 locaties, verspreid over Nederland. In de Randstad wordt meer buitenschoolse opvang aangeboden dan in de noordelijke en oostelijke provincies.

Kindplaatsen en kinderen

Er zijn eind 2009 ruim 187.000 kindplaatsen beschikbaar. Een kindplaats duidt een plaats aan voor 5 dagen per week. Veel kinderen komen parttime. Een kindplaats wordt dus door meer kinderen gebruikt. Volgens berekening van het Netwerkbureau kinderopvang wordt één kindplaats gemiddeld bezet door 1,6 kind; 17% van de kinderen tussen 4 en 13 jaar maakt gebruik van de buitenschoolse opvang in een kindercentrum. Dat zijn vooral kinderen tussen 4 en 10 jaar.

Gebruik naar leeftijd

Er is een groot verschil in het aantal gebruikers per leeftijdsgroep. Hoe jonger de kinderen hoe hoger het percentage dat gebruikmaakt van buitenschoolse opvang; 50% van de 4-jarigen maakt gebruik van de formele kinderopvang. Hierbij zal een aantal kinderen nog steeds op het kinderdagverblijf verblijven. Geschat wordt dat het percentage 4-jarigen in de buitenschoolse opvang gelijk is aan het percentage 5-jarigen. Het percentage betreft het aantal kinderen per leeftijdsjaar dat gebruikmaakt van buitenschoolse opvang (inclusief gast-ouderopvang).

5 jaar:	72.371 kinderen	(37%)
6 jaar:	66.714 kinderen	(33%)
7 jaar:	57.611 kinderen	(29%)
8 jaar:	48.976 kinderen	(24%)
9 jaar:	41.088 kinderen	(20%)
10 jaar:	30.775 kinderen	(15%)
11 jaar:	21.525 kinderen	(11%)
12 jaar:	11.574 kinderen	(6%)

Bronnen: Netwerkbureau kinderopvang, Regioplan (2010) en CBS (2010).

Sector in ontwikkeling

De sector breidt niet alleen flink uit, maar vernieuwt ook zijn werkwijze voortdurend. Dat maakt het werkveld juist zo leuk en dynamisch. Dit vernieuwingsproces is al sinds 1995 aan de gang. De buitenschoolse opvang profileerde zich vanaf die tijd niet meer in de eerste plaats als opvang, maar als vrijetijdsvoorziening voor kinderen van werkende ouders. Een voorziening waar je tal van leuke en zinvolle activiteiten kunt doen, vooral voor de kinderen vanaf 6 jaar belangrijk. Voor kinderen is een vrijetijdclub een meer positieve invulling dan 'opvang'. Het voelt anders: er wordt niet op je gepast, maar je gaat naar een club.

Sinds enige jaren legt de buitenschoolse opvang ook verschillende accenten in het aanbod. Er ontstaan daarvoor gespecialiseerde centra voor buitenschoolse opvang met een thema, zoals de 'sport-bso', de 'theater-bso' en de 'natuur-bso'. Kinderen en hun ouders kunnen dan een omgeving kiezen die het beste past bij wat zij willen doen of leren. Dit gespecialiseerde aanbod wordt op verschillende manieren georganiseerd. Grofweg zien wij twee vormen:

- › Het aanbod van de buitenschoolse opvang wordt volledig bepaald door het thema. Locatie en activiteiten zijn

hierop aangepast. De kinderen gaan al hun opvangdagen naar de gespecialiseerde buitenschoolse opvang.

- › De 'reguliere' buitenschoolse opvang breidt uit met een aanbod op een of meer thema's. Een kind gaat vanuit zijn gewone buitenschoolse opvang naar een thematische locatie. Die gespecialiseerde locatie kan horen bij de eigen organisatie, maar kan ook horen bij een sportvereniging of muziekschool. De opvangorganisatie heeft als het ware haar eigen vrijetijdclub(s).

Centra voor buitenschoolse opvang verschillen ook steeds meer in omvang. De gemiddelde omvang is 35 kinderen (Regioplan 2009), maar er zijn heel grote locaties waar 150 kinderen per dag komen en heel kleine met slechts één groepje. De pedagogische mogelijkheden van deze twee extremen zijn verschillend. Een groot centrum heeft meer armslag bij het organiseren van verschillende activiteiten en het werken met verschillende leeftijdsgroepen. Een klein centrum zal hiervoor eerder samenwerken met andere aanbieders. Een groot centrum moet echter meer moeite doen voor het organiseren van de huiselijke sfeer en persoonlijke aandacht voor de kinderen, iets wat in kleine centra meer vanzelf gaat.

Vier functies

Al die veranderingen geven aan dat de plaats van buitenschoolse opvang in het kinderleven in beweging is. Maar voor alle buitenschoolse opvang geldt dat hij, al dan niet samen met partners zoals school en vrijetijdsorganisaties, vier belangrijke functies vervult voor kinderen en ouders:

- › vervangen van de thuissituatie;
- › vrijetijdsbesteding;
- › opvoeden tot participatie;
- › samen met de ouders opvoeden.

› VERVANGEN VAN DE THUISITUATIE

De eerste functie komt voort uit het feit dat de ouders wegens werk of studie (of soms door andere factoren) niet beschikbaar zijn. De buitenschoolse opvang neemt de verantwoordelijkheid voor het kind tijdelijk van de ouders over. De buitenschoolse opvang wil een tweede thuis zijn voor de kinderen, met een huiselijke sfeer waarin elk kind gezien en gekend wordt en persoonlijke aandacht krijgt.

› VRIJETIJDSEBESTEDING

In de tweede functie geeft de buitenschoolse opvang invulling aan de vrije tijd van kinderen. Het belangrijkste kenmerk daarvan is dat kinderen vrije keuze hebben en eigen initiatief kunnen nemen voor hun spel en activiteiten. Vrij spelen alleen is echter een te magere aanbod in de buitenschoolse opvang. Georganiseerde vrijetijdsactiviteiten en uitstapjes zijn een noodzakelijke aanvulling, zowel als extra stimulans voor de brede ontwikkeling van kinderen als voor hun plezier.

› OPVOEDEN TOT PARTICIPATIE

Het belang van de derde functie van de buitenschoolse opvang, opvoeden tot maatschappelijke participatie, krijgt de laatste tijd steeds meer gewicht. De buitenschoolse opvang zou niet alleen gericht moeten zijn op individuele ontplooiing, maar ook op waarden als democratisch functioneren, samenwerken en rekening houden met de wensen van anderen. Kinderen doen in de buitenschoolse opvang ervaringen op die van belang zijn voor het samenleven met anderen: ze leren functioneren in een groep; ze spelen met kinderen met verschillende achtergronden; ze moeten samen overleggen en conflicten oplossen; ze oefenen met verschillende groepsrollen; ze leren om verantwoordelijkheid te nemen en te dragen.

› SAMEN MET DE OUDERS OPVOEDEN

De vierde functie is het uitwisselen van informatie tussen buitenschoolse opvang en ouders over de ontwikkeling en opvoeding van het kind. Ouders hebben vaak (kleine) zorgen en vragen die zij met de pedagogisch medewerker kunnen bespreken. Omgekeerd kunnen ouders hun ideeën over opvoeding meegeven aan de buitenschoolse opvang. Het uitwisselen van pedagogische informatie tussen buitenschoolse opvang en ouders vormt het principe van gezamenlijk opvoeden. Voor het gevoel van veiligheid van kinderen is het van groot belang dat hun ouders en hun pedagogisch medewerkers vertrouwen in elkaar hebben.

KENNIS

Acht rechten van kinderen in de buitenschoolse opvang

Het Landelijk Pedagogienplatform Kinderopvang (LPK) discussieerde in 2006 over de kwaliteit van de buitenschoolse opvang. Zij formuleerden acht kernpunten als rechten van kinderen.

Kinderen treffen in hun buitenschoolse opvang aan:

- 1 een tweede thuis met gezelligheid, vrolijke sfeer en persoonlijke aandacht;
- 2 spelen naar eigen keuze;
- 3 privacy en autonomie: kinderen kunnen alleen en zelfstandig zijn;
- 4 participatie: kinderen hebben inspraak en verantwoordelijkheid;
- 5 aansluitend aanbod op: leeftijd, sekse en interesses;
- 6 normen en waarden: gelegenheid tot meningsvorming en discussie;
- 7 leefgemeenschap: diversiteit meemaken, en verbondenheid met ouders en buurt;
- 8 samenwerking met de ouders.

Bron: Landelijk Pedagogienplatform Kinderopvang (2006), www.pedagogienplatform.nl

Pedagogische keuzes en dilemma's

Op een aantal vraagstukken in de buitenschoolse opvang is geen eenduidig antwoord mogelijk. Ze vragen om discussie en een eigen afweging. Een bepaalde

keuze leidt tot een andere pedagogische aanpak, andere accenten in het dagprogramma of zelfs tot een ander accent in het profiel van de buitenschoolse opvang. De hieronder aangestipte vraagstukken staan ook in deel III 'Pedagogische middelen', verspreid over verschillende hoofdstukken. Heel vaak hebben ze te maken met het vinden van de juiste balans tussen twee zaken die beide positieve kanten hebben voor de kinderen.

› HET BELANG VAN DE EIGEN GROEP

Welke positie en functie krijgt de eigen vaste groep voor de kinderen? In alle centra voor buitenschoolse opvang worden kinderen ingedeeld in stamgroepen met vaste pedagogisch medewerkers. Ze hebben een eigen ruimte. Maar soms zien kinderen hun groep alleen bij binnenkomst. Ze eten en drinken er wat en verspreiden zich dan over het gebouw om te spelen of aan activiteiten mee te doen. De vraag is of dit voldoende is om van 'een eigen groep' te spreken. Sommige buitenschoolse opvangcentra willen vanuit hun pedagogisch perspectief veel doen met de eigen groep. Zij beschouwen de stamgroep als veilige thuisbasis voor kinderen; ze gebruiken de groep als leerschool voor sociale relaties tussen kinderen; ze

voeren activiteiten voor kinderopvang uit in de eigen groep; ze vieren gezamenlijke feesten in de eigen groep. Deze centra organiseren het dagprogramma zo dat er tijd genoeg is voor verblijf en activiteiten in de eigen groep. Er is ook buitenschoolse opvang waar de nadruk vooral ligt op een gevarieerd activiteiten-aanbod buiten de eigen groep. Het verblijf in de eigen groep krijgt minder prioriteit, omdat daar eenvoudig minder tijd voor is.

Bij discussie hierover spelen eigen pedagogische speerpunten, maar ook de mening van kinderen en ouders een rol. De vraag kan ook per leeftijdsgroep bekeken worden. Bijvoorbeeld: hoe jonger de kinderen, hoe meer nadruk op de eigen groep. Beslissingen over de aanpak hebben vergaande invloed op de inzet van de pedagogische middelen.

› BESCHERMEN OF LOSLATEN

De buitenschoolse opvang wordt geacht kinderen te beschermen tegen onveilige situaties, maar niet te veel. Want kinderen moeten ook steeds meer zelfstandig leren worden. Deze balans verschuift met de leeftijd van de kinderen, maar ook met een inschatting van mogelijke gevaren in de omgeving van de kinderen. In een omgeving met druk verkeer worden kinderen

minder snel zonder begeleiding op pad gestuurd dan in een rustige omgeving. Wat die juiste balans is moet eigenlijk telkens opnieuw ter discussie gesteld worden om te bezien of nog steeds de juiste keuzes worden gemaakt.

› VRIJ SPELEN OF GEORGANISEERDE ACTIVITEITEN

Vrij spelen hoort bij de vrije tijd van kinderen en dus bij de buitenschoolse opvang. Ook georganiseerde activiteiten met de groep horen daar steeds meer bij. Het bewaren van de balans daarin is een punt van aandacht in elke buitenschoolse opvang. Vooral in de grote centra kan de balans gemakkelijk doorslaan naar een te omvangrijk activiteitenaanbod. Worden de kinderen dan niet te veel vermaakt? Leren zij nog wel zelf kiezen en initiatief te nemen? In andere centra ligt de nadruk misschien juist weer te veel op vrij spel. Krijgen die kinderen wel genoeg uitdaging om nieuwe dingen te leren? Gaan ze zich niet vervelen? Ook deze balans kan per leeftijdsgroep verschillend uitpakken.

› STUREN OF AFZIJDIG BLIJVEN TIJDENS VRIJ SPEL

Spelen zonder toezicht is bijzonder leerzaam voor kinderen. Ze zijn dan zelf verantwoordelijk voor het goede

spelverloop en voor de sociale omgang met anderen. Maar sommige kinderen hebben juist veel baat bij sturing en input van de pedagogisch medewerker tijdens het vrij spel. De pedagogisch medewerker kan nieuwe ideeën lanceren, helpen om het spel leuker te maken en kinderen begeleiden die niet gemakkelijk met vrij spel meedoen. Voor sommige kinderen is sturing niet nodig, maar voor de sociaal wat minder vaardige kinderen is dat juist van grote waarde voor hun welbevinden en persoonlijke ontwikkeling.

› KINDERPARTICIPATIE: CONSULTEREN, INGAAN OP INITIATIEVEN OF SAMEN VERANTWOORDELIJK

Kinderen horen de kans te krijgen om mee te denken over hun eigen buitenschoolse opvang. Buitenschoolse opvang biedt uitgelezen mogelijkheden voor participatie en daar leren kinderen veel van. Hoe ver die kinderpaticipatie kan gaan, is een punt van discussie. Sommigen vinden het betrekken van kinderen bij de opzet en uitvoering van het aanbod de kern. Anderen zien kinderpaticipatie vooral als het ondersteunen van initiatieven van kinderen. En weer anderen vinden dat het gaat om gezamenlijke verantwoordelijkheid. Al deze vormen hebben verschillende pedagogische

doelen. Het is belangrijk om over de inhoud van kinderparticipatie duidelijkheid te krijgen in het team. Anders wordt het al snel een containerbegrip waarvan iedereen zegt 'dat hij eraan doet', zonder dat duidelijk is wat dat inhoudt.

› ONTSPANNING OF ONTWIKKELING

Kinderen leren altijd, ook van activiteiten die ze puur voor hun ontspanning doen: op straat voetballen, computeren of tv-kijken bijvoorbeeld. In zoverre is de tegenstelling tussen ontspanning en ontwikkeling enigszins kunstmatig. Toch zijn er verschillende gradaties qua ontwikkelingsgerichtheid. Veel centra voor buitenschoolse opvang vinden dat de boog niet altijd gespannen kan zijn. Kinderen leren op school al zo veel en hebben recht op ontspanning. Maar de buitenschoolse opvang wil ook een extra stimulans bieden voor talentontwikkeling. Wat moet de balans zijn tussen beide? Fiftyfifty?

De uitkomst van deze discussie is deels afhankelijk van de doelgroep van het centrum. Kinderen die al veel stimulans ontvangen vanuit hun thuissituatie hebben wellicht voldoende aan ontspannende activiteiten. Terwijl meer ontwikkelingsgerichte activiteiten juist van grote waarde zijn voor kinderen met minder thuisbagage. Ook de mening en verwachting van basisschool en ouders zijn van invloed op de keuze voor bepaalde activiteiten.

› VERSCHIL MAKEN MET EEN CLUB

De laatste jaren is er een trend om thematische buitenschoolse opvang op te zetten. Het gaat om buitenschoolse opvang die zijn activiteiten aanbod richt op een specifiek thema. Natuur, sport en kunst komen het meeste voor. Kinderen of ouders met belangstelling voor een thema kiezen voor zo'n thematische buitenschoolse opvang. De vraag doet zich dan voor wat het verschil is tussen een sportclub en een sport-bso, de padvinderij en een natuur-bso. Het belangrijkste verschil is dat de buitenschoolse opvang vanuit brede en vastgestelde pedagogische doelen werkt. Het werk is gericht op veiligheid bieden en op de algehele persoonlijke en sociale ontwikkeling, ook bij een invulling met thematische activiteiten. De buitenschoolse opvang heeft op de eerste plaats een algemene pedagogische opdracht.

Een club is vooral gericht op de activiteit zelf, met het doel om iets te leren. Als de thematische buitenschoolse

opvang vooral een club is, kan dat een verarming van de pedagogische opdracht van de buitenschoolse opvang betekenen. Het is een spannende vraag of dit verschil stand gaat houden in de praktijk. Overigens is deze discussie vooral belangrijk voor de kinderen die hun volledige opvangtijd naar een thematische buitenschoolse opvang gaan. Als kinderen slechts een gedeelte van hun opvangtijd vanuit de reguliere buitenschoolse opvang naar de sport-, kunst- of natuur-bso gaan, functioneert dat aanbod vooral als een aanvulling; een soort club binnen de buitenschoolse opvang.

› AANBOD VAN JONGENS- EN MEISJESACTIVITEITEN

Veel jongens spelen vooral met jongens en meisjes met meisjes, als ze de vrije keuze hebben. En jongensspel verschilt vaak van meisjesspel. Hoe gaan we daarmee om? Sommigen vinden het de vrije keuze van jongens en meisjes zelf, met wie ze willen spelen. Zij geven hun gelegenheid om elkaar op te zoeken door aparte jongens- en meisjeshoeken, of door een aanbod van jongens- en meisjesactiviteiten. Anderen willen het gemengd spelen bevorderen om kinderen niet te veel in een hokje te duwen en hun meer spelvariatie te bieden. Er zijn altijd meisjes die stoere dingen willen doen en jongens die graag rustig willen spelen. In gemengde groepjes krijgen ze daarvoor meer kansen. De uitkomst van de discussie hierover kan bijvoorbeeld bepalen hoe de ruimtes worden ingericht en welke activiteiten worden aangeboden.

› PRIVACY VAN KINDEREN

Hoe ouder de kinderen worden, hoe meer zij hechten aan hun privacy. Pedagogisch medewerkers moeten daarom bedenken wat zij wel en niet aan ouders vertellen over gedrag en verhalen van een kind. Kinderen stellen het op prijs als negatieve of beschamende zaken niet doorverteld worden. Maar anderzijds vertrouwen de ouders erop dat zij bijzondere zaken zoals ruzies of stout gedrag te horen krijgen.

Een ander vraagstuk is wat je bespreekt met ouders in het bijzijn van hun kind. Sommige centra besluiten om enkel met ouders te praten in aanwezigheid van het kind. Andere willen juist graag met de ouders praten zonder het kind erbij, of laten dat afhangen van de inhoud van het gesprek. Openheid over de omgang met de privacy van het kind is een belangrijk aandachtspunt voor elke buitenschoolse opvang. Overigens geldt ditzelfde punt voor het uitwisselen van informatie over een kind met school.

› DE PLAATS VAN SYSTEMATISCH OBSERVEREN

Observeren wat er gebeurt in de groep tijdens het werk, dat doet elke pedagogisch medewerker. Is de buitenschoolse opvang ook de ideale situatie voor systematische observaties van kinderen, bijvoorbeeld van hun ontwikkeling of naar aanleiding van een probleem? Daarover kunnen de meningen verschillen. Sommigen vinden dat een onderdeel van de kwaliteit. Anderen wijzen erop dat de situatie zich er niet toe leent, omdat kinderen vaak maar weinig dagen aanwezig zijn en ook omdat kinderen vaak 'uit het zicht' zijn. Ook hier moet een keuze gemaakt worden.

Teams van pedagogisch medewerkers maken voortdurend pedagogische afwegingen zoals hierboven beschreven en zoeken daarin het juiste evenwicht. In het pedagogische kader zal daarom de term 'balans' vaak terugkomen. Bij de afweging kunnen vijf perspectieven betrokken worden:

- › behoeften, leeftijd en ontwikkelingsfase van de kinderen (zie deel I 'Pedagogische kennis');
- › specifieke doelgroep;
- › specifieke pedagogische doelen;
- › meningen van de ouders;
- › afspraken met de basisscholen.

Omgeving van de buitenschoolse opvang

De buitenschoolse opvang opereert niet in een vacuüm. De wijk, het dorp of de stad waar het centrum staat en de scholen waarmee de buitenschoolse opvang samenwerkt, vormen de werkomgeving (context) voor de opvang. En in die omgeving kunnen grote verschillen zitten. We noemen er drie.

› HET AANTAL SCHOLEN EN HUN SIGNATUUR

Werkt de buitenschoolse opvang voor leerlingen van één basisschool of van meerdere scholen? Is er sprake van een bepaalde signatuur waarmee rekening gehouden moet worden?

› DE LIGGING VAN DE LOCATIE

Hoeveel ruimte is binnen en buiten beschikbaar? Is er veel verkeer in de directe omgeving? Is er omgevingsgeluid/-lawaai? Zijn er andere aanbieders met een vrijetijdsaanbod voor dezelfde leeftijdsgroep? Welke afstand moeten de kinderen afleggen tussen school en buitenschoolse opvang?

› DE SOCIAAL- ECONOMISCHE POSITIE VAN DE OUDERS

Met welke sociale achtergrond, culturen, religies of nationaliteiten moet de buitenschoolse opvang rekening houden? Wat zijn de bezigheden van kinderen op tijden dat ze niet naar de buitenschoolse opvang gaan?

In het programma houdt de buitenschoolse opvang rekening met deze elementen in zijn omgeving. Dat maakt elke buitenschoolse opvang uniek.

Er zijn twee voorzieningen in de omgeving waarmee de buitenschoolse opvang in het bijzonder afstemt: de vrijetijdsorganisaties en de basisschool.

Vrijetijdsorganisaties

Buitenschoolse opvang speelt zich allang niet meer af tussen vier muren of op één locatie. Welzijnswerk, vrijetijdsorganisaties, sportorganisaties en jeugdzorg zijn partners van de buitenschoolse opvang. Samen met hen kan de buitenschoolse opvang zorgen voor een activiteitenaanbod voor hun eigen kinderen, maar ook breder: voor alle kinderen van een wijk of een school. Samenwerken met deze partners is onderdeel van het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar*.

Basisschool

De basisschool is een belangrijke partner voor een buitenschoolse opvang. Op dit moment zijn er grote verschillen in de wijze van samenwerken en afstemmen met de basisschool. De ontwikkelingen hierin gaan snel. Zo is anno 2010 al 40% van de centra voor buitenschoolse opvang in pandig of op het terrein van een basisschool gehuisvest (Netwerkbureau Kinderopvang). Dan ligt een inhoudelijke koppeling ook meer voor de hand. Die inhoudelijke afstemming gebeurt ook door centra voor buitenschoolse opvang die verder weg liggen van de basisschool en voor meerdere scholen werken. Maar dat is minder vanzelfsprekend en minder gemakkelijk. Samenwerken met de basisschool kan op veel manieren. Sommige centra wisselen hun pedagogische visie uit en komen tot gemeenschappelijke uitgangspunten. Andere werken op concreet niveau samen aan een doorlopende pedagogische of educatieve leerlijn. Of zij voeren gezamenlijk projecten uit op het gebied van sociale relaties, opvoeden tot democratisch burgerschap, duurzaamheid of een gezonde leefstijl. Ook een gezamenlijke aanpak van zorgleerlingen staat vaak hoog in het vaandel. Deze kinderen geven meestal zowel op school als in de

buitenschoolse opvang reden tot zorg. Gezamenlijke aanpak is efficiënter en heeft meer effect.

In het *Pedagogische kader kindercentra 4-13 jaar* staat informatie die ook voor de basisschool interessant is. Bij een hechte samenwerking zal er behoefte zijn om van elkaar te weten wat je doet, en waarom je het zo doet en wat je samen kunt doen. Het pedagogisch kader helpt om informatie over de pedagogische aanpak op school en op de buitenschoolse opvang uit te wisselen en af te stemmen.

Toekomstige ontwikkelingen

De verwachting is dat basisschool en buitenschoolse opvang de komende jaren steeds nauwer gaan samenwerken. Dit gebeurt nu vaak in het kader van de brede school, maar misschien praten we in de toekomst wel over het 'integraal kindcentrum' waarin het gezamenlijk aanbod van onderwijs, kinderopvang, welzijn en sport een dagarrangement voor een kind vormt. Integrale kindcentra zijn gedefinieerd als: 'een voorziening waar kinderen van 0-12 jaar gedurende de dag komen om te leren, te spelen, zich te ontwikkelen en elkaar te ontmoeten' (Sardes 2010).

In de komende tien jaar zijn de volgende ontwikkelingen te verwachten (Schreuder 2010).

- › Buitenschoolse opvang wordt een normaal onderdeel van de dag voor de meeste kinderen, maar wel op parttime basis (2 à 3 keer per week).
- › Basisscholen vragen van de buitenschoolse opvang niet alleen om opvang. Ze willen ook inhoudelijke samenwerking in pedagogische projecten, educatieve activiteiten en in de aanpak van zorgkinderen. Vanwege die samenwerking hebben scholen het liefst een eigen buitenschoolse opvang.
- › Op basisscholen ontstaan teams (leerkrachten en pedagogisch medewerkers) die samen de schooldag voor de kinderen vormgeven en vullen.
- › Traditionele schooltijden gaan verschuiven. De lengte 'tussen de middag' wordt korter en integraal onderdeel van de schooldag. Of de middagpauze wordt juist verlengd en daardoor een onderdeel van de buitenschoolse opvang. De schoolrijke woensdagmiddag kan verdwijnen.
- › De scheiding tussen buitenschoolse opvang en buitenschoolse activiteiten vervaagt. Brede scholen of integrale kindcentra doen steeds meer één aanbod voor alle kinderen. Buitenschoolse opvang en vrijetijdscentra/welzijnswerk kunnen dit aanbod gezamenlijk gaan doen.

Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* is bestemd voor de huidige situatie van de buitenschoolse opvang,

maar houdt wel rekening met de komende vernieuwingen. Met het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* kan de buitenschoolse opvang laten zien wat zijn sterke kanten en mogelijkheden zijn. Zo is de buitenschoolse opvang een interessante en gelijkwaardige samenwerkingspartner in gesprekken met andere organisaties over visie en uitvoering.

Bouwenstenen voor het Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar

Wetenschap

Het werk in de buitenschoolse opvang vindt zijn onderbouwing in ontwikkelingspsychologische inzichten, pedagogische theorieën en praktijkkennis. Over de leeftijdsgroep 4-13 jaar bestaat veel onderzoek op psychologisch gebied. Ook over hoe het met kinderen in de school gaat, is ruim-schoots onderzoek beschikbaar. Helaas is er weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan in de buitenschoolse opvang en al helemaal weinig in Nederland. Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* is gebaseerd op wetenschappelijke inzichten. De wetenschappelijke kennis is aangevuld met praktijkkennis die verzameld is tijdens bijeenkomsten met het werkveld en via de website www.pedagogischkader.nl.

Documenten en rapporten

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1995), de Wet kinderopvang (2005) en het Convenant kinderopvang (2009) vormen het kader voor de pedagogische doelen en de werkwijze van de buitenschoolse opvang.

KENNIS

Vier pedagogische doelen

Voor de Nederlandse kinderopvang heeft professor Marianne Riksen-Walraven vier pedagogische basisdoelen geformuleerd. Kwalitatief goede kinderopvang zorgt voor:

- › een gevoel van (fysieke en emotionele) veiligheid;
- › het bevorderen van persoonlijke competenties van kinderen;
- › het bevorderen van de sociale competentie van kinderen;
- › socialisatie en de overdracht van waarden en normen.

Bron: Riksen-Walraven (2004).

KENNIS

Rechten van het Kind

Elk kind heeft recht op zo gunstig mogelijke omstandigheden om op te groeien en zich te ontplooiën. Dat recht is vastgelegd in een internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1989) en ondertekend door 193 landen, waaronder Nederland.

Het beschrijft in 54 artikelen de grondrechten van het kind, zoals:

- › kinderen hebben recht op bescherming;
- › kinderen hebben het recht op begeleiding bij het ontwikkelen van hun capaciteiten;
- › kinderen hebben het recht om vrijelijk hun ideeën te uiten.

Enkele artikelen uit de officiële tekst van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

Artikel 3.2:

‘De Staten die partij zijn, verbinden zich ertoe het kind te verzekeren van de bescherming en de zorg die nodig zijn voor zijn of haar welzijn, rekening houdend met de rechten en plichten van zijn of haar ouders, wettige voogden of anderen die wettelijk verantwoordelijk zijn voor het kind, en nemen hiertoe alle passende wettelijke en bestuurlijke maatregelen.’

Artikel 6:

‘Elk kind heeft het inherente recht op leven. De Staat is verplicht te zorgen voor het overleven en de ontwikkeling van het kind.’

Artikel 12:

‘Ieder kind heeft het recht zijn mening vrijelijk te uiten in aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang moet worden gehecht.’

Bron: Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (20 november 1989).
(Zie: www.unicef.nl)

De buitenschoolse opvang is ook een product van zijn tijd en wordt dus beïnvloed door de maatschappelijke discussies over opvoeding. Deze leiden tot accenten die steeds veranderen. Een voorbeeld daarvan is de huidige maatschappelijke zorg over dikker wordende kinderen.

De buitenschoolse opvang reageert hierop door meer beweging in zijn programma op te nemen. Een tweede voorbeeld is de recente nadruk op democratisch burgerschap en meedoen in de maatschappij. Ook dit heeft zijn weerslag op de werkwijze in de buitenschoolse opvang en dus op dit pedagogisch kader.

Indeling van het Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar

Het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* bestaat uit twee onderdelen: theorie en praktijk.

KENNIS

Directies van enkele grote kinderopvangaanbieders over het maatschappelijk belang van kinderopvang

Manifest Context Kinderopvang

‘In de kinderopvang leren kinderen al op zeer jonge leeftijd hun eigen karakter te ontdekken en een glimp van hun talenten te zien. Zij leren omgaan met anderen, zowel leeftijdgenootjes als ouderen die niet tot de vertrouwde kleine kring van het gezin behoren. Met andere woorden: zij ervaren wat sociaal gedrag in de dagelijkse praktijk verlangt. Het belang daarvan kan toch moeilijk worden overschat.’

‘In de kinderopvang leren kinderen spelenderwijs, of worden zij herinnerd aan de basis van sociaal gedrag. Of het, bij wijze van voorbeeld, nu gaat om leren de handen te wassen na toiletbezoek dan wel respect op te brengen voor het speelgoed waar een ander kind mee doende is. Van baby tot peuter en van kleuter tot scholier zijn kinderen in de kindercentra in contact gebracht met leeftijdgenootjes en met ouderen die vaak een sterk verschillende sociale of etnische achtergrond hebben. Het kind leert, ook spelenderwijs, wat het betekent om anderen te accepteren en met hen om te gaan.’

Bron: Manifest Context Kinderopvang (2008).

In het theoretische gedeelte staat kennis beschreven die belangrijk is voor een goede uitvoering in de praktijk. In het praktijkgedeelte staat informatie over de uitvoering die onderbouwd is met theorie. Deze tweedeling geeft duidelijkheid voor degenen die er in de buitenschoolse opvang of op opleidingen mee gaan werken.

Zowel het theorie- als het praktijkgedeelte bestaat uit twee delen. In totaal zijn er dus vier delen. Ieder deel geeft antwoord op een van de vragen die we aan het begin van dit hoofdstuk hebben gesteld.

- › Wat hebben kinderen in de buitenschoolse opvang nodig?
- › Wat willen we met het aanbod op de buitenschoolse opvang bereiken?
- › Wat doen we daarvoor in de buitenschoolse opvang?

THEORIE	PRAKTIJK
<i>Deel I Pedagogische kennis</i> Wat hebben kinderen nodig?	<i>Deel III Pedagogische middelen</i> Wat doen we in de buitenschoolse opvang?
<i>Deel II Pedagogische doelen</i> Wat willen we bereiken?	<i>Deel IV Profielen</i> Wat doen we in de thematische buitenschoolse opvang?

In deel I staat kennis uit wetenschap en onderzoek, geselecteerd op bruikbaarheid voor de buitenschoolse opvang. De kennis is opgedeeld in zes hoofdstukken over: veiligheid en welbevinden, autonomie en participatie, spelen en vrije tijd, leren en ontwikkelen, relaties in de groep en samenwerken met ouders. Deze kennis vormt algemene bagage voor het werk in de buitenschoolse opvang. Deel II gaat over de vier pedagogische doelen van de buitenschoolse opvang. Er zijn drie hoofdstukken: over de doelen, over de gewenste kwaliteit en over de waarde van buitenschoolse opvang voor kinderen. Dit deel geeft richting aan het werken in de buitenschoolse opvang. In deel III staan de acht middelen beschreven die de pedagogisch medewerkers in hun dagelijkse werk gebruiken: interactievaardigheden, organisatie van de groep, dagritme, kindparticipatie, spel- en activiteitenbegeleiding, binnen- en buitenruimte, observeren en samenwerking

met de omgeving. Dit deel is te beschouwen als de pedagogische gereedschapskist van de buitenschoolse opvang. In deel IV staat een aanvulling op deel II en III, toegespitst op de thematische buitenschoolse opvang. Het beschrijft de overwegingen en consequenties die komen kijken bij de keuze voor een gespecialiseerd aanbod.

Per onderwerp

Het *Pedagogisch kader kindercentra 4- 13 jaar* is een geheel, maar het kan ook gebruikt worden voor het opzoeken van bepaalde onderwerpen. Dat kan via de uitgebreide inhoudsopgave of via de trefwoordenlijst. Na het voorwoord staat een inhoudsopgave van het totaal van de vier delen. De afzonderlijke delen starten met een inhoudsopgave voor dat deel. Ieder hoofdstuk kan afzonderlijk worden gelezen. Deze keuze heeft tot gevolg dat sommige informatie herhaald wordt in verschillende hoofdstukken. Ook wordt regelmatig naar informatie in andere hoofdstukken verwezen. De informatie wordt afgewisseld met kaders waarin citaten of korte samenvattingen van deskundigen staan. Ook staan op veel plaatsen kaders met praktijkbeschrijvingen.

Relatie met het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar en het Pedagogisch kader Samen Verschillend.

De opzet van de *Pedagogische kaders kindercentra 0-4 jaar en 4- 13 jaar* is hetzelfde.

- › Beide kaders bestaan uit een deel theorie en een deel praktijk.
- › In beide kaders komen dezelfde leidende thema's aan bod. Naast de vier opvoedingsdoelen in de Wet kinderopvang gaat het in beide kaders over begrippen als: veiligheid, welbevinden, leren, spelen en ontwikkelen, dagritme, observeren, samenwerken met ouders en communicatie.
- › Beide kaders hanteren een verdeling in kennis, doelen en middelen.

Er zijn ook verschillen. Die verschillen komen deels voort uit het werken met een andere leeftijdsgroep. Kinderen op de buitenschoolse opvang doorlopen een ruime ontwikkelingsperiode van kleuter tot puber. Tijdens die periode wordt hun wereld snel groter en het beroep op hun zelfstandigheid steeds groter. Dit maakt dat andere pedagogische kennis en pedagogische middelen nodig zijn dan voor 0 tot 4-jarige kinderen.

Ook de positie van de buitenschoolse opvang in het kinderleven verschilt aanmerkelijk met die van het kinderdagverblijf. De buitenschoolse opvang komt op de

derde plaats in het kinderleven na gezin en school, terwijl het kinderdagverblijf de tweede plaats inneemt. En buitenschoolse opvang beslaat tijdens de schoolweken ook maar een korte tijd per dag, namelijk in aansluiting op de schooltijden. Dit heeft bijvoorbeeld consequenties voor de positie ten opzichte van ouders en het vergt ook meer samenwerking met de omgeving. Daarom staat in het Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar ook een aantal andere thema's.

De *Pedagogische kaders kindercentra 0-4 en 4-13 jaar* vormen de basis voor een verdiepingsslag die in het *Pedagogisch kader Samen Verschillend* wordt gemaakt. In dat pedagogisch kader wordt de diversiteit in de groep als uitgangspunt genomen; verbondenheid en diversiteit staan centraal. *Samen Verschillend* gaat dieper in op processen van binnen- en buitensluiten en op hoe respect voor diversiteit vorm kan krijgen in de kinderopvang. De diversiteit onder mensen in de samenleving wordt weerspiegeld op alle niveaus in de kinderopvang. In de kinderopvang zijn kinderen, ouders en medewerkers divers en dit vraagt een professionele aanpak. *Samen Verschillend* gaat dan ook niet alleen over kinderen, maar ook over ouders en pedagogisch medewerkers, én over de kinderopvangorganisatie als geheel.

Nadenken, doordenken en overdenken

Het lezen van stukken uit het *Pedagogisch kader* dient vooral om teams te inspireren en aan het denken te zetten. De vragen voor reflectie luiden: Herkennen wij dit in onze situatie? Zijn wij het hiermee eens? Doen wij wat hier staat? Hoe pakken wij dit punt aan? En waarom doen we dat zo?

Kritische vragen stellen en antwoorden zoeken zijn belangrijke vereisten voor goed werken. Professioneel werken betekent permanent blijven nadenken over je handelen. Het betekent tijd blijven maken om pedagogische keuzes te doordenken op hun consequenties. Een pedagogisch kader nodigt ook uit om het totale aanbod van de buitenschoolse opvang nog eens te overdenken: Doen we de goede dingen? En doen we die dingen goed?

December 2010

Liesbeth Schreuder
Marianne Boogaard
Ruben Fukkink
Josette Hoex

Pedagogisch kader kindercentra 4 – 13 jaar in schema

26

Theorie

I Pedagogische kennis

Wat hebben kinderen nodig?

1 Veiligheid en welbevinden

- Fysieke en emotionele veiligheid
- Welbevinden

2 Autonomie en participatie

- Autonomie
- Participatie

3 Spelen en vrije tijd

- Vrije tijd
- Spelen
- Buiten spelen
- Spelen en leeftijd
- Balans tussen sturen en afzijdigheid

4 Leren en ontwikkelen

- Hoe leren kinderen van 4 tot 13 jaar?
- Ontwikkeling in grote lijnen
- Motorische ontwikkeling
- Seksuele ontwikkeling
- Taal-denkontwikkeling
- Sociale ontwikkeling
- Morele ontwikkeling
- Als de ontwikkeling niet voorspoedig loopt

5 Relaties in de groep

- Samenstelling van de groep
- De groep als leeromgeving
- Jongens en meisjes
- Relatiestijlen en rollen
- Positieve en negatieve groepen
- Een uitzondering zijn in de groep

6 Samenwerken met ouders

- Verschillende ouders
- Begrip, respect en vertrouwen
- Oudercontacten

II Pedagogische doelen

Wat willen we bereiken?

7 Vier pedagogische basisdoelen

- Fysieke en emotionele veiligheid
- Persoonlijke competentie
- Sociale competentie
- Overdracht van waarden en normen
- Pedagogische opdracht

8 Pedagogische kwaliteit

- Werken aan kwaliteit
- Verwachtingen van direct betrokkenen
- Proceskwaliteit en structurele kwaliteit

9 De waarde van de buitenschoolse opvang

- Invloed van de buitenschoolse opvang
- Meerwaarde van buitenschoolse opvang

Praktijk

III Pedagogische middelen

Wat doen we in de buitenschoolse opvang?

10 De pedagogisch medewerker

- De rol van de pedagogisch medewerker in het kinderleven
- Een eigenstandig beroep
- Algemene beroepshouding
- Samenwerken in het team

11 Interactievaardigheden

- Emotionele ondersteuning bieden
- Autonomie respecteren
- Leiding geven en structuur bieden
- Informatie en uitleg geven
- Interacties in de groep begeleiden
- Stimuleren van de ontwikkeling
- Omgaan met lastig gedrag

12 Organisatie van de groep

- Een positieve groep
- Groepsregels
- De eigen groep als basis
- Opendeurenbeleid

13 Dagritme

- De elementen van het dagritme
- Hanteren van het dagritme
- Vakantieprogramma
- Voorschoolse opvang

14 Kinderparticipatie

- Wat is kinderteilicilatie?
- Pedagogische doelen van kinderteilicilatie
- Participatief werken
- Kinderparticipatie en leeftijd
- Waar kan het over gaan?

15 Spel- en activiteitenbegeleiding

- Vrij spel en georganiseerde activiteiten in balans
- Pedagogische doelen van vrij spel
- Begeleiden van vrij spel
- Aandachtspunten bij vrij spel
- Buiten spelen
- Aandachtspunten bij buitenspel
- Pedagogische doelen van georganiseerde activiteiten
- Organiseren van een activiteitenaanbod
- Aandachtspunten bij het activiteitenaanbod
- Soorten activiteiten
- De plaats van de nieuwe media

16 Binnen- en buitenruimte

- Indelen en inrichten van de binnenruimte
- Uitgangspunten bij indelen en inrichten
- Spelmateriaal
- Een aantrekkelijke buitenruimte
- Indelen en inrichten van de buitenruimte

17 Observeren en volgen

- Oplettend rondkijken
- Observeren en volgen met een doel
- Kenmerken van observeren
- Kindvolgsystemen

18 Samenwerken met de omgeving

- Met wie werkt de buitenschoolse opvang samen?
- Verbinden van verschillende werelden
- Kindergericht samenwerken
- Afstemmen van pedagogisch beleid en activiteitenaanbod
- Samenwerken in de toekomst

IV Profielen

Wat doen we in de thematische buitenschoolse opvang?

19 Profielen in de thematische buitenschoolse opvang

- Verschillende thema's
- Specifieke doelgroepen
- Samen met de basisschool

20 Pedagogische doelen en middelen in de thematische buitenschoolse opvang

- Dezelfde aanpak maar binnen het thema
- Extra aanbod maar buiten het thema

21 De pedagogisch medewerker in de thematische buitenschoolse opvang

- Pedagogische en specialistische kennis
- Pedagogische en specialistische taken

Deel I

Pedagogische kennis

Wat hebben kinderen nodig?

Een omgeving die voorziet in de
basisbehoeften van kinderen

Inleiding

De vraag: 'Wat hebben kinderen nodig?' is de leidraad voor dit deel over pedagogische kennis.

Kinderen hebben ouders of opvoeders nodig om te zorgen voor hun eerste levensbehoeften en om hen te beschermen tegen gevaar. Ze hebben volwassenen nodig die van hen houden, met hen spelen en praten. Alleen zo voelen ze zich geborgen. Vanuit die veiligheid kunnen ze de wijde wereld gaan ontdekken. Ook in die ontdekkingstocht zijn volwassenen onmisbaar. Volwassenen, van wie kinderen de kunst kunnen afkijken.

Door te kijken naar gedrag van volwassenen en hen vragen te stellen, leren kinderen de wereld begrijpen.

Kinderen hebben dus bescherming en houvast nodig. Maar kinderen hebben ook autonomie nodig: de ruimte om zelf te ontdekken, zelf te doen en zelf keuzes te maken. Zonder die ruimte ontwikkelen kinderen geen zelfvertrouwen en gevoel van competentie.

De grote uitdaging voor opvoeders is om het juiste evenwicht te vinden tussen beschermen en vrijlaten. Het bewaren van deze balans is in de buitenschoolse opvang een voortdurende uitdaging en een heel belangrijke taak.

Basisbehoeften

Kinderen hebben naast de behoefte aan veiligheid en autonomie ook nog andere basale behoeften. Maslow heeft ze op een rijtje gezet. De basisbehoeften van kinderen zijn:

- › behoefte aan lichamelijke zorg;
- › behoefte aan affectie en geborgenheid;
- › behoefte aan veiligheid, duidelijkheid en continuïteit;
- › behoefte aan erkenning en waardering;
- › behoefte aan ontwikkeling en competentie;
- › behoefte om een goed mens te zijn.

Deze volgorde is niet willekeurig gekozen. De meest basale behoefte staat bovenaan. Als aan de meest basale behoefte niet wordt voldaan, komt het kind aan

het vervullen van andere behoeften niet meer toe. Kinderen hebben allereerst voedsel, verzorging en liefde nodig. Daarna volgen de andere behoeften. Als aan al deze basale behoeften wordt voldaan, ontstaat voor kinderen de ideale situatie om hun potentiële talenten te ontwikkelen.

KENNIS

Stapel

Een basisbehoefte is een sterk gevoel of verlangen waar aan voldaan moet worden om je goed te voelen. Er zijn zes verschillende basisbehoeften. En die zes basisbehoeften vormen een 'stapel'. Pas als je de eerste neergezet hebt, kun je de tweede erbovenop zetten. Je kunt pas beginnen aan de zesde als eerst aan die andere vijf voldaan is. Alle mensen, van alle leeftijden en culturen hebben dezelfde basisbehoeften in dezelfde volgorde.

Bron: Balledux & Hoex (2007).

Dit eerste deel van het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* over pedagogische kennis beschrijft in zes hoofdstukken wat kinderen op de buitenschoolse opvang nodig hebben. Het zijn de zes kennisgebieden die voor het werk van de pedagogisch medewerkers van direct belang zijn.

- › Veiligheid en welbevinden (hoofdstuk 1).
- › Autonomie en participatie (hoofdstuk 2).
- › Spelen en vrije tijd (hoofdstuk 3).
- › Leren en ontwikkelen (hoofdstuk 4).
- › Relaties in de groep (hoofdstuk 5).
- › Samenwerken met ouders (hoofdstuk 6).

KENNIS

Vergelijking kennisgebieden Pedagogische kaders kindercentra 0-4 en 4-13 jaar

In de beide pedagogische kaders worden dezelfde kennisgebieden behandeld.

Kennisgebieden die bij 0- to 4-jarigen samengevoegd zijn in één hoofdstuk, staan voor 4- tot 13-jarigen in aparte hoofdstukken.

0-4 jaar

Veiligheid en welbevinden

Ontwikkelen en leren van jonge kinderen

Samenwerking met de ouders

4-13 jaar

Veiligheid en welbevinden

Autonomie en participatie

Spelen en vrije tijd

Leren en ontwikkelen

Relaties in de groep

Samenwerken met ouders

Veiligheid en welbevinden

Kees (8) en Lennart (7) zitten in de klimboom. Kees geeft Lennart een speels duwtje en Lennart geeft een duwtje terug. Ze lachen allebei. Maar toch kijkt Lennart even om naar Maartje, de pedagogisch medewerker. Is zij in de buurt? Gelukkig staat ze niet ver weg. Mocht het eng worden, dan kan zij hem helpen. Gerustgesteld speelt hij verder.

Pedagogisch medewerkers zoals Maartje zorgen ervoor dat kinderen zich vanuit een veilige basis kunnen ontwikkelen. Een gevoel van veiligheid is de basis voor een voorspoedige ontwikkeling van kinderen. In de buitenschoolse opvang wil een kind zich veilig, prettig en op zijn gemak voelen. De vertrouwde pedagogisch medewerker is daarvoor onmisbaar.

Fysieke en emotionele veiligheid

Bij veiligheid gaat het om fysieke veiligheid en emotionele veiligheid. Kinderen moeten zich beschermd weten tegen gevaren waarmee ze zelf nog niet kunnen omgaan. Ze hebben steun nodig in situaties waarvan zij de gevolgen nog niet kunnen overzien. Verantwoordelijk zijn voor de fysieke veiligheid van kinderen houdt bijvoorbeeld in dat de pedagogisch medewerker ervoor zorgt dat ze geen ongelukken krijgen onderweg van school naar de opvang, tijdens het buiten spelen, bij de activiteiten op de buitenschoolse opvang en bij het eten en drinken. Minstens even belangrijk is de emotionele veiligheid van kinderen: ze moeten zich veilig en vertrouwd voelen op de buitenschoolse opvang.

KENNIS

Veiligheid: het eerste pedagogische basisdoel van de opvoeding van kinderen in gezin en kinderopvang

Veiligheid: een veilige basis, een 'thuis' waar kinderen zich kunnen ontspannen en zichzelf kunnen zijn

'Het bieden van veiligheid is de meest basale doelstelling voor alle vormen van kinderopvang en zou ook verreweg het zwaarst moeten wegen bij het beoordelen van de pedagogische kwaliteit ervan. In de gezinspedagogiek is "veiligheid" synoniem met een "veilige gehechtheidsrelatie met de primaire opvoeder(s)". In het kader van de basisdoelen verdient de meer algemene term "veiligheid" de voorkeur om aan te geven dat er meer factoren zijn die kunnen bijdragen aan het ontwikkelen van een gevoel van veiligheid dan alleen de kwaliteit van de opvang met volwassen opvoeders. (...)

Het bieden van veiligheid is van primair belang, niet alleen omdat het bijdraagt aan het welbevinden van de kinderen nu, maar ook omdat een onveilig klimaat het realiseren van de andere pedagogische doelstellingen in de weg staat.'

Bron: Riksen-Walraven (2000).

Voor het gevoel van veiligheid zijn de volgende aspecten van belang:

- › vertrouwde relaties met pedagogisch medewerkers;
- › sensitieve responsiviteit van de pedagogisch medewerkers;
- › vertrouwde relaties tussen kinderen;
- › voorspelbaarheid van de leefomgeving;
- › vertrouwen tussen pedagogisch medewerkers en ouders.

Vertrouwde relaties met pedagogisch medewerkers

De meeste kinderen hebben positieve verwachtingen van volwassenen vanwege eerdere positieve ervaringen met hun ouders en andere opvoeders. Voor jonge kinderen is veilige hechting aan een beperkt aantal personen een noodzakelijke basis voor hun persoonlijkheidsontwikkeling. Als kinderen in de eerste periode van hun leven een goede band opbouwen met hun ouders en andere familieleden en met bijvoorbeeld één of enkele pedagogisch medewerkers in een kinderdagverblijf, dan wordt daarmee een basis gelegd voor de relaties die zij later met anderen aangaan.

KENNIS

Hechtingstheorie

Van IJzendoorn definieert gehechtheid als 'de affectieve relatie van het kind met zijn primaire opvoeders'. Die opvoeders worden als sterker en wijzer ervaren en bieden bescherming bij gevaar. Zij vormen de veilige basis voor exploratie van de omgeving. Elk kind heeft een aangeboren behoefte om gehecht te raken. Veilige hechting vindt plaats als kinderen ervaren dat zij hulp kunnen verwachten van de volwassenen als zij in de problemen zitten. Zij ontwikkelen een basisvertrouwen in hun omgeving en brengen dit basisvertrouwen mee naar andere situaties en andere volwassenen. Kinderen die niet veilig gehecht zijn, verwachten geen steun van hun omgeving. Zij reageren met agressie of met vermindering op potentieel angstige situaties.

Bron: Van IJzendoorn (2008).

Kinderen in de buitenschoolse opvang hebben de hechtingsfase al grotendeels doorlopen. Bij een positief verloop

daarvan zullen ze ook op school en in de buitenschoolse opvang vertrouwen op de volwassenen om hen heen. Een

goede band met de pedagogisch medewerker geeft kinderen een gevoel van veiligheid. Vanuit die veiligheid kunnen ze vervolgens op zoek naar nieuwe ontdekkingen en avonturen. De kinderen vertrouwen erop dat de pedagogisch medewerker zal ingrijpen als er ongelukken dreigen.

Essentieel voor het gevoel van emotionele veiligheid is dat kinderen zich gekend en gezien weten door de groepsleiding. Om die reden noemen pedagogisch medewerkers een kind regelmatig bij de naam en laten ze met een knikje, knipoog of woordje merken dat zij zien wat hij aan het doen is.

Een persoonlijk gesprekje met het kind over thuis, zijn broertje of zusje, zijn huisdier en over zijn vriendjes en vriendinnetjes in de groep past daar goed bij. Een kind dat merkt dat een pedagogisch medewerker weet wat hij graag doet, die weet met wie hij graag speelt, waar hij moeite mee heeft en wanneer hij liever met rust wordt gelaten, voelt zich geborgen. In situaties waarin een kind zich bang, verdrietig, boos of eenzaam voelt, is het van belang dat hij voelt dat de pedagogisch medewerker daarop let en er iets aan doet. Kinderen ervaren zo dat de pedagogisch medewerkers ervoor willen zorgen dat hun niets naars overkomt.

Sensitieve responsiviteit

Het is belangrijk dat pedagogisch medewerkers op een passende en helpende manier ingaan op de behoeften van het kind en de signalen die het daarover geeft. Het goed kunnen herkennen van de signalen van het kind wordt in de vakliteratuur ook wel 'sensitiviteit' genoemd. Het goed inspelen op de behoeften van het kind heet 'responsief gedrag'. Samengenomen ontstaat zo de vakterm 'sensitieve responsiviteit'. Het is de belangrijkste basishouding voor elke volwassene die een band wil opbouwen met kinderen, niet alleen als ze jong zijn maar op alle leeftijden.

KENNIS

Sensitieve responsiviteit

Sensitieve responsiviteit, ook wel warmte of ondersteunende aanwezigheid genoemd, staat voor de vaardigheid om signalen die aangeven dat een kind zich niet goed voelt of behoefte heeft aan ondersteuning, op te merken, goed te interpreteren, en er passend op te reageren. Daardoor zal het kind zich begrepen, geaccepteerd en veilig voelen.

Bron: De NCKO-Kwaliteitsmonitor (2009).

Door deze ondersteunende interactie ontwikkelen kinderen:

- › vertrouwen in de ander;
- › zelfvertrouwen;
- › een gevoel van eigenwaarde.

Wanneer pedagogisch medewerkers sensitief en responsief reageren op een kind, ontwikkelt dat kind vertrouwen in hen. Hij ervaart dat ze hem begrijpen. Ook ontwikkelt hij vertrouwen in zichzelf.

Hij leert dat zijn signalen zoals huilen, lachen, weglopen of boos kijken worden herkend en erkend. De ervaring 'ik kan aan iemand anders duidelijk maken wat ik wil', geeft het kind zelfvertrouwen.

De ervaring 'die ander reageert op mij' (door te troosten, terug te lachen, hulp te bieden, aandacht te geven), geeft het kind vervolgens een gevoel van eigenwaarde: 'mijn pedagogisch medewerkers vinden het belangrijk dat ik me goed voel, ik ben hun aandacht waard'.

Vertrouwde relaties tussen kinderen

Niet alleen een goed contact met de pedagogisch medewerkers is van belang. Kinderen willen zich ook veilig voelen in de groep. De aanwezigheid van bekende leeftijdgenoten kan bijdragen aan een gevoel van veiligheid.

Een positieve sfeer in de groep is van groot belang.

Kinderen voelen zich veilig in een groepssfeer waarin ze positief benaderd worden en waarin ruimte is voor de eigenheid van ieder kind. Alle kinderen willen ervaren dat ze erbij horen in de groep, ook als ze er anders uitzien of een andere culturele of maatschappelijke achtergrond hebben dan de rest van de groep. Onveiligheidsgevoelens van kinderen in een groep komen vaak voort uit angst voor andere kinderen, vanwege buitengesloten of gepest worden. Zie hoofdstuk 5 'Relaties in de groep'.

KENNIS

Alle kinderen mogen er zijn

Samenspelen met kinderen met een lichamelijke beperking gaat niet altijd vanzelf. De pedagogisch medewerkers helpen de kinderen daarbij.

Bron: Singer & Kleerekoper (2009).

Voorspelbaarheid van de leefomgeving

Een onderdeel van die positieve groepssfeer zijn de vaste routines, rituelen en regels in de groep.

Het geeft houvast aan kinderen als ze kunnen voorspellen wat er gaat gebeuren. Voorspelbaarheid ontstaat als het programma vaste elementen en vaste volgordes heeft, zoals eerst iets drinken en dan buiten spelen. Zo krijgen kinderen overzicht over hun tijd op de buitenschoolse opvang. Zie hoofdstuk 13 'Dagritme'.

Kinderen voelen zich veilig als ze weten wat de regels zijn waaraan iedereen zich moet houden, met name afspraken over de omgang met elkaar. Belangrijk is ook dat ze weten waar ze hun pedagogisch medewerker kunnen vinden. Het kan bijvoorbeeld de afspraak zijn dat er altijd één pedagogisch medewerker in de eigen groepsruimte is. Kinderen die daarop kunnen rekenen, voelen zich veilig, ook als zij zelf ergens anders in het gebouw spelen. Ze weten waar ze heen moeten gaan als ze de pedagogisch medewerker nodig hebben.

Vertrouwde relaties tussen pedagogisch medewerkers en ouders

In de buitenschoolse opvang zal een kind er meestal op vertrouwen dat hij in goede handen is. En dit is vooral zo als hij merkt dat zijn ouders vertrouwen hebben in die omgeving en in de pedagogisch medewerkers. Het geeft kinderen een veilig gevoel als ouders en pedagogisch

medewerkers waarderen over elkaar spreken. Kinderen ontwikkelen een scherp oor voor eventuele kritiek van ouders op pedagogisch medewerkers, en omgekeerd. Informeel contact tijdens het halen helpt om respectvolle positieve relaties met ouders te ontwikkelen.

KENNIS

Nooit negatief

Praat in het kindercentrum nooit negatief over ouders. Kinderen pikken dat op en voelen zich afgewezen en onveilig.

Bron: Singer & Kleerekoper (2009).

Welbevinden

Een kind dat zich fysiek en emotioneel veilig voelt in zijn omgeving, voelt zich daar prettig en op zijn gemak. In de buitenschoolse opvang wordt de term 'welbevinden' gebruikt om dat gevoel uit te drukken. Welbevinden is een algemeen positieve toestand waarin het kind verkeert. Pedagogisch medewerkers zien vrij snel of een kind in hun groep zich prettig voelt of juist niet. Ze zien dit

aan het gedrag van het kind en aan zijn stemming. Een kind dat zich prettig en op zijn gemak voelt, is vooral levenslustig, actief en ontspannen. Hij staat open voor anderen en heeft zelfvertrouwen.

Een kind dat goed in zijn vel zit kan gerust gaan spelen. Hij voelt de ruimte om te experimenteren en zijn talenten te ontplooiën. Niet alles gaat vanzelf; ook kinderen die zich goed voelen, lopen wel eens tegen problemen of frustraties aan. Maar ze zijn dan weerbaar en energiek genoeg om zelf tot een oplossing te komen. Kinderen die zich onprettig en niet op hun gemak voelen zijn meer passief en lusteloos of juist druk en ongeconcentreerd.

Er zijn kinderen die zich in de meeste omstandigheden goed voelen. Er zijn ook kinderen die maar in enkele situaties een hoge mate van welbevinden vertonen. Het welbevinden van kinderen kan wisselen per dag, per week of per jaar, afhankelijk van hun eigen gesteldheid en van omstandigheden in de omgeving. Een kind kan zich op dinsdag op zijn gemak voelen omdat zijn vriendje er is, maar op donderdag niet omdat er dan alleen oudere kinderen in de groep zijn. Pedagogisch medewerkers gaan op zoek naar oorzaken als kinderen zich (soms) niet prettig en op hun gemak voelen in de buitenschoolse opvang.

KENNIS

De zeven kenmerken van welbevinden

Het kind is:

- › open;
- › nieuwsgierig;
- › levenslustig;
- › tevreden;
- › ontspannen;
- › vol zelfvertrouwen;
- › evenwichtig.

Bron: Balledux (2005).

In veel centra voor buitenschoolse opvang wordt het welbevinden van kinderen regelmatig geobserveerd. Daarvoor zijn observatielijsten als hulpmiddel beschikbaar. Of men bespreekt het welbevinden van kinderen aan de hand van video-opnames. Kinderen kunnen ook zelf vertellen of zij zich prettig voelen in de groep. Het welbevinden van een kind is ook een belangrijk onderwerp voor gesprekken met kinderen en hun ouders.

Tot slot

- › De meeste kinderen komen met een basisvertrouwen in volwassenen naar de buitenschoolse opvang. Zij verwachten van de pedagogisch medewerkers dat zij voor hun fysieke en emotionele veiligheid zorgen. Dat doen pedagogisch medewerkers vooral door sensitief te zijn en responsief te reageren op de kinderen. Zij bouwen met elk kind een band op. Een pedagogisch medewerker die het kind als individu ziet en positief benadert, legt de juiste basis voor een gevoel van veiligheid in de buitenschoolse opvang. Zie hoofdstuk 11 'Interactievaardigheden'.
- › De andere factoren die een gevoel van veiligheid bevorderen zijn:
 - » Een positieve groepssfeer en vertrouwde relaties tussen kinderen in de groep. Zie hoofdstuk 5 'Relaties in de groep' en hoofdstuk 12 'Organisatie van de groep'.
 - » Voorspelbaarheid van de leefomgeving. Zie hoofdstuk 12 'Organisatie van de groep' en hoofdstuk 13 'Dagritme'.
 - » Positieve relaties tussen pedagogisch medewerkers en ouders. Zie hoofdstuk 6 'Samenwerken met ouders' en hoofdstuk 18 'Samenwerken met de omgeving'.
- › Naarmate kinderen ouder worden verandert de manier waarop pedagogisch medewerkers zorgen voor veiligheid en welbevinden. Pedagogisch medewerkers hanteren de balans tussen beschermen en loslaten bij iedere leeftijdsfase weer anders. Want kinderen worden steeds zelfstandiger en dat moet ook. Ook uit hun autonomie halen ze zelfvertrouwen en een gevoel van eigenwaarde. Daarover gaat het volgende hoofdstuk.

Autonomie en participatie

‘Mogen wij alleen naar buiten?’, vragen Raymond, Timo en Lieke (allemaal 9 jaar). Selma denkt even na. ‘Wat gaan jullie buiten doen dan?’ ‘Voetballen op het pleintje aan de overkant.’ ‘Oké jongens, komen jullie om halfvijf weer terug? Want dan gaan we verder met ons voorleesboek. Wie heeft er een horloge?’ ‘Ik kijk wel op mijn mobiel’, zegt Lieke trots. ‘Goed, Lieke let op de tijd! Voorzichtig oversteken hoor!’ Selma kijkt het stel vanuit het raam na en zwaait. Even later zijn ze aan het voetballen. Er doen ook nog twee andere kinderen mee. Selma werpt de rest van de middag af en toe een blik door het raam om te kijken of alles nog goed gaat.

Pedagogisch medewerker Selma geeft de kinderen het vertrouwen dat zij oud genoeg zijn om alleen naar buiten te gaan en zelf op de tijd te letten. Daar groeien kinderen van. Voor de ontwikkeling van kinderen is het belangrijk dat pedagogisch medewerkers hun de kans geven om dingen zelfstandig uit te proberen en om van die eigen ervaringen te leren. ‘Zelf doen’ en ervaren dat je iets ‘zelf kunt’ draagt bij aan de ontwikkeling van autonomie. Uiteindelijk moeten kinderen opgroeien tot autonome volwassenen: zelfstandige, verstandige mensen die de consequenties van hun eigen gedrag overzien en zich verantwoordelijk voelen voor hun eigen daden.

Autonomie

Kinderen hebben van nature de behoefte om te onderzoeken en te experimenteren. Ook de behoefte om dingen zelf te doen en steeds meer vaardigheden te leren beheersen, hoeft kinderen niet te worden aangeleerd. Kinderen willen dit vanuit zichzelf. Een kind heeft daarbij wel zijn ouders, leerkrachten en pedagogisch medewerkers nodig, die vertrouwen tonen in wat hij zelf kan of zelf kan leren. Het vertrouwen

van volwassenen in de capaciteiten van het kind helpt hem bij het ontwikkelen van zelfvertrouwen, vertrouwen in eigen kunnen. Wie zelfvertrouwen heeft durft verdere stappen te zetten in het verkennen van de wereld om hem heen. En dat is een belangrijke motor voor de ontwikkeling van kinderen. Kinderen hebben ook autonomie nodig om zichzelf te leren kennen: hun talenten, hun voorkeuren. Zo kunnen ze hun eigen identiteit ontwikkelen. Zie hoofdstuk 4 ‘Leren en ontwikkelen’.

Van opvoeders vraagt het begeleiden van die ontwikkeling naar zelfstandigheid dat zij sensitief en responsief zijn in hun contact met de kinderen. Sensitief reageren kan ook betekenen dat een opvoeder zich even niet met een kind bemoeit. Sensitieve opvoeders zien waarmee het kind bezig is en wat hij probeert te bereiken. Zij hebben een aanmoedigende houding: ‘Vandaag kon je nog niet helemaal boven in het klimrek komen, maar als je het de volgende keer weer probeert, kom je misschien al een stukje verder.’ Waardering voor wat hij kan en doet, ook als het niet meteen lukt, helpt een kind om door te gaan.

Balans tussen beschermen en loslaten

Autonomie heeft te maken met loslaten, met zelf laten uitvinden. Maar pedagogisch medewerkers horen ook te zorgen voor fysieke en emotionele veiligheid van kinderen. Pedagogisch medewerkers zoeken voortdurend naar de goede balans tussen beschermen en loslaten. Beschermen is goed. Maar als er altijd een volwassene aanwezig is, leert een kind niet om zelfstandig te worden en kan hij zich angstig of onveilig gaan voelen in situaties zonder toezicht.

Als een volwassene altijd klaarstaat om te helpen, dan krijgt het kind geen gelegenheid om te ervaren dat het zonder ouders of pedagogisch medewerker ook goed kan gaan. Als opvoeders bij elk conflict of probleem ingrijpen dan leert een kind niet hoe het zelf zijn ruzies of problemen kan oplossen. Kinderen die te veel beschermd en geholpen worden, krijgen geen gelegenheid om zelf te leren opletten, risico's in te schatten en te vermijden.

Maar overschatting van een kind en loslaten zonder hulp is ook niet goed. Als je er te gemakkelijk van uitgaat dat het kind alles zelf moet kunnen en het kind faalt steeds weer, dan lukt het hem ook niet om zelfvertrouwen op te bouwen. Dan kan hij angstig of gefrustreerd raken en nieuwe uitdagingen gaan vermijden. Een kind dat telkens uit het klimrek valt en zich pijn doet, geeft het op een bepaald moment op. En dat is jammer. Het is de taak van de opvoeder om hem op die momenten juist te stimuleren en te helpen.

Wat kan het kind zelf?

Hoe ouder kinderen worden, hoe beter zij zelf risico's kunnen inschatten en vermijden. Hun motorische capaciteiten nemen toe, evenals verstandelijke rijping door meer ervaring. Inschatten wat een kind zelf kan is een belangrijke vaardigheid van de pedagogisch medewerker. Kinderen verschillen enorm in wat zij zelfstandig aankunnen. Sommige kinderen kennen zichzelf daarin erg goed: ze weten wat ze al kunnen en wat nog niet. Er zijn ook

kinderen die de neiging hebben zichzelf te overschatten. Voor hen is het nodig dat een opvoeder hen beschermt door hen af te remmen of door hen te vragen stil te staan bij wat er mis zou kunnen gaan: 'Als je straks op dat klimrek zit, hoe kom je er dan weer af?' Andere kinderen zijn voorzichtig van karakter en hebben juist veel aan wat extra aanmoediging: 'Toe maar, je kunt het wel!' De inschatting van de benodigde bescherming is gebaseerd op de leeftijd, maar ook op het karakter van het kind.

Autonomie in kleine stapjes

De pedagogisch medewerkers kunnen kinderen helpen om meer autonomie te verwerven als zij moeilijke taken in kleine stukken opdelen, die één voor één wel 'te behapen' zijn voor het kind.

In het kader hieronder staat een voorbeeld over omgaan met het verkeer, maar er zijn heel veel andere situaties waarop je dezelfde principes kunt toepassen: je veters leren strikken bijvoorbeeld, timmergereedschap leren gebruiken

of hulp bij het voeren van een actie onder de kinderen voor een nieuwe zandbak op het schoolplein. Bij het opknippen gaat het erom een verdeling te maken tussen:

- › Wat kan het kind zelf zonder de volwassene?
- › Wat kan hij zelf als de volwassene zijn aandacht op de juiste zaken richt?
- › Wat kan hij leren door het samen met de volwassene te doen?

In de zorg voor autonomie van een kind doet de pedagogisch medewerker dus drie dingen:

- › beschermen tegen gevaar en pijn;
- › leren omgaan met risico en moeilijke situaties;
- › stimuleren en helpen om zelfstandig te opereren.

Participatie

Autonomie en participatie horen bij elkaar in de opvoeding. Participatie gaat over leren samenleven met anderen.

PRAKTIJK

Omgaan met verkeer

Kinderen uit de onderbouw laat je bij voorkeur hand in hand, twee aan twee, en naast of achter jou aan over straat gaan: ze blijven in de groep bij elkaar. Soms mogen ze al een stukje vooruitlopen, maar dan zijn er vaste punten waar ze even moeten wachten. Ze blijven binnen het gezichtsveld van de pedagogisch medewerker. Bij oversteekplekken vraagt de pedagogisch medewerker aan de kinderen: 'Komt er iets aan, of kunnen we veilig oversteken?' En ze geeft zelf het voorbeeld. Zo leren de kinderen om het verkeer ook zelf in te schatten.

Kinderen die iets ouder zijn – 7, 8 of 9 jaar – kunnen al meer vrijheid krijgen, maar ze zullen nog niet zonder toezicht een drukke weg mogen oversteken. Kinderen van 10 jaar en ouder gaan vaak zelf door het verkeer vanuit school naar de buitenschoolse opvang. Bij kinderen van deze leeftijd bespreken pedagogisch medewerkers en ouders meestal samen of het kind de verantwoordelijkheid aankan.

Gebruikelijk is dat zij dan schriftelijk de afspraken hierover vastleggen. Bijvoorbeeld: 'Ellen (11) komt

zelfstandig naar de buitenschoolse opvang en is binnen een halfuur na schooltijd aanwezig'. Ouders en kind ondertekenen dat. Kinderen die nog onvoldoende inzicht in het verkeer hebben of te impulsief zijn, laat je ook op oudere leeftijd niet alleen gaan.

De verantwoordelijkheid voor de veiligheid van de kinderen op straat ligt bij de pedagogisch medewerker. Maar diezelfde pedagogisch medewerker heeft als opvoedingsdoel dat kinderen leren zich zonder begeleiding van een volwassene in het verkeer veilig te gedragen. Kinderen krijgen daarom de ruimte om te oefenen met dat veilige gedrag en die zelfstandigheid. Verreweg de meeste kinderen zijn trots op het feit dat hun ouders en de pedagogisch medewerkers vinden dat zij al zo groot zijn dat zij 'zelf mogen oversteken', en dat helpt enorm om extra voorzichtig te zijn. 'Kijk eens hoe goed ik dat al kan!', lijken ze te vragen. En een compliment als het goed is gelukt, helpt hen om het ook de volgende keer weer zo goed te doen.

Het is belangrijk dat kinderen zelfstandig en autonoom worden, maar ook dat zij rekening leren houden met anderen. Ze moeten leren dat het algemeen belang wel eens voorgaat op hun eigen wensen en ideeën.

Samenleven vereist in de eerste plaats dat je je kunt inleven in de ander. Gesprekjes over gevoelens en opvattingen, maar ook boeken met verhalen over leeftijdsgenoten, helpen een kind om zich te leren inleven. In vaktermen heet dat: empathie of empathisch vermogen. De volwassene helpt dit proces op gang door vragen zoals: 'Wat denk je dat hij voelt? Denk je dat hij dit leuk vindt? Vraag hem maar wat hij vindt'.

Samenleven met anderen betekent ook: mogen meedoen in de (volwassen) wereld en samen met 'grote mensen' nadenken over problemen en oplossingen in hun omgeving. Op die manier leren kinderen dat hun zienswijze voor anderen belangrijk is, en dat hun mening telt. Door argumenten en ideeën uit te wisselen leren kinderen om hun gedachten en gevoelens onder woorden te brengen. Hierdoor ontstaan gesprekken die tot nadenken stemmen, ook voor de pedagogisch medewerker.

Door het gezamenlijke gesprek centraal te stellen, ontwikkelen kinderen belangrijke persoonlijke en sociale vaardigheden. De verzamelnaam voor dit gezamenlijk nadenken en uitwisselen is participatie. Als het kinderen betreft, noemen we dat meestal kinderp participatie. Zie hoofdstuk 14 'Kinderparticipatie'.

Door participatie leert een kind ook dat niet alleen zijn eigen mening of gevoel belangrijk is. De mening van andere kinderen telt ook mee. Zijn eigen mening kan het onderspit delven omdat de meerderheid iets anders wil. Door participatie ervaren kinderen dat zij rekening moeten houden met anderen.

Basishouding

Gelegenheid geven tot participatie is een basishouding voor pedagogisch medewerkers en is even belangrijk als het zorgen voor veiligheid en autonomie van het kind. Het betekent niet alleen dat kinderen hun mening mogen geven en daarin serieus genomen worden, maar ook dat zij daadwerkelijk verantwoordelijkheid krijgen over beslissingen, op een niveau dat zij aankunnen.

Balans tussen autonomie en participatie

Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid zijn zich, onder invloed van allerlei sociaal-culturele ontwikkelingen, vrijwel exclusief gaan richten op de persoonlijke belangen van jeugdigen. Het individu is de maat der dingen geworden. Wat ontbreekt is het 'algemeen belang' als opvoedingsdoel. Het is lang niet vanzelfsprekend dat een geslaagde individuele ontwikkeling ook altijd leidt tot sociaal verantwoordelijkheidsgevoel en actieve maatschappelijke participatie. Of tot

gedrag waarbij het individu zijn eigen belang afweegt tegenover, en indien nodig ondergeschikt maakt aan, het belang van de gemeenschap. Dat 'algemeen belang' laat zich in deze tijd heel goed definiëren als het in stand houden en ontwikkelen van de democratie, van democratisch burgerschap. Opvoeding en onderwijs behoren daarom óók gericht te zijn op de vorming van democratische persoonlijkheden voor wie het zoeken naar de balans tussen individuele en sociale behoeften een tweede natuur is.

Bron: De Winter (2007).

Kinderparticipatie kan niet zonder de hulp en leiding van volwassenen. Zij creëren de gelegenheid voor kinderen om te participeren en leren hun hoe ze dat kunnen doen. Een kind leert participeren met vallen en opstaan, gewoon door het te doen en te ervaren wat de uitwerking is. Een belangrijke voorwaarde voor participatie is dat het kind over informatie beschikt om zich een mening te kunnen vormen. 'Waar gaat het over?' 'Wat kunnen we

beslissen?' De pedagogisch medewerker geeft die informatie, aangepast aan de leeftijd van de kinderen. En ook discussiëren moet je leren. De pedagogisch medewerker maakt daarom duidelijk wat de spelregels van een gesprek zijn: spreektijd bewaken, luisteren naar elkaar, beurt wisselen, stemvolume beheersen. Het inschatten wat een kind aankan in concentratieduur en gesprekstechniek is ook hier een belangrijke vaardigheid.

KENNIS

Pedagogen over participatie

Het betrekken van kinderen bij beslissingen die hen aangaan, is een recht van kinderen, vastgelegd in de verklaring van de Rechten van het Kind.

Micha de Winter, hoogleraar maatschappelijke opvoedingsvraagstukken aan de Universiteit van Utrecht, is een vurig pleitbezorger van participatie voor jonge kinderen vanuit een pedagogisch perspectief. Hij vindt dat kinderen dit al op jonge leeftijd moeten leren, anders kun je niet verwachten dat kinderen dat later opeens vanzelf kunnen. Participeren in de vorm van meedenken en meebeslissen, betekent dat een kind moet leren om goede vragen te stellen. Maar ook dat het leert te luisteren naar de mening van anderen, te overleggen en samen besluiten te nemen. Micha de Winter wil participatie niet gebruiken om beter aan wensen van kinderen te voldoen, maar als middel om serieuze dialogen aan te gaan.

Jo Hermanns, hoogleraar opvoedingswetenschappen, sluit zich daarbij aan en zegt: 'Het belangrijkste opvoedingsdoel op het niveau van de samenleving is dat kinderen actief en productief

leren deel te nemen aan de sociale verbindingen binnen die samenleving. In dat proces zullen kinderen en jongeren leren te functioneren als actief participerende burgers in een samenleving.'

Janush Korczak, een belangrijk pedagoog uit de vorige eeuw, beschouwde participatie als een uiting van respect voor kinderen. Hij ging daarin heel ver. De kinderen in zijn weeshuis liet hij zelfstandig vergaderen, om zonder bemoeienis van de volwassenen problemen te bespreken en zelf de verantwoordelijkheid te nemen voor de oplossingen. Het fenomeen kindervergadering of kinderraad had hij al vroeg ingevoerd.

Participatie is ook het centrale concept van het project 'de Vreedzame school'. Toepassen van dit concept leidt tot een veiliger schoolklimaat. Anno 2010 besteden steeds meer basisscholen en centra voor buitenschoolse opvang bewust aandacht aan een veilig schoolklimaat. Meer informatie daarover is te vinden via de websites: www.devreedzameschool.nl en www.burgerschapindebasisschool.nl.

Bronnen: De Winter (1995), Hermanns (2007), Berding (2005) en Pauw (2009).

Tot slot

› Niet alleen een gevoel van veiligheid, maar ook het ervaren van autonomie is voor elk kind voorwaarde om zich te kunnen ontwikkelen. Kinderen kunnen geleidelijk aan steeds zelfstandiger opereren en willen dat ook. Het geeft hun een gevoel van competentie als zij dingen zelfstandig leren beheersen. Dat gaat vaak via vallen en opstaan. Pedagogisch medewerkers moedigen hen daarbij aan en bieden zo nodig hulp. Zie hoofdstuk 11 'Interactievaardigheden'.
Oefenen met autonoom handelen helpt kinderen om zelfstandig en competent te worden.

› Dat betekent niet dat kinderen ook alles alleen moeten doen en beslissen. Integendeel, rekening houden met anderen is een even belangrijke competentie in het leven. Juist het samenzijn in een groep is een uitgelezen mogelijkheid om ook te oefenen met samen denken, met elkaar praten, compromissen sluiten en samen beslissen. We noemen dit oefenen in participatie. Participatie helpt kinderen om zelfstandig te worden zonder de relatie met hun omgeving uit het oog te verliezen. Zie hoofdstuk 14 'Kinderparticipatie'.

Spelen en vrije tijd

Ruby-Ann (9), Eric (8) en Jolien (8) duikelen in de gymnastiekzaal rondom de rekstok. Ruby-Ann en Eric proberen of ze het ook kunnen met een zwaaiende rekstok en het lukt ze. Opgelucht dringen ze aan bij Jolien: ‘Nou jij!’ Jolien durft niet. Pedagogisch medewerker Samira ziet Jolien aarzelen en komt dichterbij. ‘Wat is er Jolien? Wil je dat ik je met iets help?’ En dan durft Jolien opeens toch: zonder hulp van Samira, maar wel met een veilig gevoel omdat ze vlakbij is. Ruby-Ann, Eric en Jolien blijven nog de hele middag oefenen met hun nieuwe kunsten.

Al spelend ontdekken kinderen wat ze leuk vinden en wat ze kunnen. Jolien ontdekt misschien nu wel dat ze klimmen, klauteren en zwaaien veel leuker vindt dan ze eerst dacht. Soms is de steunende aanwezigheid van de pedagogisch medewerker daarbij even nodig. Kinderen spelen omdat ze dat leuk vinden, maar spelen en leren zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Van spelen leert een kind ongelooflijk veel.

stoppen. Kiezen met wie je speelt of dat je liever alleen speelt, dat zijn de belangrijkste aspecten van vrije tijd voor kinderen. Ook het spelen zonder direct toezicht van een volwassene is een van de charmes van de vrije tijd voor kinderen. Leeftijdgenoten spelen daarbij een belangrijke rol. In je vrije tijd maak je vrienden, vaak op basis van gemeenschappelijke interesses.

Vrije tijd

Buitenschoolse opvang vindt plaats in de vrije tijd van kinderen. Tot hun vierde jaar spreek je bij kinderen eigenlijk nog niet over vrije tijd. Maar zodra ze naar school gaan wordt dat anders.

Dan krijgen kinderen een verdeling van hun dag in ‘schooltijd’ en ‘vrije tijd’. Vrije tijd is dan de tijd na school en de vakantietijd.

Vrije tijd staat voor:

- › zelf kiezen;
- › initiatief nemen;
- › eigen interesses volgen;
- › geen bemoeienis van volwassenen;
- › je mogen vervelen.

Bij vrije tijd denken we aan rust, ontspanning, eigen keuzes maken, initiatieven nemen en eigen interesses volgen. Ook kinderen willen in hun vrije tijd zelf bepalen wat zij gaan doen. En zelf kiezen wanneer ze ermee

Spelen en vervelen

Vrije tijd is niet per definitie alleen maar leuk. Soms verveelt een kind zich: hij is klaar met zijn spel en weet (nog) niet wat hij hierna zal gaan doen. Dat is meestal niet erg. Verveling kan een belangrijke pedagogische waarde hebben voor kinderen. Het kan dienen als overbrugging naar een nieuwe activiteit. Het is voor het kind een rustperiode waarin hij even verwerkt waar hij mee bezig was en nadenkt over het volgende. Of het is een vervelende

KENNIS

Recht op vrije tijd

De staten erkennen het recht van het kind op rust en vrije tijd, op deelneming aan spel en recreatieve bezigheden passend bij de leeftijd van het kind, en op vrije deelneming aan het culturele en artistieke leven.

Artikel 31 Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1989).

periode waarin hij zelf initiatief moet nemen om eruit te komen. Als dat lukt heeft een kind ervaren dat het zelf iets leuks of interessants kan bedenken om te doen.

Spelen

Spelen is een aangeboren behoefte. Kinderen proberen altijd te gaan spelen, zelfs op de meest onmogelijke plekken. Belangrijk is dat volwassenen hun genoeg tijd en ruimte geven om te spelen.

Er zijn veel verschillende soorten spel:

- › rollenspel of fantasiespel;
- › bewegingsspel;
- › exploratief spel (ontdekken);
- › constructiespel (bouwen);
- › creatief spel (uitbeelden);
- › regelspel (spelen met spelregels);
- › competitiespel.

Spelen vroeger en nu

Marianne de Valck, spel- en speelgoeddeskundige, signaleert dat kinderen van nu minder lang en minder vaak met hun speelgoed spelen dan kinderen van pakweg vijftien jaar geleden. Maar ook dat de inventiviteit

van hun spel is achteruitgegaan. Er is volgens haar een gebrek aan tijd, ruimte en speelmogelijkheden in onze huidige maatschappij.

In de buitenschoolse opvang kunnen we deze trend keren, aldus De Valck: 'Pedagogisch medewerkers hebben een belangrijke rol bij de invulling van het spelen. Door de keuze van materialen, maar ook door geen dingen aan te bieden die weinig waardevols toevoegen. Kijk dus goed naar hoe kinderen het speelgoed gebruiken'.

Wat betekent spelen voor kinderen?

Spelen is:

- › plezier;
- › verwerken;
- › bewegen;
- › sociale relaties;
- › ontwikkeling;
- › creatief zijn.

› PLEZIER

Tijdens intensief spel vergeten kinderen vaak alles om zich heen en gaan ze helemaal op in hun spel. Dit intensieve spelen noemen we ook wel 'flow'. Flow

zorgt voor een geluksgevoel. Spelen is in de eerste plaats belangrijk vanwege het plezier dat kinderen hebben, maar daarnaast ook nog om een aantal andere redenen.

› VERWERKEN

Via fantasiespel of rollenspel verwerken kinderen de dingen die zij dagelijks beleven. Door na te spelen wat zij hebben gezien of meegemaakt, begrijpen ze de gebeurtenissen beter. Als zij net een inenting hebben gehad gaan ze die situatie naspelen in de poppenhoek. De bokswedstrijd die zij op televisie zagen leidt tot bokswedstrijdjes op de speelplaats. Kinderen zien heel veel van de volwassenenwereld via televisie of internet. Daar zijn ook dingen bij die zij vaak niet goed begrijpen. Door het samen na te spelen proberen ze erachter te komen wat ze gezien hebben. Kinderen die op televisie oorlogsbeelden of vriende mensen zien, gaan dat naspelen. Ruzies tussen vader en moeder, een baby erbij, favoriete televisieprogramma's, verjaardagsfeesten of het beroep van je vader of moeder, dat zie je allemaal terug in het spel van kinderen. Het is hun manier om greep te krijgen op de wereld van de grote mensen. En om alvast een beetje mee te doen.

› BEWEGEN

Spelen is ook: rennen, springen, klimmen, dansen, tikkertje, verstoppertje, voetbal. Bewegen dus. Ook dat doen kinderen vooral omdat ze het fijn vinden om te doen. Maar tegelijkertijd draagt het bij aan hun motorische ontwikkeling. Ze worden sterker, soepeler en behendiger. Ze oefenen hun spieren en hun coördinatie. Om een bal goed te kunnen vangen, moet je immers je ogen en handen goed laten samenwerken. Bewegen helpt kinderen om hun energie op een gezonde manier te gebruiken. En zeker op de buitenschoolse opvang, na een hele dag school, is dat soms hard nodig.

› SOCIALE RELATIES

Spelen heeft een functie in het sociale leren van kinderen. Allerlei zaken die belangrijk zijn in de goede sociale omgang passeren tijdens het samen spelen: rekening houden met de wensen van een ander kind, zelf conflicten oplossen. Samenspel bevordert het empathisch vermogen van kinderen: ze leren de wereld vanuit de ogen van een ander te bekijken en na te denken over de regels voor sociaal gedrag.

'Om de beurt' is zo'n belangrijke sociale regel. Dat leren de meeste kinderen snel. Want als ze die regel niet toepassen, is hun spel al snel verstoord.

Door gezelschapsspellen, buitenspel en teamsporten leren kinderen ook omgaan met 'winnen en verliezen' en met regels en afspraken. Spreek je de regels samen af, bedenk je eigen regels, houd je je eraan, of niet? Oudere kinderen leren verantwoordelijkheid nemen voor jongere kinderen en ook om erover na te denken of het spel dat zij bedacht hebben wel 'goed' is om te doen: doe ik anderen geen pijn, maken we niet iets kapot, weten de pedagogisch medewerkers waar we zijn?

› ONTWIKKELING

Spelen is leren, hoor je vaak. En dat is ook zo. 'Geen kind speelt om zich te ontwikkelen,' schrijft Marianne de Valck in *Speelboek*, 'maar dat neemt niet weg dat spelen op allerlei manieren bijdraagt aan de ontwikkeling van een kind.' Spelen draagt bij aan de cognitieve ontwikkeling. Bij het bouwen of puzzelen ontwikkelen ze hun ruimtelijk inzicht: wat past wel, wat niet, wat blijft staan, wat valt om? Kinderen doen veel aan verzamelen en onderzoeken. Ze verzamelen bijvoorbeeld stenen, plaatjes of kleine beestjes. Dit is leerzaam op tal van terreinen, bijvoorbeeld om te beseffen dat er verzamelnamen zijn, maar dat daarbinnen zaken toch weer kunnen verschillen. Je hebt voetbalplaatjes en sprookjesplaatjes, maar daarbinnen zijn categorieën met verschillende plaatjes. Door goed te kijken, te voelen en uit te proberen wat er met al die dingen kan, doen kinderen kennis op over vormen, kleuren en namen. En ook lezen, denkspellen zoals Stratego of schaken, woordpuzzels en technisch lego dragen bij aan de cognitieve ontwikkeling van kinderen.

› CREATIEF ZIJN

Tekenen en knutselen, maar ook muziek en andere creatieve activiteiten, worden misschien door volwassenen wat minder snel als spelen beschouwd. Maar voor kinderen is het beeldend bezig zijn gewoon spelen: spelen met kleur, geluid, gebaren. Op al die manieren kunnen zij, eigenlijk net als in fantasiespel, ervaringen verwerken. En zo ontwikkelen zij natuurlijk ook hun creatieve talenten. Het zien van toneel, films of kunstobjecten tijdens museumbezoek roept bij een kind allerlei associaties op en zet aan tot eigen creativiteit.

Vrij spel en georganiseerd spel

In het vrije spel bepalen de kinderen de inhoud en het verloop van het spel. Vrij spelen is bij uitstek een situatie waarin kinderen op zichzelf kunnen zijn. Ze spelen samen of alleen. Ze hebben de vrijheid om te spelen zoals zij het bedacht hebben en om er weer mee op te houden als zij willen. Kinderen houden van vrij spel. Maar ze doen ook graag mee aan georganiseerde en door een volwassene geleide activiteiten, zeker als die aansluiten bij hun interesses. Kinderen in de schoolleeftijd ontwikkelen graag hun talenten en vaardigheden, liefst samen met leeftijdgenootjes. Vrij spel en door volwassenen geleide

activiteiten zijn beide belangrijk. In de buitenschoolse opvang komen daarom beide soorten spel aan bod. Zie hoofdstuk 15 'Spel- en activiteitenbegeleiding'.

Buiten spelen

Kinderen in de basisschoolleeftijd zitten een groot deel van de dag op school. Af en toe is er speekwartier of gymles, maar meestal zitten ze op een stoel. Kinderen hebben beweging nodig en frisse lucht. Uit onderzoek naar opvattingen over kwaliteit van buitenschoolse opvang (Boogaard, Fukkink & Felix 2008) komt naar voren dat iedereen – kinderen, pedagogisch medewerkers en ouders – vindt dat er op de buitenschoolse opvang veel gelegenheid moet zijn voor buiten spelen en bewegen. Dit geldt des te meer voor de kinderen die van huis uit weinig aan sport doen of weinig buiten zijn. Sommige kinderen zijn weinig buiten omdat hun woonbuurt onveilig is. Of zij doen niet aan sport omdat er thuis geen geld is voor een sportvereniging. Juist voor die kinderen is de buitenschoolse opvang bij uitstek een goede gelegenheid om veilig buiten te spelen en te sporten.

Buiten spelen betekent in de eerste plaats: meer ruimte om te bewegen. Bovendien brengt het kinderen in contact met de natuur. In elk geval met het weer, en met de jaarlijkse cyclus van zomer, herfst, winter, lente. Het biedt hun de gelegenheid zich te verwonderen over groeien en bloeien.

Kinderen onderzoeken graag wat er aan natuur aanwezig is in hun omgeving: zand, planten, bomen, beestjes. Daarom zijn er altijd kinderen aan de rand van een stenen speelplaats te vinden. Want daar is een beetje zand of aarde. Een publicatie van Louise Chawla (2002), getiteld *Growing Up in an Urbanizing World*, laat zien dat kinderen, ongeacht waar zij precies opgroeien in de wereld, altijd behoefte hebben aan 'nog niet ingevulde plekken en aan groen'. Voor echte stadskinderen is een bos al gauw eng en beestjes, hoe klein ook, zijn vooral gevaarlijk of vies. Door directe ervaringen met de natuur worden kinderen meer bewust van hun omgeving en voelen ze zich er ook veiliger. Dat is een goede basis voor respect voor de natuur.

Spelen en leeftijd

Op de buitenschoolse opvang wordt vaak onderscheid gemaakt in drie leeftijdscategorieën: 4- t/m 6-jarigen,

PRAKTIJK

Themaproject China

Tijdens de Olympische Spelen in China in 2008 gingen kinderen op een buitenschoolse opvang aan de slag met het thema 'China'. Iedereen mocht één idee inbrengen over iets wat met China te maken had. Ter inspiratie hadden twee kinderen bij de bibliotheek een stapel boeken over China gehaald. Zo ontstond een lange lijst van twintig verschillende doedingen. Het heeft wel een halfjaar geduurd voordat alle ideeën van de lijst waren uitgevoerd. Toen mochten alle ouders, broertjes en zusjes, opa's en oma's komen kijken. Een heel weekend was de buitenschoolse opvang eventjes China. De kleuters hadden een lange Chinese Muur gebouwd van zelfgebakken steentjes. Een groepje had een spannende drakenoptocht gemaakt waarin ze zelf 'de draak' waren. Anderen hadden lampionnen geknutseld die echt konden branden. Er waren Chinese theekopjes gebakken en beschilderd, echte kimono's genaaid en hapjes gemaakt die je alleen met stokjes mocht eten. En er was een toneelstuk waarin kinderen hun zelfgemaakte maskers en kostuums gebruikten in een zelfbedacht Chinees verhaal. Alle kinderen, van 4 tot 12 jaar, hadden geleerd dat hun idee iets moois had opgeleverd en dat ze samen aan iets prachtigs hadden gewerkt. Ze hadden leren schilderen, bakken, knutselen, metselen en koken. En vooral hadden ze veel gespeeld, plezier gehad en geleerd.

Het belang van bewegen voor de gezondheid

Bewegen heeft veel positieve effecten op gezondheid en welbevinden. Bekend is dat een groot deel van de Nederlandse jeugd de aanbevolen hoeveelheid beweging per dag niet haalt. Naast min of meer directe gevolgen als overgewicht, kan dit tekort aan beweging op langere termijn nadelige gevolgen hebben voor de gezondheid. Uit epidemiologisch onderzoek blijkt dat te weinig lichaamsbeweging de kans op het vroegtijdig krijgen van ziektes verhoogt.

Het belang van bewegen door de jeugd ligt niet alleen in het voorkomen van overgewicht en daaraan gerelateerde aandoeningen. Er zijn verschillende studies die aantonen dat mensen die in hun jeugd actief zijn geweest, een grotere kans hebben om later dat sportieve gedrag te continueren. Sport en bewegen op school dragen bij aan de algemene opvoeding en ontwikkeling van kinderen, niet alleen

fysiek maar ook ten aanzien van de ontwikkeling van een gezonde leefstijl en de cognitieve, affectieve en sociale ontwikkeling. Ook de schoolprestaties zouden vanwege verhoogde concentratie positief beïnvloed worden door bewegen.

Een groot deel van de jeugd beweegt te weinig

Volgens de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB) zouden jongeren van 4 tot en met 18 jaar dagelijks minimaal één uur matig intensieve lichamelijke activiteit moeten uitvoeren, waarbij de activiteiten minimaal tweemaal per week gericht zijn op het verbeteren of handhaven van lichamelijke fitheid (kracht, lenigheid en coördinatie). In de praktijk blijkt dat veel jongeren niet aan deze norm voldoen. Van de kinderen van 4 tot 11 jaar beweegt slechts een derde deel genoeg. Vooral kinderen in achterstandswijken van grote steden krijgen veel te weinig lichaamsbeweging.

Bron: Van Wieringen (2009).

7- t/m 9-jarigen en 10- t/m 12-jarigen. De spelinteresses van kinderen uit deze drie leeftijdsgroepen zijn erg verschillend. De buitenschoolse opvang is er voor al deze verschillende leeftijdsgroepen. Het is nodig om zowel in de inrichting als in de keuze voor spelmaterialen rekening te houden met al die verschillende behoeften. Zie hoofdstuk 16 'Binnen- en buitenruimte'.

Marianne de Valck omschrijft de spelinteresses als volgt:

- › 4- t/m 6-jarigen houden van structuur, regels, zekerheid en herhaling. Het speelgoed is het uitgangspunt van hun activiteiten, de spelregels zijn een gegeven dat zij niet ter discussie stellen. Winnen of slagen is geluk hebben, verliezen of falen hoort erbij en is snel vergeten. Het kenmerk van het spelen van 4-jarige kleuters is herhalen en oefenen. Vanaf 5 of 6 jaar willen ze graag laten zien wat ze kunnen en gedaan hebben. Voor kleuters kun je kringspelletjes doen of gymnastiekspelletjes, met veel eigen initiatief ingebouwd en veel vrije keuze. Met kleuters maak je bijvoorbeeld een vogelhuisje omdat dat zo leuk is voor de vogels. De techniek van het maken is helemaal niet belangrijk.

- › 7- t/m 9-jarigen zijn sterk op elkaar gericht. De groep is uitgangspunt voor wat er gespeeld wordt. In de groep heerst competitie. Jongens en meisjes spelen wel met elkaar, maar vaak zoeken ze ook hun eigen seksegenoten op. Regels zijn niet vaststaand maar worden door speelgenootjes zelf opgesteld en naar believen veranderd. Deze leeftijdsgroep moet je uitdagen om zelf dingen uit te vinden. Ze willen ontdekken en uitproberen. En ze willen graag met echt materiaal bezig zijn (gereedschap, kookspullen). Een speurtocht of 'zoek de verschillen' zijn geschikte spelletjes voor hen. Of een eigen ontwerp maken voor een vogelhuis en het daarna in elkaar zetten met echt gereedschap.
- › 10- t/m 12-jarigen vinden elkaar op interessegebieden: de sportjongens, de computernerds, de optutmeisjes, de natuurvorsers. Zij zijn niet zozeer gericht op de groep als totaal, maar vooral op de subgroep met gemeenschappelijke interesses. Er zijn in deze leeftijdsgroep ook kinderen die graag alleen bezig willen zijn. Zij willen vooral met de pedagogisch medewerker praten en nieuwe dingen horen. Bij het maken van een vogelhuisje is deze leeftijdsgroep ook geïnteresseerd in informatie over vogels.

Balans tussen sturen en afzijdigheid

Pedagogisch medewerkers hebben de keuze tussen sturen en actief meespelen of juist een afzijdige rol tijdens het spel. Een goede balans is noodzakelijk, want beide rollen zijn belangrijk voor kinderen.

Tijdens het vrije spel zijn pedagogisch medewerkers soms op afstand. En andere keren doen ze juist mee. Kinderen hebben enerzijds de vrijheid nodig om eigen initiatieven te nemen, maar kunnen ook sterk profiteren van de ideeën en sturing van volwassenen. Het aanbrengen van de juiste balans tussen de sturende en afzijdige rol is een belangrijke vaardigheid van de pedagogisch medewerker in de buitenschoolse opvang.

Actief en sturend

Als er volwassenen aanwezig zijn nemen die ook snel de leiding: ze geven uitleg over een spel, ze geven instructies of opdrachten. Bij door de pedagogisch medewerker geregisseerd spel hebben kinderen vaak veel plezier en leren ze ook nieuwe dingen. Ze hoeven minder bezig te zijn met de onderlinge sociale relaties en kunnen zich volledig op het spel richten.

Volwassenen nemen en krijgen van kinderen vrijwel vanzelfsprekend de rol van degene die zorgt voor een goed spelverloop. De pedagogisch medewerker zorgt ervoor dat er geen ruzie komt en dat er eerlijk wordt gedeeld. De pedagogisch medewerker kan er zo voor zorgen dat ook het fantasiespel rijker wordt en dat ze langer en intensiever met één ding bezig blijven.

Afzijdig en op afstand

Maar het vrije spel van kinderen kan ook 'doodbloeden' als volwassenen de sfeer gaan bepalen. Zeker als kinderen in hun eigen fantasierol bezig zijn of hun spel vormgeven met eigen regels, kan de inbreng van een volwassene verstorend werken. Spel van kinderen onderling is anders van inhoud dan spel van diezelfde kinderen samen met een volwassene. Kinderen onderling kunnen ook gewoon samen 'rommelen', ergens naar kijken, bijvoorbeeld door op het water te slaan en te bestuderen wat er dan gebeurt. In de ogen van volwassenen is dat vaak 'niets doen': activiteiten zonder een herkenbaar doel of duidelijke structuur. Maar als je met andere ogen kijkt, zie je dat kinderen bezig zijn om de wereld om hen heen te begrijpen. Het spelen zonder de pedagogisch medewerker

vindt vaak buiten plaats, maar kan ook in een aparte ruimte of afgeschermd hoek in de binnenruimte.

Bij spel van kinderen onder elkaar wordt de sociale controle ook door hen zelf geregeld. Zij moeten taken zoals de leiding nemen en orde bewaren onderling afspreken. Wie is de baas? Wie brengt de spelideeën in en wie zorgt ervoor dat ze ook uitgevoerd worden? Soms geldt het recht van de sterkste, maar meestal gaan kinderen met elkaar onderhandelen en sluiten zij compromissen, zoals: 'Dan gaan we wel eerst skaten, en daarna in het huisje spelen.' In dit soort situaties zijn discussies nodig; er ontstaan soms conflicten en die moeten kinderen zelf zien op te lossen. Daarmee leren ze dat het weinig zin heeft om altijd alleen aan je eigen belangen te denken. Dat het spelen leuker verloopt als je ook rekening houdt met de wensen van een ander. En ook leren ze dat ze ook wel eens voor zichzelf moeten opkomen, omdat ze anders nooit aan de beurt komen.

Per leeftijd verschillend

Wat een kind tijdens het spelen nodig heeft van volwassenen om hem heen, verschilt per leeftijdscategorie.

- › Voor de jongste kinderen in de buitenschoolse opvang (4 t/m 6 jaar) is het belangrijk dat de pedagogisch

medewerker in de buurt is. Dat geeft een veilig gevoel: mocht het nodig zijn, dan kan zij ingrijpen of helpen. Kleuters kijken ook regelmatig naar de pedagogisch medewerker: 'Zie je wel wat ik doe?'

- › Voor de 7- t/m 9-jarigen is de pedagogisch medewerker in de eerste plaats degene die de goede voortgang van hun spel bewaakt en een scheidsrechter als het misgaat. Kinderen in deze leeftijdscategorie hebben hulp nodig van een volwassene bij het organiseren van dingen die zij voor het eerst gaan doen. Als zij koekjes willen bakken dan is het de taak van de pedagogisch medewerker om daarvoor de voorbereidingen te treffen, zoals: zorgen voor de ingrediënten, helpen bij het bestuderen van het recept, bij het afmeten van de juiste hoeveelheden en het tijdig verwarmen van de oven. Bij een speurtocht zetten de volwassenen het traject uit en bewaken zij de volgorde van de stappen.
- › Voor de oudere kinderen van 10 t/m 12 jaar is de pedagogisch medewerker in de eerste plaats een vraagbaak. Pedagogisch medewerkers hebben meer levenservaring en kennis, en beschikken daardoor over informatie die de kinderen missen. Dat is wat kinderen van deze leeftijdsgroep interessant vinden. En wat de pedagogisch medewerker niet weet, vragen ze aan een andere volwassene of zoeken ze op in de bibliotheek of via Google.

Tot slot

› Spelen is een bron van plezier, ontwikkeling en sociaal leren voor kinderen. Kinderen associëren spelen met vrije tijd. Buitenschoolse opvang vindt plaats in de vrije tijd van kinderen en daarom is spelen de belangrijkste activiteit die in de buitenschoolse opvang plaatsvindt. Buiten spelen neemt daarbij een belangrijke plaats in, juist omdat kinderen op school al veel tijd binnen en zittend hebben doorgebracht.

Spelen bestaat in de eerste plaats uit vrij spel, waarbij kinderen bepalen wat er gebeurt en de pedagogisch

medewerker bewust op afstand blijft. Meespelen gebeurt ook, want dat heeft soms een verrijkende functie voor het vrije spel. Spelen doen kinderen ook in de georganiseerde activiteiten, waarbij de volwassene een sturende rol heeft. Beide soorten spel zijn belangrijk voor de buitenschoolse opvang. Meer hierover staat in hoofdstuk 15 'Spel- en activiteitenbegeleiding'.

Leren en ontwikkelen

Morris (9) is met de voetbal op het schoolplein bezig. Hij schopt de bal een eindje omhoog, vangt hem met zijn voet weer op en doet dit opnieuw en opnieuw. Iedere keer valt de bal naast zijn voet, maar hij geeft niet op. Gisteren en eergisteren was hij daar ook al mee bezig. Zou hij zich vervelen? Daar komen zijn vrienden en ze gaan lekker een potje voetballen op het schoolplein. Daarna is het tijd voor een snack. Dan vertrekken zijn vrienden naar de computerruimte. Maar Morris is al snel weer buiten met zijn voetbal. Daar gaat hij weer. Net zo lang tot hij het hooghouden even goed kan als zijn vriend. Morris laat duidelijk zien dat hij deze competentie wil beheersen. Wat een volhouder!

Kinderen in de buitenschoolse-opvangleeftijd leren elke dag bij. Dat leren is op de buitenschoolse opvang anders dan op school. Spelend leren staat centraal. Alle kinderen ontwikkelen zich in hun eigen tempo. De kinderen zijn op een leeftijd om specifieke talenten te ontwikkelen. Ze blijken ergens heel goed in te zijn en bouwen dat verder uit. De één is goed in sport, de ander heeft gevoel voor muziek en de derde wil niets liever dan puzzels oplossen. Ze gaan ook eigen hobby's ontwikkelen.

Pedagogisch medewerkers hebben houvast aan kennis over de ontwikkeling van kinderen.

Wat kinderen van verschillende leeftijden interessant vinden, wat ze begrijpen en kunnen, en wat meestal nog niet. Ze weten wat ze mogen verwachten van een kind, hoe ze kunnen aansluiten bij zijn interesses en hoe zij kinderen kunnen steunen in hun verdere ontwikkeling.

Hoe leren kinderen van 4 tot 13 jaar?

Kinderen ontwikkelen zich op alle terreinen tegelijk.

En dat doen ze grotendeels zelf. Een rode draad in het leren is dat de meeste kinderen nieuwsgierig zijn, graag

willen leren, weten en kunnen. De meeste kinderen hebben een intrinsieke motivatie om iets nieuws onder de knie te krijgen.

Intrinsiek betekent dat ze vanuit zichzelf daarvoor gemotiveerd zijn en niet vanwege een aansporing of beloning van de omgeving. En ze voelen zich trots als ze iets nieuws beheersen. De rol van de opvoeder is om die drang om de wereld te ontdekken goed te begeleiden. Dat betekent: de juiste omgeving scheppen, interessante informatie aanreiken, vragen stellen die aanzetten tot nadenken, voorbeelden geven enzovoort. Een aanbod dat past bij wat het kind aankan en interessant vindt.

Naar de zone van de naaste ontwikkeling

'Kinderen zijn de motor van hun eigen ontwikkeling' is een gevleugelde uitspraak die voortbouwt op het gedachtegoed van de ontwikkelingspsycholoog Vygotsky. Maar dat betekent niet dat je een kind alleen maar zijn eigen gang moet laten gaan. Vygotsky laat namelijk ook zien dat er een kloof is tussen wat een kind kan bereiken zonder hulp en met hulp.

Hij maakt daarvoor onderscheid tussen:

- › het actuele ontwikkelingsniveau: datgene wat een kind zelfstandig kan bereiken;

- › de zone van de naaste ontwikkeling: datgene wat een kind kan bereiken als hij hulp krijgt van een volwassene (of een kind dat al verder is in zijn ontwikkeling).

Als een volwassene een kind door middel van de juiste vragen of instructies aanmoedigt en prikkelt, dan leert het kind een vaardigheid beheersen die hij zonder die hulp niet of pas later zou leren.

De volwassene brengt het kind naar 'de zone van de naaste ontwikkeling'. Overigens kan datzelfde proces ook plaatsvinden onder invloed van leeftijdgenoten die op een bepaald terrein net iets verder zijn.

KENNIS

Het gaat niet vanzelf

Iedereen weet dat kinderen in hun eerste levensjaren een enorme ontwikkeling doormaken; het is onvoorstelbaar wat ze in korte tijd kunnen leren. Dat leren vindt zo terloops, haast vanzelfsprekend plaats, dat we geneigd zijn te denken dat het een natuurlijk proces is dat zich automatisch bij alle kinderen ongeveer gelijk voltrekt. Dat dit is niet zo is, maken de verschillen duidelijk die zich al op heel jonge leeftijd tussen kinderen voordoen. Niet alleen begaafdheid of aanleg, maar ook omgevingsfactoren zijn er de oorzaak van dat ontwikkeling zich bij sommige kinderen anders en sneller voltrekt dan bij andere kinderen. De leefomstandigheden thuis spelen een grote rol (zoals huisvesting, speel-mogelijkheden, verzorging en voeding) en ook de opvoedingssituatie: de band en de (talige) interacties tussen volwassenen en kinderen. Voor alle kinderen geldt dat zij zich kunnen ontwikkelen dankzij de interacties met hun omgeving en met name de volwassenen in die omgeving.

Bron: Jansen-Vos & Pompert (2001).

Leren door doen

Zelf doen, zelf ervaren is van groot belang voor het leren van kinderen of ze nu 4 jaar zijn of 12 jaar.

Als kinderen 4 of 5 jaar zijn, leren ze vooral door:

- › kijken en imiteren;
- › uitproberen en ontdekken;
- › herhalen en oefenen.

Ze kijken wat een ander doet en doen dat ook. Ze proberen uit hoe iets werkt en leren al doende hoe het moet. En ze blijven volhouden totdat het lukt. Deze manieren van leren staan uitgebreider beschreven in het *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar* (pagina 41 en volgende).

Ook op latere leeftijd blijven uitproberen, herhalen en oefenen is belangrijk. Kinderen vanaf 6 jaar experimenteren met materialen. Vooral jongens zijn vaak al jong geboeid door de vraag hoe iets in elkaar zit: kan deze nietmachine uit elkaar? Hoe beweegt een klok? Wat zit er in die bromtol? Met die neiging tot onderzoeken kan de pedagogisch medewerker bij het klaarzetten van materialen rekening houden. Het is leuk als er een oud fototoestel is om uit elkaar te halen. Of een oude auto buiten op het terrein die de kinderen uit elkaar mogen halen. Grote kans trouwens dat de meisjes ook meedoen. Oudere kinderen herhalen en oefenen net zo lang totdat ze iets kunnen. Op deze manier krijgt het kind allerlei vaardigheden onder de knie. Of het nu gaat om lezen, de handstand of timmeren en zagen. Interactie met een volwassene, iemand die meedoet en meepraat tijdens het oefenen, biedt een belangrijke basis voor kinderen om te leren nadenken over wat zij doen.

Leren via woorden, beelden en denken

De manieren van leren breiden zich uit met het ouder worden. Dat komt door veranderingen in verbale vermogens en door veranderingen in de hersenstructuur. Kinderen kunnen naarmate ze ouder worden steeds meer vragen, ze begrijpen meer en kennen meer woorden, en heel belangrijk, ze kunnen ook lezen. Daarom kunnen ze nu leren via mondelinge, schriftelijke én visuele informatie. Vooral televisie en internet zijn tegenwoordig een belangrijk venster op de wereld. Door rijping van de hersenen kunnen kinderen ook meer leunen op hun denkvermogen. Ze hoeven niet meer alles uit te vinden door te doen. Ze kunnen ook logisch nadenken en daardoor verbanden gaan bedenken. Hoe ouder de kinderen worden, hoe meer ze gericht op onderzoek uitgaan naar nieuwe kennis en naar mogelijkheden om hun vaardigheden uit te breiden. Ze leren niet alleen wat toevallig op hun pad komt. Ze weten wat ze willen weten en willen kunnen. Ze zoeken bepaalde kennis op of volgen lessen die hen interesseren.

Aandacht voor resultaat

Kleuters zijn vooral fijn aan het rennen of aan het puzzelen. Oudere schoolkinderen zijn niet meer alleen geïnteresseerd in het doen. Een achtjarig kind rent (ook)

om te winnen of om zijn record te verbeteren. Hij puzzelt om het resultaat te zien. Het te bereiken resultaat wordt een motiverende factor om door te zetten. Naarmate kinderen ouder worden gaan ze steeds meer eisen stellen aan hun eigen producten. Die moeten goed zijn.

Leerstijlen

Kinderen krijgen voorkeuren in manieren van leren. De een is meer een 'doener' en de ander meer een 'denker'. Wat later zie je ook dat sommige kinderen 'dromers' zijn: ze leren zonder dat je het merkt. Anderen zijn 'uitvinders'. Zij kunnen met veel inventiviteit, fantasie en geduld oplossingen bedenken en uitvindingen doen. Weer anderen zijn meer praktisch ingesteld en kunnen goed organiseren: de 'regelaars'.

Doeners, denkers, dromers, uitvinders en regelaars: ze hebben ieder een eigen leerstijl. Maar kinderen zijn op deze leeftijd nog flexibel genoeg om ook eens een andere aanpak te proberen.

Stop kinderen dus niet meteen in een hokje.

Jongens hebben vaak een andere leerstijl dan meisjes (Van de Grift 2010). Jongens leren meer dan meisjes vanuit een ruimtelijke en visuele oriëntatie. Veel jongens profiteren er dus van als ze dingen voor zich zien.

Jongens kun je helpen met grote pictogrammen aan de wand die taken of tijdstippen aangeven. Meisjes zijn meer dan jongens verbaal ingesteld. Zij leren met behulp van mondelinge uitleg. Vanwege dit verschil wordt vaak gezegd dat jongens in het nadeel zijn in onze huidige maatschappij, waar zo veel informatie met woorden (verbaal) wordt overgebracht. Ook hier geldt voorzichtigheid: jongens onderling kunnen enorm verschillen, meisjes onderling ook, waardoor er bijvoorbeeld zeker ook meisjes zijn die graag met visuele hulpmiddelen leren en jongens die verbaal veel vaardiger zijn dan 'het gemiddelde meisje'.

Ontwikkeling in grote lijnen

De ontwikkeling van kinderen in de basisschoolleeftijd verloopt snel en de doelgroep van de buitenschoolse opvang is breed. Er zijn grote verschillen tussen de jongste en oudste kinderen.

De 4-jarige kleuters gaan nog maar net naar de basisschool en de buitenschoolse opvang.

De kinderen van 11 of 12 jaar maken al bijna de overstap naar het voortgezet onderwijs en beginnen soms al te puberen. Op de buitenschoolse opvang komen al die kinderen bij elkaar.

De kern van de ontwikkeling van kinderen tussen 4 en 13 jaar is dat zij steeds zelfstandiger (autonomer) worden. In dat zelfstandiger worden spelen drie typen ontwikkeling een belangrijke rol: de lichamelijke, de cognitieve en de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Ontwikkeling op het ene gebied hangt overigens altijd samen met ontwikkeling op de andere gebieden.

› LICHAMELIJKE ONTWIKKELING

Hoe ouder kinderen zijn, hoe meer zij fysiek kunnen, doordat zij groter, sterker en behendiger zijn en doordat hun evenwichtsgevoel zich steeds verder ontwikkelt. Zij hebben volwassenen steeds minder nodig om in hun behoeften te voorzien.

› COGNITIEVE ONTWIKKELING

Niet alleen het lichaam, ook het brein van kinderen tussen 4 en 13 jaar verandert. Zij krijgen meer kennis, en steeds betere controle over hun aandacht en gedrag. Ze zijn niet meer zo gemakkelijk af te leiden. Ze kunnen beter focussen op de dingen waarmee zij bezig zijn. Hun hersenen worden geschikt om plannen te maken en om na te denken over hun eigen handelingen en de

consequenties daarvan. Ook dat betekent dat kinderen naarmate zij opgroeien volwassenen steeds minder nodig hebben om hen te beschermen tegen gevaar of om hun leven te regelen.

› SOCIAAL-EMOTIONELE ONTWIKKELING

Kinderen krijgen gedurende hun basisschoolperiode steeds meer inzicht in zichzelf en in hun relaties met anderen. Naarmate ze ouder worden brengen ze minder tijd door met hun ouders, en meer met andere volwassenen en met leeftijdgenoten. Hun wereld wordt groter en dat leidt ertoe dat zij zich ook sociaal verder kunnen ontwikkelen. Ze leren zichzelf steeds beter kennen, ook buiten het eigen gezin waarin de rollen van vader, moeder, oudere of jongere broers en zusjes min of meer vastliggen. Ze zien hoe het er bij anderen thuis toegaat. Ze vergelijken eigen prestaties met die van anderen en ontleen daar als het goed is zelfvertrouwen aan. Ze leren zich te verplaatsen in gevoelens van anderen, ruzies op te lossen en verschillen te overbruggen. Ze ontwikkelen hun geweten en krijgen inzicht in de waarden en normen van de samenleving waarin ze opgroeien.

In de buitenschoolse opvang is het belangrijk dat pedagogisch medewerkers deze ontwikkelingen herkennen en erop kunnen inspelen. Daarvoor is hieronder een schema opgenomen. Daarna komen enkele specifieke ontwikkelingsgebieden nader aan de orde: de motorische en seksuele ontwikkeling als belangrijke aspecten van de lichamelijke ontwikkeling. De taal-denkontwikkeling als voorbeeld voor de cognitieve ontwikkeling. En sociale en morele ontwikkeling als onderdelen van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Dit zijn lang niet alle ontwikkelingen die er plaatsvinden. Voor meer informatie over ontwikkeling is er een ruime keuze aan toegankelijke boeken.

Om de ontwikkelingsfasen van kinderen te verduidelijken, worden vaak drie leeftijdsgroepen aangegeven in de vakliteratuur:

- › de 4- t/m 6-jarigen;
- › de 7- t/m 9-jarigen;
- › de 10- t/m 12-jarigen.

Deze leeftijdsgrenzen zijn niet willekeurig gekozen.

Kinderen van 4 tot 6 jaar leren vooral spelend en uitproberend. Met 6 jaar is er vaak een omslag te zien. Kinderen gaan meer logisch en rationeel denken, begrijpen veel meer, onthouden meer en kunnen beter het perspectief van anderen zien.

Met 10 jaar zet vaak de lichamelijke puberteit al in (bij meisjes eerder dan bij jongens) en zie je opnieuw sterke

veranderingen in denk- en inlevingsvermogen. Kinderen van deze leeftijd begrijpen dat er twee kanten aan een zaak kunnen zitten en kunnen over de toekomst nadenken. Tegelijkertijd worden zij ook weer impulsiever. Deze ontwikkelingen zijn het gevolg van veranderingen in de hersenen.

KENNIS

Kinderkoppie

‘Tussen het zesde en twaalfde jaar is het brein in staat om aangelegde verbindingen verder te specialiseren en ermee door te leren. (...) Tussen zes en acht jaar is de wereld voor het kind een soort open raam: alles kan gezien, ervaren en opgeslagen worden. Tussen acht en tien jaar wordt dat snel minder. De hersencellen en de verbindingen ertussen gaan zich sterker ordenen en als ze nergens toe dienen wordt er in de verbindingen gesnoeid. Het brein wordt daardoor echter minder flexibel. Het kind kan niet meer alle kanten op, niet meer alle opties staan open. Door dat snoeien ontstaat er ruimte voor nieuwe potentie: redeneren en abstract denken. (...)’

Bron: Van de Grift (2010).

KENNIS

Verder lezen over ontwikkeling

Over de ontwikkeling van schoolkinderen zijn veel boeken geschreven. Wie een uitgebreid en goed leesbaar overzicht wil, kan bijvoorbeeld het boek van Hooijmaaijers, Stokhof & Verhulst *Ontwikkelingspsychologie voor leerkrachten basisonderwijs* (2009) eens lezen, of *Ontwikkeling in vogelvlucht* (2005) van Martine Delfos, *Kleine ontwikkelingspsychologie deel I, II en III* (2009) en *Kinderen als beroep. Praktische ontwikkelingspsychologie* (2011) van Rita Kohnstamm.

Ontwikkelingsschema

Hieronder staat een aantal belangrijke mijlpalen in de ontwikkeling van schoolkinderen in schema.

	Lichamelijk	Cognitief	Sociaal-emotioneel
4 t/m 6	Meer spierkracht, betere balans en coördinatie, ook van de fijnere bewegingen zoals bij tekenen. Kind wordt slanker, links- of rechtshandigheid wordt duidelijk. Nieuwsgierig naar het eigen lijf en dat van anderen. Jongens en meisjes gaan gescheiden spelen.	Flinke groei van de woordenschat en zinsbouw. Leert sorteren en ordenen, en wordt steeds beter in het herkennen van vormen, kleuren, geluiden (rijm). Later ook: symbolen zoals letters en cijfers. Kan eenvoudige liedjes en opdrachten begrijpen en onthouden. Kan zich lang en goed concentreren op iets wat hem interesseert. Wil ook zelf graag alles leren, weten en kunnen.	Meer contact met anderen: sluit vriendschappen, en is steeds beter in staat zich te verplaatsen in de ander. Kan eigen emoties (blij, boos, verdrietig) herkennen en (enigszins) beheersen en zich aanpassen aan de situatie als dat nodig is. Begrijpt nog niet alles van de wereld om hem heen, en gebruikt fantasie om de ontbrekende kennis aan te vullen tot een 'logisch' geheel: fantasie en werkelijkheid lopen door elkaar. Besef van een eigen ik. De wens om dingen zelf te doen en zelf te ontdekken. Straf en beloning maken duidelijk wat nu precies wel en niet mag.
7 t/m 9	Groei van spierkracht, coördinatie en balans zet zich voort. Kan bewust bewegingen oefenen. Belangstelling voor sporten. Kind wil zijn vaardigheden vergelijken met die van anderen: wedstrijdes. Jongens en meisjes spelen vaak strikt gescheiden.	Aanleren en uitbouwen van schoolse vaardigheden: lezen, schrijven, rekenen en later ook wereldoriëntatie. Begin van logisch denken en verbanden leggen. Verschillen in leerstijlen worden zichtbaar: de doeners, de denkers, de dromers, de uitvinders en de regelaars.	Sterk gericht op omgang met leeftijdgenoten: vriendschappen zijn enorm belangrijk, ook voor het gedrag. Identiteitsontwikkeling. Het kind wil 'erbij horen', en zich geaccepteerd weten, maar is ook bezig met zichzelf te leren kennen (in vergelijking met anderen). Interesse in 'regelspel', vindt het belangrijk te weten 'hoe het hoort' (en probeert dat ook uit). Het 'bij de groep willen horen' en de behoefte aan competitie brengen het risico van pesten met zich mee.
10 t/m 13	Veelkracht en goed uithoudingsvermogen. Verschillen tussen motorisch sterkere en zwakkere kinderen worden steeds duidelijker. In de prepuberteit (bij de een veel vroeger dan bij de ander): sterke groei, die de coördinatie kan ontregelen, en belangstelling voor seksualiteit. Veel behoefte aan beweging om het eigen lichaam te leren kennen in de nieuwe verhoudingen na de groeispurt. Sporten in teamverband past goed bij de sociale belangstelling.	Kan complexere structuren en relaties begrijpen (in taal, en in de werkelijkheid), en leert strategieën toe te passen waarmee het meer en beter kan onthouden. De wereld wordt groter. Het kind doet veel nieuwe kennis op. Dat gebeurt via school, maar ook doordat het kind zelf belangstelling heeft voor de wereld om hem heen en zijn eigen plaats daarin.	Omgang met leeftijdgenoten is van groot belang. Het kind staat ook open voor het leren omgaan met anderen in groepsverband. Ook hier: risico van pestgedrag. Kinderen denken na over wat het betekent een 'goed mens' te zijn. Aandacht voor waarden en normen. Maatschappelijke belangstelling, waarbij zij vaak een standpunt kiezen waarvan zij weten dat ze erom gewaardeerd zullen worden (door volwassenen en degenen die zij autoriteit toekennen of belangrijk vinden).

Motorische ontwikkeling

Kinderen kunnen steeds meer omdat zij groter, sterker en behendiger worden. Een belangrijke factor is ook dat hun evenwichtsgevoel zich verder ontwikkelt. Ze rennen sneller en zonder te vallen; gooien verder met een bal en vangen hem weer op; ze springen steeds hoger, ze leren skaten, zwemmen, fietsen, klimmen, dansen, roeien enzovoort. Als kleuter leren ze fietsen zonder zijwieltjes, enkele jaren later fietsen ze zelfstandig door het verkeer naar de buitenschoolse opvang. Zij hebben volwassenen steeds minder nodig om in hun behoeften te voorzien. Vanaf het 9de jaar begint de prepuberteit, die begint met een groeispurt, meestal bij meisjes wat eerder dan bij jongens. Daarna volgt de lichamelijke ontwikkeling tot vrouw of man. De snelle groei en de veranderingen in het lichaam maken dat kinderen in deze fase soms motorisch weer wat onhandiger worden. Ze lopen slungelig, stoten dingen om en kennen hun eigen krachten niet goed. Het duurt even voor alles weer in de juiste balans komt.

Een goede motoriek is een belangrijke voorwaarde voor het samen spelen. Kunnen meedoen met motorische spelletjes zoals klimmen, rennen en balspelen zijn belangrijk in het sociale contact. Onhandige kinderen

die niet goed mee kunnen doen, worden gemakkelijk door andere kinderen buitengesloten. Ondersteuning van de pedagogisch medewerker bij het ontwikkelen van de grove motoriek is alleen al daarom reuze belangrijk.

› KINDEREN VAN 4 T/M 6 JAAR

Bij 4-jarigen is de ontwikkeling van de grove motoriek goed op gang. Kleuters kunnen zelfstandig lopen, springen, rennen, soepel gaan zitten en weer opstaan. Ze bewegen graag en veel, maar nog niet altijd zo gecontroleerd; hun hele lichaam doet mee met hun bewegingen. Bij het gooien van een bal vallen ze zelf wel eens naar voren. Rond het 5de jaar krijgen de bewegingen meer verfijning en neemt het coördinatievermogen toe. Hinkelen en huppelen lukt nu ook. Kleuters hebben een spontane drang tot bewegen en veel plezier en geduld bij het oefenen van allerlei bewegingen. Dat geldt voor grote, grove bewegingen, maar evenzeer voor kleine, verfijnde bewegingen. Bewegen helpt kinderen bij het ontwikkelen van hun waarnemingsvermogen en begrip. Ook leren ze hun eigen lichaam beter kennen. Wat is ver weg en dichtbij? Hoe lang is mijn eigen arm? Wat is hard en zacht? Wat is hoog en laag?

› KINDEREN VAN 7 T/M 9 JAAR

Kinderen in de leeftijd van 7 t/m 9 jaar zijn vooral bezig met het uitbouwen van de bewegingspatronen die zij al hebben ontwikkeld: ze worden er steeds beter, sneller en soepeler in. Daarnaast gaan ze oefenen om nieuwe bewegingen onder de knie te krijgen, zoals touwtjespringen, skaten, kopjeduikelen op het klimrek. Bovendien gaan zij zich vergelijken met anderen. Dat leidt tot nieuwe uitdagingen en competitie in het spel. Ze gaan wedstrijdsjes doen in wie het hardst kan rennen of wie het sterkst is.

› KINDEREN VAN 10 T/M 12 JAAR

Kinderen van 10 t/m 12 jaar verfijnen hun motorische vaardigheden steeds verder: ze kunnen steeds ingewikkelder bewegingen uitvoeren en hebben als ze gezond zijn meer uithoudingsvermogen.

Ze spelen graag buiten, en oefenen daar allerlei sporten zoals dans, straatvoetbal of tennis. Veel kinderen worden in deze periode ook lid van een sportclub. Op deze leeftijd zie je verschillen ontstaan tussen kinderen die motorisch vaardig of minder vaardig zijn.

Sommige kinderen hebben duidelijk belangstelling voor sport en beweging, doen dat ook graag en worden er dus ook steeds beter in.

Andere kinderen zijn minder sterk of behendig, en hebben minder interesse in bewegen. Zij hebben af en toe een extra stimulans nodig om toch voldoende in beweging te komen.

Seksuele ontwikkeling

Zaken rondom seks komen regelmatig aan de orde in de buitenschoolse opvang. Dat komt doordat kinderen van nature hiermee bezig zijn, maar ook omdat de buitenwereld hen via reclameborden en filmpjes op internet of televisie regelmatig confronteert met seksueel getinte woorden en beelden.

Dit laatste wordt vaak de seksualisering van de maatschappij genoemd.

› KINDEREN VAN 4 T/M 6 JAAR

Vanaf 3 jaar weten kinderen of zij een jongen of een meisje zijn. Voor volwassenen is het bijzonder om te merken dat een kind zich er nog niet helemaal van bewust is dat dat ook altijd zo zal blijven. Kleutermeisjes kunnen gerust beweringen doen als: 'Later, als ik

een jongen ben'. Het besef dat meisjes later vrouwen worden en jongens later mannen, komt als kinderen zo ongeveer 6 of 7 jaar zijn. Bij een normale ontwikkeling gaan kleuters heel vanzelfsprekend om met hun eigen lijf en dat van anderen. Ze zijn nieuwsgierig en onderzoekend. Dat kan betekenen dat zij elkaars lijf eens goed bekijken en voelen (bijvoorbeeld als ze doktertje spelen in de huishoek). Nieuwsgierigheid naar hoe alles in elkaar zit, is wat kleuters kenmerkt. Ze zijn zich daarbij nog niet bewust van wat volgens de volwassenen wel of niet hoort. Voor pedagogisch medewerkers en ouders is dat soms schrikken. Maar onderzoeken hoort bij kleuters; daar hoort ook onderzoek van eigen en andermans lichaam bij.

KENNIS

Doktertje spelen

Kinderen tussen 4 en 6 jaar zijn bezig met het verkennen van hun eigen lichaam en dat van andere kinderen. Hun nieuwsgierigheid daarnaar zie je terug in hun fantasiespel: ze spelen graag doktertje en ze kleden zich graag uit. Ook komt het soms voor dat je kinderen in het openbaar ziet masturberen: ze rijen op een stoeltje of ze zitten met hun handje in hun broek op de bank. Verder zijn 4- tot 6-jarigen vaak heel geïnteresseerd in van alles over de voortplanting. Ze willen bijvoorbeeld weten hoe die baby nu in en uit de buik komt. Niet alle kinderen vragen daar letterlijk naar, maar ze zijn meestal wel nieuwsgierig. Opvoeders kunnen hun rustig op hun eigen niveau informatie geven.

Bron: Interview met Channah Zwiep (2010).

› KINDEREN VAN 6 T/M 9 JAAR

Kinderen tussen 6 en 10 jaar lijken niet zo heel geïnteresseerd in seksualiteit. Op lichamelijk gebied verandert er in dit opzicht ook niet zo veel in deze periode, maar onder de oppervlakte zijn ze er wel degelijk mee bezig. Ze verkennen de grenzen: hoe ver kun je gaan met praten over seksualiteit?

Ze maken opmerkingen of vertellen moppen om volwassenen uit te dagen tot een reactie. Verliefdheid vinden ze interessant. Ze stellen vragen als ‘juf, heb jij een vriendin?’ En ook mannelijke pedagogisch medewerkers kan het dan gebeuren dat ze door een groepje meiden ernstig worden ondervraagd over zoenen met hun vriendin. Onderling hebben kinderen van deze leeftijd vaak groepjes waarin ze praten over zoenen en zo. Daarnaast doen ze ook groepsspelletjes met elkaar zoals meidenpakkertje.

Wel zijn kinderen van deze leeftijd zich sterk bewust van het verschil tussen jongens en meisjes.

Ze spelen dan ook vaak strikt gescheiden. Verliefd zijn komt wel voor, en bij de jongsten in deze leeftijds-groep is dat ook heel openlijk: dan ben je ‘op iemand’. Kinderen van 9 jaar vinden het vaak prettig als hun verliefdheid een beetje geheim blijft.

De rol van de opvoeder in deze fase is vooral uitleg en informatie geven. Niet alleen over de technische kanten van de seksuele ontwikkeling. Ook leren praten en denken over gevoelens die erbij horen maakt deel uit van seksuele opvoeding.

KENNIS

Schuttingtaal als aanleiding voor een gesprek

Kinderen gebruiken in deze fase nogal eens seksueel getinte woorden (‘homo!’ ‘kut’, ‘neuken’), waarvan ze niet helemaal weten wat het betekent. De pedagogisch medewerker kan dit als aanleiding gebruiken voor een (groeps)gesprek. Op die manier kun je zowel informatie geven over wat de woorden betekenen, als duidelijk maken waarom andere kinderen (en volwassenen) het helemaal niet zo leuk vinden om dit als scheldwoorden te horen.

Bron: Interview met Channah Zwiep (2010).

› KINDEREN VAN 10 T/M 12 JAAR

Kinderen tussen 10 en 13 jaar krijgen steeds meer belangstelling voor volwassen vormen van seksualiteit, al zijn er enorme individuele verschillen tussen

kinderen in het moment waarop dat voor hen gaat spelen. Sommigen zijn er nog helemaal niet mee bezig, of giechelen alleen wat, anderen kunnen al flink verliefd zijn. De waarden en normen die kinderen op het gebied van seksualiteit van thuis meekrijgen kunnen enorm verschillend zijn. Ook dat speelt mee in de manier waarop kinderen zich gedragen en in hoe zij praten over (de veranderingen van) hun lijf en gevoelens.

Meisjes en jongens trekken nog steeds vooral op met kinderen van hun eigen sekse, deels is dat omdat hun interesses verschillend zijn, maar ook omdat er al gauw wordt gezegd dat je 'met elkaar gaat' als jongens en meisjes samen spelen. Je ziet dat vooral de 11- en 12-jarigen elkaar ook lichamelijk wel opzoeken via spel, met duwen, trekken en aan elkaar hangen.

Uit onderzoek is bekend dat zo'n 10 tot 40% van de kinderen vanaf 10 jaar (of al eerder) masturbeert en daarbij ook een orgasme kan hebben. Jongens van 8 t/m 12 trekken veel met elkaar op en doen spelletjes met elkaar; ze bekijken wie het verst kan plassen, wie er stijf kan worden en hoe je masturbeert. Op die manier doen ze veel informatie op. Meisjes van dezelfde leeftijd lijken wat minder met

elkaar te experimenteren maar praten wel samen over seksualiteit en verliefdheid.

Als opvoeder is het in deze fase belangrijk om door te gaan op de informatie die ze al hebben. Naast het geven van feitelijke kennis over lichamelijke ontwikkeling gaat het over verwoorden van gevoelens en het bewaken en accepteren van grenzen in de omgang met elkaar. Er komen ook heel praktische kanten bij kijken, zoals informatie over maandverband en laten zien waar dat ligt op de buitenschoolse opvang.

Taal-denkontwikkeling

De cognitieve ontwikkeling verandert sterk van kleuter tot puber omdat de kinderen steeds meer functies ter beschikking krijgen. Rond de leeftijd van 6 of 7 jaar maken kinderen een grote sprong in hun cognitieve ontwikkeling volgens ontwikkelingspsychologen zoals Piaget. Martine Delfos noemt de leeftijd van 7 jaar zelfs 'een scharnierleeftijd'. Kinderen gaan meer openstaan voor anderen.

Ze kunnen meer en beter onthouden en hun aandacht sturen. Als ze ergens mee bezig zijn, laten ze zich niet zo snel meer afleiden. Bovendien groeit hun geheugencapaciteit enorm. Dat is ook nodig, want op school en daarbuiten leren ze elke dag wel iets nieuws.

› KINDEREN VAN 4 T/M 6 JAAR

Vierjarige kleuters die van huis uit Nederlands spreken, kennen gemiddeld 3.000 woorden.

De meeste van die woorden kunnen ze ook zelf gebruiken. Verder maken de meeste kinderen grammaticaal goede zinnen, al doen zij dat nog niet helemaal foutloos. Ook kunnen ze bijna alle klanken goed uitspreken (de 'r' is nog wel eens lastig). Tussen hun 4de en 6de jaar maakt de omvang van hun woordenschat een forse groei door en leren zij ingewikkelder zinnen te maken.

In deze periode raken kinderen steeds meer geïnteresseerd in letters, boeken en zelf schrijven.

Men noemt dat ook wel 'ontluikende geletterdheid'. Het kan voorkomen dat zij heel serieus een reeks tekens achter elkaar 'krabbelen' en dan aan de pedagogisch medewerker vragen: 'Wat staat hier?'

Er is in de buitenschoolse opvang gelegenheid genoeg om de kleuters te helpen bij hun taal- en denkontwikkeling. Bij kleuters gaat het dan bijvoorbeeld om het samen kijken naar gebeurtenissen, of samen een boekje lezen en erover praten. 'Zie je die hijskraan? Hij graaft in de grond. Wat haalt hij uit de grond? Waarom zou hij dat doen?' Praten met volwassenen is heel belangrijk. Het geeft kinderen de kans om nieuwe woorden en begrippen en

nieuwe zinsbouwconstructies te horen, en ook zelf eens uit te proberen. Ook voorlezen en fantasiespel helpen het kind om zijn taalvaardigheid verder uit te breiden.

Kleuters worstelen vaak nog wat met hun begrip van tijd, waardoor ze niet altijd precies weten wat nu morgen of gisteren of heel lang geleden is. Ze begrijpen sowieso nog niet alles van de wereld om hen heen, maar willen dat wel heel graag. Daarom stellen ze veel vragen, zoals wanneer hun hamster is doodgegaan: 'Waarom slaapt hij heel lang? Wanneer wordt hij weer wakker? Is hij nou in de hemel?' Ook is de grens tussen fantasie en werkelijkheid nog niet helemaal duidelijk. Om zich toch op hun gemak te voelen, vullen ze met hun eigen fantasie de ontbrekende kennis aan tot een soort logisch geheel. Echt opzettelijk liegen doen kinderen van deze leeftijd meestal niet, aanpassen van een verhaal aan hun eigen werkelijkheid wel.

Het toekennen van menselijke eigenschappen aan voorwerpen is voor kleuters een manier om dingen te begrijpen: 'Welterusten beer' of 'Stoute fiets' zijn voor een kleuter geen vreemde uitspraken, en voor veel volwassenen trouwens ook niet.

In de ontwikkelingspsychologie kom je ook de term magisch denken tegen, dat gaat nog iets verder: het

KENNIS

Menselijke eigenschappen van voorwerpen

Een stofzuiger eet alles op in de omgeving wat vies is en doet dat met heel veel lawaai. Maar misschien kan hij ook jou opeten ... bijvoorbeeld als je iets stouts doet. Het is dus noodzaak om de stofzuiger goed op te sluiten in de kast, want dan kan hij jou niet pakken.

Magisch denken

Magisch denken kan ook zorgen voor schuldgevoelens. 'Het kind kan bijvoorbeeld boos worden op zijn moeder omdat het iets niet mag en haar stilletjes ziek wensen. Als moeder de volgende dag toevallig ziek is, kan het kind denken dat het door hem komt.'

Bron: Hooijmaaijers, Stokhof & Verhulst (2009).

'magische' element is dat het kind denkt dat er dingen gebeuren omdat het ze zelf wenst. Dat kan ook wel eens beangstigend zijn overigens.

KENNIS

Omgaan met meertaligheid

Kleuters met een andere moedertaal kennen vaak minder woorden in het Nederlands en hebben meer moeite met de uitspraak en met het vormen van complete zinnen in de Nederlandse taal. Het is in de eerste plaats belangrijk om respect en belangstelling te hebben voor de moedertaal van het kind. Dat is tenslotte de taal waarmee het kind thuis opgroeit en waarin het waarschijnlijk al veel kan uitdrukken. Een kind dat dit kan laten zien en daar trots op kan zijn, voelt zich geaccepteerd en veilig. Door belangstelling daarvoor kan een kind dit ervaren. De buitenschoolse opvang kan ook een belangrijke rol spelen in het beter leren van Nederlands, juist omdat kinderen tijdens het spelen informeel de Nederlandse taal kunnen gebruiken. Van hun Nederlandstalige leeftijdgenootjes en van de pedagogisch medewerker leren zij snel en veel.

Bron: De Blauw (2003).

› KINDEREN VAN 7 T/M 9 JAAR

Vanaf de leeftijd van ongeveer 7 jaar worden kinderen beter in het leggen van logische verbanden en het aanbrengen van systematische ordeningen. Zo weten ze nu bijvoorbeeld dat een mus een soort vogel is, dat vogels dieren zijn (en geen mensen), en dat dieren 'levende wezens' zijn (en geen planten), dat bepaalde dinosauriërs planteneters waren enzovoort.

Kinderen leren en gebruiken taal niet meer alleen voor het alledaagse leven, om te kunnen praten met andere kinderen en volwassenen. Taal wordt in deze periode ook een middel om nieuwe kennis te verwerven. Lezen en schrijven geeft hun steeds meer toegang tot de wereld van volwassenen, en de kennis die daar te vinden is. Veel kinderen zijn daarin ook mateloos geïnteresseerd. Het is op deze leeftijd dat sommige kinderen alles blijken te weten over dinosauriërs. Sommigen vinden die toegang tot de volwassen wereld wel eens te veel. Het gaat dan met name over het zien van geweld of seks. Kinderen zien op televisie en internet veel wat zij weliswaar interessant vinden, maar nog niet kunnen begrijpen. De rol van de volwassene is om vragen van kinderen daarover te beantwoorden, maar ook om grenzen te stellen aan wat zij mogen zien.

› KINDEREN VAN 10 T/M 12 JAAR

Wanneer kinderen eenmaal voldoende kunnen lezen, schrijven en rekenen, kunnen ze die vaardigheden ook gebruiken om de wereld om hen heen verder te verkennen. Dat gebeurt op school, maar kinderen hebben vooral ook vanuit zichzelf interesse in allerlei onderwerpen. Oudere kinderen stellen veel vragen over het hoe en waarom van dingen en hebben een brede belangstelling voor ridders en kastelen, ontdekkingsreizen, dieren, het weer en klimaat, techniek enzovoort. Langzaam maar zeker leren kinderen op deze leeftijd om na te denken over zaken die verder weg liggen en situaties die zij niet zelf hebben ervaren. Zij gaan nadenken over onrecht in de wereld of zich zorgen maken. 'Waarom maken mensen die zeehondjes dood? Waarom moet Mohamed weg uit Nederland? Komt de oorlog ook hier?'

Sociale ontwikkeling

Gedurende de basisschoolperiode wordt de wereld voor kinderen steeds groter: ze krijgen meer kennis en leren

KENNIS

Het heelal

Een treffend voorbeeld van het intellectuele besef onderdeel uit te maken van een kosmisch geheel, zie je terug in de manier waarop veel kinderen tussen 9 en 12 jaar hun brieven ondertekenen:

I. van Hendrik Jansen
Bloesemstraat 12
Middelharnis
Zuid-Holland
Nederland
Europa
De Wereld
De Melkweg
Het Heelal

Bron: Delfos (2005).

steeds meer mensen en situaties kennen. Ze kunnen vergelijkingen maken tussen hun eigen prestaties of gewoontes en die van anderen. Daardoor krijgen ze meer inzicht in zichzelf en in hun relaties met anderen. Ze

leren de wereld te bekijken vanuit verschillende perspectieven en maken kennis met de waarden en normen van de samenleving waarin ze opgroeien. Al die zaken dragen bij aan hun sociaal-emotionele ontwikkeling.

› KINDEREN VAN 4 T/M 6 JAAR

Kinderen van 4 jaar kunnen zich al in andere kinderen verplaatsen. Ze kunnen bijvoorbeeld een ander kind troosten als het huilt of pijn heeft. Tussen 4 en 7 jaar neemt het vermogen van kinderen om zich in anderen in te leven enorm toe. Dit vermogen wordt ook wel 'empathie' genoemd. Het is een belangrijke voorwaarde voor het aangaan van sociale relaties en vriendschappen. Wie zich kan voorstellen hoe een ander zich voelt, is eerder geneigd tot sociaal gedrag, zoals iemand helpen, delen, samenwerken, voor iemand opkomen. Dat zijn de eigenschappen waarmee je je geliefd maakt in groepen en waarmee je vrienden maakt.

Naast empathie is zelfcontrole een voorwaarde voor het sluiten van vriendschappen. In de kleuterleeftijd leren kinderen om hun eerste impulsen te beheersen. Die zelfcontrole is vooral van belang om agressief handelen tegen te gaan: speelgoed afpakken,

schelden, voor je beurt gaan. Kinderen die regelmatig agressief zijn tegen hun leeftijdgenoten worden meestal niet als vrienden uitgekozen. Deze kinderen hebben baat bij coaching door volwassenen. Een pedagogisch medewerker kan het kind helpen door suggesties voor gedrag te geven ('om de beurt!') en in de buurt te blijven tijdens de speelcontacten. De pedagogisch medewerker kan dan beter ingrijpen bij agressie en zorgen dat het spelen voor allemaal leuk blijft.

› KINDEREN VAN 6 T/M 9 JAAR

Rond een jaar of 7 worden vriendschappen enorm belangrijk, ook voor de ontwikkeling van de eigen identiteit. Kinderen willen graag ergens bij horen en zich geaccepteerd voelen. Maar tegelijkertijd vergelijken zij zichzelf juist steeds met anderen om te ontdekken wie ze nu eigenlijk zelf zijn. Dat vergelijken van zichzelf met anderen draagt bij aan de ontwikkeling van de identiteit. Het bij de groep willen horen betekent ook dat op deze leeftijd buitensluiting en pesten een rol kunnen gaan spelen. Het is belangrijk alert te zijn op het negeren of afwijzen van kinderen door de groep.

Uit onderzoek blijkt dat kinderen die veel zijn gepest, later vaker depressief zijn. Zij lopen ook op hun opleiding of werk een groter risico gepest te worden en krijgen meer te maken met ongewenst gedrag van anderen. Vanaf de leeftijd van ongeveer 7 jaar spelen kinderen vooral met andere kinderen van dezelfde sekse en leeftijd: meisjes spelen met meisjes, jongens met jongens. Het gaat om echte vriendschappen, gebaseerd op elkaar accepteren en steunen. Al zijn ze nog wel aan het ontdekken met wie ze het best kunnen opschieten en samenspelen en kunnen de combinaties dus nog wel eens wisselen.

› KINDEREN VAN 10 T/M 12 JAAR

Ook voor kinderen vanaf 10 jaar is de omgang met leeftijdgenoten van groot belang. 'Kinderen zijn op deze leeftijd erg gevoelig voor het gedrag van hun leeftijdgenoten en voor hun beoordeling', schrijft Martine Delfos daarover bijvoorbeeld in haar boek *Luister je wel naar mij?* 'Het is daarom belangrijk voor ze om zich op de een of andere manier te onderscheiden en zo een positieve beoordeling te bewerkstelligen. (...) Aan de ene kant wil het kind graag

geaccepteerd worden, en voldoen aan de normen van de groep. Aan de andere kant wil het zich aantrekkelijk maken voor de groep door zich te profileren en zelf iets te ondernemen!

Kinderen van deze leeftijd zijn bezig met hun eigen identiteit: Wie ben ik? Wat kan ik? De vergelijking met anderen is een belangrijke basis om hierover na te denken. Ze willen hetzelfde zijn of juist niet hetzelfde zijn: 'Ik wil net zo goed dansen als Tim', 'Ik wil ook lang haar', of 'Ik ben even sterk als Maria'. Dergelijke vergelijkingen bieden een steun voor zelfbewustzijn en zelfwaardering. Kinderen worden op deze leeftijd echter wel kritischer in hun vergelijkingen en beoordelingen. Ze zien ook hoe ze niet willen zijn. En de groep is een belangrijke ondersteuning voor de identiteitsvorming. Het kind kan zichzelf vergelijken met anderen in de groep. Door dergelijke vergelijkingen kun je je eigen gedrag bepalen of veranderen. Ze ontdekken wie ze zelf zijn en willen zijn. In een groep krijgt een kind feedback van leeftijdgenoten. Er wordt bijvoorbeeld gelachen om je grap of je wordt juist uitgelachen. De meisjes uit je groep vinden iemands

kleren mooi of juist niet. De jongens vinden weer heel andere kleding mooi dan de meisjes. Ook door het vergelijken met elkaar leren kinderen hoe de sociale wereld in elkaar steekt. Kortom, ze hebben de ander nodig om zichzelf te leren kennen en te ontwikkelen.

Vriendschappen worden hechter, en zijn in sterkere mate gebaseerd op vertrouwen en loyaliteit: je vrienden val je niet af! Kinderen van deze leeftijd horen graag bij een groep. Het 'erbij horen' geeft een gevoel van veiligheid. Tegelijkertijd kan het zo zijn dat de eigen voorkeuren en interesses die het kind juist op deze leeftijd sterker begint te ontdekken, botsen met de normen van de groep. Dat kan leiden tot lastige keuzes voor een kind: toegeven aan de groepsdruk, of kiezen voor eigenheid? Juist omdat 'erbij horen' zo belangrijk is, zijn pedagogisch medewerkers in deze fase alert op pesten of macht en onderdrukking in de groep. Kinderen die toegeven aan de groepsdruk doen wellicht dingen die zij eigenlijk niet willen: samen pesten van een ander kind of liegen tegen de pedagogisch medewerker. Zie hoofdstuk 5 'Relaties in de groep'.

KENNIS

Pubers hebben duidelijke grenzen nodig

De puber beschikt over alle volwassen emoties. Maar zijn impulscontrole is gebrekkig. Dit komt door een onvolgroeide frontaalkwab. Dit deel van de hersenen zorgt voor 'eerst denken, dan doen'. Op de leeftijd van 10-12 jaar en ook nog lang daarna kunnen pubers moeilijk door emoties aangestuurd gedrag afremmen. Daarom komen de kinderen op deze leeftijd zo vaak in de problemen. Ze kunnen de verleiding van de zichtbare snoeptrommel niet weerstaan, ook al weten ze dat ze geen snoep mogen nemen. Ze blijven achter de computer zitten, ook al weten ze dat ze nu hun huiswerk niet meer afkrijgen. Duidelijke regels en grenzen helpen hen om zich tegen de directe verleidingen te verzetten.

Bron: Nelis & Sark (2009).

voelen. Kinderen maken in deze leeftijdsperiode een sterke ontwikkeling door in het leren kennen en beoordelen van 'goed' en 'fout'. Onder anderen de ontwikkelingspsycholoog Kohlberg heeft een aantal stadia beschreven die kinderen doormaken in hun morele ontwikkeling.

› KINDEREN VAN 4 T/M 6 JAAR

De leeftijd van 4 t/m 6 jaar (eigenlijk al vanaf 3 jaar) is een heel belangrijke periode voor de ontwikkeling van 'moreel besef', zoals dat in de ontwikkelingspsychologie heet: weten wat goed is en wat niet, volgens de normen van de omringende samenleving. In het eerste stadium van die ontwikkeling richt een kind zich op degene die het voor het zeggen heeft en op de regels die gehoorzaamd moeten worden. Omdat het nog niet goed kan beredeneren waarom de regels zijn zoals ze zijn, zijn beloning en straf de belangrijkste richtlijnen. De dingen waar je een beloning voor krijgt, dat zijn de goede dingen om te doen. De dingen waar je voor gestraft wordt, die mogen niet. Lastig voor opvoeders is dat kleuters dus ook denken: 'Als ik geen straf krijg, dan mag het dus'. Zoals in: 'Ik wil die puzzel, dus ik pak hem af van Aline. Niemand zegt er iets van, dus is dat in orde'. Duidelijkheid over wat wel en niet mag en consequent gedrag van de volwassene, helpen het kind

Morele ontwikkeling

Morele ontwikkeling gaat over het besef van goed en kwaad, over anderen helpen en je verantwoordelijk

om zich te gedragen zoals de omgeving dat wenselijk en plezierig vindt.

Vriendschappen en een goede emotionele band met opvoeders spelen een belangrijke rol in de morele ontwikkeling van kinderen in de hele periode van 4 tot 13 jaar. Voor iemand die je graag mag, wil je aardig zijn, die ga je helpen en troosten als het nodig is. Kinderen zullen in zo'n positieve situatie gemakkelijk eerlijk zijn, hun eigen belangen een beetje opzij kunnen zetten en proberen om conflicten op een vriendschappelijke manier op te lossen.

› KINDEREN VAN 6 T/M 9 JAAR

Kinderen in deze leeftijdsgroep kennen over het algemeen de regels die door hun ouders, leerkrachten, pedagogisch medewerkers en de samenleving om hen heen worden gehanteerd. Zij zijn aangekomen in wat Kohlberg 'het conventionele stadium in de morele ontwikkeling noemt': kinderen kennen de regels, accepteren ze en passen ze toe.

Voor hen is het heel belangrijk de dingen zo te doen als ze 'horen', vooral ook omdat ze graag een goed kind willen zijn in de ogen van degenen met gezag: ouders, leerkrachten maar ook 'de politie'. Wat later gaan kinderen ook op zoek naar de achtergrond van de regels, door bijvoorbeeld de grenzen ervan af te tasten.

Belangrijke vragen zijn: mag je een regel overtreden als je daar een belangrijke reden voor hebt? Wat zijn de morele principes die het zwaarst wegen? Dat laatste kunnen natuurlijk in verschillende omstandigheden, en volgens verschillende levensfilosofieën, andere principes zijn.

› KINDEREN VAN 9 T/M 12 JAAR

Vanaf de leeftijd van zo ongeveer 9 of 10 jaar verandert de kijk van kinderen op de wereld: de wijde wereld komt dichterbij. Waar het wereldbeeld van achtjarigen nog aardig geordend is, alles veilig en duidelijk lijkt, en zij nieuwsgierig maar vol zelfvertrouwen in het leven staan, gaan kinderen van een jaar of 10 nadenken over 'levensvragen' en vragen stellen waarop ook volwassenen niet altijd het antwoord weten. De wereld wordt groter en minder overzichtelijk, en er zijn kennelijk ook dingen waar geen oplossing voor bestaat. Vooral nieuwsfeiten over rampen of geweld kunnen dan behoorlijk hard aankomen: wat als mij dat overkomt? Belangrijk is dat kinderen over deze onderwerpen kunnen praten met de volwassenen om hen heen. Via zulke gesprekken leren ze in te schatten wat de kans is dat hen daadwerkelijk

KENNIS

Kohlberg legde kinderen het volgende probleem voor:

Er was een man, Heinz. Zijn vrouw was erg ziek en zou doodgaan. Er was wel medicijn. De apotheker die het medicijn had uitgevonden woonde toevallig in dezelfde stad als Heinz. Maar de apotheker vroeg heel veel geld, trots als hij was op zijn fantastische ontdekking. Zoveel geld had Heinz echt niet. Hij probeerde geld te lenen bij vrienden. Hij probeerde de apotheker over te halen om hem het medicijn alvast te geven, als hij later de rest van het geld zou betalen, maar het lukte allemaal niet. Ten einde raad besloot hij om 's nachts in te breken om het medicijn te stelen en het aan zijn vrouw te kunnen geven.

Wat vind je, mag hij dat doen?

- › In het eerste stadium van morele ontwikkeling gaan kinderen uit van 'straf' als de maatstaf voor hun antwoord. Als Heinz betrapt wordt tijdens de inbraak, en straf krijgt van de rechter, dan mocht hij het medicijn niet stelen. Als hij geen straf krijgt, dan is er geen probleem.
- › In het tweede stadium van morele ontwikkeling baseren kinderen hun redenering op 'de regels'. Zo'n regel kan zijn: stelen mag niet, maar ook: iemand laten overlijden terwijl er wel een medicijn is, mag niet.
- › In het derde stadium van morele ontwikkeling, dat pas vanaf de leeftijd van 12 bereikt wordt (of bij sommige mensen helemaal niet volgens Kohlberg), zal het kind voor het beantwoorden van de vraag uitgaan van zijn rechtvaardigheidsgevoel en van belangrijke waarden in zijn levensfilosofie. Bestaande regels kunnen ter discussie komen te staan. In dit geval gaat het dan bijvoorbeeld over standpunten zoals: Mag, in een vrije markteconomie, degene die een product verkoopt zelf de prijs ervan bepalen? Moeten medicijnen voor iedereen beschikbaar zijn, en eventueel door de gemeenschap worden betaald?

Bron: Kohnstamm, Kleine ontwikkelingspsychologie II. De schoolleeftijd (2009).

hetzelfde gebeurt, en nadenken over wat zij zelf in een vergelijkbare situatie zouden kunnen doen.

Kinderen gaan in deze ontwikkelingsfase nadenken over wat het betekent een 'goed mens' te zijn, en krijgen aandacht voor waarden en normen. Hun maatschappelijke belangstelling wordt groter.

In discussies kiezen ze dan echter vaak nog voor standpunten waarvan zij weten dat ze erom gewaardeerd zullen worden door volwassenen en anderen die zij autoriteit toekennen, of belangrijk vinden. Pas later zoeken ze de grenzen op van de opvattingen van bijvoorbeeld hun ouders, en vinden zij deze niet meer zomaar vanzelfsprekend.

Het is waardevol voor kinderen om hen kennis te laten maken met verschillende visies, en principes, met andere waarden en normen dan zij van huis uit gewend zijn. Het, samen met volwassenen, onderzoeken van achtergronden en voor- en nadelen, biedt hun gelegenheid hun eigen mening te leren formuleren en ook om die kritisch te bekijken.

De precieze invulling van waarden en normen verschilt per cultuur en context. Ook de regels en opvattingen die kinderen van huis meebrengen naar de buitenschoolse opvang kunnen dus variëren. In sommige culturen is bijvoorbeeld bij het helpen van een vriend in nood loyaliteit belangrijker dan de vraag of zijn gedrag in orde is. Het is een belangrijk en interessant thema voor overleg met ouders. In het *Pedagogisch kader Samen Verschillend* wordt daar verder op ingegaan.

Als de ontwikkeling niet voorspoedig loopt

De buitenschoolse opvang is er voor alle kinderen die naar het regulier primair onderwijs gaan.

Alle kinderen die naar een gewone basisschool gaan, kunnen dus ook naar een gewone buitenschoolse opvang. Net als de school heeft de buitenschoolse opvang te maken met kinderen met gedragsproblemen, kinderen met een achterblijvende ontwikkeling, fysieke handicap of ziekte en met kinderen met een moeilijke thuissituatie vanwege ziekte van ouders, financiële problemen of verwaarlozing en mishandeling.

Sommige kinderen zorgen voor onrust in de groep: ze zijn druk, ze luisteren niet, ze houden zich niet aan afspraken en regels en ze storen de andere kinderen.

KENNIS

'Lastige kinderen' bestaan niet; kinderen met 'lastig gedrag' bestaan wel

Lastig gedrag dat veroorzaakt wordt door omstandigheden buiten het kind, door oorzaken in zijn omgeving, noemen we 'gewoon lastig'. Stormachtig weer, de sint in het land, treurige familieomstandigheden of lage schoolprestaties kunnen reden zijn voor 'gewoon lastig' gedrag. Bij kinderen met 'speciaal lastig' gedrag – ASS en AD(H)D – is meestal sprake van een stoornis in de manier waarop informatie uit de omgeving in de hersenen wordt verwerkt. Dat kan komen door erfelijke aanleg, een hersenziekte of een ongeval.

Bron: Hoex & Kunseler (2008).

Andere kinderen zijn juist heel teruggetrokken en stil: ze onttrekken zich aan het groepsgebeuren, ze gaan hun eigen gang, ze hebben geen contact met andere kinderen. Soms is een ziekte, beschadiging of genetische aanleg de oorzaak van onvoorspelbaar gedrag. Die oorzaak is lang niet altijd zichtbaar of duidelijk en bij zulke kinderen is vaak aan de buitenkant niets te zien. Pas in de directe omgang merkt de pedagogisch medewerker dat dit kind 'anders dan de anderen' is.

Voor alle kinderen, maar vooral voor kinderen bij wie de ontwikkeling niet gemakkelijk verloopt, is het belangrijk dat pedagogisch medewerkers samen met de ouders, leerkrachten en eventueel iemand van jeugdzorg op zoek gaan naar de beste aanpak. Juist voor deze kinderen kan de buitenschoolse opvang een belangrijke plek zijn. Een plek waar ze zich thuis kunnen voelen en waar ze met vertrouwde volwassenen kunnen praten. Bovendien zijn er mogelijkheden om te spelen met kinderen van verschillende leeftijden. Spelen met jonge kinderen kan rustgevend zijn. En spelen met oudere kinderen kan de noodzakelijke structuur geven. Ook is er minder prestatiedruk dan op school of bijvoorbeeld een sportclub.

Tot slot

› Kinderen van 4 tot 13 jaar maken belangrijke fasen in hun ontwikkeling door. Voor kleuters zet de ontwikkeling zoals beschreven in het *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar* zich voort. Vanaf de leeftijd van 6 à 7 jaar gebeuren er spannende nieuwe dingen, die alles te maken hebben met het sterker en behendiger worden, met het logisch leren denken en focussen. Vrienden worden steeds belangrijker naarmate kinderen ouder worden, en via vriendschappen met leeftijdgenoten leren zij ook zichzelf steeds beter kennen. Ze ontwikkelen hun eigen identiteit.

Volwassenen zijn nog steeds belangrijk, bijvoorbeeld om kinderen te helpen net dat volgende stapje te zetten, om hun nieuwe kennis aan te reiken en hen wegwijs te maken in de wereld. Inzicht in de ontwikkelingsstappen die kinderen doormaken, vormt de basis voor het werken in de buitenschoolse opvang: wie begrijpt wat kinderen boeit of remt, kan een waardevolle bijdrage leveren aan hun ontwikkeling.

Relaties in de groep

Mohamed (6) is vandaag nieuw in de groep. Hij loopt aan de hand van pedagogisch medewerker Hans mee uit school naar de groepsruimte. Hans laat hem zien waar zijn haakje aan de kapstok is en zijn kastje voor zijn spullen. Ook de wc en zijn eigen groepsruimte laat Hans zien. Na het theedrinken, roept hij Rachid (8) en Menno (6) bij zich. ‘Dit is Mohamed, hij zit ook op jullie school. Willen jullie hem vandaag alles laten zien: het speelgoed, en de gymzaal en de computer?’ ‘Mogen we ook buiten laten zien?’, vraagt Rachid. ‘Ja, goed idee jongen. En laat Mohamed vandaag maar naast jullie zitten bij het kleien, dan kun je uitleggen hoe het hier gaat. Om 16.00 uur ga ik met jullie de kleipoppen afmaken, dat vindt Mohamed vast ook wel leuk. Het is in deze ruimte. Ik zie jullie straks. De twee jongens nemen Mohamed bij de hand. ‘Kom mee, wij hebben hier een heel leuke fietskar. Moet je kijken ...’

Een kind dat nieuw is op de buitenschoolse opvang kent soms al iemand uit de buurt of van school, maar net zo vaak kennen de kinderen elkaar niet. Een nieuw kind moet in een bestaande groep dan ook zijn weg vinden en dat valt niet altijd mee. Op zo’n moment kan hij de steun van de pedagogisch medewerkers goed gebruiken. Hoe heten de kinderen? Met wie kan ik vrienden worden? Voor wie moet ik oppassen?

Nieuwe kinderen zullen er eerst naar streven om bij de groep te horen. Afhankelijk van hun sociale competentie lukt dat in meer of mindere mate. Daarna zullen ze invloed willen uitoefenen en ook op zoek gaan naar eigen vrienden in de groep. In een positieve groep zullen kinderen en pedagogisch medewerker er samen voor zorgen dat een nieuw kind zich thuis gaat voelen.

Samenstelling van de groep

In de buitenschoolse opvang kan sprake zijn van allerlei soorten groepen: met meer of minder variatie in leeftijden van de kinderen, met meer of minder kinderen, met vaste of minder vaste samenstelling en begeleiding. Een belangrijk thema in de Nederlandse

KENNIS

Basisbehoeften van kinderen in groepen:

- › erbij horen;
- › invloed uitoefenen;
- › persoonlijke relaties leggen.

Bron: Gielis, Konig & Lap (1996).

kinderopvang is de stabiliteit van de groep. Stabiliteit wordt ook wel aangeduid met ‘vaste gezichten’. Schoolkinderen hebben behoefte aan vertrouwde personen, niet alleen van pedagogisch medewerkers maar ook van andere kinderen.

Een kenmerk van veel buitenschoolse opvangsgroepen in Nederland is de wisseling in de groepssamenstelling. Misschien ziet een kind wel iedere dag een andere pedagogisch medewerker en andere kinderen in zijn groep. Hoe vaak ziet hij dezelfde kinderen en zijn dat de kinderen met wie hij goed kan opschieten? Voor een kind zijn dit heel belangrijke zaken.

De afwezigheid van een vriend of vriendin op een bepaalde dag in de week kan voor een kind reden zijn om die dag niet meer te willen komen. Voor het welbevinden van het kind is het belangrijk om minimaal één, maar liefst meer vaste vriend(inn)en aan te treffen op de buitenschoolse opvang.

Dit hoeven niet elke dag dezelfde vriend(inn)en te zijn. Het gaat om de aanwezigheid van kinderen met wie hij of zij graag speelt. Een groep met veel kinderen van 6 tot 8 jaar en één kind van 11 jaar is bijvoorbeeld ongelukkig samengesteld qua leeftijdsverdeling. Een groep met 6 meisjes van 8 tot 10 jaar en maar één jongen van dezelfde leeftijd, is evenmin aan te bevelen.

Basagroepen en subgroepen

Kinderen worden ingedeeld in stamgroepen of basagroepen. Dat wil zeggen dat er een vaste groep is van meestal ongeveer twintig kinderen. Zo'n groep vormt een geheel, bijvoorbeeld bij het eten, bij groepsspelen, feesten en kindervergaderingen. Soms wordt de groep ook bewust in subgroepen van vijf à tien kinderen verdeeld. Een indeling in subgroepen kan op verschillende manieren gemaakt worden, bijvoorbeeld door rekening te houden met:

- › leeftijd;
- › vriendschappen;
- › kinderen van dezelfde school of uit dezelfde klas;
- › jongens en meisjes;
- › gemeenschappelijke interesses.

Pedagogisch medewerkers creëren subgroepen om bepaalde opdrachten of projecten uit te voeren. Ze vragen bijvoorbeeld aan vijf kinderen uit de groep om de moestuin deze maand te verzorgen.

Bij het formeren van subgroepen kunnen ze kinderen bij elkaar zetten op grond van hun overeenkomsten in bijvoorbeeld leeftijd of interesse. Maar ze kunnen ook juist kinderen bijeenbrengen die uit zichzelf niet zo veel met elkaar te maken hebben. Doel daarvan is vaak dat kinderen elkaar kunnen meetrekken in positief gedrag of om kinderen met elkaar in contact te brengen.

Er wordt ook veel gespeeld in zelfgekozen subgroepen, bijvoorbeeld groepjes van drie à vijf kinderen. Je ziet dan dat de kinderen elkaar volgens bovengenoemde criteria gaan opzoeken. Kinderen met gemeenschappelijke spelinteresses spelen graag met elkaar.

Vrienden en vriendinnen

In elke groep zijn er vaste vriend(inn)en. Vriendenkoppels zijn tweetallen die elkaar altijd weer vinden in de grote groep. Het hebben van een eigen vriend of vriendin is heel belangrijk voor kinderen op de buitenschoolse opvang. Vanaf de leeftijd van zes jaar vormen zich steeds meer van dit soort vaste vriendschappen.

Kinderen blijken vaak voor elkaar te kiezen op basis van gelijkheid. Ze zijn ongeveer even oud, hebben dezelfde sekse en in hun gedrag lijken ze wel een beetje op elkaar.

PRAKTIJK

Broertjes en zusjes

De zusjes Fleur (7) en Annechien (4) zitten naast elkaar op de bank. De pedagogisch medewerker smeert de gezichten en armen van alle kinderen in met zonnebrandcrème, want ze gaan zo dadelijk de hele middag naar het sportveld. Fleur wil geen zonnebrandcrème op. 'Daar ben ik allergisch voor', vertelt ze aan de pedagogisch medewerker. Vervolgens wil de pedagogisch medewerker Annechien insmeren. Maar die begint onbedaarlijk te huilen. 'Ik wil niet', zegt ze. Fleur legt beschermend haar arm om Annechien heen. Annechien krijgt ook geen zonnebrandcrème.

Broertjes en zusjes in de groep zijn meestal blij om elkaar na school te zien. Vaak willen ze per se naast elkaar zitten en met elkaar spelen. De oudste heeft vaak een beschermende rol naar de jongste toe, de jongste klampt zich vast aan de oudste. De pedagogisch medewerker staat voor een dilemma bij zulke hechte tweetallen. Andere kinderen uit de groep krijgen weinig kans om met hen te spelen, want ze laten elkaar niet los. De pedagogisch medewerker moet dan bewust tijd besteden aan persoonlijke contacten met het jongste kind zodat ze op haar gaat vertrouwen, en niet alleen op haar oudere zusje. Voor het stimuleren van contacten met andere kinderen is het aanbieden van georganiseerde groepsactiviteiten vaak een mooie gelegenheid. Op die manier gaan de kinderen natuurlijkerwijs met de andere kinderen van de groep spelen.

Vooral dezelfde interesses dragen bij aan vriendschapsvorming. Kinderen kiezen vaak voor elkaar op basis van hun voorkeuren voor dat moment. Ook broertjes en zusjes vormen vaak een koppel in de groep.

Tweeallen hebben net als de groep een eigen dynamiek: ze versterken elkaar. Dat is positief als het gaat om vrienden die elkaars positieve eigenschappen versterken. Maar ook negatieve eigenschappen kunnen elkaar versterken, zoals bij twee agressieve kinderen. Soms is er een teruggetrokken kind in de groep dat nog wel één vriend heeft. Een vriend hebben is goed voor iemands sociaal-emotionele ontwikkeling, het is een beschermende factor. Tegelijkertijd versterkt het de teruggetrokken positie van het kind, omdat het niet met anderen speelt.

De groep als leeromgeving

De buitenschoolse opvang is een fantastische proeftuin voor de sociale ontwikkeling van kinderen.

Ze leren op een natuurlijke wijze omgaan met elkaar in hun vrije tijd. Het is 'leren' zonder boek of opdrachten. De 'leeromgeving' zijn alle andere kinderen in de groep. Ze oefenen

met verschillende groepsrollen, verantwoordelijkheid nemen en het incasseren van verlies. De buitenschoolse opvang biedt daarvoor een uitstekende gelegenheid, juist omdat het gaat om vrije tijd. Dat biedt weer een heel andere context dan de groepen op school. In een schoolklas zijn de groepen meestal vaster van samenstelling, komen de activiteiten voort uit een leerplan, en hebben kinderen minder keuze in met wie zij willen samenwerken. In de groep op de buitenschoolse opvang zijn er heel andere rollen voor kinderen te verdelen dan in de klas.

De groep biedt:

- › veiligheid en erbij horen;
- › ontmoeting en diversiteit;
- › oefenplaats voor relaties;
- › identiteitsvorming via vergelijking;

› VEILIGHEID EN ERBIJ HOREN

Groepen bieden kinderen, als het goed is, veiligheid en een gevoel van 'erbij te horen'. Groepen kunnen een positief en veilig klimaat scheppen om samen dingen te doen en elkaar te ondersteunen en stimuleren. In een goed functionerende groep heeft ieder kind een eigen plek.

› ONTMOETING EN DIVERSITEIT

Groepen bieden bovendien een kans om andere kinderen, kinderen uit andere culturen en met verschillende achtergronden te ontmoeten en leren kennen. De buitenschoolse opvang biedt dus een rijke sociale omgeving.

› OEFENPLAATS VOOR RELATIES

De groep is een natuurlijke plaats waar kinderen hun sociale en communicatieve vaardigheden kunnen oefenen en vergroten. Hoe vraag je of je mee mag doen met spelen, hoe kom je voor jezelf op en hoe sluit je een compromis? En wat geeft het voor gevoel als je een ander kind helpt? Al die ervaringen helpen het kind om zijn sociale competenties te ontwikkelen en vrienden te maken.

› IDENTITEITSVORMING VIA VERGELIJKING

De groep is ook belangrijk bij de ondersteuning van identiteitsvorming. Je kunt jezelf vergelijken met anderen en bedenken hoe jij wilt zijn. Een meisje krijgt bijvoorbeeld reacties op haar gedrag, waaruit ze kan afleiden hoe ze door de anderen gezien wordt: als een grapjas, als een stoer meisje of als een mooi meisje.

De groep is een uitdagende omgeving, die best ingewikkeld kan zijn voor kinderen. In de groep hebben kinderen positieve ervaringen, zoals een vriend(in) hebben en samen dingen doen en delen. Maar ook negatieve, zoals een afwijzing, verliezen, ruzie of een conflict. De groep is voor een kind heel anders dan thuis, waar het overzichtelijk is met een vaste familie waar hij een eigen positie heeft.

Jongens en meisjes

Heel opvallend is dat kinderen vaak spelen met kinderen van de eigen leeftijd en met iemand van dezelfde sekse. Onderzoek heeft laten zien dat kinderen in de basisschoolperiode wel tien keer zo veel spelen met iemand van de eigen sekse als met iemand van de andere sekse, als zij zelf kunnen kiezen. Als de kinderen zelf mogen kiezen, dan spelen ze overwegend (60% van de gevallen) met kinderen van de eigen sekse. Alleen soms (10%) speelt een jongen met meisjes of, andersom, een meisje met alleen maar jongens. Gemengde groepen met meerdere jongens en meisjes die samen spelen, komen wat vaker voor (30% van de gevallen).

Jongens- en meisjesgroepen verschillen van elkaar. Jongens spelen al vanaf de kleuterleeftijd vaker in grotere

groepen. De groepen zijn gericht op samen spelen, fysiek spel en onderlinge strijd.

De jongens zoeken bij hun spel, dat vaak een groot deel van de ruimte in beslag neemt, de ruimte en zijn wat verder weg van de volwassen begeleiders. De meisjes vormen veelal kleinere groepjes en trekken vaker op in twee- of drietalen. Deze kleinere groepjes zijn gericht op samenwerken, praten en uitwisseling van ervaringen. Voor zowel jongens als meisjes geldt bovendien dat ze elkaars gedrag versterken.

Enkele kanttekeningen bij het nadenken over jongens en meisjes:

- › De dynamiek tussen jongens en meisjes is in informele, zelfgekozen groepen heel anders dan in formele groepen, zoals de groep in de buitenschoolse opvang of de klas. In de formele groep spelen volwassenen een grote rol. Jongens en meisjes spelen in formele groepen gemakkelijker samen dan in zelfgekozen groepen.
- › Kinderen kunnen zich heel anders gedragen in de ene of de andere situatie. Bijvoorbeeld: in een groepje meisjes gedraagt een meisje zich zeer 'meisjesachtig', in een gemengd voetbalteam helemaal niet. Seksrollen zijn dus gebonden aan een specifieke situatie.

- › De opvattingen over wat jongens- en meisjesrollen zijn, veranderen. Dat neemt niet weg dat er wel een jongenswereld en een meisjeswereld is. Een jongenswereld, waar jongens veel leren van jongens, en een meisjeswereld, waar meisjes veel leren van meisjes. Elke wereld kent eigen 'spelregels'. Dit patroon wordt telkens weer gevonden: in verschillende onderzoeken en in verschillende culturen (en zelfs bij andere zoogdieren).

Relatiestijlen en rollen

Al vanaf de peuterleeftijd hebben kinderen een eigen vriendschaps- en relatiestijl, die nog duidelijker wordt in de basisschoolleeftijd. Sommige kinderen stappen vrij op anderen af en zijn betrokken bij anderen. Meestal liggen ze goed in de groep. Anderen zijn bang voor anderen of verlegen en zijn daardoor passief of zelfs vermijdend.

Sommige kinderen worden gemeden door andere kinderen, doordat zij druk, impulsief of agressief zijn: de sociaal onhandige kinderen. Als het om relaties gaat, kun je drie soorten kinderen onderscheiden.

- › Pro-sociale kinderen. Dit zijn kinderen die sociaal en communicatief vaardig zijn, makkelijk vrienden maken en veel positieve relaties in de groep hebben.
- › Sociaal onhandige kinderen. Zij willen contact en zijn sociaal actief, maar zijn sociaal en communicatief minder vaardig, wat vaker tot botsingen en negatieve ervaringen leidt. Deze kinderen maken moeilijk vrienden.
- › Teruggetrokken kinderen. Deze kinderen hebben weinig relaties met andere kinderen, ze vallen een beetje buiten de groep. Deze groep is weer in twee groepen onder te verdelen. Er zijn sociaal ongeïnteresseerde kinderen die weinig relaties hebben en hier ook weinig behoefte aan lijken te hebben, en er zijn er kinderen die hier wel behoefte aan hebben.

Elke groep heeft deelnemers met verschillende rollen in het groepsproces. Allereerst is er een kleine groep kinderen met gezag ('gezagsdragers' genoemd in de wetenschappelijke literatuur).

Deze kinderen zijn vaak populair, dat wil zeggen ze hebben aantrekkingskracht door hun uiterlijk, hun ideeën, hun initiatieven en hun enthousiasme. Kinderen kunnen ook gezag hebben omdat de rest van de groep eigenlijk bang voor ze is. Zij zijn de baas van de groep en worden

ook wel de 'machthebbers' genoemd. Dit zijn de kinderen die lichamelijk sterk zijn en hun wil doordrijven.

In ieder groep zijn er wel één of meer kinderen die niet populair zijn. Dit zijn vaak de teruggetrokken stille kinderen of de sociaal of motorisch onhandige kinderen, en soms de kinderen met een afwijkend uiterlijk. Soms worden ze met rust gelaten door de rest van de groep, maar ook vervullen ze vaak de rol van slachtoffer of zondebok. En er is een grote middengroep die prettig meedoet en niet zo opvalt. Juist deze middengroep vormt het cement van de hele groep.

Een rollenpatroon in de groep verandert niet snel en wordt versterkt als de groep groter wordt: wie al populair was, krijgt er dan nog waardering van de nieuwe kinderen bij en wie minder populair was blijft dat. Als de groep groter wordt, dan worden de contrasten groter. Anders is het wanneer een gezagsdrager of machthebber wegvalt. Op dat moment verdelen de rollen zich opnieuw. Populair zijn is overigens niet hetzelfde als vriendschappen hebben. Populariteit betekent dat een kind gewaardeerd wordt door veel kinderen uit de groep (dit is dus op groepsniveau), vriendschappen worden gesloten tussen twee kinderen.

Positieve en negatieve groepen

Groepen kunnen verschillen in samenhang en sfeer. Er zijn positieve groepen, negatieve groepen en neutrale of los-zand-groepen (Van der Ploeg 1994). Het functioneren van de groep wordt gekenmerkt door de onderlinge verbondenheid (groepscohesie) en het emotionele klimaat in de groep (Aarts 2010). Een emotioneel klimaat is hetzelfde als een groepssfeer. Die kan positief en prettig zijn of juist spanningsvol en agressief.

Kinderen en pedagogisch medewerkers voelen zich prettiger in positieve groepen, maar niet elke groep wordt vanzelf een positieve groep. De ongeschreven groepsnormen bepalen de sfeer.

De pedagogisch medewerker kan daar vooral in de fase van groepsvorming (dus in het begin) invloed op uitoefenen.

In de buitenschoolse opvang kunnen de groepscohesie en groepssfeer per dag verschillend zijn.

Een kind dat veel vrienden heeft in de groep verbindt daardoor verschillende subgroepjes met elkaar. Als dat kind er niet is, spelen de subgroepjes ook niet met elkaar. De groepscohesie is dan minder (Aarts 2010). Ook de groepssfeer kan wisselen, afhankelijk van aan- of

afwezigheid van enkele sfeerbepalende kinderen (gezagsdragers of machthebbers). Hieronder staat meer informatie over deze onderwerpen.

De positieve groep

Groepscohesie en emotioneel klimaat geven een positief gevoel aan alle deelnemers. Een positieve groep is hecht. Er zijn veel positieve relaties tussen de kinderen onderling. Positieve groepen geven kinderen de ruimte om zichzelf te zijn en initiatieven te nemen.

Er is plaats voor verschillende karakters in de groep: de grapjas, de gezagsdrager, de initiatiefnemer, het behulpzame kind, de volgers en de buitenbeentjes, die echter welwillend worden behandeld.

De kinderen zijn over het algemeen vriendelijk voor elkaar, letten op elkaar en laten iemand meespelen. De acceptatiegraad in een positieve groep is hoog: afwijkende meningen of gedragingen worden geaccepteerd. Conflicten komen voor, maar de wil om eruit te komen is aanwezig. Als ze zijn opgelost, is het over. Humor, grapjes en enthousiasme zijn belangrijke kenmerken van een positieve groep. Een positieve groep biedt ook ruimte voor de kinderen die zich af en toe willen onttrekken aan het groepsgebeuren en even op zichzelf willen zijn.

Volwassenen worden bij de groep betrokken en worden te hulp geroepen als een kind gevallen is of ruzie heeft. Een positieve groep biedt de kinderen veel mogelijkheden tot het leren van positief sociaal gedrag.

- › Ten eerste omdat zij de positieve emoties van elkaar overnemen.
- › Ten tweede omdat ze ervaring kunnen opdoen met verschillende rollen, zoals initiatief nemen, een keer leider zijn en een andere keer weer volgen.
- › Ten derde vanwege de sociale contacten met veel verschillende kinderen, van wie ze ook weer veel leren. Veel contacten leiden ook eerder tot het ontstaan van vriendschap.
- › In een positieve groep kunnen kinderen ook beter oefenen met verschillende sociale vaardigheden, zoals op je beurt wachten, je excuses maken en opletten of andere kinderen het ook naar hun zin hebben.

De los-zand-groep

Een andere variant is een groep zonder een uitgebreid netwerk aan onderlinge contacten. De groep is als 'los zand'. De sfeer is noch positief, noch negatief. Het ontbreekt vooral aan groepscohesie. Kinderen spelen vooral in eigen subgroepen en weinig daarbuiten.

De groep als geheel heeft weinig met elkaar. De contacten wisselen en zijn oppervlakkig. In de buitenschoolse opvang komt dit relatief vaak voor omdat de kinderen per dag wisselen en er zoveel verschillende leeftijden in één groep zitten. Een pedagogisch medewerker die van een los-zand-groep een positieve groep wil maken, moet dus vooral werken aan de groepscohesie.

De negatieve groep

Een negatieve groep betekent niet dat de kinderen van die groep als individuen negatief of vervelend zijn. In een negatieve groep hebben de onderlinge interacties vooral een negatieve toon. Er is snel sprake van boosheid en spanning. Er is ook weinig ruimte om jezelf te zijn. Een negatieve groep kenmerkt zich door 'het recht van de sterkste' en 'ieder voor zich'.

De rollen in de groep zijn minder gedifferentieerd dan in een positieve groep: er zijn vooral leiders, volgers en enkele buitengesloten kinderen. Vaak zonderen zich kleine subgroepjes af die samen proberen hun eigen veiligheid te creëren. Veel kinderen conformeren zich aan de wensen van de leiders, bang om anders buitengesloten of gepest te worden. Het blijkt dat ook negatieve emoties

'besmettelijk' zijn: kinderen nemen een ruzietoon bijvoorbeeld heel gemakkelijk van elkaar over.

In een negatieve groep heeft een aantal kinderen conflicten met elkaar die nooit opgelost worden. Het kan gepaard gaan met schelden en slaan. Stillere vormen van negatief groepsgedrag zijn ook mogelijk, namelijk als kinderen elkaar uitsluiten. In een negatieve groeps sfeer lopen vaak enkele kinderen rond die niet mee mogen doen of uitgelachen worden door de rest. Dit buitensluiten wordt vaak als zeer pijnlijk ervaren door de betreffende kinderen.

In de basisschoolleeftijd wordt veel gepest. Een schatting is dat 10 tot 15% van de kinderen relatief vaak wordt gepest. Zij vertellen dat lang niet altijd aan volwassenen. Ook in een negatieve groep kan aan de basisbehoeften van kinderen worden voldaan: (bijna) iedereen hoort erbij, heeft invloed en heeft persoonlijke contacten binnen de groep. Daardoor blijft zo'n groep toch in stand, ook al is de groeps sfeer niet plezierig.

Het is niet gemakkelijk voor de pedagogisch medewerkers om een negatieve groeps sfeer om te buigen naar een positieve sfeer. 'Voorkomen is beter dan genezen' is een uitspraak die speciaal op negatieve groepsprocessen van toepassing is.

Ongeschreven groepsnormen

De groeps sfeer wordt voor een belangrijk deel bepaald door de normen die in de groep heersen. Ze bepalen hoe het toegaat in de groep tussen de kinderen onderling en tussen de kinderen en de pedagogisch medewerkers. Wat mag wel en wat mag niet in deze groep? Wat is hier gek en wat is hier normaal? Hoe gaan we hier met elkaar om? Lopen kinderen de kans om te worden uitgelachen? Keurt de groep het stilzwijgend goed als kinderen elkaar pijn doen? De antwoorden op deze vragen vormen de ongeschreven groepsnormen. Die worden door de kinderen zelf bepaald. In een positieve groep heersen positieve groepsnormen.

Er zijn ook formele groepsregels: de afspraken over de omgang met elkaar. Die formele groepsregels hebben ook invloed omdat de pedagogisch medewerker daarop kan teruggrijpen. Maar ze zijn veel minder sfeerbepalend dan de ongeschreven groepsnormen.

Groepsnormen beïnvloeden

De pedagogisch medewerkers hebben goede mogelijkheden om een groep tot een positieve groep te maken,

KENNIS

Positieve groepsnormen gaan over:

- › groepsverantwoordelijkheid;
- › onderling respect;
- › samenwerken;
- › beslissen door overeenstemmen;
- › problemen en conflicten.

Bron: Rubin, Bukowski & Laurssen (2009).

mits zij vanaf het begin hierin sturen. De pedagogisch medewerker heeft aandacht voor het groepsklimaat, de veiligheid binnen de groep en legt de nadruk op samenwerking. Onderlinge conflicten kunnen met de groep worden besproken en opgelost. Ook duidelijke afspraken dragen bij aan een positieve groeps sfeer. De pedagogisch medewerker zorgt ervoor dat deze afspraken ook worden gehandhaafd. Bij negatief gedrag kan de pedagogisch medewerker ingrijpen, bij positief gedrag geeft zij een compliment aan de groep. In de groep kan de pedagogisch medewerker kinderen ervaringen laten opdoen, gericht op onderlinge samenwerking. De pedagogisch medewerker kan kinderen ook stimuleren om de leiding te nemen bij een bepaalde taak zodat ze ook dit kunnen oefenen. Zie hoofdstuk 12 'Organisatie van de groep'.

KENNIS

Observatielijst groepsfunctioneren Sfeer

- › Er heerst een ontspannen, vrolijke, gezellige sfeer (niet onrustig, niet onnatuurlijk stil).
- › Er wordt vriendelijk gepraat; er zijn kinderen die in zichzelf praten of zingen tijdens het spel.
- › De kinderen hebben plezier (er wordt hardop gelachen, gedanst, gesprongen; huilen, gillen, protesteren en ruziemaken komen niet of nauwelijks voor).
- › De kinderen hebben een ontspannen en tevreden gezichtsuitdrukking.
- › De leidster heeft een rustig gevoel in de groep.

Eens met deze uitspraken? Ja! - Ja - Ja/Nee - Nee - Nee!

Bron: Meij & Schreuder (2007).

Een uitzondering zijn in de groep

Sommige kinderen zijn opvallende personen in een groep omdat zij niet goed mee kunnen doen met het groepsproces. Zij zijn een uitzondering. Dat kan door heel veel dingen komen. Het kan kinderen betreffen die bijvoorbeeld net in Nederland zijn en zich nog niet thuis voelen in allerlei 'Nederlandse' gewoontes. Of het zijn kinderen die een chronische ziekte hebben waardoor zij er afwijkend uitzien. Kinderen met obesitas bijvoorbeeld, of kinderen met een kaal hoofd.

Het kan ook gaan om kinderen uit gezinnen met geldproblemen, waardoor zij niet mee kunnen doen met uitstapjes die geld kosten. Of kinderen met een problematische ontwikkeling. De lijst van kinderen die zich een uitzondering kunnen voelen, is nog wel langer te maken.

Al deze kinderen hebben dezelfde behoefte: ze willen erbij horen in de groep. Maar door gebrekkige sociale vaardigheden of door gebrek aan ervaring begrijpen deze kinderen niet hoe de spelregels zijn van 'omgaan met elkaar'. Zo'n kind staat vaak aan de rand van de groep. Hij kijkt naar de andere kinderen zonder samen met hen iets te gaan doen. Hij weet niet hoe hij vriendjes moet maken en hoe hij met hen om moet gaan. Deze kinderen worden soms gepest of denken dat ze gepest worden. Daardoor trekken ze zich terug of

ontwikkelen juist storend gedrag om andere kinderen af te schrikken.

Het risico op negatieve sociale ervaringen en een negatief zelfbeeld is groot als zij geen ondersteuning krijgen om in de groep te functioneren. Dan is het verblijf op de buitenschoolse opvang 'weer een groep waarin zij negatieve ervaringen opdoen'. Maar de buitenschoolse opvang kan ook juist een belangrijke beschermende factor zijn. Als de groepsleiding aanmoediging en ondersteuning biedt in de sociale contacten, kan het kind leren om zich staande te houden en om zijn capaciteiten verder te ontwikkelen.

Voor sommige kinderen is de buitenschoolse opvang een plaats waar zij niet aan allerlei eisen hoeven te voldoen en waar zij kunnen opgaan in een groep. Dat is vaak een hele verademing als het in andere situaties niet zo goed wil lukken. Hier wordt een kind even niet belast door zijn persoonlijke situatie. Hij mag zijn wie hij is, hij mag doen wat hij wil. Goede opvang biedt deze kinderen dus een extra kans. Het voorkomt dat ze verder wegzakken en andere kinderen nog meer gaan vermijden. Ze leren in de vrijetijdssfeer van de buitenschoolse opvang om op hun eigen manier contact te maken en te houden met anderen, zodat ze erbij horen en deel van het geheel zijn. Een plek ook waar respect en begrip is voor hun anders-zijn. Ook dat is een kenmerk van een positieve groep.

Tot slot

› Een groep met kinderen die in hun vrije tijd lekker mogen spelen, een groep die jarenlang bij elkaar blijft: een dergelijke situatie geeft kinderen unieke kansen om te oefenen met sociaal gedrag. Dat lukt het beste in een positieve groep, dat wil zeggen een groep waarin positieve normen en onderlinge solidariteit de boventoon voeren. Kinderen gaan graag naar zo'n groep toe, zeker als ze daar ook seksegenoten van hun eigen leeftijd aantreffen.

Sommige kinderen hebben nauwelijks steun van de pedagogisch medewerker nodig om in de groep te kunnen functioneren. Andere kinderen juist wel: nieuwe kinderen, kinderen die niet zo gemakkelijk vriendjes maken, kinderen die weinig ervaring hebben met functioneren in groepen en sociaal onhandige of teruggetrokken kinderen. Al deze kinderen kunnen voor nu en voor hun verdere leven enorm profiteren van steun bij het leggen van positieve sociale contacten.

Samenwerken met ouders

Pia (8) voelt zich niet prettig in de groep. Vaak hangt ze een beetje op de bank met een stripverhaal totdat haar moeder haar komt halen. 'Ik wil niet met de kinderen spelen', zegt ze. Pedagogisch medewerker Arjan probeert erachter te komen wat Pia dwarszit en stimuleert haar om actiever te zijn. Ze moet bijvoorbeeld mee naar buiten, maar ook daar staat ze meestal in haar eentje. Arjan heeft Pia's moeder al gevraagd hoe hij het voor Pia leuker kan maken op de opvang. Volgens haar moeder is Pia altijd zo rustig en op zichzelf. Zo is ze thuis ook. Toch is Arjan ongerust. Ziet Pia's moeder niet dat haar dochter moeite heeft met contacten?

Pedagogisch medewerkers en ouders hebben niet altijd dezelfde ideeën over de kinderen.

Toch moeten zij samen 'door één deur kunnen'. Dat lukt als je het welzijn van het kind centraal zet. Want dat is wat ouders en pedagogisch medewerkers verbindt: zij willen allen het beste voor het kind. Verder vereist het een open houding naar ouders toe: ook naar ouders die niet hetzelfde denken over de opvoeding als jij.

Ook opvoedingsstijlen kunnen verschillen. Het is in het belang van de kinderen om met elkaar te praten over de opvoeding en elkaars ideeën te respecteren.

Verschillende ouders

Ouders kiezen vaak niet bewust voor de pedagogische visie van de buitenschoolse opvang van hun kind. Ze hebben over het algemeen ook weinig keus. Meestal gaan kinderen naar de buitenschoolse opvang die verbonden is aan de school. Soms kiezen ze voor een bepaald thema-aanbod. Zie hoofdstuk 19 'Profielen in de thematische buitenschoolse opvang'.

Pedagogisch medewerkers hebben te maken met heel verschillende ouders. Er zijn verschillen in opleidingsniveau, in sociale of economische status en in culturele of etnische achtergrond.

KENNIS

Zoek niet naar de verschillen!

Onderzoekster Trees Pels stelt dat problemen niet zozeer ontstaan door verschillen in culturele of religieuze gewoonten, maar door een negatieve houding van gezin naar kindercentrum en andersom. 'Problemen ontstaan vooral wanneer sociale systemen waarvan een kind deel uitmaakt de verschillen en tegenstellingen sterk gaan benadrukken en de betekenis van het leven buiten hun grenzen gaan ontkennen.' Dit betekent dus in de praktijk: zoeken naar overeenkomsten tussen de ouders en de opvang en niet de verschillen zwaar benadrukken.

Bron: Van Keulen & Singer (2010).

KENNIS

Vertrouwen op goede opvang is essentieel

Er is een verschillende behoefte aan vormen van kinderopvang. Daarnaast is er ook nog verschil in wensen en werktijden:

- › ouders die niet werken;
- › ouders waarvan er één niet werkt;
- › ouders met een grote deeltijd baan;
- › ouders met flexibele werktijden;
- › fulltime werkende ouders.

Al deze ouders hebben andere wensen ten aanzien van schooltijden en opvang. Wat zij gemeen hebben zijn de wensen ten aanzien van de inhoud en kwaliteit van de opvang. Essentieel is dat ouders kunnen vertrouwen op kwalitatief goede opvang met professionele pedagogisch medewerkers die oprecht aandacht hebben voor hun kind, en de wetenschap dat zoon of dochter zich er thuis voelt. Voor ouders is het tevens belangrijk dat hun kind tijdens hun afwezigheid een gevarieerd programma krijgt aangeboden met sport, cultuur, ontspanning en allerlei binnen- en buitenactiviteiten.

Bron: Taskforce Kinderopvang/Onderwijs (2010).

Door een open houding zullen pedagogisch medewerkers al de ouders met hun verschillende bagage met nieuwsgierigheid tegemoet treden. Er valt voor iedereen veel nieuws te leren over omgaan met elkaar, kleding en voeding, gewoontes en waarden en normen. In de omgang met ouders zijn 'respect voor diversiteit' en 'iedereen doet, denkt, praat mee' belangrijke uitgangspunten.

Begrip, respect en vertrouwen

Het voornaamste doel van samenwerking tussen ouders en pedagogisch medewerkers is wederzijds begrip voor en vertrouwen in elkaar. In zo'n sfeer voelt een kind zich geborgen.

PRAKTIJK

Kleine potjes ...

Pedagogisch medewerkers Chris en Elise zitten buiten op de rand van het klimrek. Chris tegen Elise: 'Ik hoop dat de vader van Erwin nou eindelijk eens een keer op tijd is. Ik wil ook wel eens op tijd naar huis.' Achter hen zit Erwin gespannen mee te luisteren. Vinden zij zijn Pappa niet lief?

Ouders die erop vertrouwen dat hun kind in goede handen is, stralen dat vertrouwen uit naar hun kinderen. Als kinderen voelen dat hun ouders waardering hebben voor wat er op de buitenschoolse opvang gebeurt, gaan zij er met een positief gevoel naartoe. Als kinderen merken dat hun ouders klagen over de leiding of over activiteiten, dan heeft dat een negatief effect op hun gevoel van veiligheid en welbevinden. Het gevoel van veiligheid voor een kind hangt niet alleen van de ouders af. De houding van de pedagogisch medewerker tegenover ouders is zeker zo belangrijk. Kinderen zijn gevoelig voor afkeurende blikken of een onaardige opmerking over hun ouders.

Niet hetzelfde, wel respect

Het geeft een kind zekerheid als gedragsregels thuis en op de opvang van beide kanten gekend en gerespecteerd worden. Pedagogisch medewerkers die begrijpen wat de opvoedingsaanpak thuis is, kunnen daar rekening mee houden in hun benadering van het kind. Ouders die informatie en uitleg krijgen over bepaalde omgangsafspraken op de buitenschoolse opvang, kunnen die thuis uitleggen aan hun kind. Het hoeft niet allemaal precies hetzelfde te gaan. Kinderen kunnen heus wel begrijpen dat er thuis andere regels gelden. Bij de ontwikkeling van hun eigen identiteit is het juist een verrijking als belangrijke volwassenen rond het kind andere opvattingen hebben, tenminste als ze daar op een positieve manier met elkaar over praten. Dit helpt kinderen begrijpen hoe de wereld in elkaar zit. Kinderen merken het of de pedagogisch medewerker op een open en respectvolle manier met hun vader of moeder omgaat. Dat vraagt van de pedagogisch medewerkers dat zij zich inzetten voor alle ouders en respectvol omgaan met diversiteit. Het is belangrijk dat de buitenschoolse opvang actief laat zien dat zij een samenleving willen scheppen waarin ieder kind en iedere ouder zich gewaardeerd en veilig kan voelen.

Uit onderzoek blijkt dat kinderen gedrag en ideeën van belangrijke volwassenen overnemen. Ze hebben daarbij een scherp oog voor non-verbale signalen.

Oudercontacten

De buitenschoolse opvang heeft op verschillende manieren te maken met ouders. Ouders en opvang zijn in de eerste plaats partners in de opvoeding van het kind.

KENNIS

Volwassenen als rolmodel

Kinderen nemen gemakkelijk non-verbale signalen waar tussen volwassenen. In Amerika is onderzoek gedaan onder kinderen van 3 tot 6 jaar. Zij kregen een video te zien van twee mannen: Kasper en Abdul. Twee groepen kinderen zagen ieder een andere video. Het gesprek tussen Kasper en Abdul was gelijk. Het ging over positieve en neutrale dingen. Het gedrag van Kasper verschilde op beide filmpjes. In de eerste video liet Kasper merken dat hij op zijn gemak was. Hij schudde de hand van Abdul hartelijk, maakte vaak oogcontact en stond dicht bij hem. De andere groep kreeg een film te zien waarin Kasper niet op zijn gemak was. Hij schudde de hand van Abdul kort en slapjes, maakte weinig oogcontact en stond ver van hem af.

Daarna vertelden de kinderen wat zij dachten van Kasper en Abdul: Vond Kasper het fijn om met Abdul te praten? Denk je dat ze vrienden kunnen worden? Vind je Abdul aardig? Zou je met hem willen spelen? De kinderen die de negatieve video hadden gezien dachten minder positief over de relatie tussen Kasper en Abdul dan de kinderen die de positieve video hadden gezien. Ook vonden die kinderen zelf Abdul minder aardig en waren ze minder bereid met hem te spelen.

Uit dit onderzoek en uit vele andere onderzoeken blijkt dat als volwassenen zich niet op hun gemak voelen, kinderen dat direct oppikken en daar conclusies aan verbinden over de persoon tegen wie de volwassene praat.

Bron: Mesman (2009).

Dat partnerschap uit zich vooral in het opbouwen van een goede band met elkaar. Dit punt is hiervoor aan de orde geweest. Daarnaast wordt informatie uitgewisseld en soms ook over de opvoeding gepraat. In de tweede plaats zijn ouders klant bij de organisatie. Zij betalen voor een vorm van dienstverlening. Iedere ouder wiens kind van de opvang gebruikmaakt, heeft ten minste deze twee rollen: opvoedingspartner en klant. Sommige

ouders kiezen nog voor een derde of vierde rol. Zij helpen bij het organiseren van een speciale activiteit of steken de handen uit de mouwen bij een opknapbeurt van de buitenruimte in de rol van vrijwilliger. Of zij denken mee over het beleid als lid van de medezeggenschapsraad, oudercommissie of eventueel het bestuur. Hieronder worden deze rollen nader bekeken.

Ouders als opvoedingspartner

De oudercontacten zijn in de eerste plaats gericht op het scheppen van een positieve sfeer en wederzijds vertrouwen tussen pedagogisch medewerker en ouder. Daarnaast is ook de afstemming over de opvoeding belangrijk, vooral als er problemen zijn. Een derde doel van het contact is de uitwisseling over belangrijke gebeurtenissen. Om het gedrag van een kind goed te begrijpen en te begeleiden, is het belangrijk dat ouders en pedagogisch medewerkers weten welke belangrijke zaken thuis, op school of op de buitenschoolse opvang zijn voorgevallen. Dan kunnen zij beter reageren op het kind. Een kinderleven kan gemakkelijk even onregelmatig raken door ruzie met een vriendje, een nieuwe baby, de poes die is aangereden, ouders in scheiding, een spannende speurtocht of een flinke val tijdens het skaten. Soms zien ouders niet dat dergelijke informatie belangrijk is voor goede communicatie met het kind. Dan is het de taak van de pedagogisch medewerkers om aan de ouders duidelijk te maken dat zij behoefte hebben aan die informatie.

Speciale aandacht heeft de pedagogisch medewerker voor de privacy van kinderen. Op deze leeftijd kan niet alles wat heeft plaatsgevonden zonder meer aan de ouders worden verteld. Zie hoofdstuk 18 'Samenwerken met de omgeving'.

Ouders als klant

Hier spelen drie onderwerpen:

- › visie en pedagogisch beleid;
- › afspraken, contracten en kosten;
- › klachtenregeling/vertrouenspersoon.

Omdat ouders gebruikmaken van de diensten van de buitenschoolse opvang, wordt er op allerlei manieren informatie tussen beide partijen uitgewisseld. Aan de ene kant is er voor de buitenschoolse opvang de taak om ouders te voorzien van belangrijke informatie die te maken heeft met de dienstverlening. Naast zakelijke informatie over prijzen, wachtlijsten en openingstijden, gaat het ook over pedagogische informatie zoals wenbeleid, plaatsingsbeleid, groepsindeling en wel of geen vriendjes mee naar de opvang. Het is de verantwoordelijkheid van de

KENNIS

Focus voor samenwerking met ouders voor 0- tot 4-jarigen

Pedagogisch medewerkers zorgen voor goed contact met ouders vanwege:

- › samenwerking in verband met het welzijn van het eigen kind;
- › inzicht in en betrokkenheid met het opvoeden in de groep van het eigen kind;
- › betrokkenheid bij het kindercentrum;
- › respect voor diversiteit.

Bron: Singer & Kleerekoper (2009).

buitenschoolse opvang dat ouders de juiste kennis hebben en continu op de hoogte worden gehouden.

Aan de andere kant mag de buitenschoolse opvang van de ouders betrokkenheid en interesse verwachten. In een situatie van dienstverlening is altijd sprake van wederkerigheid. Beiden dragen bij aan kwaliteit en succes van het contact.

De ouders, als klant, krijgen zakelijke en pedagogische informatie tijdens het intakegesprek en via de contracten die worden getekend. Ouders krijgen een aangepaste of verkorte versie van het pedagogisch plan mee naar huis. Nadat de opvang is gestart worden ouders via een website of een regelmatig verschijnende nieuwsbrief op de hoogte gehouden. Dit kan zowel over zakelijke als over pedagogische informatie gaan. De pedagogische informatie is op te delen in drie soorten:

- › formele informatie, zoals de opnieuw geformuleerde pedagogische visie, nieuwe afspraken en regels die in het bestuur of de oudercommissie zijn vastgesteld of het vakantierooster;
- › informatie over het pedagogisch handelen in de diverse groepen of in bepaalde situaties, bijvoorbeeld een verslag van een paddenstoelenzoektocht met daarbij een recept voor paddenstoelensoep, geschreven door vier kinderen;
- › incidentele informatie, bijvoorbeeld over uitstapjes en speciale activiteiten of over een milieuvriendelijke manier van luizenbestrijding.

Als ouders vinden dat een gedane belofte niet door de organisatie is nagekomen of dat zij op een onjuiste manier zijn behandeld, moet het mogelijk zijn om een klacht in te dienen. De pedagogisch medewerker is meestal het eerste aanspreekpunt bij ontevredenheid of boosheid van ouders.

De pedagogisch medewerkers weten hoe hiermee om te gaan, welke zaken zij zelf kunnen afhandelen en met welke klachten ouders terecht kunnen bij een locatiehoofd. Zowel voor de ouders als voor de pedagogisch medewerker is het belangrijk om te weten wat de officiële klachtenprocedure is en hoe een beroep gedaan kan worden op een externe klachtencommissie of een vertrouwenspersoon. Datzelfde geldt voor formele procedures zoals het Protocol kindermishandeling. Het geeft voor alle partijen helderheid als precies op papier staat hoe er wordt omgegaan met vermoedens van kindermishandeling.

Ouders als vrijwilliger

Hier gaat het om:

- › hand- en spandiensten;
- › verlagen van de drempel.

Ouders kunnen worden ingeschakeld voor het verlenen van hand en spandiensten. Dit kan gebeuren om twee redenen.

- › De ouder heeft een specialiteit die ingezet wordt voor een activiteit. Hij/zij draagt kennis en kunde over op de kinderen: fietsbanden plakken, Zeeuwse bolussen bakken, informatica, roofvogels, windenergie, het ontwerpen van je eigen logo of koorddans op een echt koord.

PRAKTIJK

De kunst van henna-schilderen

De moeder van Yousra (7 jaar) blijft altijd heel bescheiden bij de deur wachten op haar dochtertje. Ze ziet de opvang als 'het terrein van de pedagogisch medewerkers'. Er is nauwelijks contact tussen haar en de groepsleiding, hoewel ze wel altijd heel belangstellend naar binnen kijkt. Op een dag komt Yousra met prachtige met henna beschilderde handen op de opvang. Iedereen bewondert haar en vraagt wat henna is, hoe lang het blijft zitten, waarom het er zo uitziet. Zodra de moeder van Yousra aan de deur verschijnt, loopt de pedagogisch medewerker samen met Yousra op haar af en vraagt: 'Zouden jullie samen een keer iets willen vertellen over henna-schilderen en voordoen hoe dat werkt?' Stralend kijken Yousra en haar moeder elkaar aan: natuurlijk willen ze dat doen!

- › De ouder is een aanvulling op de inzet van de groepsleiding omdat de activiteit om extra handen of ogen vraagt. De ouder helpt bij aan- en uitkleden in het zwembad of houdt toezicht op enkele kinderen tijdens een fietstocht.

Kinderen zijn trots als hun ouder iets komt voordoen wat niet iedere ouder zomaar kan.

Voor sommige ouders verlagen de vrijwillige activiteiten de drempel om contact te maken met de pedagogisch medewerkers en de andere kinderen. En voor ouders kan het verrassend zijn om tijdens een uitstapje te zien hoe hun kind zich gedraagt in een groep. Ook zien zij wat er allemaal bij het werk komt kijken. Dat draagt, als het goed is, bij aan het onderlinge begrip.

Pedagogisch medewerkers proberen ook ouders te betrekken die zich niet zo makkelijk aanmelden. Het kan voor een geïsoleerde ouder juist een gewenste opening zijn om eindelijk contact te maken met de anderen.

Ouders als medebestuurders en -beslissers

Het gaat hierbij om:

- › lid van medezeggenschapsraad, oudercommissie, bestuur;
- › ouderparticipatie, meebeslissen.

Een medezeggenschapsraad of oudercommissie is een wettelijke verplichting voor kindercentra en een recht van ouders. De oudervertegenwoordiging beslist mee over de invulling van het pedagogisch beleid.

Ouders worden zo in de gelegenheid gesteld zich wat diepgaander te buigen over vragen rond beleid en visie van de buitenschoolse opvang. Dat houdt in dat zij ook inzicht krijgen in de achtergrond van beslissingen: wat zijn afspraken over televisiekijken en computerspelletjes spelen en waarom?

Naast die officiële vorm van inspraak is ouderparticipatie voor en met alle ouders noodzakelijk. Dankzij de inbreng van ouders krijgt de buitenschoolse opvang informatie over de standpunten van ouders. Zij vertellen over hun wensen ('Wij vinden dat kinderen pas vanaf 10 jaar zelfstandig naar huis mogen gaan') of dilemma's ('Ik vind het moeilijk dat een mannelijke medewerker in de ruimte aanwezig is waar mijn dochter zich moet omkleden'). Het is daarom belangrijk om aan alle ouders een stem te geven. Dat kan door ouderavonden of enquêtes, maar ook via de nieuwsbrief, een ideeënbus of het prikbord in de hal.

Tot slot

› Goede samenwerking met ouders is op vele manieren belangrijk. Ouders en pedagogisch medewerkers zijn elkaars partners in de opvoeding. Een goede band en wederzijds vertrouwen zijn belangrijker dan overeenstemming over de opvoeding. Wederzijdse positieve benadering draagt bij aan het gevoel van veiligheid van kinderen. Onderlinge uitwisseling over pedagogische standpunten zorgt voor beter begrip voor elkaar.

Bij die uitwisseling hoort ook het inzicht krijgen in verschillen van opvatting en daar op een respectvolle manier mee omgaan. Om zo'n band tot stand te brengen, is het nodig om daarvoor tijd voor elkaar uit te trekken. Zowel voor informeel contact tijdens het halen als op meer officiële momenten. Zie hoofdstuk 18 'Samenwerken met de omgeving'.

Deel II

Pedagogische doelen

Wat willen we bereiken?

Een omgeving die bijdraagt aan de
basisbehoeften van kinderen

Inleiding

Goede kinderopvang draagt bij aan een gezonde ontwikkeling van kinderen. De buitenschoolse opvang wil kinderen goede kansen bieden gedurende de tijd die zij er doorbrengen. Dat kan als het aanbod gericht is op ten minste de vier pedagogische basisdoelen voor de kinderopvang. Deze basisdoelen zijn geformuleerd door Marianne Riksen-Walraven (2000). Zij ziet de vier doelen als de basis voor het opvoeden thuis, in het onderwijs en op de kinderopvang. Zij kunnen daarom ook de basis zijn voor samenwerking tussen onderwijs en kinderopvang. Als beide samenwerkingspartners de pedagogische basisdoelen onderschrijven en daaraan werken vanuit de eigen sterke punten, liefst elkaar aanvullend, dan ontstaat een gunstige situatie voor een goede ontwikkeling van kinderen. Iedere kinderopvangorganisatie beschrijft haar doelen en aanpak in het pedagogisch beleid. De vier

pedagogische basisdoelen van Riksen-Walraven zijn als verplicht vertrekpunt voor pedagogisch beleid opgenomen in de Wet kinderopvang (2005). De GGD-inspectie controleert of de vier basisdoelen goed in het pedagogisch beleidsplan staan en of er ook echt aan gewerkt wordt in de groepen. Voor de Nederlandse kinderopvang zijn de vier basisdoelen dus heel belangrijk.

Een kinderopvangorganisatie kan wel aan méér doelen werken, maar niet aan minder. Wat dit betekent voor de buitenschoolse opvang wordt besproken in hoofdstuk 7. Daarna volgt een beschouwing over kwaliteit in hoofdstuk 8. Wat vinden kinderen, ouders en pedagogisch medewerkers goede kwaliteit van de buitenschoolse opvang? Hoofdstuk 9 beschrijft de waarde van buitenschoolse opvang voor kinderen.

Vier pedagogische basisdoelen

Pedagogisch medewerker Lydia ziet dat Emma (6) zich onzeker gedraagt. Ze vindt haar draai niet in de groep. Lydia wil Emma meer emotionele veiligheid bieden. Om dat goed te kunnen doen moet ze iets weten over de ontwikkeling van een kind van zes jaar en over de manier waarop een groep functioneert. Zie deel I 'Pedagogische kennis'. Bij die algemene kennis hoort ook kennis over Emma: Wat heeft haar belangstelling? Wat vindt ze van de buitenschoolse opvang? En hoe denken haar ouders over de buitenschoolse opvang? Op basis van die kennis kiest Lydia een aanpak om Emma te koppelen aan andere kinderen met dezelfde interesses. Zie deel III 'Pedagogische middelen'. De aanpak heeft resultaat als het doel gehaald wordt: Emma heeft het naar haar zin, speelt en ontdekt.

De vier pedagogische basisdoelen staan sinds 2005 in de beleidsregels kwaliteit kinderopvang. In de beleidsregels staat de uitwerking van wat in de Wet kinderopvang bedoeld wordt met 'verantwoorde kinderopvang'. Daarom staan deze doelen in het pedagogisch beleidsplan van ieder kindercentrum in Nederland. De doelen zijn het centrale uitgangspunt voor het dagelijkse werk op de groep.

Deze formulering is algemeen en geldt voor zowel kinderdagverblijven, peuterspeelzalen als buitenschoolse opvang. Toegesplitst op de buitenschoolse opvang, kun je tot de volgende formulering komen voor de vier pedagogische basisdoelen.

Iedere pedagogisch medewerker wil op een buitenschoolse opvang bereiken:

- › dat kinderen zich lichamelijk en emotioneel veilig voelen op de buitenschoolse opvang, omdat veiligheid een basisvoorwaarde is voor ontdekken en ontwikkelen;

- › dat kinderen zich persoonlijk ontwikkelen op de buitenschoolse opvang, omdat de situatie nieuwe kansen biedt voor persoonlijke talenten;
- › dat kinderen zich sociaal ontwikkelen op de buitenschoolse opvang, omdat de situatie nieuwe kansen biedt voor sociale omgang;

KENNIS

De vier pedagogische basisdoelen

- › Het bieden van fysieke en emotionele veiligheid.
- › Het bevorderen van persoonlijke competentie van kinderen.
- › Het bevorderen van de sociale competentie van kinderen.
- › Socialisatie door overdracht van waarden en normen.

Bron: Riksen-Walraven (2000).

- › dat kinderen op de buitenschoolse opvang waarden en normen meekrijgen die hen helpen op te groeien tot zelfstandige, actieve, aardige, sociaal voelende en democratisch denkende burgers.

Fysieke en emotionele veiligheid

Het eerste basisdoel dat we willen bereiken, is dat kinderen zich fysiek en emotioneel veilig voelen op de buitenschoolse opvang. Voor een optimale ontwikkeling van kinderen is dat veilige gevoel een van de belangrijkste voorwaarden. Een kind dat zich niet veilig voelt, trekt zich terug, durft niet te gaan ontdekken, gaat geen nieuwe contacten aan en kan dus niet profiteren van alle nieuwe kansen en uitdagingen die de buitenschoolse opvang biedt.

Fysieke veiligheid

De buitenschoolse opvang is verantwoordelijk voor de lichamelijke (fysieke) veiligheid van kinderen. Het houdt in dat binnen- en buitenruimtes en speelmaterialen veilig en schoon zijn. Het betekent ook dat er voldoende en gezonde voeding en voldoende beweging wordt geboden. Er zijn regels en afspraken, gericht op hygiëne en op het voorkomen van onverantwoorde risico's.

Pedagogisch medewerkers zien toe op de veiligheid: op straat tussen school en buitenschoolse opvang, tijdens spelsituaties en in contact met elkaar. Pedagogisch medewerkers weten wat zij moeten doen als een kind ziek wordt of zich bezeert.

Emotionele veiligheid

Het is belangrijk dat ieder kind zich thuis voelt op de buitenschoolse opvang: op zijn gemak bij de pedagogisch medewerkers en met de andere kinderen. Gewaardeerd en geaccepteerd om 'zichzelf'. In een emotioneel veilige omgeving durft een kind zichzelf, andere mensen en nieuwe dingen te gaan ontdekken.

Werken aan veiligheid vraagt van de pedagogisch medewerkers:

› PEDAGOGISCHE EN INTERACTIEVAARDIGHEDEN

Goed kijken en luisteren naar de kinderen. Zien wat een kind leuk vindt, een lastige of bedreigende situatie met een grapje oplossen, een onzeker of twijfelend kind steun geven zodat het iets nieuws durft uit te proberen, aanvoelen wat de stemming in de groep is. Het betekent oog hebben voor gebeurtenissen die onveilig voor een kind zijn, zoals pesten en buitensluiten, of de spanning van een negatieve groepsfeer.

› ORGANISATIE VAN DE GROEP

Zorgen voor een vrolijke en positieve groepssfeer, voorspelbaarheid in het dagritme en duidelijkheid over regels en afspraken. Ook kinderen bij wie de ontwikkeling niet vanzelf gaat, moeten zich thuis kunnen voelen.

› SAMENWERKING MET OUDERS EN SCHOOL

Een goede band tussen de pedagogische aanpak thuis, op school en op de buitenschoolse opvang geeft kinderen duidelijkheid. Als ouders en school vertrouwen hebben in de buitenschoolse opvang, voelen kinderen zich er veilig.

Persoonlijke competentie

Het tweede pedagogische basisdoel is het bevorderen van de ontwikkeling van persoonlijke competentie van kinderen. Het gaat dan zowel om de ontwikkeling van de persoonlijkheid van kinderen als om de ontwikkeling van hun talenten. Persoonlijkheidsontwikkeling gaat bijvoorbeeld over steeds meer zelfstandig kunnen zijn, zelfvertrouwen ontwikkelen en frustratietolerantie (tegen een stootje kunnen).

Het betekent ook een eigen identiteit ontwikkelen en steeds beter weten wat je wilt en wat je wel en niet goed kunt. Talentontwikkeling kan op allerlei gebieden plaatsvinden: op intellectueel, lichamelijk en creatief terrein.

KENNIS

Outside the school

‘As important as schooling is to middle childhood, it is not the only context beyond the family that influences children. Especially important is the time spent in kinds of activities with friends and one’s peer group. On weekday afternoons and evenings, on weekend and holidays, elementary-school-age-children are likely to be found among other children their own ages, engaged in activities of their own choosing. Some of these settings have an adult or two present, but in many cases, adults are not on the scene. Participation in these peer groups provides a kind of preparation for adult life that is quite different from that organized by adults in classrooms or at home. (...)’

Bron: Lightfoot, Cole & Cole (2009).

De ontwikkelingsmogelijkheden van de buitenschoolse opvang passen binnen de context van vrijetijdsbesteding. In 2007 is onderzoek gedaan naar de opvattingen van ouders, kinderen, pedagogisch medewerkers, pedagogen en onderzoekers in Nederland over de pedagogische kwaliteiten waaraan buitenschoolse opvang moet voldoen (Boogaard, Fukkink & Felix 2008). Hieruit bleek dat iedereen vond dat kinderen op de buitenschoolse opvang vooral zelf hun keuze moeten kunnen bepalen voor hoe en waarin zij zich willen ontwikkelen. Wie wil, mag in principe elke dag voetballen, in de huishoek, knutselen, hutten bouwen of kletsen op de bank.

Dat is anders dan op de basisschool. Daar is een onderwijsprogramma met kerndoelen waaraan gewerkt moet worden. Het is juist die vrijheid in de buitenschoolse opvang die iets unieks bijdraagt aan de persoonlijkheidsontwikkeling van kinderen. Kinderen leren op de buitenschoolse opvang veel: zelfstandig zijn, zelfvertrouwen, flexibiliteit, keuzes maken, problemen aanpakken en je aanpassen aan omstandigheden. Een tweede punt waarover alle ondervraagden het eens waren, was dat de buitenschoolse opvang moet beschikken over een

KENNIS

Bevorderen persoonlijke competentie

In het *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar* staat het basisdoel ‘bevorderen van persoonlijke competentie’ uitgewerkt in zeven competentiegebieden.

- › Emotionele competentie: het gevoel er te mogen zijn en op anderen te kunnen vertrouwen.
- › Cognitieve competentie: de behoefte om de wereld om je heen te begrijpen.
- › Communicatieve competentie: jezelf kenbaar willen maken in taal.
- › Motorisch-zintuiglijke competentie: streven naar zelfstandigheid en zelfredzaamheid.
- › Creatief-beeldende competentie: jezelf uiten in beweging, geluid en materiaal.
- › Sociale competentie: inzicht in het ‘eigen ik’ in relatie tot anderen.
- › Morele competentie: erbij willen horen en streven naar waardering en goedkeuring.

Bron: Singer & Kleerekoper (2009).

uitdagend aanbod van activiteiten en materialen. Elke dag voetballen moet namelijk wel een echte keuze zijn en niet uit gebrek aan andere mogelijkheden. Een kind moet dankzij het aanbod de kans krijgen om zichzelf te ontdekken. En dat kunnen nieuwe en andere kwaliteiten zijn dan op school of thuis uit de verf komen.

Een goed aanbod biedt de kans om op al die gebieden te ontdekken wat je als kind kunt.

De pedagogisch medewerker houdt hier bij het samenstellen van het programma rekening mee. Natuurlijk worden bij een activiteit altijd meerdere competentiegebieden tegelijkertijd aangesproken. Als Sjors (9) als eerste bovenin het klimrek zit en een indianengehuil aanheft, zitten daar elementen in van zowel communicatieve competentie als van sociale en morele competentie.

Hoe kunnen pedagogisch medewerkers de persoonlijke competentie bevorderen?

› INTERACTIEVAARDIGHEDEN

Goed kijken wat kinderen nodig hebben voor hun ontwikkeling en dat aanbieden. Afwisselen van sturing, spelverrijking en vrijlaten bij het spelen. De pedagogisch medewerker heeft oog voor de interesses en behoeften van elk individueel kind en weet tegelijk het groepsproces en de activiteiten zo te organi-

seren dat iedereen aan bod komt. De pedagogisch medewerker kan kinderen op tal van gebieden een stimulans geven. Dat kan gaan om theater- en museumbezoek, samen koken, maatschappelijke betrokkenheid, een bejaarde buurvrouw helpen of op bezoek bij de bakkerij verderop. Kinderen zijn vaak intrinsiek gemotiveerd om nieuwe dingen te leren, maar komen verder wanneer iemand hen af en toe een zetje 'over de drempel' geeft. Hierbij spelen eigen talenten van de pedagogisch medewerkers ook zeker een rol.

› VOLDOENDE EN GOED INGERICHTE BINNEN- EN BUITENRUIMTE

Waar de verschillende activiteiten uitgevoerd kunnen worden zonder dat kinderen elkaar erg storen. En een diversiteit aan speelmaterialen.

› RUIMTE VOOR EEN BREED SCALA AAN ACTIVITEITEN

Dat kunnen activiteiten zijn die kinderen op eigen initiatief ondernemen. Dat kan ook via een georganiseerd programma waarbij kinderen zich inschrijven voor workshops, muzieklessen of sport. Door een verscheidenheid aan activiteiten kunnen kinderen zich ontwikkelen op gebieden waar hun interesses en talenten liggen. Afstemmen met sportclubs, muzikschool en/of andere (buurt)instellingen, vergroot de mogelijkheden om een uitdagend aanbod voor alle kinderen te organiseren.

Sociale competentie

Het derde basisdoel is dat kinderen hun sociale competenties kunnen ontwikkelen. Sociale competenties gaan over contacten met anderen in allerlei verschillende sociale situaties: in een groep leeftijdgenoten of op een feest met volwassenen, tijdens een georganiseerde activiteit of juist tijdens het vrij spelen zonder toezicht. Kinderen maken daarin eigen keuzes: Met wie wil ik spelen? Wát gaan we doen? Wat doe ik wanneer mijn vriend(in) iets anders wil doen dan ik? Hoe sluit ik me aan bij een groepje waar ik nog niet echt bij hoor? Er worden op de buitenschoolse opvang andere sociale vaardigheden gevraagd dan op school.

Daar bepaalt de leerkracht in veel situaties wie er met elkaar werken aan een opdracht. Bovendien zitten kinderen op school in groepen die ingedeeld zijn op leeftijd. De buitenschoolse opvang biedt kinderen de kans om ook met andere leeftijdsgroepen om te gaan. Ook voor omgaan met kinderen uit andere sociale of culturele achtergronden biedt de buitenschoolse opvang een prima leerschool.

Welke situaties zijn geschikt voor het ontwikkelen van sociale competentie?

- › Vaak regelen kinderen hun sociale relaties zelf heel goed. Ze leren al doende wat wel en niet werkt. Door ruzie te maken en deze zelf weer op te lossen, door hun neus te stoten als ze te bazig of te verlegen zijn. Door plezier te ervaren in het écht samen spelen. Buitenschoolse opvang kan vrijheid van handelen en onderhandelen bieden voor kinderen. Of zoals een pedagogisch medewerker het verwoordt: 'Wij slaan de paaltjes om de wei, daarbinnen kunnen ze met elkaar hun gang gaan.'
- › Kinderen kunnen hun sociale competentie het beste ontwikkelen in een groep waar voldoende potentiële vriend(innet)jes aanwezig zijn. Kinderen van hun leeftijd dus. Bovendien moet er tijd en ruimte zijn om op eigen initiatief met andere kinderen te spelen, ook zonder de aanwezigheid van de pedagogisch medewerker.
- › Het vraagt van de pedagogisch medewerker een adequate begeleiding. De inbreng van de pedagogisch medewerker kan nodig zijn om het spel uit te leggen, van de juiste regels te voorzien of om iets toe te voegen als verrijking van de spelmogelijkheden. Soms is ingrijpen noodzakelijk als een ruzie uit de hand loopt, als er sprake is van pestgedrag of als het een kind écht niet lukt om samen met anderen te spelen.
- › Pedagogisch medewerkers zijn een rolmodel voor de kinderen in de manier waarop zij zich in sociale situaties gedragen. Hun wijze van steun bieden,

troosten of solidariteit, is voor kinderen een voorbeeld. Ook de manier waarop een pedagogisch medewerker contact maakt met collega's en ouders wordt door kinderen nauwkeurig waargenomen.

- › Meningen en ideeën over sociale omgang spelen een belangrijke rol bij kinderen vanaf ongeveer 9 jaar. Zij zijn druk met het ontdekken van zichzelf en elkaar, en de juiste sociale omgangsregels moeten af en toe worden uitgetoetst. Het onderzoeken van grenzen hoort bij het ontwikkelen van sociale competentie. Die grenzen worden wel eens overschreden. Bij dit basisdoel hoort ruimte bieden voor experiment, maar ook helder begrenzen van wat wel en niet sociaal acceptabel is.

PRAKTIJK

Iets toevoegen aan de sociale ontwikkeling

Een interview met een vader over de rol van de buitenschoolse opvang in de opvoeding van zijn kinderen leverde het volgende citaat op over de sociale ontwikkeling van zijn dochter Eline (13) en zoon Koen (10):

'We hebben de school van onze kinderen gekozen vanwege de aandacht die er is voor sociale ontwikkeling. Het is bijzonder om te merken dat ook de bso daar iets aan toevoegt. Ze leren er functioneren in een groep, kunnen experimenteren met ruziemaken en het weer goed maken, en met samen spelen. Als ze niet naar de bso zouden gaan, zouden ze veel meer alleen thuis spelen. Dat is een groot verschil. Op de bso gaat het om vrije tijd en recreatie, maar wel met een pedagogisch sausje natuurlijk. Daar is het functioneren in een groep toch anders dan op school waar het vaak de leerkracht is die de leiding neemt, ook bij het indelen van de groepjes. Op de bso is de spreiding in leeftijden in een groep veel groter. Daardoor leren kinderen ook om met jongere of oudere kinderen om te gaan en rekening te houden met elkaar.

De oudere kinderen krijgen meer verantwoordelijkheid en speciale taken. Dat geeft hun de kans sociale vaardigheden te leren zoals leiding geven en het voortouw nemen in de groep. Daarvoor is op school weinig gelegenheid, op de buitenschoolse opvang juist wel.'

Overdracht van waarden en normen

Het vierde basisdoel waar de buitenschoolse opvang aan werkt, is de socialisatie van kinderen. Kinderen moeten de kans krijgen om de waarden en normen te leren kennen van de samenleving waar zij deel van uitmaken. Ook cultuuroverdracht hoort tot dit pedagogisch doel: tradities, feesten, rituelen, religieuze uitingen, kledingcodes, gewoontes in de samenleving. De buitenschoolse opvang vormt een bredere samenleving dan het gezin. Zeker als kinderen van verschillende scholen samenkomen op één buitenschoolse opvang, kan dit een nieuwe mix geven van sociale achtergronden, leefstijlen en omgangsvormen. Kinderen krijgen extra kansen om kennis te maken met de diversiteit van deze samenleving. Overigens geldt dit niet alleen voor de kinderen, maar ook voor de pedagogisch medewerkers en de ouders. In de buitenschoolse opvang leren alle deelnemers van en met elkaar.

Pedagogisch medewerkers hanteren de kinderopparticipatie als middel om waarden en normen over te dragen. Zij betrekken de kinderen bij het nadenken over het omgaan met computers en televisie, over de inrichting van de ruimte en over het programma voor de zomervakantie. Zie hoofdstuk 14 'Kinderparticipatie'. Kinderen leren zo om na te denken voordat een besluit wordt genomen. Ze leren verantwoordelijkheid krijgen en dragen. Afspraken die eenmaal zijn gemaakt, kun je niet zomaar weer naast je neerleggen. Regels die je samen bedenkt gelden voor iedereen, ook voor jezelf. De groepsruimte gezellig en netjes houden is een taak voor iedereen. En als oudere is het heel normaal dat je een jonger kind helpt of een verdrietig kind troost als er iets misgaat.

De wijze waarop pedagogisch medewerkers de kinderen begeleiden in het omgaan met waarden en normen speelt een grote rol. Het gaat niet alleen om het maken van afspraken, maar ook om reflectie en discussie. Oftewel om de vraag: 'Waarom is dat nou zo belangrijk? De pedagogisch medewerker leeft de regels zelf consequent en op de juiste manier na. Dus: niet schreeuwen in de groepsruimte, een kind laten uitpraten, niet opstaan als je in de kring zit.

Goede afstemming tussen ouders, leerkrachten, pedagogisch medewerkers en begeleiders van specifieke activiteiten over de omgangsregels heeft positieve effecten op de socialisatie van kinderen. Regels en afspraken

die een kind steeds tegenkomt in verschillende situaties zal hij sneller en beter navolgen. Zeker als de volwassenen op al die plaatsen in grote lijnen hetzelfde gedrag naleven, is het leereffect voor een kind groot. Hij herkent de afspraken en weet wat er van hem wordt verwacht.

Pedagogische opdracht

Ieder centrum voor buitenschoolse opvang werkt aan de vier basisdoelen. De manier waarop aan die vier doelen gewerkt wordt staat vrij, zolang er een duidelijke verbinding kan worden gemaakt tussen doel (Wat willen we bereiken?) en uitvoering (Zo pakken we dat aan!). Ieder kindercentrum legt dit vast in een pedagogisch beleidsplan. Daarmee beschrijft het zijn pedagogische opdracht: hier staan we voor, dit mogen kinderen, ouders en samenwerkingspartners van ons verwachten.

Het ene kindercentrum kan daarbij andere accenten leggen dan het andere. Dit gebeurt op basis van de eigen pedagogische visie of behoeften van ouders in de betreffende wijk. Accenten zijn ook afhankelijk van de tijdgeest: als de kranten volstaan met informatie over democratisch burgerschap dat al op jonge leeftijd geleerd kan worden, dan bedenkt ook de buitenschoolse opvang hoe dat een plaats kan krijgen in het aanbod. Meer aandacht dus voor overdracht van democratische normen en waarden in veel centra voor buitenschoolse opvang. Een ander voorbeeld is de maatschappelijke aandacht voor het gebrek aan beweging en de toename van motorisch onhandige kinderen in Nederland. Daarom besluiten veel kindercentra tot een extra accent op sportactiviteiten. Het doel: gelegenheid geven voor de ontwikkeling van persoonlijke competenties krijgt meer prioriteit. De vier doelen kunnen ook worden aangevuld met doelen die het kindercentrum zelf als belangrijk ziet en onvoldoende terugvindt in de vier basisdoelen.

De pedagogische opdracht kan dus per buitenschoolse opvang verschillen. De ene profileert zich op ontspanning, de andere op sporten en bewegen en de derde op een doorgaande leerlijn met de basisschool. Hierbij sluiten de centra voor buitenschoolse opvang aan bij verschillende wensen van ouders en kinderen. En die kunnen dan hun keuze bepalen. Zie hoofdstuk 19 'Profielen in de thematische buitenschoolse opvang' en hoofdstuk 20 'Pedagogische doelen en middelen in de thematische buitenschoolse opvang'.

Tot slot

› De vier pedagogische basisdoelen zijn de leidraad voor de buitenschoolse opvang. Het is een 'verplichte kapstok voor beleid' die in de Wet kinderopvang wordt aangegeven als basis voor 'verantwoorde kinderopvang'. Elke buitenschoolse opvang concretiseert in het pedagogisch beleidsplan hoe ze hieraan willen werken. Er zijn verschillende manieren om ze te formuleren en sommige centra voegen nog eigen

doelen toe. De vier basisdoelen vormen ook een mooi kader om het pedagogische klimaat van basisschool, vrijetijdsvoorzieningen en buitenschoolse opvang op elkaar af te stemmen. Door te vergelijken hoe aan fysieke en emotionele veiligheid of aan talentontwikkeling wordt gewerkt, kunnen voorstellen voor afstemming tussen deze verschillende delen van de leefwereld van kinderen gedaan worden.

Pedagogische kwaliteit

Carlijn (8) houdt van dieren. Ze heeft thuis een poes, twee vissen en cavia Pluis. Op de buitenschoolse opvang zijn ook dieren. Daarom gaat ze er graag naartoe. Hoe zou het vandaag met Bas de schildpad zijn? En is het nieuwe hok voor de konijnen al klaar? Ze mag altijd meehelpen met eten geven en verzorgen. Er zijn ook veel boeken over dieren waar ze graag in kijkt en leest. Een keer zijn ze op bezoek geweest bij het dierenasiel. En ook bij een boerderij. Eigenlijk houdt iedereen van dieren op deze buitenschoolse opvang. Het is daarom de allerleukste buitenschoolse opvang van de wereld!

Kinderen hebben buitenschoolse opvang van goede kwaliteit nodig. Maar wat vinden zij zelf goede kwaliteit? De een vindt dieren leuk, de ander een gymnastiekzaal. En wat vinden hun ouders en andere betrokkenen? Uit onderzoek blijkt dat ouders de sociale contacten, het vrij spelen en de uitbreiding van de leefwereld van hun kind belangrijke kwaliteiten van buitenschoolse opvang vinden. Scholen en pedagogen benadrukken weer andere aspecten. Alle verwachtingen samen bepalen het gewenste kwaliteitsniveau van het aanbod.

Werken aan kwaliteit

Met de pedagogische doelen in het achterhoofd kijken pedagogisch medewerkers naar de kwaliteit van hun eigen buitenschoolse opvang. Bieden we de kinderen een gevoel van veiligheid? Hebben we een vertrouwensband met de kinderen? Weten we hoe de kinderen zich voelen en wat ze zelf vinden van 'hun buitenschoolse opvang'? Dragen we bij aan alle competentiegebieden van kinderen? Helpen wij ze om zelfstandig en zelfredzaam te zijn? Krijgen ze de kans om zelf keuzes te maken? Bevorderen we de sociale ontwikkeling? Leggen we voldoende uit waarom iets wel of niet goed is? Betrekken we hen bij

het opstellen van de omgangsregels en het bespreken daarvan?

Kijken naar de kwaliteit van het eigen aanbod is hetzelfde als het stellen van vragen over het eigen aanbod. Vanuit een visie op kinderen en een visie op vrije tijd van kinderen zoekt iedere buitenschoolse opvang naar een goede aanpak.

Als een organisatie aan kinderen een extra kans wil bieden om te bewegen, dan krijgt het werken aan persoonlijke competentie een heel andere aanpak dan op een buitenschoolse opvang die zich richt op 'Hier hoeft niets en mag je lekker alles doen waar je zin in hebt'. Voor welke aanpak een buitenschoolse opvang ook kiest, er moet wel een relatie zijn met de vier basisdoelen.

Werken aan de kwaliteit van het eigen aanbod betekent dat iedereen in de organisatie zich inzet om wat in het pedagogisch beleidsplan staat zo goed mogelijk uit te voeren. Voor een pedagogisch medewerker is het pedagogisch beleidsplan dus een werkinstructie. Je werkt ermee zoals je met een boek voor tuinieren werkt, of met een kookboek: het is belangrijk om je aan de instructie te houden, maar het resultaat wordt vaak leuker of lekkerder als je een 'snufje van jezelf' toevoegt.

KENNIS

Pedagogische kwaliteit in schema

Een manier om te controleren of de eigen pedagogische aanpak genoeg houvast biedt voor het invullen van de vier basisdoelen, is door met een matrix te werken:

- › zet langs de horizontale rand van de matrix de vier pedagogische basisdoelen;
- › zet langs de verticale rand van de matrix de pedagogische middelen waarover je gaat praten.

Bijvoorbeeld:

	Emotionele veiligheid	Persoonlijke competentie	Sociale competentie	Waarden en normen
Communicatie tussen pm en kind				
Inrichting en materialen binnen en buiten				
Vrij spel en activiteiten				

Stel bij ieder vakje de vragen: Hoe ziet dit er bij ons uit? Wat vinden wij hiervoor belangrijk? Wat kan er anders/beter?

Bron: Hoex & Kwok (2009).

Verwachtingen van direct betrokkenen

Je kunt je afvragen of de pedagogische basisdoelen uit de Wet kinderopvang kloppen met wat ouders, professionals en kinderen zelf vinden. In een onderzoek is aan 574 pedagogisch medewerkers, ouders en andere deskundigen en vier kinderpanels gevraagd hoe zij denken over de pedagogische kwaliteit van de buitenschoolse opvang (Boogaard, Fukink & Felix 2008). De doelen die werden genoemd sluiten redelijk aan bij de doelen in de Wet kinderopvang.

De doelstelling van de buitenschoolse opvang en de vertaling hiervan naar de dagelijkse praktijk is nog lang

niet uitgekristalliseerd. De buitenschoolse opvang heeft als werkveld nog niet zo veel aandacht gekregen. Dat is niet alleen in Nederland zo, maar ook in het buitenland. Bovendien ontwikkelt de buitenschoolse opvang zich sterk. Er is veel meer verschil in werkwijze tussen de centra voor buitenschoolse opvang dan tussen kinderdagverblijven.

Wat is de buitenschoolse opvang niet?

Opvallend is dat veel mensen in het onderzoek eerst aangeven wat buitenschoolse opvang *niet* moet zijn.

- › Buitenschoolse opvang is géén school. 'Let op dat er geen juffen en meesters staan.' Hiermee wordt bedoeld dat de opvang na school geen schools programma moet aanbieden met opdrachten.
- › Kinderen moeten niet te veel 'moeten' en hebben recht op nietsdoen in hun vrije tijd. Maar dit betekent niet dat het alleen maar een plek is waar kinderen worden opgevangen en waar ze de hele tijd lekker niets doen, alsof de buitenschoolse opvang een soort 'hangplek' is.
- › De buitenschoolse opvang is geen 'kinderdagverblijf voor grote kinderen'. Ook al werkt de buitenschoolse opvang vanuit dezelfde vier basisdoelen, de invulling is heel anders dan op een kinderdagverblijf. Op de buitenschoolse opvang is een gevarieerder aanbod met aandacht voor sport en spel. Er wordt rekening gehouden met verschillende leeftijdsgroepen en de verschillende belangstelling van jongens en meisjes. En kinderen hebben inbreng en medezeggenschap.

KENNIS

Enkele belangrijke doelstellingen van de buitenschoolse opvang volgens deskundigen:

- › ontspanning en recreatie bieden aan kinderen;
- › kinderen in een deel van de tijd laten kiezen wat zij gaan doen en met wie;
- › uitdaging bieden in activiteiten, inrichting en materialen;
- › de sociale ontwikkeling van kinderen stimuleren;
- › waarden en normen overdragen.

Bron: Boogaard, Fukink & Felix (2008).

Buitenschoolse opvang is dus géén hangplek, géén verlengstuk van school en géén voortzetting van de dagopvang voor jonge kinderen.

Wat is de buitenschoolse opvang wel?

Pedagogisch medewerkers moeten kinderen uitdagen en stimuleren om hun talenten te ontwikkelen, maar kinderen moeten zelf keuzes maken. De buitenschoolse opvang 'moet' nog veel meer.

- › Wel stimuleren maar zonder dwingende programma's op te leggen.
- › Wel leren maar niet wat op school wordt aangeboden.
- › Wel kinderen uitdagen zich te ontwikkelen maar zonder dat zij passief worden vermaakt.

Het gaat dus telkens om een evenwicht. Het is de kunst om een goede verhouding te vinden tussen twee uitersten. Een sleutelwoord bij de pedagogische kwaliteit van de buitenschoolse opvang is dan ook: balans.

Een kwalitatief goede buitenschoolse opvang moet een balans vinden:

- › tussen nietsdoen en een strak programma;
- › tussen structuur en vrijheid;

- › tussen beschermen en loslaten;
- › tussen gerichte stimulering en zelf kiezen wat je doet;
- › tussen behoeften van kinderen van 4 en 12 jaar en alle leeftijden daar tussenin.

Goede buitenschoolse opvang biedt kinderen ruimte en vrijheid. Het risico bestaat dat de vrije tijd van kinderen na school te strak wordt georganiseerd door volwassenen en als het ware wordt 'dichtgetimmerd'. Het is belangrijk dat kinderen de buitenschoolse opvang echt ervaren als hun vrijetijdsbesteding, als een leuke tijd. Dit betekent niet dat elke kindervens altijd ingewilligd wordt.

Zelfstandigheid is ook zo'n belangrijk kernbegrip voor de buitenschoolse opvang. 'Kinderen – en zeker de oudere kinderen – hebben behoefte aan zelfstandigheid. De buitenschoolse opvang moet oudere kinderen meer zelfstandigheid bieden, meer verantwoordelijkheid geven en meer ruimte bieden', vindt Ria Meijvogel (Meijvogel 1996), die als een van de eersten in Nederland schreef over de buitenschoolse opvang. 'Kinderen hoeven niet vermaakt te worden, maar moeten gemotiveerd worden om zelf keuzes te maken wat zij gaan doen.'

KENNIS

Wat is de ideale buitenschoolse opvang?

Dit vroegen enkele onderzoekers aan kinderen in de buitenschoolse opvang.

'De buitenschoolse opvang moet "vet cool" zijn', antwoordden de kinderen. 'In de ideale buitenschoolse opvang zijn een zwembad (met twee duikplanken), een manege, een voetbalveld en lasergames, een bioscoop met een gratis patatzaak, een PlayStation en een Xbox spelcomputer, een trampoline, een wielers en nieuwe skates, meer uitstapjes, vaker feest en ijsjes en vooral ook zitzakken.'

De kinderen hadden ook andere wensen die niet te maken hadden met duur speelmateriaal. De kinderen konden goed aangeven wat zij graag willen, wat zij goed vinden en wat nog beter kan.

Bron: Boogaard, Fukkink & Felix (2008).

Proceskwaliteit en structurele kwaliteit

Hoe kijkt de wetenschap aan tegen de kwaliteit van de buitenschoolse opvang? In wetenschappelijk onderzoek wordt pedagogische kwaliteit verdeeld in twee soorten:

- › proceskwaliteit;
- › structurele kwaliteit.

Proceskwaliteit

De proceskwaliteit is alles wat een kind direct ervaart in de buitenschoolse opvang. Zoals de interacties met andere kinderen en met de pedagogisch medewerkers. Ook de ruimtes op de buitenschoolse opvang en de materialen om mee te spelen bepalen de proceskwaliteit. Je kunt bij proceskwaliteit ook denken aan het welbevinden van de kinderen en hun betrokkenheid bij de activiteiten. Proceskwaliteit is wat je direct ziet als je op de groep bent en observeert.

Structurele kwaliteit

De proceskwaliteit op de groep wordt beïnvloed door de structurele kwaliteit. Bij structurele kwaliteit gaat het om de randvoorwaarden die als het ware 'achter de groep liggen'. Het gaat vooral om organisatorische zaken die niet direct zichtbaar zijn als je rondloopt op een buitenschoolse opvang. Een voorbeeld van een structurele kwaliteitsfactor is het pedagogische beleid.

KENNIS

Enkele belangrijke kenmerken van proceskwaliteit voor de buitenschoolse opvang

- › Sociale leefomgeving: de pedagogisch medewerkers zijn de spil.
- › Ondersteunende en warme groepsleiding.
- › Goed kunnen omgaan met drukkeren of juist stillere kinderen.

Bron: Boogaard, Schreuder & Fukkink (2009).

Hierin staan de pedagogische doelen en de pedagogische middelen die ingezet worden voor het aanbod. Het pedagogisch beleid stuurt ('op afstand' en indirect) wat er dagelijks op de groep gebeurt.

Een ander bekend structureel kenmerk is de opleiding en ondersteuning van pedagogisch medewerkers bij hun werk. Scholing en nascholing moeten de pedagogisch medewerkers nieuwe competenties leren om zo de pedagogische kwaliteit te bevorderen. Ook de groepsgrootte, de continuïteit van de pedagogisch medewerkers (zien de kinderen 'vaste gezichten'?) en de stabiliteit van de groep zijn structurele kwaliteitskenmerken.

KENNIS

Enkele belangrijke kenmerken van structurele kwaliteit voor de buitenschoolse opvang

- › Voldoende pedagogisch medewerkers op de groep.
- › 'Vaste gezichten' op de groep, beschikbaarheid van speelgenootjes.
- › Pedagogisch beleid dat aansluit op de vier pedagogische doelen uit de Wet kinderopvang.
- › Een teamsamenstelling waarin een mix van competenties aanwezig is, rekening houdend met de brede leeftijdsgroep van kinderen met verschillende interesses.
- › Goede samenwerking tussen buitenschoolse opvang en de omgeving, zoals de basisscholen en diverse clubs.
- › Pedagogische ondersteuning en training van het personeel.

Bron: Boogaard, Fukkink & Felix (2008).

Tot slot

› Er is geen een-op-eenrelatie tussen de pedagogische basisdoelen en de verschillende kwaliteitskenmerken. Het is niet zo dat één bepaald onderdeel van de pedagogische kwaliteit (bijvoorbeeld: het programma) bijdraagt aan één pedagogisch basisdoel (bijvoorbeeld: de bevordering van persoonlijke competentie). Alle pedagogische basisdoelen hebben namelijk met elkaar te maken en komen aan de orde bij alles wat er op de buitenschoolse opvang gebeurt. Door het organiseren van een jeu-de-boulescompetitie komen persoonlijke kwaliteiten van ieder kind naar voren, gaan ze samenwerken in teams, moet er veiligheid in de groep zijn zodat ieder kind zich vrij voelt om te presteren naar eigen kunnen en maken pedagogisch medewerkers en kinderen samen afspraken over de manier waarop de competitie en het spel gespeeld worden. Het is onmogelijk om tijdens een

activiteit maar met één pedagogisch basisdoel tegelijkertijd bezig te zijn.

Misschien is het werken aan goede opvangkwaliteit daarom iets waarover pedagogisch medewerkers altijd blijven praten met elkaar. Iedere situatie geeft nieuwe aangrijpingspunten voor het werken aan de pedagogische basisdoelen. De eigenheid van ieder kind vraagt om een unieke analyse van de mogelijkheden die de buitenschoolse opvang voor dit meisje of deze jongen heeft. En nergens zijn situaties en kinderen zo veranderlijk als in de buitenschoolse opvang. Daarom horen pedagogisch medewerkers ook nooit uitgepraat te zijn over goede activiteiten of zinvolle afspraken. Het is de beste garantie voor kwaliteit als regelmatig ter discussie staat wat de juiste inzet van de beschikbare pedagogische middelen is voor het werken aan de vier pedagogische basisdoelen.

De waarde van de buitenschoolse opvang

Peter, de vader van Fleur (4), is eigenlijk blij verrast over de positieve kanten van de buitenschoolse opvang. ‘Je begint als ouder met het idee: als wij beiden willen blijven werken, dan is de kinderopvang een must. Maar nu ik er wat langer rondloop, zie ik dat het ook op andere manieren heel verrijkend is, vooral omdat de kinderen op deze manier veel beter leren omgaan met andere kinderen en volwassenen. Het fijne is verder dat ze van de pedagogisch medewerkers op de buitenschoolse opvang meer persoonlijke aandacht krijgt dan op school. Ik zie nu dat ze op de buitenschoolse opvang eigenlijk meer zichzelf is, zoals ik haar van thuis ken, dan op school. Daar is ze nog steeds wat teruggetrokken en verlegen.’

Veel ouders kampen met hetzelfde schuldgevoel als de vader van Fleur. Is het eigenlijk niet zielig dat mijn kind na zo'n lange schooldag ook nog naar de opvang moet? Gelukkig hebben de meeste kinderen het prima naar hun zin op de buitenschoolse opvang. De buitenschoolse opvang is geen ‘verplichte pauze’ tussen school en thuis, en kan juist van extra waarde zijn voor het kinderleven. We weten alleen nog niet precies wat die extra waarde inhoudt.

Invloed van de buitenschoolse opvang

De invloed van de buitenschoolse opvang op de ontwikkeling van de kinderen moet worden gezien in een groter geheel met verschillende opvoedomgevingen. Dit heet een ‘ecologisch perspectief’.

Kinderen groeien op in een thuissituatie, binnen een familie, in een wijk, op een school, in de stad of op het platteland. Ze gaan naar de buitenschoolse opvang en naar andere vormen van vrijetijdsbesteding, zoals sportclubs, scouting of de speeltuin. Kinderen in de

basisschoolleeftijd hebben te maken met verschillende personen en omgevingen. Dit bonte patroon van verschillende opvoedomgevingen, waarvan niet altijd bekend is of en hoe ze op elkaar aansluiten, is wel eens aangeduid met ‘lappendeken’ (of *patchwork* in de Engelse vakliteratuur).

Buitenschoolse opvang is een van de lapjes in de bonte lappendeken van opgroeiomgevingen. Hoe belangrijk de invloed van buitenschoolse opvang is voor de ontwikkeling van een kind hangt sterk af van de hoeveelheid tijd die het kind aanwezig is. Voor een kind dat alleen op dinsdag- en vrijdagmiddag op de opvang komt is de buitenschoolse opvang maar een klein lapje. De buitenschoolse opvang is slechts een korte overbrugging tussen school en thuis. Het moet er gezellig zijn en hij moet er kunnen spelen met leuke andere kinderen. Dat ligt anders voor een kind dat vier dagen per week komt en dat ook een groot deel van de schoolvakanties gebruikmaakt van het aanbod. Voor zo'n kind is de buitenschoolse opvang een belangrijke en invloedrijke omgeving. Hier maakt hij vrienden, hier kan hij zich verder ontwikkelen dankzij nieuwe ervaringen.

De invloed van de buitenschoolse opvang op de ontwikkeling van een kind wordt ook bepaald door het kind zelf. Wat is zijn ontwikkelingstempo en karakter? Zit hij goed in zijn vel? Dit heet een 'ontwikkelings- of transactioneel perspectief'. De buitenschoolse opvang kan een gevarieerd en rijk aanbod doen, maar als het kind niet in staat is om de mogelijkheden te benutten, is de invloed op de ontwikkeling van het kind minimaal. De invloed kan zelfs negatief zijn als het kind zich heel onveilig voelt op de opvang maar er toch iedere keer naartoe moet. Of als hij zich verveelt omdat er geen speelmaatjes zijn, of omdat het te druk of te onrustig is.

In Nederland is nog geen onderzoek verricht naar de invloed van buitenschoolse opvang op de kinderlijke ontwikkeling. Enkele buitenlandse studies laten zien dat de kwaliteit van de buitenschoolse opvang invloed heeft op de kinderlijke ontwikkeling.

- › Een positieve houding van de pedagogisch medewerkers en aandacht voor het gedrag van de kinderen (*behavioral management*) hangen samen met minder gedragsproblemen van kinderen.

- › Een flexibel en rijk programma waarin aandacht is voor de autonomie van het kind (ruimte voor eigen initiatief, eigen keuzes) hangt samen met een positieve sociale ontwikkeling.
- › Een gunstige verhouding tussen het aantal kinderen en het aantal pedagogisch medewerkers (PKR/pedagogisch medewerker-kindratio) hangt samen met een positieve sociale ontwikkeling van kinderen.

In buitenlands onderzoek zijn ook positieve effecten gevonden van *after-school programs* die gericht waren op de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kinderen.

Meerwaarde van buitenschoolse opvang

Is buitenschoolse opvang nou eigenlijk vooral goed voor kinderen? Geeft het iets extra's aan een kinderleven, of is het toch vooral een dienst voor werkende ouders die ook leuk voor kinderen moet zijn? Wat zijn de effecten van de buitenschoolse opvang op het kinderleven? En is dat effect voor ieder kind hetzelfde? Deze vragen zijn niet eenvoudig te beantwoorden.

De waarde van buitenschoolse opvang voor haar dochter

Zara (6) gaat volgens haar moeder graag naar de buitenschoolse opvang en speelt er veel met andere kinderen.

‘Prettig van de buitenschoolse opvang is dat kinderen er de kans hebben om vrij te spelen met leeftijdgenootjes en met oudere kinderen. Dat is thuis minder, haar broertje is pas 2 jaar. Kinderen krijgen de ruimte om eigen dingen te doen. Voor Zara betekent naar de buitenschoolse opvang gaan: uitbreiding van haar ervaring. Ze maakt kennis met dingen die ze ergens anders niet zomaar meekrijgt: ze doet er computerspelletjes die wij niet eens zouden kunnen vinden.’

Bron: Boogaard, Fukkink & Felix (2008).

Als we de waarde van buitenschoolse opvang voor kinderen op een rijtje zetten vanuit de doelstellingen in de Wet kinderopvang, dan komen we uit op een opvoed-omgeving:

- › met een vrijetijdsaanbod voor kinderen van 4 tot 13 jaar, in aansluiting op de schooltijden;
- › waar bewust en gericht gewerkt wordt aan de vier pedagogische basisdoelen;
- › waar kinderen de kans krijgen om interesses en talenten te ontdekken en te ontwikkelen;
- › waar kinderen leren om verantwoordelijkheid te krijgen en te dragen;
- › waar kinderen en volwassenen met elkaar omgaan in een sfeer van respect en acceptatie.

KENNIS

Ouders die gebruikmaken van de buitenschoolse opvang noemen als positieve effecten:

- › De goede invloed op de sociale ontwikkeling van kinderen. Gezinnen zijn kleiner, en meer naar binnen gericht en geïsoleerd van andere gezinnen dan vroeger. Kinderopvang (0-13 jaar) biedt aan kinderen de gelegenheid om samen met andere kinderen op te groeien, te leren delen, zich te leren handhaven in een groep, samen te spelen, verschillen te accepteren,

vriendschappen aan te gaan, en een band op te bouwen met andere vertrouwde volwassenen dan alleen hun ouders.

- › Ouders hebben via kinderopvang meer contact met andere ouders en met professionele opvoeders. Daardoor staan zij minder alleen voor de opvoedingstaak. Eventuele problemen in de ontwikkeling of het gedrag van kinderen worden gedeeld en door meerdere volwassenen gezien.

Bron: Boogaard, Fukkink & Felix (2008).

Tot slot

- › Over de invloed van buitenschoolse opvang op de ontwikkeling van kinderen is in Nederland nog geen onderzoek gedaan. Buitenlands onderzoek wijst op positieve effecten, op voorwaarde dat de kwaliteit van het aanbod goed is. Volgens dat onderzoek zijn vooral de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers, de rijkdom van het aanbod en een gunstige verhouding van het aantal kinderen per pedagogisch medewerker van invloed.
- › Met 'rijkdom van aanbod' wordt overigens niet bedoeld dat er veel dure spullen moeten zijn, of dat de locatie voorzien is van de allernieuwste snufjes. 'Rijkdom' betekent hier dat er sprake is van 'pedagogische rijkdom': een omgeving die past bij wat kinderen aan veiligheid en uitdaging nodig hebben en die aansluit op hun fantasie en hun wensen op een bepaalde leeftijd. Goede buitenschoolse opvang geeft kinderen de kans om te zijn wie ze zijn, en om te worden wie ze willen en kunnen worden.

Deel III

Pedagogische middelen

Wat doen we in de buitenschoolse
opvang?

Acht pedagogische middelen die voorzien in
de basisbehoeften van kinderen

Inleiding

In de gereedheidskist van de pedagogisch medewerker in de buitenschoolse opvang zitten acht pedagogische middelen. Zij gebruiken ze om hun pedagogische doelen (deel II) te bereiken en tegemoet te komen aan wat kinderen nodig hebben (deel I). Wat zijn de middelen die de pedagogisch medewerker in handen heeft?

1 INTERACTIEVAARDIGHEDEN

Het persoonlijke contact met de kinderen ligt aan de basis van hun welbevinden en ontwikkeling op de buitenschoolse opvang.

2 ORGANISATIE VAN DE GROEP

De zorg voor een positieve groeps sfeer en een goede structuur is een belangrijk onderdeel van het dagelijks werk van de pedagogisch medewerker.

3 DAGRITME

Het dagelijkse programma kent een aantal vaste elementen. De pedagogisch medewerker zorgt ervoor dat die aan bod komen, maar hanteert het programma ook flexibel. Dit geeft houvast en vrijheid aan de kinderen.

4 KINDERPARTICIPATIE

Kinderen kunnen zelf initiatieven nemen, meedenken over en verantwoordelijkheid krijgen in hun centrum.

5 SPEL- EN ACTIVITEITENBEGELEIDING

De pedagogisch medewerker zorgt voor het organiseren en begeleiden van vrij spel en gerichte groepsactiviteiten: zowel binnen als buiten.

6 BINNEN- EN BUITENRUIMTE

De indeling van de ruimtes zorgt ervoor dat kinderen veilig zijn en ongestoord kunnen spelen. Het speelgoed is gericht op alle leeftijden en op verschillende interesses.

7 OBSERVEREN EN VOLGEN

Goed kijken naar kinderen is een van de belangrijkste pedagogische middelen van de pedagogisch medewerker.

8 SAMENWERKEN MET DE OMGEVING

Een positieve relatie tussen pedagogisch medewerkers en ouders, en tussen pedagogisch medewerkers en school, is belangrijk om voor doorgaande lijnen in de opvoeding te zorgen. En door samenwerking in de buurt kan de kwaliteit van het aanbod in de buitenschoolse opvang worden verbeterd. Zowel door het gezamenlijk aanbieden van activiteiten als door afspraken over gedrags- en omgangsregels.

Deze pedagogische middelen komen achtereenvolgens in de hoofdstukken 11 t/m 18 aan de orde. Deze hoofdstukken worden voorafgegaan door een algemeen hoofdstuk over het werk van de pedagogisch medewerker in de buitenschoolse opvang.

In de hoofdstukken 19 t/m 21 in deel IV wordt aandacht besteed aan buitenschoolse opvang die werkt vanuit een thema of profiel. De pedagogische middelen in deel III zijn in principe op eenzelfde manier in te zetten op deze vormen van buitenschoolse opvang.

Pedagogische middelen in Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar en Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar

In beide pedagogische kaders worden dezelfde middelen behandeld. Ze hebben soms een iets andere naam. Voor de leeftijdsgroep 4-13 jaar zijn kinderparticipatie en samenwerken met de omgeving als aparte hoofdstukken toegevoegd.

0-4 jaar

Basiscommunicatie

Samenwerken in de groep

Dagritme en groepssamenstelling

Steunen en stimuleren van spelen en leren

Indeling en inrichting van de buiten- en binnenruimtes

Observeren en plannen

4-13 jaar

Interactievaardigheden

Organisatie van de groep

Dagritme
Kinderparticipatie

Spel- en activiteitenbegeleiding

Binnen- en buitenruimtes

Observeren en volgen
Samenwerken met de omgeving

De pedagogisch medewerker

Samira, Mina en Elsje (allemaal 9 jaar) zijn buiten met het springtouw bezig. Twee draaien aan het koord en één springt. Pedagogisch medewerker Anne ziet dat Elsje bijna nooit de beurt krijgt om te springen. En als ze een keer mag inspringen, is ze meteen af. De andere meisjes lachen haar uit. Elsje blijft geduldig aan het springtouw draaien en vraagt niet meer of ze ook mag inspringen. Ze kijkt strak voor zich uit. Anne overlegt bij zichzelf wat ze zal doen. Ingrijpen? Of afwachten of Elsje zelf een oplossing vindt voor haar probleem? Ze besluit om af te wachten. Maar de situatie verandert niet. Nu komt Anne erbij staan. 'Mag ik meedoen met jullie? Dan ga ik Elsje ook leren inspringen.' Elsje kijkt opgelucht naar Anne. De andere meisjes kijken even naar elkaar, maar vinden het dan toch leuk dat Anne meespringt. Misschien voelen ze dat hun gedrag niet oké is en zijn ze blij dat de pedagogisch medewerker dat doorbreekt. Elsje krijgt het inspringen zowaar onder de knie. Ze kan er geen genoeg van krijgen; ze vraagt de hele week aan andere kinderen om mee te springen.

Het ingrijpen van pedagogisch medewerker Anne is belangrijk voor Elsje. Ze heeft nu een vaardigheid geleerd waarmee ze zelf verder kan in het contact met haar vriendinnen. Op deze manier helpen pedagogisch medewerkers kinderen op heel veel terreinen een stapje verder. Zij gebruiken daarbij alle pedagogische middelen die hen ten dienste staan, namelijk:

- › interactie met de kinderen (hoofdstuk 11);
- › organiseren van de groepsprocessen (hoofdstuk 12);
- › het aanhouden van een dagprogramma (hoofdstuk 13);
- › kinderopparticipatie mogelijk maken (hoofdstuk 14);
- › spel- en activiteitenbegeleiding (hoofdstuk 15);
- › zorg voor inrichting en spelmateriaal (hoofdstuk 16);
- › observeren en kinderen volgen (hoofdstuk 17);
- › samenwerken met de omgeving van kinderen: ouders, school en wijk (hoofdstuk 18).

Dit eerste hoofdstuk van deel III gaat het over de pedagogisch medewerker zelf. Het hoofdstuk behandelt de volgende vragen.

- › Welke rol heeft de pedagogisch medewerker in het kinderleven?
- › Welke beroepscompetenties en beroepshouding hebben pedagogisch medewerkers nodig?
- › Wat is de meerwaarde van een divers team voor de kinderen?

De rol van de pedagogisch medewerker in het kinderleven

Welke functies kunnen pedagogisch medewerkers in de buitenschoolse opvang voor kinderen vervullen? Wat

dragen zij bij in aanvulling op de andere belangrijke volwassenen in het leven van kinderen? Een voorbeeld van die rol zagen we hierboven al bij Elsie, die haar zelfvertrouwen terugkreeg door het ingrijpen van de pedagogisch medewerker.

Hoe ouder de kinderen worden, hoe meer zij behoefte krijgen aan intensieve contacten met andere volwassenen dan hun ouders. Zo ervaren zij dat er ook andere normen en waarden kunnen zijn dan die van hun ouders, al zijn hun ouders altijd het belangrijkste en meest vormend voor hun ontwikkeling. Pedagogisch medewerkers zijn, evenals de leerkrachten op school, nieuwe volwassenen die hen kunnen inspireren. Hun invloed is vaak groter dan zij zelf denken. Bekend is het voorbeeld van de 4-jarige die thuis opeens zijn veters wil leren strikken terwijl hij dat eerder nooit wilde doen, 'want de juf zegt dat ik dat best kan'.

Volwassenen, niet hun ouders en familie, die het kind goed kennen en in verschillende situaties meemaken, zijn in sommige kinderlevens maar schaars aanwezig. Die kinderen lopen het risico dat ze te weinig invloed van andere volwassenen ondervinden. Buiten het gezin hebben kinderen dan vooral intensieve contacten met leeftijdgenoten. Hierdoor kan de 'code van de straat' of 'het recht van de sterkste' gaan overheersen. Kinderen nemen dan elkaars normen en waarden over zonder dat daaraan voldoende tegenwicht geboden wordt. Pedagoog Micha de Winter noemt dit 'het gat in de opvoeding'. Pedagogisch medewerkers kunnen dat tegenwicht bieden. Zij vervangen niet de gezinsopvoeding, maar zijn een aanvulling daarop.

De pedagogisch medewerkers zijn belangrijke personen in het leven van alle kinderen op de buitenschoolse opvang, of die kinderen nu één dag per week komen of vijf dagen per week. Kinderen komen namelijk wel vele jaren achtereen naar de buitenschoolse opvang en daardoor nemen de pedagogisch medewerkers een belangrijke plaats in. In welke rol kunnen de pedagogisch medewerkers belangrijk zijn in het leven van de kinderen? Zij kunnen zijn een:

- › voorbeeld;
- › vraagbaak en klankbord;
- › veilige haven.

Voorbeeld

Voor veel kinderen hebben de pedagogisch medewerkers een voorbeeldfunctie. Zij beheersen dingen die zij ook

willen leren. Ze willen bijvoorbeeld net zo goed leren timmeren, schaatsen, schaken of basketballen als hun pedagogisch medewerker. Zij zien dat de pedagogisch medewerker veel plezier heeft in gitaar spelen en daar leren ze van dat muziek maken leuk is. Misschien krijgen ze door dat voorbeeld meer interesse voor het aanbod van de muziekschool. Sommige kinderen zullen hun pedagogisch medewerker nooit van hun leven vergeten en later vertellen hoe hij of zij hun net het zetje gegeven heeft dat zij nodig hadden.

PRAKTIJK

Een belangrijk zetje

Pim (9 jaar) leeft thuis alleen met zijn moeder. Zijn vader ziet hij niet meer na de scheiding van zijn ouders. Pim was tot nu toe een onopvallende jongen in de groep. Hij doet altijd mee met de georganiseerde activiteiten en verder bemoeit hij zich niet zo met de groep. Hij zit vaak in zijn eentje te tekenen. Sinds kort werkt Karel in de groep als pedagogisch medewerker. Alle jongens hangen aan hem en willen met hem meedoen. Pim kijkt uit zijn ooghoeken vaak naar Karel als hij met de andere jongens bezig is. Karel denkt dat het wel goed voor Pim zou zijn om af en toe met de andere jongens mee te doen. Zo leert hij om te gaan met jongensgedrag. Daarom betreft Karel Pim een paar weken bij al zijn activiteiten. Pim doet braaf mee en begint ook af en toe plezier te krijgen in de gezamenlijke spelletjes. Toch vraagt Karel zich af of hij het goed doet op deze manier. Op een dag komt Pims moeder naar Karel toe. 'Wat heb jij een goede invloed op hem. Pim praat thuis steeds over jou. Hij wil dezelfde T-shirts aan als jij en laatst had je met hem gevoetbald. Nu wil hij op een voetbalclub. Vroeger kreeg ik hem er met geen stok heen. Hij was een beetje bang voor die ruwe jongens, maar nu komt hij daar overheen. Bedankt Karel.' Karel voelt zich gewaardeerd en is blij dat zijn inspanningen Pim ten goede komen. Pim had kennelijk behoefte aan een man die hij tot voorbeeld kon nemen.

Vraagbaak en klankbord

De pedagogisch medewerkers zijn vaak een vraagbaak over het dagelijks leven, vooral bij kinderen vanaf een jaar of 10. Zij zijn benaderbaar voor allerlei levensvragen die kinderen zichzelf stellen. 'Waarom mag je niet discrimineren?' 'Moeten jouw kinderen thuis helpen met opruimen?' 'Heb jij een vriend?' 'Waarom vind jij spelen met poppen leuk, jij bent toch een jongen?' Met behulp van dergelijke gesprekken leren de kinderen de wereld van volwassenen en zichzelf beter begrijpen. Deze gesprekken vragen van de pedagogisch medewerkers enerzijds openheid om over hun eigen leven en hun eigen opvattingen te praten met kinderen. Anderzijds moeten zij ook hun grenzen trekken en distantie kunnen houden. Zij zijn niet verplicht om over hun privéleven te praten, maar laten zichzelf wel zien als persoon. Het helpt voor een ontspannen relatie als de pedagogisch medewerkers ook wel eens iets over zichzelf vertellen. Kinderen vinden het heerlijk als de pedagogisch medewerker vertelt over haar konijn die bij haar thuis elke avond in haar kamer mag rondlopen. Of dat zij van korfbal houdt en elke zaterdag een wedstrijd speelt. Wedden dat de kinderen dan de volgende week vragen of zij gewonnen heeft?

Veilige haven

In het leven van sommige kinderen zijn de pedagogisch medewerkers belangrijk als personen die hun warmte en rust geven of om problemen aan toe te vertrouwen. Warmte is voor elk kind belangrijk, of hij thuis nu een gelukkig en stimulerend leven heeft of veel problemen. Voor de laatste groep kinderen heeft de pedagogisch medewerker wel een grotere rol dan voor de anderen. Kinderen die thuis voortdurend ruzies meemaken kunnen tot rust komen bij de pedagogisch medewerkers. Kinderen die thuis weinig aandacht krijgen kunnen genieten van het samen bezig zijn met de pedagogisch medewerker. Kinderen die thuis voortdurend op hun kop krijgen, krijgen weer wat zelfvertrouwen bij een pedagogisch medewerker die hun positieve kanten benadrukt. Pedagogisch medewerkers kunnen dergelijke problemen thuis niet oplossen. Ze kunnen wel een steun zijn op sommige momenten en daardoor het leven dragelijker of vrolijker maken. Soms praten de kinderen over hun problemen thuis maar lang niet altijd. Als kinderen dat doen, is vooral luisteren heel belangrijk. In ernstige gevallen, zoals vermoeden van kindermishandeling, rapporteert de pedagogisch medewerker in het team of bij de leidinggevende.

Een eigenstandig beroep

Het werken in de buitenschoolse opvang is een vak dat speciale beroepscompetenties vergt. Deze beroepscompetenties zijn niet precies dezelfde als voor het werken in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. En ook niet dezelfde als van een leerkracht of onderwijsassistent in de basisschool. De redenen voor die verschillen:

- › **KINDEREN ZIJN OUDER.** Het gaat ten eerste om een oudere leeftijdsgroep kinderen dan in kindercentra 0-4 jaar. Een leeftijdsgroep die naast veiligheid en geborgenheid vooral heel veel aandacht nodig heeft voor zelfstandig worden, talenten ontwikkelen, verantwoordelijkheid nemen en relaties aangaan met leeftijdgenoten. Een leeftijdsgroep die de steun van de pedagogisch medewerker hard nodig heeft, maar ook graag onder elkaar wil zijn. Dit vergt van de pedagogisch medewerker in de buitenschoolse opvang een goede balans in actief steun geven en bewust afzijdig blijven.
- › **LEEFTIJDGROEP IS DIVERS.** Ten tweede gaat het om kinderen die in leeftijd divers zijn en daardoor verschillende behoeften hebben op het gebied van bijvoorbeeld

veiligheid, zelfstandigheid en ontplooiing. Het vergt flexibiliteit en inzicht van de pedagogisch medewerker om voor alle leeftijden een steunende en uitdagende omgeving te scheppen.

- › **BELANGRIJKE TIJD.** Ten derde gaat het om een heel bijzonder stukje tijd voor schoolkinderen, namelijk hun vrije tijd. En in die vrije tijd willen de kinderen veel, met elkaar en naar eigen keuze. Dat vergt een goed organisatievermogen en het vermogen om overzicht te houden.
- › **KORT MAAR HEVIG.** Ten vierde is voor het werk bovendien vaak een relatief korte tijd beschikbaar, namelijk na schooltijd. In die korte tijd moet wel veel gebeuren. Dat betekent een intensieve inzet van pedagogisch medewerkers in enkele uren per dag. En soms is die tijd juist weer lang, zoals in de schoolvakanties. Dat vergt een omschakeling naar een heel ander soort activiteiten met de kinderen.
- › **DERDE MILIEU.** Ten vijfde heeft de buitenschoolse opvang een andere positie in het kinderleven dan een kinderdagverblijf, peuterspeelzaal of school. Die functioneren als tweede milieu naast het gezin.

De buitenschoolse opvang wordt meestal gezien als een derde milieu van het kind naast gezin (eerste milieu) en school (tweede milieu). En in dat derde milieu is de buitenschoolse opvang ook niet de enige voorziening. Hij moet zijn plaats delen met clubs en cursussen die een aanbod hebben in de vrije tijd van kinderen. Dat betekent dat de pedagogisch medewerker het aanbod afstemt met wat andere voorzieningen voor de kinderen doen. Het innemen van een gelijkwaardige positie als partner in de opvoeding naast ouders en school vergt extra inspanning van de pedagogisch medewerker, want die positie is minder vanzelfsprekend als in kindercentra 0-4 jaar.

Algemene beroepshouding

Het werken met kinderen vergt een bepaalde beroepshouding (Peeters 2008). Goede pedagogisch medewerkers werken met:

- › warmte;
- › reflectie;
- › een onderzoekende houding.

Een eerste belangrijk element van het vak is het werken met warmte en betrokkenheid voor kinderen. Pedagogisch medewerkers geven om kinderen en vinden ze leuk om mee om te gaan. Zij hebben die eigenschap niet alleen maar van nature. Zij kunnen 'pedagogisch omgaan met kinderen' ook heel goed ontwikkelen in hun opleiding en tijdens hun werk.

Een tweede belangrijk element in het beroep is het kunnen reflecteren op eigen handelen en dat van collega's. Reflectie betekent nadenken over wat je doet, waarom je dat doet en wat je ermee bereikt. Deze reflectie schept ruimte om veranderingen in pedagogisch handelen aan te brengen.

En een derde onderdeel van de beroepshouding is het aannemen van een onderzoekende houding in het werk. De pedagogisch medewerkers die zich iedere keer weer de vraag kunnen stellen of ze hun werk goed doen en open staan voor nieuwe ideeën van collega's, ouders en kinderen, zullen nooit vastroesten in routine en gewoontes die vorig jaar wellicht voldeden, maar dit jaar niet meer. Ze vernieuwen hun werk steeds. Je zou deze beroepshouding ook kunnen aanduiden als 'permanent leren'.

KENNIS

Een voorbeeld van reflectie: is de relatie met meisjes beter dan met jongens? Of is die relatie gewoon anders?

Een belangrijk punt voor reflectie in elk team is de verhouding tussen vrouwelijke pedagogisch medewerkers en de jongens in de groep. Psychologe Lieselotte Ahnert heeft in wetenschappelijk onderzoek aangetoond dat pedagogisch medewerkers met meisjes gemiddeld een betere relatie hebben dan met jongens. Pedagogisch medewerkers bieden aan meisjes meer veiligheid dan aan jongens. Ahnert verklaart dit uit het feit dat de interactie tussen de vrouwelijke pedagogisch medewerkers en meisjes vaak meer bevredigend verloopt dan met de jongens. Ze sluiten beter op elkaar aan, reageren daarom positief op elkaar en versterken zo de goede relatie. Deze constatering sloeg op jonge kinderen tot 6 jaar. Maar veel deskundigen denken dat dit patroon ook geldt voor de oudere kinderen. Het zou betekenen dat jongens systematisch minder veiligheid ervaren in hun relaties op de buitenschoolse opvang. De meeste pedagogisch medewerkers zijn immers vrouwen.

Daarom zou de relatie tussen pedagogisch medewerkers en jongens in elk team regelmatig besproken moeten worden. Ook met jongens kun je een veilige en positieve relatie opbouwen, maar volgens dit onderzoek moet je er bewuster aan werken. Beter aansluiten bij jongensgedrag betekent bijvoorbeeld dat de pedagogisch medewerker wild of lawaaiig gedrag van jongens niet te snel afkeurt, maar met humor benadert. Of dat de pedagogisch medewerker spelletjes introduceert waarin jongens naar hartenlust met materiaal mogen experimenteren. Een oude typemachine uit elkaar halen bijvoorbeeld.

Bron: Tavecchio (2008).

Permanent leren gebeurt vaak in teams. Je kunt bijvoorbeeld de vraag in het team stellen: 'Wij zeggen dat we opvoedingspartners van de ouders zijn, maar hoe doen we dat dan? Op dat moment onderzoeken pedagogisch medewerkers hun eigen werk en leren daarvan (Van Keulen & Barrio 2010).

Toepassen van deze drie algemene onderdelen van de beroepshouding in het pedagogisch werk verhindert een

aanbodgericht, ongeïnspireerd en technisch uitgevoerd dagprogramma zonder rekening te houden met de interesses en leerstijlen van de kinderen die in de groep zitten. Ze gelden niet alleen voor de pedagogisch medewerker maar voor alle professionals die met kinderen werken.

Samenwerken in het team

Werken in een team heeft een duidelijke meerwaarde voor de kwaliteit van het aanbod aan de kinderen. Teams in de buitenschoolse opvang hebben de opdracht om kinderen een veilige en stimulerende vrijetijdssituatie te bieden. Een team van een centrum voor buitenschoolse opvang bestaat meestal uit alle pedagogisch medewerkers en hun direct leidinggevende. Soms behoren ook de invallers bij het team.

Naarmate de buitenschoolse opvang nauwer verbonden is aan één basisschool, zal ook de teamsamenstelling veranderen. Er zijn teams bestaande uit leerkrachten en pedagogisch medewerkers die samen de opdracht hebben om de schooldag van de kinderen vorm te geven in een afwisseling van onderwijs en vrijetijdsactiviteiten. De verwachting is dat zo'n gemengd team in de toekomst steeds meer zal voorkomen.

KENNIS

Specifieke beroepscompetenties

Pedagogisch medewerkers zijn professionals met een opleiding om met kinderen te werken. Wat moeten pedagogisch medewerkers in huis hebben om hun vak goed te kunnen uitoefenen? Dat staat in de functiebeschrijving in de CAO Kinderopvang en de daar ook in vastgelegde kwalificatie-eis.

Ook wordt vaak gesproken over beroepscompetenties. Een beroepscompetentie is een geïntegreerd geheel van kennis, inzicht, vaardigheden, houding en persoonlijke eigenschappen (Van Hattum & Haterd 2006). Hiermee werkt de pedagogisch medewerker aan de pedagogische aandachtsgebieden van de buitenschoolse opvang. Zie deel I 'Pedagogische kennis'. De pedagogisch medewerkers hebben hiervoor een aantal pedagogische middelen. Zie deel III 'Pedagogische middelen'. Het laatste beroepscompetentieprofiel stamt uit 2006. Een nieuw profiel is nog in ontwikkeling. Zo'n profiel maakt het gemakkelijker om die competenties binnen opleidings- en bijscholingstrajecten te onderwijzen. En voor teams is zo'n lijst ook prettig. Ze kunnen aan de hand daarvan bekijken welke competenties wel en niet in het team aanwezig zijn. Het nieuwe beroepscompetentieprofiel wordt verder ontwikkeld door de cao-partijen: werkgevers en werknemers in de kinderopvang. Meer informatie is te vinden via www.caokinderopvang.fcb.nl.

KENNIS

Multicultureel en seksespecifiek personeelsbeleid

Een divers team – waarin mannen en vrouwen zitten en mensen van verschillende culturele achtergrond – biedt veel meer mogelijkheid en veiligheid om steun te zoeken bij iemand die zij vertrouwen. Speciaal voor tieners is het ook belangrijk dat zij voor typische seksespecifieke ontwikkelingen in hun tienerperiode kunnen kiezen met wie zij dat willen bespreken. Hetzelfde geldt voor gesprekken waarbij kennis over andere culturen of religies van belang is.

Bron: Hensen, Hoex & Thije (2003).

Hoe kan die samenwerking gestalte krijgen?

- › Positieve sfeer in het team;
- › gemeenschappelijke visie;
- › taakverdeling;
- › overleg over de kinderen;
- › aanvullende competenties.

Positieve sfeer in het team

De relaties en sfeer tussen de pedagogisch medewerkers in het team hebben een direct effect op de groepssfeer. Kinderen voelen zich veilig als hun pedagogisch medewerkers open tegen elkaar zijn, met elkaar lachen en samen grappjes maken en elkaar helpen. Als pedagogisch medewerkers elkaars werkwijze afkeuren of er tussen hen een boze sfeer heerst, zullen de kinderen zich bedrukt voelen en aan die sfeer willen ontsnappen. De leidinggevende heeft om meer redenen een belangrijke functie in het team. Een van die belangrijke taken is om te zorgen voor een sfeer van samenwerking en onderlinge solidariteit in het team.

Gemeenschappelijke visie

Teams werken het beste samen als zij een gemeenschappelijke visie hebben. Dat wil zeggen dezelfde opvattingen over de omgang met de kinderen en over de taken waar zij samen voor staan. Hoe denken zij over de regels en houden zij de kinderen daaraan? Vinden zij allemaal dat het hun taak is om activiteiten voor de kinderen te organiseren of vinden sommigen dat helemaal niet nodig? Verschil in visie op dergelijke zaken kan een team verlammen, zeker als het niet wordt uitgesproken. Een gemeenschappelijke visie kan gedeeltelijk een gegeven zijn. De organisatie heeft meestal een pedagogisch beleidsplan waarin staat hoe zij kinderen zien en wat hun organisatie biedt aan de kinderen en hun ouders. Maar een visie gaat pas leven als de pedagogisch medewerkers er samen over praten. Soms verandert een visie ook op basis van deze teamgesprekken of worden er nuances aangebracht.

Taakverdeling

Pedagogisch medewerkers hebben veel taken tegelijk uit te voeren. Ze moeten de zorg en aandacht voor individuele kinderen combineren met het uitvoeren van activiteiten voor de hele groep. Ze moeten hun aandacht verdelen tussen de kinderen binnen en buiten. De taakverdeling tijdens het werk gaat meestal soepel en ad hoc. 'Ik ga even met Jan en John mee naar buiten toe hoor. Kun jij op de anderen letten?' Soms is het nodig

PRAKTIJK

Pedagogische visie ontwikkelen

In het pedagogisch beleidsplan van de organisatie staat dat de buitenschoolse opvang uitgaat van de eigen keuzen van kinderen. De pedagogisch medewerkers bespreken hoe dat er bij hen uit ziet. Ze willen de kinderen soms toch verplichten om mee te doen met de gemeenschappelijke activiteiten, omdat dit beter is voor de groepsvorming. De verplichte activiteiten duren nooit langer dan een uur. De rest van de tijd mogen de kinderen zelf bepalen wat en met wie ze gaan spelen. Het staat hun dan ook vrij om alle groepsruimtes te gebruiken. Ze geven dit besluit door aan de organisatie. De organisatie is blij met hun inbreng en stelt dit punt ook in de teams op de andere locaties aan de orde.

om de taken van tevoren duidelijk te verdelen. Dan is er minder kans dat er belangrijke programmaonderdelen in het water vallen. Pedagogisch medewerkers kunnen in het team bijvoorbeeld afspreken dat er elke week een ander in het team de 'buitenleider' is. Dat is degene die buiten met de kinderen speelt of toezicht houdt. Het kan ook gebeuren dat een van de pedagogisch medewerkers gedurende twee maanden elke vrijdag een kinderkoor wil organiseren met een uitvoering tot slot. Dat betekent dat deze pedagogisch medewerker vrijgesteld wordt van andere speciale taken op de vrijdag. De anderen nemen op zich om gedurende die weken op vrijdag de rest van de werkzaamheden uit te voeren.

Overleg over de kinderen

Teams zijn een natuurlijke plaats voor reflectie over het werk en over de kinderen. Nieuwe ideeën voor het werk ontstaan vaak in teamoverleg. Vaak worden er officiële overlegtijden ingesteld om over de kinderen te praten. Maar heel veel gebeurt ook informeel, tussendoor. Dat is minstens zo belangrijk voor de kwaliteit van het werk. Pedagogisch medewerkers vragen elkaar ook om hulp. 'Birgül is zo bleek en ze zegt niks. Wil je even meekomen om te kijken wat er aan de hand is?' Of 'Rebecca is zo dwars vandaag, ik kom er niet achter wat er aan de hand is. Kun jij even met haar praten?'

Aanvullende competenties

Elke pedagogisch medewerker heeft sterke en zwakke punten, specifieke talenten en carrièrewensen. De een is graag buiten en weet de kinderen van alles te vertellen

over de natuur. De ander kan gemakkelijk een hele groep boeien met groepsspelletjes of voorlezen. Gebruikmakend van hun sterke kanten vullen pedagogisch medewerkers elkaar aan.

PRAKTIJK

Taakverdeling op basis van competenties

Het team bestaat uit acht pedagogisch medewerkers die allemaal drie tot vijf dagen per week werken. In het pedagogisch beleidsplan staat dat er elke dag gedurende een uur ten minste één groepsactiviteit wordt georganiseerd voor alle kinderen boven de 6 jaar. Het gaat dit jaar om beweegactiviteiten, natuuractiviteiten en creatieve activiteiten. Het team besluit dat er elke dag twee pedagogisch medewerkers aanwezig moeten zijn die de groepsactiviteit voorbereiden en begeleiden. De andere pedagogisch medewerkers doen vooral de vrijspelbegeleiding en de zorg voor individuele kinderen. Zij zijn ook de mentoren voor de individuele kinderen en contactpersonen voor de ouders. Indien mogelijk helpen zij ook bij de groepsactiviteit.

De organisatie stelt een budget beschikbaar voor het volgen van bijscholing. Vier van de pedagogisch medewerkers gaan verschillende workshops en cursussen volgen: twee beweegactiviteiten, één natuuractiviteit en één textiele werkvormen. Dat betekent dat zij ook de verantwoordelijkheid krijgen voor de voorbereiding en uitvoering van deze activiteiten. De andere vier pedagogisch medewerkers volgen een cursus interactievaardigheden. De afspraak in het team is dat het geleerde in een aparte studiedag aan elkaar wordt overgedragen. Zo kunnen ze elkaar goed ondersteunen.

De taakverdeling bevalt goed. Voor het volgende seizoen besluit het team om ook techniekactiviteiten te gaan aanbieden. Daarom gaat de pedagogisch medewerker die textiele vaardigheden heeft gedaan ook naar de cursus 'Toveren met techniek'.

Tot slot

› Dit hoofdstuk over de beroepsidentiteit van de pedagogisch medewerkers in de buitenschoolse opvang vormt als het ware de bril waardoor we naar de volgende hoofdstukken kunnen kijken. De positie van de pedagogisch medewerkers in een kinderleven is invloedrijk omdat zij vele jaren achtereen een steun en stimulans voor kinderen kunnen zijn. Zij werken met een algemene pedagogische opdracht in een belangrijke levenssfeer van schoolkinderen, namelijk hun vrije tijd. Daarin kunnen ze de kinderen emotionele ondersteuning bieden,

hun talenten helpen ontwikkelen, hun sociale relaties helpen vormgeven en hun morele ontwikkeling ondersteunen. Voor dit werk hebben ze een opleiding nodig waarin de algemene en specifieke beroepscompetenties voor dit vak worden onderwezen.

Een belangrijk aspect van het beroep is de samenwerking in een team. In een divers team waarin open communicatie en permanent leren de norm is, kunnen ieders specifieke talenten worden ingezet voor een gezamenlijk aanbod aan de kinderen.

Interactie- vaardigheden

‘Hoi Melvin, ga je je jas even ophangen? Niet op de grond gooien hoor! Hai Mandy, wat fijn dat je er weer bent. Ik zag je gisteren niet op de buitenschoolse opvang. Was je ziek?’ ‘Nee, mijn opa is dood en we gingen gisteren naar de begrafenis.’ ‘O Mandy, wat naar, ik kom zo even met je praten hoor, als alle kinderen binnen zijn.’ Mandy loopt naar de kapstok en gaat met de andere meisjes zitten kletsen. Ze lijkt niet erg onder de indruk. Maar pedagogisch medewerker Rachid weet dat Mandy vaak bij haar opa ging logeren. Dus gaat hij na het sap drinken naast Mandy zitten. ‘Was je bij de begrafenis Mandy? Hoe vond je dat?’ Mandy is blij dat ze erover kan vertellen. En tijdens het praten over de begrafenis komen opeens de tranen. De pedagogisch medewerker slaat een arm om haar heen. ‘Huil maar hoor, lieverd.’

Pedagogisch medewerkers krijgen veel informatie tegelijk bij de begroeting van de kinderen. Vaak kunnen ze op zo'n druk moment niet meteen reageren. Maar ze onthouden het en komen er later op terug. Want kinderen moeten hun belevenissen kunnen vertellen op de buitenschoolse opvang: de droevige en de leuke dingen. De meeste kinderen praten graag met volwassenen. Ze willen vertellen wat ze beleefd hebben, ze willen laten zien wat ze gedaan hebben, ze willen de mening van volwassenen horen en ze willen uitleg krijgen over allerlei onderwerpen die ze niet begrijpen. Pedagogisch medewerkers praten ook graag met de kinderen. Communicatie is de basis van hun werk. De communicatie vindt plaats op zes belangrijke interactievaardigheden.

Met deze zes interactievaardigheden bestrijkt de pedagogisch medewerker alles wat een kind nodig heeft: de zorg voor veiligheid en welbevinden, autonomie en participatie, spelen, leren en sociale relaties. Zie deel 1 'Pedagogische kennis'. Deze zes interactievaardigheden komen in de rest van dit hoofdstuk aan de orde.

KENNIS

Zes interactievaardigheden in de opvoeder-kindrelatie:

- › emotionele ondersteuning bieden;
- › autonomie respecteren;
- › leiding geven en structuur bieden;
- › informatie en uitleg geven;
- › interacties in de groep begeleiden;
- › ontwikkeling stimuleren.

Bron: De NCKO-Kwaliteitsmonitor (2010).

Algemene communicatievaardigheden

Die interactievaardigheden vergen ook concrete communicatievaardigheden:

- › luisteren naar kinderen;
- › praten met kinderen;
- › positief gedrag bevorderen;
- › grenzen stellen;
- › conflicten begeleiden.

Deze communicatievaardigheden komen in dit hoofdstuk ook aan de orde. Bij sommige kinderen loopt de communicatie bijna vanzelf. Luisteren, praten en grenzen stellen is dan niet moeilijk. Bij andere kinderen moet een pedagogisch medewerker alle zeilen bijzetten voor een prettige communicatie; bij kinderen die impulsief en snel afgeleid zijn, of juist heel teruggetrokken en gesloten; we noemen ze vaak kinderen met 'knap lastig gedrag' (Hoex & Kunsteler 2008). Aan het einde van dit hoofdstuk is hier apart aandacht voor.

Emotionele ondersteuning bieden

Kinderen komen vol emoties de buitenschoolse opvang binnen. Ze zijn net de hele dag op school geweest en hebben er veel beleefd: de een heeft ruzie gehad, de ander was de held van de klas omdat hij met gymnastiek heel snel in het touw kon klimmen. De een heeft zin om bij de buitenschoolse opvang te spelen, de ander wil liever naar huis. Elk kind in de groep heeft zijn eigen gevoelens.

Als twintig kinderen tegelijk uit school binnenkomen, is het niet gemakkelijk om van elk kind te zien hoe het met hem gaat. Pedagogisch medewerkers ontwikkelen

daarom een scherp oog voor de signalen van de kinderen in hun groep. Ze merken het op als een kind verdrietig of boos kijkt of erg stil is. Ze reageren door het kind even op schoot te nemen, een aai over de bol te geven of naast hem te gaan zitten en te vragen wat er aan de hand is. Ze zien het ook als een kind vrolijk is en zeggen zoiets als: 'Wat kijk je blij vandaag, is er iets leuks gebeurd?' Hun communicatie is erop gericht om de kinderen regelmatig te laten merken dat ze hen zien en hun gevoelens opmerken.

Ieder kind is voor hen een unieke persoon. De pedagogisch medewerker speelt in op het karakter en de stemming van het kind. Met een rustig kind gaan ze anders om dan met een uitgelaten kind. Met de een gaan ze in een boekje kijken en met de ander maken ze grapjes. Hun gedrag past bij de leeftijd van het kind. Een jong kind nemen ze op schoot. Een jongen of meisje van 10 jaar vindt dat misschien ongemakkelijk. Ze luisteren aandachtig als de kinderen iets tegen hen zeggen en laten merken dat ze hen begrepen hebben. Ze zijn geïnteresseerd in wat zij beleven en doen. Ze laten ook in hun gezichtsuitdrukking en hun gedrag zien dat ze het leuk vinden om met de kinderen om te gaan.

Mandy (9 jaar) vertelt over de begrafenis van haar opa. 'We kregen broodjes en mama ging huilen en papa ook.' 'Je zag papa en mama huilen.' 'Ja, maar ze hielden gelukkig op toen we de broodjes kregen.' 'Was je blij dat ze niet meer huilden?' 'Ja, en toen gingen we in een zwarte auto'. De pedagogisch medewerker vult de gevoelens van Mandy niet in. Hij zegt niet: 'O, wat zul jij nu verdrietig zijn!' Dat getuigt van respect voor het kind. Bij het benoemen van gevoelens blijft hij dicht bij de gevoelens die het kind laat zien. De pedagogisch medewerker houdt de dialoog in stand door te luisteren en door Mandy de richting van het gesprek te laten bepalen. Als er andere kinderen bij komen staan, betreft hij hen bij het gesprek.

In gesprek met kinderen is goed luisteren en doorvragen belangrijk. Luisteren betekent dat de pedagogisch medewerker het kind verbaal of non-verbaal aanmoedigt om door te praten en af en toe samenvat wat het kind zegt. Zo weet het kind dat de pedagogisch medewerker echt luistert. Pedagogisch medewerkers stellen open en niet-suggestieve vragen aan kinderen. Een open vraag nodigt uit tot een inhoudelijk antwoord en laat het kind vrij in wat hij wil zeggen en waarover hij wil praten. Een pedagogisch medewerker zal eerder zeggen: 'Ik zie dat je er niet zo vrolijk uitziet vandaag, klopt dat?' dan 'Je ziet er niet zo vrolijk uit, je hebt zeker niet goed geslapen'.

Actief luisteren helpt om een kind vrij te laten vertellen en zijn belevenissen te laten verwoorden.

De pedagogisch medewerker richt zich niet alleen op de feiten, maar ook op de gevoelens van het kind. Zijn emoties worden geaccepteerd en benoemd, ook als ze heftig zijn. En als een kind te ver gaat, dan geeft de

PRAKTIJK

Luuk is boos

Luuk (5 jaar) heeft op school tranen in zijn ogen van boosheid omdat hij naar de buitenschoolse opvang moet. Hij verzet zich tegen de pedagogisch medewerker die hem komt ophalen en roept: 'Ik wil niet, ik wil naar mama.' De pedagogisch medewerker zegt: 'Ik zie dat je heel boos bent omdat ik er ben en mama niet. Je wist helemaal niet dat je vandaag naar de buitenschoolse opvang zou gaan, geloof ik. Je dacht dat je naar huis ging en nu kan dat niet. Ik snap best dat je daar boos van wordt.'

Door deze reactie voelt Luuk zich geaccepteerd en begrepen. Hij mag boos zijn en de pedagogisch medewerker begrijpt ook waarom hij boos is. Zijn boosheid wordt niet gebagatelliseerd.

Juist daardoor kost het hem minder moeite om de pedagogisch medewerker een hand te geven en toch maar mee te gaan.

pedagogisch medewerker aan welk gedrag zij liever heeft en waarom.

Soms gaat het gesprek over kleine gebeurtenissen: de meester die ziek was, een nieuw konijn of een verhaal over het sinterklaasfeest. Maar er is ook tijd en aandacht voor emotionele of ernstige gebeurtenissen en levensvragen. In de buitenschoolse opvang is er niet altijd gelegenheid om ongestoord te praten. Weglopen midden in een gesprek om de telefoon aan te nemen, kan nodig zijn. De pedagogisch medewerker zorgt ervoor dat zij daarna terugkomt bij het kind.

En heel belangrijk: pedagogisch medewerkers letten erop dat ze hun aandacht verdelen over alle kinderen uit de groep. Niet ieder kind komt uit zichzelf naar hen toe om iets te vertellen. Sommige kinderen moeten ze bewust even opzoeken. Ze gaan iedere dag weer na of ze voor alle kinderen in de groep als individu aandacht hebben gehad.

Op deze manier bieden de pedagogisch medewerkers emotionele ondersteuning aan de kinderen in hun groep. Doel ervan is dat alle kinderen zich welkom, veilig, beschermd en gekend voelen op de buitenschoolse opvang.

KENNIS

Communicatie volgens Gordon

- › Actief luisteren: laten zien dat je begrijpt wat het kind vertelt en het aanmoedigen om verder te vertellen.
- › Gevoelens van het kind herkennen, benoemen en accepteren.
- › Ik-boodschap bij onacceptabel gedrag: benoem het gedrag, geef het gevolg aan voor jezelf en het gevoel dat het bij je oproept.

Bronnen: Gordon (1970), Henderson (2009).

Autonomie respecteren

Pedagogisch medewerkers geven kinderen de ruimte en vrijheid om hun eigen gang te gaan. Het tegengestelde van respect voor autonomie is 'opdringerig zijn'.

Autonomie respecteren betekent in de houding naar kinderen:

- › op zichzelf mogen zijn;
- › met andere kinderen spelen zonder toezicht;
- › stimuleren om te durven;
- › niet te snel helpen of corrigeren;
- › verantwoordelijkheid geven;
- › als gelijkwaardige partners praten.

Juist in de buitenschoolse opvang moeten kinderen net als thuis ook op zichzelf kunnen zijn of met leeftijdgenoten. De een vindt het prettig om met de pedagogisch medewerker te praten, de ander wil na schooltijd juist even rustig met zijn eigen gedachten zijn. Pedagogisch medewerkers zijn gevoelig voor verschillen tussen kinderen.

In hun spel wensen alle kinderen een zekere mate van autonomie. Dat is ook goed. In het spelen onder elkaar leren kinderen veel van elkaar. Welke gebaren en woorden 'in' zijn, hoe je moet knikken, welke verzamelplaatjes

veel waard zijn en de nieuwste hinkelspelletjes. Dat geven kinderen onderling aan elkaar door. Ely Singer heeft dat 'de kindercultuur' genoemd. Hiervoor moet ruimte blijven, ook al zijn de pedagogisch medewerkers niet ver weg. Pedagogisch medewerkers zitten daarom niet bovenop hun lip tijdens het spelen.

Zij stimuleren de kinderen ook om nieuwe dingen uit te proberen en steeds meer te durven. Ze dagen hen uit om zelfstandig te zijn. De pedagogisch medewerkers zijn daarom ook terughoudend in het corrigeren van ideeën van kinderen. En ook met hulp zijn zij voorzichtig. Pas als kinderen niet verder komen en dreigen op te geven, bieden ze een helpende hand. De juiste balans aanhouden tussen beschermen en loslaten is juist bij respect voor autonomie heel belangrijk. Autonomie geeft de kinderen zelfvertrouwen en een gevoel van eigenwaarde.

Autonomie ervaren kinderen ook als zij verantwoordelijkheid krijgen. Eén kind per tafelgroepje mag bijvoorbeeld sap inschenken of het fruit uitdelen. Twee oudere jongens zijn verantwoordelijk voor het opruimen van de buitenspelspullen in de schuur. De oudste meisjes mogen een workshop 'schminken' geven aan de jongste kinderen.

Gesprekken tussen pedagogisch medewerkers en kinderen zijn uitgelezen mogelijkheden om hun een gevoel van autonomie en eigenwaarde te geven. Die gesprekken vinden zowel op initiatief van de pedagogisch medewerkers als op initiatief van de kinderen plaats. Het gaat om een uitwisseling van gedachten, gevoelens en meningen.

Praten en spelen tegelijk gaat vaak veel gemakkelijker dan alleen praten. En dat geldt nog meer voor jongens dan voor meisjes. Het spelen zorgt voor ontspanning. Bovendien hoeven de kinderen dan niet stil te zitten; iets waar jongens vaak wat meer moeite mee hebben dan meisjes. Meisjes zijn bovendien vaker 'talig' ingesteld en praten daardoor gemakkelijker dan jongens. Dat geldt overigens zeker niet voor alle jongens en alle meisjes. Maar over het algemeen gaat praten tijdens het afwassen, kleien of poolen gemakkelijker dan als je er echt speciaal voor gaat zitten. De jongste kinderen van 4 en 5 jaar verwerken hun belevenissen vaak helemaal in hun spel. Ze gebruiken poppetjes of hun tekening om te vertellen. 'Marrie deed zo: boem, boem en toen viel ze zo, au, au!'

Zeker in een situatie als in de buitenschoolse opvang, waarin vaak storingen optreden, is het belangrijk om een gesprek duidelijk af te sluiten. De pedagogisch medewerker zegt bijvoorbeeld: 'Ik vind het fijn dat ik nu begrijp wat er gebeurd is. Dank je wel dat je het me hebt uitgelegd. Ga maar lekker spelen, dan ga ik het fruit schillen.' Zo weet het kind dat het gesprek is afgelopen en dat er niets meer van hem wordt verwacht; hij kan met een nieuwe activiteit starten.

KENNIS

Gesprekstechnieken volgens Martine Delfos

- › Vul gevoelens van kinderen niet in.
- › Stel open vragen aan de kinderen.
- › Stel geen suggestieve vragen.
- › Laat merken dat je hun mening op prijs stelt.
- › Vraag niet naar 'wanneer', maar naar 'waar'.
- › Combineer zo nodig praten en spelen.
- › Sluit het gesprek goed af.

Bron: Delfos (2000).

Leiding geven en structuur bieden

Sturing is net zo belangrijk als autonomie respecteren. De pedagogisch medewerkers wisselen beide soorten interactie af, al naar gelang de situatie. Ze geven leiding op een manier die bijdraagt aan een vlot verloop van het programma met soepele overgangen van het ene naar het andere onderdeel. Zij houden overzicht over de groep en het dagprogramma. Ze leggen uit wat de kinderen kunnen gaan doen en geven de kinderen instructies, aandachtspunten of spelregels zodat de kinderen weten waar ze aan toe zijn. Bij het uitvoeren van een groepsactiviteit is de sturende rol van de pedagogisch medewerker onmisbaar. Het bevordert het goede verloop van de dag en draagt bij aan het gevoel van veiligheid van de kinderen.

In de buitenschoolse opvang is een groot aantal kinderen bijeen in een ongestructureerde situatie. Dat is heel anders dan in een klas of in een judoclub, waar de kinderen een specifieke opdracht hebben. Hoe geeft de pedagogisch medewerker juist in zo'n situatie leiding en structuur? Door:

- › opvoedingsstijlen;
- › grenzen aangeven;
- › ik-boodschap;
- › humor.

Opvoedingsstijlen

Er zijn vier opvoedingsstijlen te onderscheiden:

- › autoritair;
- › democratisch;
- › toegevend;
- › afzijdig.

Een autoritaire opvoeder geeft regels en verboden zonder verdere inhoudelijke uitleg. 'Waarom moet ik buiten spelen?', vraagt het kind. 'Omdat ik het zeg.' Kinderen reageren met volgzzaam of juist tegendraads gedrag op een autoritaire opvoeding. Een autoritaire benadering is niet altijd slecht. Soms is er geen tijd om een verbod uit te leggen. Als een kind zonder toestemming de weg wil oversteken, bijvoorbeeld. Soms is een verbod al eerder uitgelegd of vastgelegd in een regel. Dan is een korte aanwijzing als: 'Je mag geen snoepjes pakken' genoeg.

Een democratische opvoeder (ook wel autoritatieve opvoeder genoemd) geeft ook verboden en regels, maar

met uitleg en ruimte voor onderhandeling. 'Waarom moet ik buiten spelen?' 'Buiten spelen is goed voor je als je de hele dag binnen bent geweest op school. Dan kun je even lekker rennen. Wat vind je leuk om te doen buiten?' Met democratisch opvoeden geef je het kind de mogelijkheid om te reageren binnen de gestelde grenzen. Een toegeevende opvoedingsstijl kenmerkt zich door het ontbreken van verboden en regels. De opvoeder laat het kind zijn eigen beslissingen nemen en hoopt dat hij daar het meeste van leert. 'Waarom moet ik buiten spelen?' 'Wat wil je zelf?' Kinderen kunnen hierdoor onzeker worden, hoewel ze ook op eigen benen leren staan. Bij een afzijdige opvoedingsstijl houdt de opvoeder zich op een afstand. Het kind krijgt geen aanwijzing over zijn gedrag. 'Waarom moet dat?' Geen antwoord. Kinderen worden dan gedwongen om zelf na te denken en een eigen koers te varen. Als hun opvoeders altijd zo zouden reageren, staan kinderen er eigenlijk alleen voor in het leven. Alle kinderen hebben begrenzing en goede raad nodig, ook als ze al wat ouder zijn. Een beetje afzijdigheid in de opvoeding kan echter positief uitpakken. De pedagogisch medewerker wisselt de vier opvoedingsstijlen af, waarbij de nadruk ligt op de democratische stijl. Maar het is niet altijd nodig om uitleg en ruimte te geven. De vier opvoedingsstijlen hebben ieder hun nut.

Verbieden met uitleg en ruimte voor eigen inbreng, is de norm in de opvoeding. Maar dat is ook wel eens vermoeiend, zowel voor het kind als voor de volwassene. Een kind af en toe zijn eigen gang laten gaan, ook al doet hij iets niet goed, helpt hem om zelf verantwoordelijkheid voor zijn gedrag te nemen. Christine Brinkgreve noemt dit 'heilsame verwaarlozing' (*good enough mothering*).

Grenzen aangeven

Grenzen stellen hoort onlosmakelijk bij het werk in de buitenschoolse opvang. Het gaat om geboden (regels en afspraken) en verboden (grenzen). Afspraken maken en grenzen stellen is noodzakelijk in situaties dat kinderen zelf onvoldoende kennis of controle hebben om hun gedrag naar eigen inzicht te bepalen. 'Je mag niet alleen naar buiten, je bent nog te klein.' Of: 'We gaan altijd een kwartier met z'n allen naar buiten en daarna mag je kiezen of je binnen wilt spelen of buiten wilt blijven.' Geboden en verboden gaan altijd over gedrag en niet over eigenschappen of emoties van kinderen. Dus niet: 'Niet meer boos zijn!' maar wel: 'Niet meer schelden!' Het formuleren van heldere gedragsregels is een kunst op zich. Benoemen van het gewenste gedrag werkt beter dan het benoemen van het ongewenste gedrag. Kinderen weten dan wat ze moeten doen. Dus liever: 'We luisteren naar elkaar' dan 'We schreeuwen niet door elkaar heen'.

Zonder alle jongens en meisjes over één kam te wilen scheren, is de ervaring dat jongens vaker heldere gedragsregels en korte aanwijzingen nodig hebben dan meisjes. Jongens verleggen hun aandacht sneller bij een grote hoeveelheid woorden en zijn ook minder geneigd om uitleg te vragen over de regels. Meisjes luisteren meer naar verbale aanwijzingen; bij jongens werkt het beter om voor te doen wat wel en niet mag.

Dat wil niet zeggen dat er ook andere grenzen moeten zijn voor jongens dan voor meisjes. De jongens te veel inperken belemmert juist hun wijze van leren; zij willen graag 'doen' en experimenteren. Jongens durven, meer dan meisjes, door schade en schande te leren. Tegen het advies van de pedagogisch medewerker in willen ze zelf ervaren of ze iets werkelijk niet kunnen. Meisjes nemen dat zonder experimenteren al aan van de pedagogisch medewerker. Sommige meisjes zouden misschien juist aangemoedigd moeten worden om meer te experimenteren.

Hoe ouder de kinderen, hoe meer zij zonder opgelegde grenzen kunnen functioneren. Zij hebben intussen hun eigen innerlijke controle opgebouwd en het overzicht ontwikkeld om gevaren te vermijden. Toch dreigt hier een valkuil. Volwassenen hebben de neiging om de controlemogelijkheden van kinderen van 10 jaar en ouder te overschatten. Ze gedragen zich vaak al zo volwassen en beginnen er ook volwassen uit te zien. Dit geldt zeker voor meisjes, die vaak wat eerder in de puberteit raken dan jongens. Onterecht krijgen kinderen vanaf die leeftijd ineens veel minder grenzen opgelegd. Die grenzen zijn juist des te meer nodig in de puberteit. Uit onderzoek blijkt dat kinderen van 10 jaar en ouder juist minder controle hebben over hun eigen impulsen dan daarvoor. Ze kunnen hun impulsgedrag minder goed controleren, al weten ze 'met hun verstand' wel wat goed en fout is.

Naarmate de kinderen ouder worden, krijgen groepsge-drag en de mening van vrienden een grotere invloed op het zich houden aan grenzen. Afspraken en regels delven dan vaak het onderspit. In hun hart zijn kinderen van 10 jaar en ouder daarom vaak nog blij met begrenzing door een volwassene.

Opvoeders onderschatten hun eigen invloed op pubers. Kinderen in de bovenbouwleeftijd vinden het heel belangrijk wat hun opvoeders van hen vinden en nemen goed in zich op wat zij zeggen. Zelfs al doen ze uiterlijk onverschillig of tegendraads, ze zijn ook uiterst gevoelig voor complimenten van volwassenen.

Ik-boodschap

De ik-boodschap van Gordon is een belangrijke communicatievaardigheid bij het bespreken van ongewenst gedrag van een kind. 'Melvin, ik zie dat je alle jassen van de kapstok hebt gegooid en daardoor kunnen wij er op trappen en ze vies of kapot maken. Ik vind het fijn, als alle jassen op de kapstok hangen en ik denk dat alle kinderen dat ook fijn vinden. Wil je ze weer even ophangen?' De ik-boodschap is veel minder verstorend voor de relatie dan de vaak gebruikte jij-boodschap: 'Je mag die jassen niet op de grond gooien. Je bent stout.'

In de communicatie over ongewenst gedrag maken pedagogisch medewerkers onderscheid tussen het kind en zijn gedrag. Het kind krijgt een opmerking over wat hij doet en niet over zichzelf. Met de ik-boodschap beschuldigt de pedagogisch medewerker het kind niet, waardoor hij minder snel in de weerstand schiet. Bovendien leert een

PRAKTIJK

Leidinggeven met humor

De kinderen gaan met z'n allen naar het sportveld naast het gebouw. De pedagogisch medewerker legt uit wat er gaat gebeuren: 'We gaan een balspel doen. Ik leg buiten uit hoe het gaat. Eerst gaan de kinderen hun sportkleding aandoen. Wie klaar is, wacht bij de deur. Pas als iedereen zijn sportkleding aan heeft, gaan we naar buiten. Maria en Fatima nemen de sporttas met de ballen mee. Kom op, we gaan ons omkleden.'

De grote kinderen zijn in een mum van tijd klaar en staan bij de deur, maar de kleintjes worstelen nog met hun T-shirts en veters. Door het wachten ontstaat een hoop rumoer en gestoei bij de deur. De pedagogisch medewerker gaat naar de grote kinderen toe en zegt: 'Nu staan jullie hier te keten, het is toch een vaste afspraak dat jullie de kleintjes even helpen!' De kinderen komen niet in beweging om te helpen. 'Nou dan is nu je kans om alvast een kampioen te worden zonder dat je de bal hebt aangeraakt. Ik zoek twee kampioen-veterstrickers: wie wil het proberen?' Veel kinderen steken hun vinger op om de vetertjes te strikken. En daarna vertrekken alle kinderen en de pedagogisch medewerker in een goed humeur naar buiten.

kind meer van een ik-boodschap. Hij hoort wat het gevoel van zijn gedrag is en krijgt inzicht in de gevoelens die dat bij anderen oproept.

Humor

Het gebruik van humor helpt heel goed bij leidinggeven aan een groep kinderen. Het werkt bevrijdend en ontspannend, zowel voor de kinderen als voor de pedagogisch medewerker zelf. Een grapje helpt de spanning te doorbreken die een strenge opmerking heeft veroorzaakt en leidt tot een bevrijdende lach bij zowel pedagogisch medewerkers als de kinderen.

Informatie en uitleg geven

De onderwerpen waarvoor kinderen uitleg of informatie nodig hebben, zijn op deze leeftijd onbepaald groot. Kinderen willen alles weten en begrijpen. 'Waarom wordt het 's nachts donker?' 'Waarom mag je niet liegen?' Ze hebben feitelijke vragen en morele vragen. De buitenschoolse opvang biedt een uitgelezen mogelijkheid om met kinderen van gedachten te wisselen. De pedagogisch medewerker grijpt elk onderwerp aan om er een gesprek over te beginnen. Het betekent niet dat zij ook alles moet weten. De pedagogisch medewerker kan een antwoord ook aan de andere kinderen vragen of samen met de kinderen gaan zoeken op internet of in een boek. Bij morele vragen gaat het meer om het gesprek. Iedereen geeft zijn mening en luistert naar de mening en ervaringen van de anderen. De pedagogisch medewerkers doen daarin gewoon mee, maar zorgen ook voor de gespreksleiding, zodat iedereen aan de beurt kan komen.

De kunst is om het gesprek op gang te houden totdat de belangstelling is verflauwd of het onderwerp is uitgekauwd. Pedagogisch medewerkers vinden het leuk om met de kinderen over van alles te praten. Het raakt de kern van hun vak, en juist na schooltijd in de vrije tijd is daarvoor de ruimte. Duidelijke uitleg geven is een kunst die vaak door oefening geleerd wordt. Zeker bij het uitleggen van groepsactiviteiten komen daar heel wat didactische vaardigheden bij kijken, zoals de aandacht van alle kinderen trekken, de instructie in korte punten opknippen en kinderen laten herhalen wat ze moeten doen.

Didactische vaardigheden

Voor een goed geleid activiteitenaanbod heeft de pedagogisch medewerker didactische vaardigheden nodig

PRAKTIJK

Uitleg geven

Pedagogisch medewerker Jantien gaat in het midden van de ruimte staan en wacht totdat de meeste kinderen naar haar kijken. Dan neemt ze het woord. Ze vertelt: 'Onze groep heeft een klein budget gekregen voor nieuw speelgoed. We kunnen het kapotte speelgoed vervangen. Maar wat is er kapot? Kunnen jullie me helpen om dat na te gaan? Ik maak zo dadelijk vier groepjes. Ik wijs aan welke kast de groepjes gaan inspecteren. Ieder groepje krijgt een kast. Over 10 minuten luid ik deze bel. Dan komen we weer allemaal bij elkaar en dan vertellen jullie of je iets kapots hebt gezien. En daarna bekijken we met z'n allen of we daarvoor iets nieuws willen kopen.' Jantien deelt de groepjes in en de kinderen willen al wegstormen. Maar eerst vraagt Jantien: 'Mounir, wat gaat jouw groepje doen?' En na het antwoord van Mounir, vraagt ze aan een ander kind: 'En hoe weet je of het tijd is om weer allemaal bij elkaar te komen?' Pas als ze heeft nagegaan of de kinderen de uitleg begrepen hebben, gaan ze dit leuke klusje uitvoeren.

zoals: bondige en heldere instructies geven, de aandacht van de groep vasthouden, orde bewaren en de structuur van de activiteit vasthouden. Dat is hard werken. Het zijn vaardigheden die ook kinderwerkers, clubleiders of leerkrachten op de basisschool nodig hebben om hun werk goed te doen. Tegelijkertijd is het een vrijetijds-situatie en zijn de pedagogisch medewerkers op andere momenten weer voornamelijk individueel en in klein groepsverband met kinderen bezig. Werken in de buitenschoolse opvang vergt een voortdurend omschakelen in stijl van communiceren en leidinggeven.

Een activiteit wordt meestal aangekondigd tijdens een groepsmoment, bijvoorbeeld het samen eten en drinken. Zo zijn pedagogisch medewerkers verzekerd van de aandacht van alle kinderen.

De pedagogisch medewerker geeft aan wat de bedoeling is, waar de activiteit plaatsvindt en hoe de groep wordt ingedeeld, eventueel gevolgd door enkele spelregels. Een voorbeeld geven helpt om het duidelijk te maken. Ook

kan de pedagogisch medewerker aan een van de kinderen vragen om even te herhalen wat er nu gaat gebeuren en dat verhaal zo nodig aan te vullen. Een instructie mag niet te lang duren, anders luisteren de kinderen niet meer. De pedagogisch medewerker zorgt ervoor dat de materialen al klaarliggen en geeft de kinderen zo nodig taken in het klaarzetten ervan. Lang wachten tot de start van de activiteit wordt vermeden om onrust en verlies van motivatie bij de kinderen te voorkomen. Ook tijdens de activiteit spelen de pedagogisch medewerkers een actieve rol. Ze houden de kinderen bij de taak en helpen verstoringen op te lossen. Anders verzandt de activiteit al snel. Ook het einde van een activiteit wordt duidelijk gemarkeerd, bijvoorbeeld door de materialen op te ruimen. Ook hierbij kunnen de kinderen helpen.

Interacties in de groep begeleiden

De kinderen in de groep hebben niet altijd vanzelfsprekend contact met elkaar. Hun leeftijden verschillen en ze zitten lang niet altijd in dezelfde klas op school. Soms komen ze van verschillende scholen. De pedagogisch medewerker brengt kinderen met elkaar in contact, laat de kinderen samen activiteiten uitvoeren en betreft

kinderen bij elkaar. Zo krijgen ze de kans om te oefenen met sociale vaardigheden. Pedagogisch medewerkers leren de kinderen ook allerlei positief sociaal gedrag: naar elkaar luisteren, samen delen, samen spelen, samenwerken aan een taak, elkaar helpen, de leiding nemen, voor zichzelf opkomen of juist voor een ander kind, samen beslissen en samen een gesprek voeren. Negatieve interacties tussen de kinderen – schelden, slaan, uitsluiten of de baas spelen – worden bijgestuurd. De pedagogisch medewerker bemiddelt waar nodig zodat de kinderen weer 'met elkaar verder kunnen'.

Sommige kinderen hebben weinig ondersteuning nodig in de contacten met elkaar. Ze vinden gemakkelijk hun draai in de groep. De pedagogisch medewerkers hebben vooral aandacht voor kinderen die zichzelf isoleren of uitgesloten worden door de andere kinderen. Zij helpen hen om toch positieve contacten te maken. Kinderen die nieuw zijn in de groep krijgen ook extra ondersteuning. De pedagogisch medewerker koppelt hen bewust aan andere kinderen.

Conflicten

In alle groepen komen van tijd tot tijd conflicten en ruzies voor. Meestal gaat het over 'de baas spelen': wie

KENNIS

De vreedzame groep

Eduniek heeft een programma ontwikkeld om het sociale en emotionele klimaat in de schoolklas te verbeteren. Dit programma heet 'De vreedzame school'. Dit programma is ontwikkeld voor basisscholen maar kan heel goed door de buitenschoolse opvang gebruikt worden om een positieve of vreedzame groep te creëren. De ervaringen met dit programma zijn positief. Conflictoplossing is een van de uitgangspunten bij dit programma. Het gaat er niet om het aantal conflicten te verminderen, maar om een betere oplossing ervan. Kinderen leren dat ze een ruzie kunnen oplossen door te praten. Om dit te bereiken worden onder andere 'mediatoren' gebruikt. Mediatoren zijn de oudste kinderen (9 jaar en ouder) die een training krijgen om tussen kinderen te bemiddelen. Zij kunnen zich hier zelf voor opgeven. De mediators leren een driestapplan. Eerst proberen ze de kinderen zelf hun conflict op te laten lossen. Lukt dit niet dan helpt de mediator de betrokken kinderen. Helpt dit ook niet, dan wordt de leerkracht erbij gehaald. Alle kinderen weten wie er mediator is, zodat ze zijn of haar hulp kunnen inroepen.

Kinderen leren nog veel meer in het programma van de vreedzame school, bijvoorbeeld dat ze andere kinderen 'opstekers' kunnen geven. Dat zijn complimentjes voor een ander kind, zoals: 'Ik vind dat jij zo'n leuk T-shirt aanhebt' of 'Jij kunt heel hard rennen zeg'. De pedagogisch medewerkers oefenen daarmee met de kinderen, bijvoorbeeld als ze aan tafel zitten. Ze leren ook om met elkaar te overleggen, respect te hebben voor elkaar en zorgzaam voor elkaar te zijn. Meer informatie: www.devreedzameschool.nl; www.eduniek.nl en www.mutant.nl.

Bronnen: Schreuder, Valkestijn & Mewissen (2010),
Van Keulen & Schepers (2008).

De meeste conflicten spelen zich af tussen twee kinderen. Maar die krijgen in een groep al snel medestanders. Voordat je het weet is de hele groep erbij betrokken. Conflicten tussen kinderen hoeven niet altijd te escaleren. In veel gevallen lossen de kinderen het zelf op en zijn ze even later weer gewoon aan het spelen. Maar soms kunnen conflicten de kinderen heel erg emotioneren. In dat geval is het belangrijk om de oorzaak boven tafel te krijgen.

Bij een conflict laat de pedagogisch medewerker de kinderen altijd eerst stoom afblazen. Alle betrokkenen mogen vertellen wat er aan de hand is. De pedagogisch medewerker checkt of zij het goed begrijpt. Alleen al het vertellen wat er gebeurde in aanwezigheid van de pedagogisch medewerker kan de kinderen tot rust brengen. In de rol van objectieve bemiddelaar kiest de pedagogisch medewerker geen partij, maar stelt een compromis voor. In de rol van procesbegeleider zorgt zij ervoor dat de kinderen in haar aanwezigheid zelf een oplossing vinden waarmee ze tevreden zijn.

En soms neemt de pedagogisch medewerker zelf het heft in handen en geeft aanwijzingen voor de oplossing. Dat kan bijvoorbeeld zijn om ieder in een andere ruimte te gaan spelen. De leiding nemen gebeurt meestal omdat (een van) de betrokken kinderen te sterk geëmotioneerd (is) zijn en niet meer in staat om een compromis te bedenken of te accepteren.

Meer over het begeleiden van interacties staat in hoofdstuk 12 'Organisatie van de groep'.

KENNIS

Rollen die de pedagogisch medewerker bij een conflict kan aannemen

- › Objectieve bemiddelaar.
- › Procesbegeleider.
- › Leider.

Bron: Gielis, Konig & Lap (1996).

bepaalt wat er gaat gebeuren en is de ander het daarmee eens? Ook het niet mogen meespelen, leidt regelmatig tot conflicten. Voordringen is ook vaak een bron van conflict, net als onenigheid over speelgoed. Soms komt het tot schelden, huilen of slaande ruzie.

Stimuleren van de ontwikkeling

De pedagogisch medewerker biedt activiteiten en materialen aan die kinderen op het brede terrein van hun ontwikkeling stimuleren. Er zijn tal van gebieden waarop

PRAKTIJK

Techniek kun je leren

Karen zit met een groepje oudste kinderen aan tafel te praten over een probleem met hun chill-ruimte. De jongere kinderen komen namelijk vaak onverwacht binnen. Afspraken daarover werken niet, vooral omdat er steeds nieuwe jonge kinderen komen. Brandon stelt voor een waarschuwingssysteem te maken. De andere kinderen vinden dit een goed idee. Karen vraagt aan welke eisen zo'n waarschuwingssysteem moet voldoen. Bas: 'Ze moeten een plens water over hun hoofd krijgen.' Lieke: 'Nee, schrikdraad zoals bij het weiland.' Mohamed: 'Nee joh dat is zielig voor die kleuters.' Karen stelt dat het wel veilig moet zijn. Het idee van schrikdraad valt dus af. Karen vraagt of iemand weet of je zelf een waarschuwingssysteem kunt maken. Lieke vertelt dat ze bij Technika10 een deurmatalarm heeft gemaakt. De andere kinderen vinden dit een goed idee. Lieke zegt dat op internet precies staat hoe je een deurmatalarm maakt en wat je daarvoor nodig hebt. Daarna bespreekt Karen met de kinderen hoe ze aan de benodigde materialen kunnen komen en de taken worden verdeeld. De volgende week gaan ze aan de slag. Karen helpt mee, zo goed als ze kan. Ook maakt ze wat foto's van de activiteit.

Dit voorbeeld is ontleend aan een tekst van Drewes (2010).

kinderen zich in hun vrije tijd kunnen ontwikkelen. In de eerste plaats de motoriek (sporten, dansen en bewegen) en de creatieve activiteiten (tekenen, schilderen, knutselen, toneelspel). Maar ook veel andere terreinen komen aan bod: techniek, taal, natuur en muziek bijvoorbeeld. Ook de wereldoriëntatie en het maatschappelijk leven kunnen in de buitenschoolse opvang aan de orde komen: de omgeving verkennen, een bezoek aan interessante bezienswaardigheden in de omgeving of personen die in de buitenschoolse opvang over hun beroep komen vertellen.

Op het terrein van ontwikkelingsstimulering kan goed worden samengewerkt met de basisscholen van de kinderen. Er kunnen bijvoorbeeld afspraken worden gemaakt op het gebied van de wereldoriëntatie: als de school de techniek van sluizen in de klas behandelt, gaat de buitenschoolse opvang in diezelfde week een bezoek brengen aan een sluis. Evenzo ligt samenwerking met vrijetijdclubs in de omgeving voor de hand. Dan spreekt de buitenschoolse opvang bijvoorbeeld met de muziekschool af om bij hen een oriëntatiecursus muziekinstrumenten te geven.

Maar de pedagogisch medewerkers doen dus ook veel zelf op het gebied van de ontwikkelingsstimulering. De interactievaardigheden die daarbij nodig zijn, liggen vooral op het gebied van informatie en uitleg geven.

Balans tussen keuzevrijheid en stimuleren

Het is belangrijk om de kinderen keuzevrijheid te geven in wat zij willen doen. Maar tegelijkertijd ook om kinderen te stimuleren zichzelf te ontwikkelen. De balans hiertussen ligt per kind verschillend. De pedagogisch medewerker zal kinderen uitdagen tot activiteiten die goed zijn voor hun ontwikkeling en dat geldt zeker voor de kinderen die uit zichzelf niet geneigd zijn om nieuwe dingen uit te proberen. Kinderen die nooit mee willen doen met bewegingsspelletjes worden daartoe uitgenodigd. Kinderen die het eigenlijk eng vinden om te klimmen, krijgen wat extra steun tijdens die activiteit. Meer over het aanbieden van georganiseerde activiteiten staat in hoofdstuk 15 'Spel- en activiteitenbegeleiding'.

Omgaan met lastig gedrag

Elk kind is wel eens lastig. Er zijn maar weinig uitzonderingen op deze regel. Bij lastig gedrag doen de pedagogisch medewerkers vooral een beroep op interactievaardigheden als leiding geven en structuur bieden. Zij stellen grenzen en gebruiken humor. Vaak volgen kinderen de aanwijzingen van de pedagogisch medewerker zonder morren op. Soms zijn de 'gewone' aanwijzingen niet voldoende. Dan kan de pedagogisch medewerker de principes van de leertheorie toepassen: aanleren van positief gedrag en negeren van negatief gedrag.

Positief gedrag bevorderen

Door hun aandacht voor ongewenst gedrag versterken volwassenen onbedoeld het gedrag dat ze een kind juist willen afleren. Kan dat anders? Veel psychologen adviseren om de principes van de leertheorie bewust in te zetten: verschuiving van aandacht naar het positieve gedrag. In het geval van een kind dat veel schreeuwt, betekent het: aan het kind laten zien hoe hij iets op gewone toon kan zeggen of vragen; onmiddellijke positieve aandacht geven aan het kind als hij op gewone toon spreekt; en negeren van het schreeuwen. Dat laatste is natuurlijk een moeilijke opdracht in een groep. Negeren kan wellicht

KENNIS

Principes van de leertheorie van Bandura

Een gedragsverandering kun je als volgt tot stand brengen:

- › tonen/voordoen wat het gewenste gedrag is;
- › positieve aandacht voor gewenst gedrag;
- › geen aandacht voor ongewenst gedrag.

De leertheorie gaat ervan uit dat aandacht de belangrijkste versterker van gedrag is. Aandacht voor positief gedrag versterkt dat gedrag. Aandacht voor negatief gedrag versterkt dat negatieve gedrag, zelfs al is het negatieve aandacht, zoals boosheid of straf.

Toepassen van bovenstaande principes is lang niet altijd gemakkelijk. Het is verleidelijk om positief gedrag als 'gewoon' te zien, zonder daar extra aandacht voor te geven. Het van tijd tot tijd waarderen van dat prettige gedrag is echter heel belangrijk om het in stand te houden. Anders 'dooft dat gedrag uit'. Je verlegt als het ware je aandacht van het moeilijke naar het gewenste gedrag, zodat een kind dat zijn gedrag probeert te veranderen nog steeds evenveel aandacht krijgt.

Bron: Bandura (1977).

niet altijd zo strikt worden toegepast als de eerste twee aanwijzingen uit de leertheorie.

Time-out

Wordt er ook gestraft in de buitenschoolse opvang? Zo min mogelijk. Straf is bijvoorbeeld: alleen op de gang staan, niet meer mee mogen doen, naar binnen worden gestuurd. Straffen of dreigen met straf helpt alleen voor het moment zelf, als middel om het gedrag te laten stoppen. Straf maakt niet dat het kind uit zichzelf begrijpt wat hij dan wel moet doen, en waarom hij zich anders moet gedragen. En door de boosheid die straf bij bijna elk kind oproept, wordt hij ook al niet gemotiveerd om zich een volgende keer van zijn beste kant te laten zien. Daarom wordt straffen vermeden.

Ongeduldige Roos

Roos (7) kan niet op haar beurt wachten in de kring. Iedere keer probeert zij ertussen te komen als een ander kind aan het woord is: 'Nee Roos, nog even wachten, jij mag zo', herhaalt de pedagogisch medewerker wel vijf keer in een kwartier. En de volgende dag gaat het weer zo. De andere kinderen lachen haar een beetje uit: daar heb je Roos weer. Je zou denken dat Roos op den duur eieren voor haar geld kiest. Waarom doet ze dat niet?

De aandacht voor haar gedrag van de pedagogisch medewerker en van de andere kinderen is een versterker voor dat gedrag. Geen aandacht schenken aan het ongewenste gedrag zou veel beter werken.

Hoe moet het nu verder met Roos? De pedagogisch medewerker kan haar even apart nemen en verze- keren dat ze echt aan de beurt komt, maar wel moet wachten tot ze de beurt krijgt. De andere kinderen moeten ook wachten. 'Ik zal je helpen, Roos. Kijk maar naar mij.' Vervolgens geeft de pedagogisch medewerker haar een knipoog, iedere keer dat een ander kind de beurt krijgt en Roos er niet doorheen praat. 'Je doet het goed, Roos!', zegt die knipoog. De pedagogisch medewerker kan ook naar gedragsalternatieven zoeken die minder storend zijn voor de groep. Ze kan Roos vragen om eerst haar vinger op te steken als ze iets wil zeggen. Zo stoort ze niet, maar ze kan toch duidelijk maken dat haar iets op de lippen brandt. Een knikje: 'Ik heb je gezien, ik vergeet je niet', kan dan al helpen.

Maar soms is een gedragspatroon zo storend dat de pedagogisch medewerker het niet kan negeren. Op dat moment kan een time-out helpen: een kind met korte uitleg even in een rustig hoekje plaatsen, bijvoorbeeld op een speciaal stoeltje achter de bank. Aan het kind wordt dit niet als een straf gepresenteerd, maar als een manier om het storende gedrag te laten stoppen. Zo'n time-out mag niet te lang duren: drie minuten is voldoende. Een alternatief is dat de pedagogisch medewerker zich samen met het kind even isoleert van de groep. Zeg tegen het kind dingen zoals: 'Ik kan het niet goed vinden dat jij andere kinderen pijn doet. Daarom ga ik hier met jou zitten tot het over is.' Het is belangrijk om na zo'n time-out het kind altijd zelf terug te halen in de groep of door een kind te laten halen. En om het weer goed te maken, zeker als de pedagogisch medewerker echt boos is geweest. 'Het is over hoor, ik ben niet meer boos.' Zo is het voor een kind duidelijk dat het nare voorval ook echt voorbij en afgesloten is.

Veel kleine ergernissen over het gedrag van kinderen kunnen worden opgelost door het verplaatsen van

aandacht van ongewenst naar gewenst gedrag. Of door samen met het kind te zoeken naar minder storende gedragsalternatieven voor het ongewenste gedrag. Maar het lukt niet altijd om op die manier lastig gedrag van kinderen te verminderen. Soms zitten de oorzaken van lastig gedrag dieper. Dan is overleg met de ouders nodig. Of met het kind zelf: is er soms iets anders aan de hand? Voelt hij zich eigenlijk niet prettig in de groep?

Vaardigheden bij lastig gedrag op een rijtje

De pedagogisch medewerkers hebben de volgende mogelijkheden om positief gedrag van kinderen in de groep te bevorderen:

- › samen met het kind naar de oorzaak zoeken of samen met de ouders;
- › aangeven van gedragsalternatieven voor het lastige gedrag;
- › positieve aandacht voor het gewenste gedrag;
- › negeren van ongewenst gedrag indien mogelijk;
- › time-out bij storend gedrag;
- › weer goed maken na time-out of terechtwijzing.

Tot slot

- › De interactie met kinderen is de basis voor goede buitenschoolse opvang.
 - » Door warme, steunende en open communicatie voelen de kinderen zich veilig genoeg om uitdagingen op te zoeken, zelfstandig te opereren en positieve relaties met anderen aan te gaan.
 - » De pedagogisch medewerkers houden rekening met de mate van autonomie die de kinderen nodig hebben om op zichzelf te zijn en zelf zaken uit te proberen. Daardoor leren kinderen zelf keuzes te maken en hun eigen grenzen stellen.
 - » Kinderen hebben ook de structuur en de grenzen van de pedagogisch medewerkers nodig om hun gedrag en impulsen te leren beheersen. Want ze zijn op een leeftijd om te experimenteren en daarbij te ver te gaan.
- » Door gesprekken met de pedagogisch medewerkers over van alles en nog wat, leren kinderen de wereld om hen heen te begrijpen.
- » Door hulp bij hun onderlinge contacten, oefenen kinderen in de noodzakelijke sociale vaardigheden. Sommige kinderen hebben daarbij weinig steun nodig, anderen juist veel.
- » De pedagogisch medewerkers maken gebruik van de vele mogelijkheden die de vrije tijd biedt voor de brede ontwikkeling van de kinderen, in de eerste plaats op het gebied van sport en creativiteit.
- » Voor kinderen met lastig gedrag letten pedagogisch medewerkers extra op dat ze ook aandacht blijven besteden aan positief gedrag.

Organisatie van de groep

Ronnie (10 jaar) heeft op maandag en dinsdag altijd twee vrienden met wie hij buiten voetbalt. Maar op woensdag komen die vrienden niet en met de andere jongens in zijn groep kan hij het niet zo goed vinden. Die willen altijd andere dingen doen, zoals computeren. Daarom mag hij af en toe een vriendje van school meenemen. Dat gebeurt vooral op de woensdag.

Sinds kort is in de woensdaggroep van Ronnie een nieuwe jongen van zijn leeftijd gekomen. Deze jongen zou graag met Ronnie bevriend raken, maar dat lukt niet erg omdat een van Ronnies vriendjes er dan altijd is. Daarom vraagt de pedagogisch medewerker aan Ronnie om zijn schoolvriend niet meer uit te nodigen. Er is immers nu ook een aardige vriend in zijn groep die voetballen ook leuk vindt. Nu is een ander kind aan de beurt om een schoolvriendje te vragen. Ronnie begrijpt het wel en sluit vriendschap met de nieuwe jongen.

Kinderen in de buitenschoolse opvang zijn daar niet alleen aanwezig als individu. Ze zijn er ook samen, als deel van een groep. In elke groep spelen groepsprocessen, sociale relaties en onderlinge spanningen een rol. De meeste kinderen vinden het leuk om in een groep te verkeren. Maar een groep roept ook altijd spanningen op. Zeker als een kind er geen vaste vriend of vriendin heeft, kan hij zich onveilig gaan voelen. Op dat moment is de hulp van de pedagogisch medewerker heel belangrijk voor het kind, zodat het zich beschermd weet.

Door de groep goed te organiseren zorgt de pedagogisch medewerker voor een sfeer waarin alle kinderen zich veilig en vertrouwd kunnen voelen, erbij kunnen horen en hun mening kunnen zeggen. En een groep waarin elk kind de kans heeft om vrienden te maken. In een goed georganiseerde groep kunnen kinderen zich ontwikkelen en hun sociale vaardigheden uitbouwen.

Een goede organisatie van de groep bestaat uit vier aspecten:

- › de zorg voor een positieve groep;
- › opstellen en handhaven van groepsregels;
- › de eigen groep als basis;
- › een opendeurenbeleid.

De pedagogisch medewerkers bereiken een positieve sfeer door te zorgen voor een groep waarin positieve normen overheersen. Structuur aanbrengen in de groep doen de pedagogisch medewerkers door de groepsregels, de groepsindeling en het opendeurenbeleid. In dit hoofdstuk komen al deze aspecten aan bod.

Een positieve groep

Het begeleiden van groepsprocessen is een van de belangrijkste vaardigheden van de pedagogisch medewerkers. Zij vormen een positieve groep uit een aantal

kinderen dat min of meer bij toeval in dezelfde basis-groep terecht is gekomen. Waarom is een positieve groep zo belangrijk? Omdat kinderen zich er prettig in voelen en er ook veel leren. Zie hoofdstuk 5 'Relaties in de groep'. In een positieve groep treden kinderen elkaar in principe positief tegemoet. Nieuwe groepsleden worden gemakkelijk geaccepteerd. In dergelijke groepen voelen kinderen zich veilig en geborgen.

In een positieve groep:

- › helpen kinderen elkaar en komen zij voor elkaar op;
- › worden ook kinderen met een afwijkend uiterlijk of gedrag opgenomen;
- › luisteren kinderen naar elkaar en hebben zij respect voor elkaars mening en karakter;
- › zijn kinderen actief om samen dingen te ondernemen en kunnen zij hun individuele belang af en toe opzij-zetten voor het collectieve belang;
- › gaan kinderen democratisch met elkaar om en proberen zij tegemoet te komen aan zo veel mogelijk wensen van de deelnemers, zonder dat de minderheid altijd het onderspit delft;
- › is er openheid zodat kinderen problemen niet verdoe-zelen, verzwijgen of met geweld uitvechten;

- › is de wil aanwezig om een conflict op te lossen en af te sluiten.

In negatieve groepen zijn de kinderen verdeeld in machthebbers en volgers. Er heerst vooral de macht van de sterkste. 'Anders zijn' wordt niet gemakkelijk geaccepteerd. Kinderen die pesten hebben in negatieve groepen meer kans. In dergelijke groepen voelen kinderen zich onveilig en op hun hoede. Sommigen gaan er met buikpijn heen, anderen zijn voortdurend bezig hun machtspositie te handhaven of te verbeteren. In dergelijke groepen is weinig ruimte voor sociale ontwikkeling.

Als zich eenmaal negatieve groepsnormen in een groep hebben genesteld, is het heel moeilijk om daar verandering in te brengen. De druk van de machthebbers in de groep is groot. De enige manier om je als kind eraan te onttrekken is om kleine subgroepjes te vormen. In feite scheiden die subgroepjes zich af van de grote groep en vinden zo veiligheid bij elkaar. Het tegengaan van pesten is moeilijk in deze groepen. Hoe eerder de pedagogisch medewerker de kinderen stimuleert tot positieve groepsnormen, hoe beter het is. De fase waarin een groep zich (opnieuw) moet vormen, is hiervoor de beste tijd.

Bijvoorbeeld aan het begin van het schooljaar, op het moment dat er een aantal nieuwe kinderen in de groep komt of als de groepen opnieuw ingedeeld worden.

Werken aan een positieve groep

Pedagogisch medewerkers werken aan een groepsfeer waarin kinderen zich medeverantwoordelijk voelen voor het functioneren van de groep en voor het welzijn van de andere kinderen.

Hoe kunnen pedagogisch medewerkers werken aan een positieve groepsfeer? De kinderen bepalen zelf de groepsnormen, maar de pedagogisch medewerker kan daarop wel invloed uitoefenen. Daarvoor zijn zes manieren:

- › veiligheid bevorderen;
- › modelgedrag;
- › de juiste situaties scheppen;
- › vriendschappen bevorderen;
- › positief sociaal gedrag bevorderen;
- › aandacht voor nieuwe kinderen in de groep.

Veiligheid bevorderen

Een gevoel van veiligheid bij de kinderen bereikt de pedagogisch medewerker ten eerste door het geven van praktische informatie aan de kinderen. Informatie over de gang van zaken in de groep neemt een hoop onzekerheid weg bij de kinderen. Er zijn allerlei zaken waarover kinderen onzeker kunnen zijn. 'Wat moet ik doen als ik me niet lekker voel?' 'Mag ik naar de wc als ik wil?' 'Waar moet ik mijn jas ophangen?' Door uit zichzelf deze informatie te geven of vragen van kinderen te beantwoorden, gaan de kinderen zich sneller op hun gemak voelen.

De houding van de pedagogisch medewerker is ook een belangrijke bron van een veilig gevoel in de groep. De pedagogisch medewerker accepteert ieder kind zoals hij is, is toegankelijk en benaderbaar voor alle kinderen en houdt duidelijk toezicht op de goede gang van zaken. Elk kind weet zich daardoor geaccepteerd en beschermd door de pedagogisch medewerker. Belangrijk is dat een kind in de groep niet 'afgaat'. Een voorbeeld: Jan vraagt voor de tweede keer of ze vanmiddag naar de gymzaal gaan. Jeanine roept: 'Sukkel, dat heeft juf toch net gezegd.' De pedagogisch medewerker herformuleert het antwoord zodat beide kinderen zich geaccepteerd voelen. 'Jeanine jij hebt dat goed onthouden meid, maar ik begrijp best dat Jan het niet wist, hij was net even

zijn vriend aan het helpen. Dat geeft niks Jan, we gaan inderdaad zo dadelijk naar de gymzaal.'

Modelgedrag

De pedagogisch medewerkers laten in hun eigen gedrag zien welk gedrag ze ook graag in de groep zouden zien. Ze hebben een vriendelijke gezichtsuitdrukking, luisteren naar elk kind en laten hem uitpraten. Ze geven antwoord en maken hem nooit belachelijk. Ze beschuldigen de kinderen niet als persoon, maar zeggen van welk gedrag ze last hebben en waarom. Ze maken conflicten tussen hen en de kinderen bespreekbaar. Als ze boos zijn geweest, maken ze het weer goed. Ze doen kortom zelf wat ze van het onderlinge gedrag tussen de kinderen ook verwachten.

De juiste situaties scheppen

De pedagogisch medewerkers helpen de kinderen met elkaar kennismaken. Ze bouwen de contacten op van oppervlakkig naar persoonlijk. Gelegenheid geven tot samenwerken en samen dingen doen, is een belangrijke mogelijkheid om positieve groepsprocessen te laten ontwikkelen. Geschikt zijn alle spelletjes en activiteiten die de onderlinge sociale contacten bevorderen, waarin kinderen onderling kunnen praten met elkaar, kunnen samenwerken en met elkaar bezig kunnen zijn. Soms doet de hele groep zo'n spel samen. Dat is goed voor het groepsgevoel. Voor het bevorderen van onderlinge contacten en vriendschappen in de groep, is het beter om samenwerkingsopdrachtjes in kleine groepjes te laten uitvoeren. Zo kan ieder kind tot zijn recht komen. Zeker in het begin zal de pedagogisch medewerker begeleiding geven en bijsturen.

Om ervoor te zorgen dat kinderen op een positieve manier met elkaar praten, kunnen de pedagogisch medewerkers eerst de meest positief ingestelde kinderen het woord geven. Zij geven dan in feite het goede voorbeeld aan de andere kinderen. De kunst is om bij zo'n gesprek ieders mening positief te interpreteren en de kinderen te laten ervaren dat er naar hun opmerkingen geluisterd wordt. Ook een evaluatiegesprek na afloop van een gezamenlijke activiteit kan goed werken. 'Wat ging er goed en wat ging er mis tijdens de voetbalwedstrijd? Kunnen we dat een volgende keer beter doen?'

Als er een positieve sfeer in de groep tot stand is gekomen, kan de pedagogisch medewerker zich vaker terugtrekken en de kinderen zelf hun gang laten gaan.

KENNIS

Helpen kennismaken

Er zijn heel veel spelletjes mogelijk waarin kinderen elkaars namen leren en verder kennis-maken. De pedagogisch medewerkers kunnen de kinderen bijvoorbeeld vertellen dat ze vandaag gaan laten zien wie ze zijn. Ze maken daarom allemaal een 'dit ben ik'-blad. Daarop schrijven ze hun naam en beantwoorden dan op dat vel papier een aantal vragen zoals:

- › Hoe zie ik eruit?
- › Waar ben ik goed in?
- › Wat is mijn lievelingskleur?
- › Wat is mijn lievelingseten?
- › Wat speel ik het liefst op de bso?

De antwoorden kunnen in woorden worden opgeschreven maar ook met plaatjes of tekeningen. De bladen worden daarna opgehangen, bekeken en besproken.

Kinderen kunnen ook in tweetallen aan elkaar vertellen welke sport zij leuk vinden of op welke school en in welke groep zij zitten. De kinderen vertellen dan in de grote groep wat zij te weten zijn gekomen over het andere kind. 'Hij heet André en hij is met zijn broertje en zijn moeder naar de Efteling geweest in de vakantie. En z'n broertje heet ..., eh hoe heet je broertje nou ook al weer?' Het horen van je eigen naam en belevenissen, uitgesproken door een ander kind, helpt kinderen om erbij te horen en zich groepslid te voelen.

Na enige tijd kan ook een intiemere kennismaking plaatsvinden, waarin kinderen meer van zichzelf kunnen blootgeven: over hun familie thuis, over wat ze niet leuk vinden op school, over hun uiterlijk enzovoort. De pedagogisch medewerkers doen met deze kennismakingsspelletjes mee op dezelfde manier als de kinderen.

Gelegenheid tot samenwerken

Samen dingen doen is een krachtige motor voor positieve contacten binnen de groep. Geschiedt zijn alle spelletjes en activiteiten waarin kinderen onderling kunnen praten en overleggen met elkaar, en met elkaar aan iets kunnen werken, een taak die de betrokken kinderen leuk vinden. Bijvoorbeeld: samen een diertuin bouwen, samen een speurtocht uitzetten voor de rest van de groep, samen bespreken welke uitstapjes je in de vakantie kunt maken. Soms kun je dergelijke opdrachten in de grote groep doen. Vaak is het beter om in kleine groepjes van twee à zes kinderen te werken zodat ieder kind tot zijn recht kan komen. Eventueel kun je ook een wedstrijdelement inbouwen – nooit tussen individuele kinderen, maar wel tussen groepjes kinderen – zo versterk je de groepsidentiteit en maak je een 'wij-gevoel' in het groepje van dat moment. De pedagogisch medewerker stelt steeds andere groepjes samen, zodat iedereen de kans krijgt met elkaar op te trekken.

Gebaseerd op: Van Engelen (2007), Gielis, Konig & Lap (1996).

Vriendschappen bevorderen

Door de bovengenoemde acties, waarbij kinderen samenwerkingsopdrachten kregen, krijgen potentiële vriendschappen meer kans. Hieronder staat nog een voorbeeld van hoe pedagogisch medewerkers vriendschappen bevorderen. Als er geen vrienden van geschikte leeftijd of sekse beschikbaar zijn, zoeken de pedagogisch medewerkers vaak mogelijkheden in een andere groep of door het meevragen van een vriend of vriendin uit school.

Er zijn altijd wel kinderen in de groep die stil of verlegen zijn. Zij wekken geen negatieve emoties op bij anderen maar worden ook niet erg opgemerkt. Deze kinderen hebben het vaak wat moeilijker om vrienden te krijgen.

Extra steun van de pedagogisch medewerker, die het betreffende kind enkele keren ongemerkt maar wel bewust koppelt aan 'geschikte' andere kinderen in de groep, is van onschatbare waarde voor deze kinderen.

Sociaal gedrag bevorderen

Voor een positieve groepssfeer is het prettig om een aantal kinderen in de groep te hebben met positieve eigenschappen. Vrolijk zijn, grapjes maken, ideeën hebben, initiatieven nemen, behulpzaam zijn, gerichtheid op relaties; dit soort kinderen trekt de andere kinderen mee in een positieve groepssfeer en de pedagogisch medewerker geeft in het begin juist hun de kans om hun invloed uit te oefenen. Wat minder uitgesproken kinderen zullen hen

Heeft iedereen een vriend?

In de kindbespreking van de 8- tot 12-jarigen-groep bespreken de pedagogisch medewerkers als vast agendapunt de vriendschappen van de kinderen. Voor een kind van die leeftijd is een vaste vriend of vriendin in de groep essentieel voor hun welbevinden. Er zijn meestal enkele kinderen die geen vriend of vriendin hebben in de groep. Zij constateren dat er op dit moment veel kinderen los in de groep staan. Daarom gaan ze zich actiever opstellen. Ze laten de kinderen tijdelijk wat minder vaak vrij spelen en bedenken activiteiten waarbij vriendschappen en positieve relaties kunnen ontstaan. Ze doen een week lang sportactiviteiten in het park. De week erna wordt juist een theaterweek; dan gaan de kinderen in drietallen toneelstukjes voorbereiden en daarna voor elkaar opvoeren. Kinderen van dezelfde leeftijd worden gecombineerd. De kinderen zien elkaar zo van een andere kant dan tijdens het vrij spelen en worden op een natuurlijke wijze met elkaar in contact gebracht.

volgen en hun gedrag overnemen. Naarmate de kinderen ouder worden, is dit modelgedrag meer seksspecifiek. De jongens kopiëren vooral het gedrag van de sociaal vaardige jongens en de meisjes worden beïnvloed door de sociaal vaardige meisjes. De pedagogisch medewerker geeft dus zowel jongens als meisjes de kans om positief sociaal gedrag te tonen.

In bijna elke groep zijn er ook kinderen die door opvallend gedrag problemen veroorzaken in de groeps sfeer. Vaak is dat gedrag waardoor anderen je niet aardig vinden of bang voor je zijn: snel boos zijn, wild gedrag, spel van anderen verstoren, hyperactiviteit, ongeconcentreerd zijn, niet luisteren, niet meedoen, snel huilen. Kinderen met dit gedrag hebben daar zelf eigenlijk het meeste last van. Ze worden buitengesloten en vermeden door de andere kinderen in de groep. Ze maken moeilijker vrienden dan de initiatiefrijke en vrolijke kinderen. De pedagogisch medewerkers moeten vaak alle zeilen bijzetten om deze kinderen in de groep te laten functioneren en tegelijkertijd de groeps sfeer goed te houden.

Bijvoorbeeld door:

› **VEEL BEWEGINGSMOGELIJKHEID**

Een punt is om kinderen die veel behoefte aan bewegen hebben, ook die ruimte te geven. Er moet dus een ruimte gevonden worden waar kinderen kunnen schreeuwen en rennen zonder de andere kinderen te storen. Eigenlijk zou elke buitenschoolse opvang een gymnastiekzaal moeten hebben. Helaas is die lang niet altijd aanwezig.

› **KOPPELEN AAN ANDERE KINDEREN**

Belangrijk is verder dat deze kinderen met andere kinderen in de groep kunnen spelen. Die andere kinderen kunnen als model dienen; de kinderen kunnen het sociale gedrag van hen afkijken en de ongeschreven regels van de groep van hen overnemen. Om dit samenspel in goede banen te leiden is begeleiding en meespelen door de pedagogisch medewerker een vereiste. Bij een mislukking van het samenspelen zullen kinderen het de volgende keer niet meer willen doen, en wordt de situatie alleen maar moeilijker. Meer begeleiding loont, want dat kan een positieve ontwikkeling in gang zetten.

› **EXTRA STRUCTUUR EN STURING**

Sommige kinderen zijn extra gebaat bij structuur en sturing. Heldere aanwijzingen over wat er gaat gebeuren, heldere afspraken over wat van het kind verwacht wordt, gecombineerd met heldere afspraken over wat er gebeurt als het kind zich daar niet aan houdt. Helaas

krijgen kinderen met storend gedrag vaak vooral negatieve opmerkingen te horen, zowel van andere kinderen als van hun opvoeders. Daarom zal de pedagogisch medewerker er extra op letten dat ook positieve communicatie met deze kinderen plaatsvindt. Gemakkelijk is dit niet in een situatie waarin veel kinderen om aandacht vragen.

Aandacht voor nieuwe kinderen in de groep

Diezelfde aandacht is nodig voor kinderen die nieuw in de groep komen. Het is voor elk kind een spannende gebeurtenis om nieuw in een bestaande groep te komen. Ook voor de bestaande groep is een nieuw kind een belevenis. Van beide kanten tast men elkaar af. Het kind denkt: 'Wat is dit voor een groep?' 'Hoe kun je erbij horen?' 'Wanneer mag je spelen en wat gebeurt er als je iets fout doet?'

De kinderen in de groep vragen zich af: 'Wat is dit voor 'n kind?' 'Wil ik daar vriend van worden?'

De pedagogisch medewerkers begeleiden een nieuw kind altijd zorgvuldig. Het belangrijkste is dat hij zich welkom voelt en overzicht krijgt hoe het toegaat. Hoe zo'n introductieperiode er precies uitziet, is afhankelijk van de leeftijd van het kind. Een jong kind leert zich vooral thuis te voelen aan de hand van de pedagogisch medewerker. Een ouder kind vindt het juist prettiger om van zijn leeftijdgenootjes te horen hoe het toegaat.

Vaak is er een vast ritueel voor zo'n introductie. De pedagogisch medewerker vertelt bijvoorbeeld aan de groep hoe het nieuwe kind heet en van welke school hij komt. Het nieuwe kind mag naast een kind van zijn eigen leeftijd en sekse zitten. Dat kind is zijn begeleider voor de rest van die dag. Enkele kinderen kunnen vertellen over zichzelf of over hoe het meestal toegaat in de groep. De pedagogisch medewerkers laten het nieuwe kind ook zien welke ruimtes er zijn, hoe de buitenruimte eruitziet, hoe hij de weg naar de groepsruimte kan terugvinden en hoe hij hen kan terugvinden als hij hen nodig heeft. Soms is er een traktatie vanwege het nieuwe kind.

Een introductie van één dag is niet voldoende. Kinderen hebben meer tijd nodig om al het nieuwe in zich op te nemen. De volgende keer dat het nieuwe kind komt, wordt de informatie dus herhaald en krijgt het nieuwe kind opnieuw een begeleider uit de groep. Net zo lang tot een kind aangeeft dat hij zich thuis voelt.

PRAKTIJK

Een nieuwe jongen

Anton (9) is nieuw op de buitenschoolse opvang. Hij houdt van schaken, heeft zijn vader verteld. Ook Jimmy (10) vindt schaken leuk. Ze zijn er allebei op dinsdagmiddag. De pedagogisch medewerker koopt een schaakbord voor de groep. Anton en Jimmy zijn de volgende weken vaak achter het schaakbord te vinden. Op een gegeven moment heeft Jimmy niet altijd meer zin om met Anton te schaken. Want hij heeft ook andere vrienden in de groep, die meestal buiten spelen op de speelplaats. 'Wil je ook buiten spelen?', vraagt de pedagogisch medewerker. Anton schudt zijn hoofd. 'Zullen we dan met z'n allen gaan poolen?', stelt de pedagogisch medewerker voor. Dat vindt Anton wel een goed idee en hij gaat de jongens buiten halen. Die juichen, poolen met de pedagogisch medewerker! Als de pedagogisch medewerker ziet dat alle jongens het spel kennen, laat zij hen alleen. Het volgende halfuur zijn de vijf jongens aan het poolen. Daarna gaat Anton mee naar buiten met de jongens.

Groepsregels

De groep organiseren kan via meer middelen dan werken aan een positieve groeps sfeer.

De pedagogisch medewerkers structureren de groep ook door de groepsregels.

Elke groep heeft expliciete gedragsregels, waaraan de kinderen zich moeten houden. De regels gaan bijvoorbeeld over de omgang tussen de kinderen onderling en tussen de kinderen en de pedagogisch medewerkers.

Ook over de zorg voor de ruimte en de omgang met het spelmateriaal bestaan vaak regels.

Regels hebben een bepaald doel. Meestal zijn er regels omdat ze bescherming en houvast geven. Ze reguleren het gedrag van de kinderen en de pedagogisch medewerkers. De kinderen weten waar ze aan toe zijn en de pedagogisch medewerkers kunnen de kinderen erop aanspreken. Dergelijke regels zijn nooit uitputtend. Je kunt niet overal een regel voor opnemen. Dan zouden er veel te veel regels moeten worden opgesteld en kan niemand ze meer onthouden.

Een aantal punten waaraan een goed pakket groepsregels moet voldoen:

- › Opstellen in overleg met de kinderen;
- › regels regelmatig ter discussie stellen;
- › opstellen als aanwijzingen voor gedrag;
- › het aantal regels is beperkt;
- › de regels zijn zichtbaar;
- › het doel of nut van de regels is duidelijk uit te leggen.

In overleg met de kinderen

Regels worden liefst door de pedagogisch medewerker en de kinderen samen opgesteld. Dan kunnen het ook 'afspraken' genoemd worden in plaats van regels. Dat drukt beter uit dat het om een overeenkomst tussen verschillende personen gaat. In hoofdstuk 14 'Kinderparticipatie' staat hoe pedagogisch medewerkers en kinderen dat samen doen.

Samenwerking met de kinderen bij het maken van regels heeft tot voordeel dat de kinderen de regels beter kennen. Ook kunnen de regels rekenen op draagvlak bij de kinderen, want ze hebben het immers zelf voorgesteld. En ten slotte heeft het een opvoedende waarde als kinderen meedenken. De groep is een leefgemeenschap van kinderen en volwassenen die op democratische wijze beslissen over de 'wetten' van de groep.

Regelmatig in discussie

Regels hebben geen eeuwigheidswaarde. Soms is een regel op een bepaald moment nodig, maar later onnodig beperkend. De kinderen zijn intussen ouder of de inrichting van de ruimte is veranderd. Daarom moet een regel regelmatig opnieuw bekeken worden. Welk doel heeft het om met elkaar af te spreken dat we op elkaar wachten met drinken?

Aanwijzingen voor gedrag

Het is vaak gemakkelijker om regels als een verbod te formuleren, als iets niet mag. Bijvoorbeeld: niet door de gang rennen. Dit is weliswaar duidelijk, maar geeft kinderen geen informatie over wat zij in die situatie dan wel kunnen doen. Daarom worden de regels (ook) positief geformuleerd. Bijvoorbeeld: we lopen door de gang in plaats van te rennen. De groepsregels vermelden ook wat er gebeurt als kinderen en pedagogisch medewerkers zich er niet aan houden. Ook hierover kunnen pedagogisch medewerkers en kinderen samen nadenken.

Beperkt aantal regels

Een lange lijst regels kan geen kind onthouden en een pedagogisch medewerker trouwens ook niet. Tien groepsregels volstaan meestal. Er moeten dus prioriteiten gesteld worden. De pedagogisch medewerker vraagt: 'Wat vinden

we het belangrijkste om met elkaar af te spreken? Een groepje kinderen vindt dat er niet gemeen gescholden mag worden. De regel wordt geformuleerd. De pedagogisch medewerker vindt het ook belangrijk dat balspel alleen buiten plaatsvindt, en niet in de groepsruimte of op de gang. Ook die regel wordt geaccepteerd en geformuleerd.

Zichtbaar maken

De regels zijn voor iedereen zichtbaar of op te zoeken. Een ingelijst papier op de muur waarop de regels staan, eventueel met een tekeningetje erbij, is een goede manier om de regels onder de aandacht te houden.

Uitleg

Iedereen kan niet alleen de regel verwoorden maar ook aangeven waarom die regel belangrijk is. Dit is eigenlijk het belangrijkste aandachtspunt bij het opstellen van regels. Want daar leren kinderen van. Ze leren nadenken over gevolgen van gedrag, ze leren het standpunt van anderen te zien en ze leren nadenken over goed en kwaad. Waarom mag je wel lopen, maar niet rennen door de gangen? Omdat je dan de kleintjes omverloopt? Of omdat het te veel lawaai maakt voor de leerkrachten die nog in de klaslokalen zitten? Of is er eigenlijk geen goede reden te bedenken?

PRAKTIJK

Voorbeeld van groepsregels

- 1 We zeggen de pedagogisch medewerkers altijd gedag als we naar huis gaan. Zij ons ook.
- 2 Als we boos zijn op elkaar, dan zeggen we dat met woorden. We doen elkaar geen pijn.
- 3 We gebruiken geen nare scheldwoorden.
- 4 Als we zien dat een ander kind pijn of verdriet heeft, dan roepen we de pedagogisch medewerker erbij.
- 5 Als we moeten opruimen, dan doen we allemaal mee.
- 6 We zijn voorzichtig met de kleine kinderen.
- 7 We houden het speelgoed heel.
- 8 Pedagogisch medewerkers mogen de kinderen op de gang zetten als ze zich niet aan de regels houden (maar niet te lang).
- 9 We bespreken het in de groep als we de regels willen veranderen.
- 10 De groepsregels gelden voor de kinderen en voor de pedagogisch medewerkers.

De eigen groep als basis

Kinderen worden in groepen ingedeeld. Dit noemt men basisgroepen. Hiermee wordt uitgedrukt dat de groep een vaste basis is waar een kind binnenkomt en waarnaar een kind altijd kan terugkeren. Een groep heeft altijd een groepsnaam en een eigen ruimte of eigen hoek in een grote ruimte. Het is de plek waar de kinderen binnenkomen na school.

Een groepsindeling maakt de buitenschoolse opvang overzichtelijk voor kinderen. Ze weten waar ze bij horen en verkennen van daaruit de rest van het gebouw, de andere groepen en de omgeving. Een stamgroep bestaat meestal uit twintig kinderen met twee pedagogisch medewerkers. Groepen voor kinderen ouder dan 8 jaar bevatten soms dertig kinderen, tenminste als er niet gecombineerd wordt met de jongere kinderen. Er zijn ook groepen met tien kinderen en één pedagogisch medewerker. De verhouding tussen het aantal kinderen en pedagogisch medewerkers (beroepskracht-kindratio) en de maximale groepsgrootte zijn aan de landelijke beleidsregels gebonden.

De groepsindeling is afhankelijk van het aantal kinderen dat in het centrum voor buitenschoolse

KENNIS

Regels voor groepsgrootte, de pedagogisch medewerker-kindratio/PKR en opendeurenbeleid

Maximale groepsgrootte

Leeftijd 4 t/m 12 jaar: maximaal 20 kinderen in de basisgroep.

Leeftijd 8 t/m 12 jaar: maximaal 30 kinderen in de basisgroep.

Beroepskracht-kindratio

Leeftijd 4 t/m 12 jaar: 1 beroepskracht per 10 kinderen.

Leeftijd 8 t/m 12 jaar: 2 beroepskrachten per 30 kinderen.

(Waarbij de beroepskrachten bij hun werkzaamheden worden ondersteund door een andere volwassene.)

Opendeurenbeleid

Als kinderen uit de basisgroep gaan voor (spel) activiteiten vervalt de regel voor de maximale groepsgrootte.

Bron: Beleidsregels kwaliteit kinderopvang,
Ministerie OCW (2008).

opvang komt. Als er maar weinig kinderen per dag zijn (minder dan 20) dan heeft een centrum weinig keuze: ze maken één groep van alle kinderen of splitsen hen in twee kleinere groepen. Maar er zijn ook heel grote centra voor buitenschoolse opvang, met bijvoorbeeld 60 tot 150 kinderen per dag. Hun groepsindeling is afhankelijk van hun visie:

- › leeftijdgenoten zo veel mogelijk bij elkaar (horizontaal);
- › in leeftijd gemengde groepen (verticaal).

Voor beide indelingscriteria zijn goede argumenten. Een argument voor een indeling waarin leeftijdgenoten zo veel mogelijk bij elkaar zitten, is dat kinderen vanaf hun 3e jaar een sterke voorkeur hebben voor spelen met kinderen van hun eigen leeftijd en hun eigen sekse. Zie hoofdstuk 5 'Relaties in de groep'. Aanwezigheid van leeftijdgenoten van de eigen sekse in de groep maakt dat meisjes en jongens zich prettiger en meer op hun gemak voelen, zelfs al spelen ze niet altijd met hun seksegenoten. Ook voor de pedagogisch medewerkers is het gemakkelijker werken als de

leeftijden van de kinderen niet te zeer uiteenlopen in hun groep. Een argument voor in leeftijd gemengde groepen is de mogelijkheid om broertjes en zusjes in één groep te plaatsen. Een tweede argument voor in leeftijd gemengde groepen is dat dit mogelijkheid geeft aan oudere kinderen om voor 'kleintjes' te zorgen en aan jongere kinderen om zich aan grote kinderen op te trekken. In de praktijk laten de meeste centra voor buitenschoolse opvang het eerste argument zwaarder wegen en kiezen voor het bijeenplaatsen van leeftijdgenoten in een basisgroep.

Er zijn meer criteria die een rol spelen bij de groepsindeling. Of die spelen, is afhankelijk van de specifieke situatie van de buitenschoolse opvang: de grootte, maar ook het aantal scholen waarvoor de buitenschoolse opvang werkt. De criteria die van belang zijn bij de groepsindeling zijn:

- › leeftijd;
- › leeftijdgenootjes van dezelfde sekse;
- › broertjes en zusjes;
- › al bestaande vriendschappen;
- › school;
- › buurt.

Aandacht voor jongens en meisjes

Hoe moet de buitenschoolse opvang omgaan met de 'jongenswereld' en 'meisjeswereld' in de groep? Zie hoofdstuk 5 'Relaties in de groep'. Moet de pedagogisch medewerker gemengd spelen wel of niet bevorderen? Eén standpunt is dat we de keuze van jongens en meisjes om vooral met elkaar te willen spelen, moeten respecteren. Want anders sluit je niet aan bij de natuurlijke behoeften en de belevingswereld van kinderen. Een ander standpunt is dat de buitenschoolse opvang het gemengd spelen actief moet bevorderen. Zo leren alle kinderen om te gaan met jongens en met meisjes en sluit je de seksen niet op in hun eigen 'hokjes'. Een combinatie van deze standpunten is ook mogelijk. Dan worden gemengde relaties bijvoorbeeld bewust bevorderd bij gezamenlijke groepsmomenten (kindervergadering, verjaardag vieren, de start van de middag). En op andere momenten van de dag kunnen kinderen zelf de keuze maken om te spelen in eigen seksegroepjes of juist niet.

Een buitenschoolse opvang gaat in het activiteiten-aanbod meestal niet stereotiep om met sekserollen. Onderdelen van het programma worden niet beschreven als 'voor jongens' of 'voor meisjes'. Een ruimte in de

buitenschoolse opvang wordt niet beschreven als 'meisjeskamer' maar als 'verkleedkamer', en niet als 'jongenshoek' maar als 'sporthoek'. Zo wordt voorkomen dat de buitenschoolse opvang een norm oplegt aan jongens en meisjes die hun daardoor onvoldoende vrijheid laat om zelf te ontdekken wie zij zijn.

Aandacht voor groepscohesie

De belangrijkste pedagogische vraag ten aanzien van de basisgroep die in elk centrum voor buitenschoolse opvang gesteld wordt, is: hoe belangrijk maken we de eigen basisgroep voor de kinderen? Sommigen vinden dat de groep vooral een startpunt voor de middag is. Na een gezamenlijke start zoeken de kinderen hun eigen speelkameraadjes uit om daar de rest van de middag mee door te brengen. Niet alle pedagogisch medewerkers

PRAKTIJK

Groepsmomenten bewust ingebouwd

In bso de Grote Beemd van Kinderstad in Tilburg zijn zeventig kinderen. Ze zijn verdeeld over twee leeftijdsgroepen (4 t/m 7 en 8 t/m 12 jaar). Beide leeftijdsgroepen hebben één grote en twee kleine ruimtes tot hun beschikking. Alle kinderen komen om 14.30 uur uit school en gaan dan naar hun grote ruimte, waarin de pedagogisch medewerkers aan verschillende tafels zitten en met hen iets eten en drinken. Daar horen ze wat die middag voor hen te bieden heeft. Tien kinderen kunnen mee naar de sportzaal in de school verderop. Nog eens tien kinderen kunnen naar het atelier en de rest gaat vrij spelen in de ruimtes en op de buitenspeelplaats. Kinderen en pedagogisch medewerkers verspreiden zich over de activiteiten en de ruimtes. Om 16.00 uur gaan de kinderen weer terug naar hun eigen ruimte. Daar zitten hun pedagogisch medewerkers al klaar aan de tafels. Ze praten met elkaar over wat ze gedaan hebben. De kinderen kunnen hun verhaal over die middag kwijt en even bijkomen van hun belevenissen. Er zijn dan ook wat rustige activiteiten gepland zoals voorlezen en bouwen met de lego.

Bron: Meij & Schreuder (2007).

voelen voor een 'terugkommoment' in de basisgroep. Zij vinden dat te verstorend voor het spel van de kinderen. De middag is toch al zo kort. Anderen willen dat juist wel. Zij willen meer inhoud geven aan de groep. Ook bij een opendeurenbeleid (zie hierna) kan de middag beëindigd worden in de eigen groep. Daar kunnen kinderen elkaar vertellen wat ze gedaan hebben en de middag rustig beëindigen totdat ze opgehaald worden of zelf naar huis gaan. Voor jonge kinderen geeft dit rust na een lange dag. Maar ook voor oudere kinderen kan de eigen groep een rustpunt zijn. Voor het vormgeven aan kinderopparticipatie is de eigen groep eveneens onmisbaar. Zie hoofdstuk 14 'Kinderparticipatie'. Elk centrum kiest hierin volgens eigen visie en ervaring.

Vaste pedagogisch medewerker

Basisgroepen van twintig of dertig kinderen hebben twee eigen pedagogisch medewerkers. Soms verdelen die zich over twee kleinere groepen van tien à vijftien kinderen. Zo'n pedagogisch medewerker wordt ook wel hun mentor genoemd. De vaste pedagogisch medewerkers begroeten de kinderen van hun stamgroep bij binnenkomst en zitten bij hen aan tafel tijdens het eten en drinken. Kinderen kunnen op hen terugvallen bij problemen. En hen zeggen de kinderen gedag bij het weggaan.

De vaste pedagogisch medewerkers volgen het welbevinden en de ontwikkeling van de kinderen van hun stamgroep op de buitenschoolse opvang en zijn contactpersoon voor de ouders van het kind. Kinderen weten wie hun eigen pedagogisch medewerker of mentor is. Het is prettig als de vaste pedagogisch medewerker ook het kind ophaalt uit school. Dan kan er ook daar beter uitwisseling over het kind plaatsvinden met de leerkracht.

Aangezien de kinderen lang niet altijd in hun stamgroep aan het spelen zijn, kennen alle pedagogisch medewerkers en alle kinderen op de buitenschoolse opvang elkaar. Alleen in heel grote centra is dat niet het geval. De kinderen kunnen iedere pedagogisch medewerker aanspreken en iedereen voelt zich verantwoordelijk voor alle kinderen.

Opendeurenbeleid

De indeling in stamgroepen betekent niet dat kinderen alleen in hun eigen groep spelen. Dat beperkt de kinderen te veel in hun drang tot exploratie. Schoolkinderen willen hun vleugels uitslaan in hun vrije tijd. De drang om zelf te bepalen waar en met wie je gaat spelen is vooral bij de wat oudere kinderen groot. Pedagogisch medewerkers

KENNIS

Definitie opendeurenbeleid

Opendeurenbeleid is een methodiek met een pedagogisch doel, die inhoudt dat kinderen structureel de gelegenheid krijgen om buiten de eigen groepsruimte met kinderen van andere groepen te spelen.

Bron: Meij & Schreuder (2007).

geven de kinderen daarom ruimschoots de gelegenheid om buiten de groepsruimte te spelen en de kinderen van andere groepen te ontmoeten. Dit wordt het opendeurenbeleid genoemd.

De pedagogisch medewerker structureert het opendeurenbeleid zodanig dat de kinderen:

- › weten waar ze wel en niet mogen komen;
- › weten wat er waar te doen is;
- › kunnen afspreken met kinderen uit de andere groepen;
- › keuzevrijheid hebben;
- › zich er veilig bij voelen.

Bij een goede organisatie volgens de bovenstaande punten is het opendeurenbeleid een verrijking.

De buitenschoolse opvang kan zo meer keuze geven aan de kinderen dan wanneer deze alleen groepsgericht zou werken. Niet alleen doordat kinderen in meer ruimtes kunnen spelen, maar ook doordat men zo meer activiteiten kan organiseren. In een centrum van twee groepen met vier pedagogisch medewerkers kunnen er bijvoorbeeld drie activiteiten worden georganiseerd: tekenen, buiten spelen en toneel, elk onder leiding van één pedagogisch medewerker. De kinderen verdelen zich over die activiteiten. De vierde pedagogisch medewerker brengt de kinderen naar hun activiteit en zorgt voor de kinderen die niet aan een van die activiteiten mee willen doen.

Voor de emotionele veiligheid van kinderen vraagt aandacht bij opendeurenbeleid. Jonge kinderen voelen zich wellicht niet veilig in een groep met grote kinderen erbij; 4- en 5-jarigen krijgen daarom vaak een eigen ruimte waar de oudere kinderen ook tijdens het opendeurenbeleid niet mogen komen. Zo worden ze niet omvergelopen en bepalen ze zelf of ze eens een kijkje durven te nemen bij de 'groten'.

Ook verlegen kinderen, kinderen die een beetje buiten de groep staan of kinderen die geen speciale vriend of vriendin hebben, kunnen zich onveilig voelen. Pedagogisch medewerkers letten erop welke kinderen

PRAKTIJK

4- en 5-jarigen doen niet mee met opendeurenbeleid

In een buitenschoolse opvang is een uitgebreid opendeurenbeleid. De kinderen halen bij binnenkomst in de grote centrale ruimte zelf limonade, thee, crackers en brood van de grote tafelen gaan dan aan een van de kleine tafeltjes zitten. De pedagogisch medewerkers lopen rond en praten met de kinderen. Daarna legt een van hen het programma van de middag uit. De kinderen kiezen wat ze gaan doen en verdelen zich daarna over de verschillende ruimtes: de computerruimte, de legohoek op de gang, het atelier en buiten.

Voor de 4- en 5-jarigen wordt dit opendeurenbeleid nog te onveilig geacht. Daarom hebben zij een eigen ruimte. Ze komen daar na school binnen en gaan samen met hun vaste pedagogisch medewerkers eten en drinken. Daarna gaan ze spelen. De meesten zijn daarmee tevreden. Ze spelen toch het liefst met elkaar en in de buurt van hun pedagogisch medewerker. Sommigen zoeken wat meer uitdaging. Die vragen of ze naar de gang mogen om met de lego te spelen. Daar ontmoeten ze ook de grote kinderen.

Bron: Meij & Schreuder (2007).

KENNIS

Aandachtspunten bij opendeurenbeleid

- › De pedagogisch medewerker leert kinderen de weg in het gebouw.
- › De pedagogisch medewerker zorgt voor herkenningspunten in het gebouw.
- › Kleuters houden een eigen ruimte.
- › Extra aandacht voor begeleiding van de kwetsbare kinderen.
- › De eigen pedagogisch medewerker is bereikbaar voor de kinderen.
- › De pedagogisch medewerker begeleidt de (jongere) kinderen naar andere ruimtes.
- › De pedagogisch medewerker haalt (soms) kinderen op van hun activiteiten elders in het gebouw.
- › De pedagogisch medewerker houdt overzicht over wat kinderen doen.
- › Pedagogisch medewerker vraagt aan de kinderen wat ze gedaan hebben.
- › Er is een registratiesysteem voor activiteiten en de verblijfplaats van de kinderen (een groot bord).

Bron: Meij & Schreuder (2007).

kwetsbaar zijn in een vrije situatie. Zij ondersteunen kwetsbare kinderen bijvoorbeeld door hen te koppelen aan een groepje leeftijdgenootjes of door zelf meer in de buurt te blijven van deze kinderen. Er zijn ook altijd kinderen die een te grote vrijheid niet aankunnen. Kinderen die snel uit de band springen en daardoor de andere kinderen storen, worden naar een door de pedagogisch medewerker geleide activiteit gebracht, waar meer structuur en toezicht is dan in de vrijspelsituatie.

Een opendeurenbeleid vergt zorgvuldige voorbereiding en veel organisatietalent van de pedagogisch medewerkers. Veel van de bovenstaande aandachtspunten spreken voor zichzelf. Ze zijn erop gericht om de kinderen

voldoende veiligheid te geven en geven de pedagogisch medewerkers voldoende overzicht over wat kinderen doen. Veel centra voor buitenschoolse opvang laten de (jongste) kleuters nog niet meedoen met een opendeurenbeleid en zeker niet in de grote centra. Zij hebben na school vooral behoefte aan rustig vrij spel in een kleine groep in de nabijheid van de pedagogisch medewerker.

Op de lange middagen wordt er vaak nog een tussenmoment ingebouwd om ongeveer 15.30 uur.

De kinderen komen dan terug naar de eigen groepsruimte om iets te drinken en aan elkaar te vertellen wat ze gedaan hebben. Daarna kan een volgende ronde van verspreiden over het gebouw plaatsvinden.

Tot slot

› In de buitenschoolse opvang zitten jongens en meisjes van verschillende leeftijden en vaak ook van verschillende scholen bij elkaar in een groep. De meeste kinderen komen een gedeelte van de week op de buitenschoolse opvang, sommigen zelfs maar één middag per week. Anderen zijn er vijf middagen. Zoals veel pedagogisch medewerkers zeggen: de groep is elke dag anders. Het is zeer de moeite waard om aandacht aan het begeleiden van groepsprocessen te besteden zodat er een

positieve groeps sfeer ontstaat. Kinderen leren zo veel in een goed geleide groep. Hun sociale contacten worden rijker, hun sociale rollen gedifferentieerder, ze leren functioneren met verschillende kinderen en ze leren verantwoordelijkheid nemen. Ook het werkplezier van de pedagogisch medewerker is gebaat bij een positieve groeps sfeer. Structuur bieden via groepsregels, groepsindeling en een goed uitgevoerd opendeurenbeleid helpt ook om veiligheid, houvast en uitdaging te garanderen.

Dagritme

Het is woensdagmiddag. Dat betekent: lunch op de buitenschoolse opvang. De pedagogisch medewerkers hebben drie lange tafels gedekt in de hal. Dat doen ze elke woensdag, voordat ze de kinderen van school gaan halen. Op de andere dagen gaat het anders: dan komen de kinderen in kleine groepen bij hun eigen tafel om thee te drinken. De hal is dan heel anders ingericht. Er zijn afgescheiden hoeken en in elke hoek staat een tafel met drinken, fruit en crackers. Maar op de woensdag vinden pedagogisch medewerkers en kinderen het gezelliger om met z'n allen te eten. Dan kunnen de pedagogisch medewerkers ook gemakkelijker het programma voor de rest van de middag uitleggen. Want ook dat is anders dan 'gewoon': op woensdag is er altijd een sportactiviteit in de gymzaal en vaak ook nog een uitstapje naar de speeltuin. De kinderen hebben veel te kiezen op woensdag.

Het werken in de buitenschoolse opvang is niet elke dag hetzelfde. Dat komt doordat de middagen soms kort en soms lang zijn. Dat betekent dat de pedagogisch medewerkers voor de verschillende soorten dagen een andere programmastructuur hebben. In dit hoofdstuk staat hoe pedagogisch medewerkers het dagelijkse programma in de buitenschoolse opvang vormgeven. Zo'n programma krijgt op korte middagen andere accenten dan op lange middagen of in schoolvakanties.

De buitenschoolse opvang stemt zijn openingstijden af op die van de omringende basisscholen.

Het dagelijkse werk vindt in verschillende situaties plaats:

- › de korte middagen: vanaf 15.15 uur;
- › de lange middagen: vanaf 12.00 uur;
- › de schoolvakanties: de hele dag;
- › de tijd voordat de school begint: vanaf 7.00 of 7.30 uur;
- › de studiedagen van de school: de hele dag.

De aangegeven tijden zijn gemiddelden. Ze kunnen per school verschillend zijn. Schooltijden staan bovendien ter discussie.

KENNIS

Andere tijden

De Nederlandse basisscholen zijn sinds 2006 vrij om hun schooltijden zelf vast te stellen. Er zijn scholen die andere schooltijden willen instellen dan de traditionele. De meeste basisscholen anno 2010 hanteren de traditionele schooltijden. Ongeveer vijftig basisscholen denken na over andere tijden.

- › Het vijfgedagenmodel: vijf identieke schooldagen van 8.30-14.30 uur met een korte lunchpauze, geen vrije woensdagmiddag.
- › Het biologischritmemodel: schooldagen van 8.30-16.30 uur met een lange lunchpauze tussen 12.00-14.00 uur, wel vrije woensdagmiddag.
- › Het integraal kindcentrum: aaneengesloten programma tussen 7.00-19.00 uur met afwisseling van onderwijs, opvang, sport en ontspanning op drie tot vijf dagen per week.

Bron: Beker & Van Duin (2010).

Ook het aantal basisscholen waarmee de buitenschoolse opvang samenwerkt, is van invloed op het dagelijkse programma. Basisscholen hebben vaak verschillende eindtijden. Dat betekent dat activiteiten voor de hele groep pas starten als alle kinderen binnen zijn.

De lengte van de opvangtijd bepaalt dus in belangrijke mate het soort programma dat wordt aangeboden. In het algemeen geldt: hoe langer de beschikbare tijd, hoe meer mogelijkheden er zijn voor georganiseerde activiteiten en uitstapjes buiten de buitenschoolse opvang. En een vakantieprogramma ziet er ook weer anders uit dan het programma op de schoolmiddagen. Tot slot is er nog de opvang voor de school begint: voorschoolse opvang genoemd. Niet alle centra voor buitenschoolse opvang bieden dat aan, maar wel veel. Op de vroege ochtend houdt de pedagogisch medewerker de sfeer in de groep vooral rustig.

Tussen-de-middagopvang (tso)

De lunchpauze tussen de middag wordt in dit pedagogisch kader buiten beschouwing gelaten hoewel veel centra voor buitenschoolse opvang de coördinatie en uitvoering van de tussen-de-middagopvang op zich nemen. Dit gebeurt vaak op verzoek van de basisscholen waarmee zij samenwerken. De pedagogisch medewerkers werken dan meestal samen met een aantal overblijfskrachten die door de school zijn geworven, bijvoorbeeld ouders. De tussen-de-middagopvang valt officieel echter niet onder de buitenschoolse opvang. Dit onderdeel is niet in de Wet kinderopvang opgenomen maar in de Wet op het primair onderwijs geregeld. Dat is de reden om de pedagogische werkwijze tijdens de lunchpauze niet expliciet in dit pedagogisch kader op te nemen. Maar aangezien het om dezelfde leeftijdsgroep en deels dezelfde soort activiteiten gaat – samen eten, samen (buiten) spelen – zijn veel pedagogische principes ook van toepassing op de tussen-de-middagopvang.

De elementen van het dagritme

Het dagelijkse werk bestaat uit twaalf vaste elementen. Met die elementen houden de pedagogisch medewerkers rekening bij de invulling van het programma. Zij houden in de gaten of alles voldoende aan bod komt. Is de tijdsverdeling tussen vrij spelen en georganiseerde activiteiten in onze groep goed? Creëer ik genoeg tijd voor individuele contacten met de kinderen? Gaat er niet te veel tijd op

PRAKTIJK

Voorbeeldprogramma korte middag

15.15: ophalen uit school
 15.30: drinken met snack/fruit
 15.45: vrij spelen (buiten of binnen)
 16.00: georganiseerde activiteit(en)
 16.45: opruimen
 17.00: snack en rustige activiteit in de groep
 Vanaf 17.00: vertrek kinderen

Voorbeeldprogramma lange middag

12.00: binnenkomst uit school
 12.15: lunch
 12.45: vrij spelen (binnen of buiten)
 13.45: georganiseerde activiteit(en) 1e ronde
 15.00: drinken met snack/fruit
 15.15: georganiseerde activiteit(en) 2e ronde
 16.15: opruimen
 16.30: snack en rustige activiteit in de groep
 Vanaf 17.00: vertrek kinderen

aan het samen aan tafel zitten? Is er ergens tijd te vinden voor gezamenlijke momenten met de hele groep?

Vaste elementen van het dagelijkse programma:

- › halen uit school;
- › binnenkomst;
- › drinken en eten;
- › vrij spelen en buiten spelen;
- › individuele aandacht;
- › persoonlijke verzorging;
- › georganiseerde activiteit(en);
- › groepsmomenten;
- › rustige momenten;
- › opruimen;
- › oudercontacten;
- › afscheid.

Variabele elementen van het dagelijkse programma:

- › huiswerkbegeleiding;
- › wegbrengen van kinderen;
- › andere taken.

Over al deze elementen staat hierna informatie.

Halen uit school

Het halen uit school markeert de overgang van school naar buitenschoolse opvang. Daarom alleen al is het een belangrijk moment voor kinderen. Het afhalen van school is vooral voor de jonge kinderen een belangrijk moment. Het goede verloop ervan bepaalt of het kind zich prettig voelt als hij aan zijn middag op de buitenschoolse opvang begint. Oudere kinderen komen vaak op eigen gelegenheid naar de buitenschoolse opvang. De leeftijd waarop, is afhankelijk van de afstand tussen buitenschoolse opvang en school, van de verkeerssituatie en van de capaciteiten van het kind zelf. Dit wordt met de ouders afgesproken. Tijdens het halen zorgt de pedagogisch medewerker voor veiligheid en geborgenheid door rekening te houden met de volgende punten.

- › Verzamelplaats: de kinderen weten waar de pedagogisch medewerker staat.
- › Herkenbaarheid: de kinderen kunnen hun pedagogisch medewerker gemakkelijk herkennen.
- › Overdracht: waar mogelijk praat de pedagogisch medewerker even met de leerkracht.
- › Speelafspraken: misschien willen er kinderen bij vriendjes/vriendinnetjes spelen.

- › Eerste contact: de pedagogisch medewerker verwelkomt elk kind persoonlijk als hij uit de klas komt.
- › Individueel contact: samen lopen van school naar buitenschoolse opvang is een mooi moment voor individuele aandacht voor de kinderen.

Binnenkomst

Vlak na school willen kinderen ook even uitpuffen of afreageren na een hele dag op school. De pedagogisch medewerkers zorgen ervoor dat de kinderen aandacht krijgen voor hun verhaal en zich gezien voelen. Zeker de jongere kinderen tot 6 jaar hebben warme aandacht van de pedagogisch medewerker nodig. Het is vaak een druk moment. Veel kinderen komen tegelijk binnen met allemaal hun eigen gevoelens, verhalen en prioriteiten. Veel kinderen willen graag meteen naar de wc als zij uit school binnenkomen. Daar moet gelegenheid voor zijn en soms moeten kinderen daaraan herinnerd worden.

Drinken en eten

Als alle kinderen binnen zijn, is er iets te drinken en te eten. Voor het bevorderen van onderlinge gesprekken, zijn kleine tafelgroepjes en zelf kiezen waar je zit belangrijk. Maar als de pedagogisch medewerkers er een groepsgesprek of een

instructie over de rest van de middag aan willen koppelen, dan maakt de pedagogisch medewerker een grote kring. Veel pedagogisch medewerkers kiezen voor afwisseling: soms maken ze een buffet, waar de kinderen zelf hun eten en drinken kunnen pakken; dan weer is er een grote tafel of zijn er juist verschillende kleine tafeltjes. Aan het einde van de middag is er opnieuw iets te drinken of fruit. En tussendoor mogen de kinderen water pakken. Op de lange middagen lunchen de kinderen samen. Naast de organisatie van het eten en drinken is ook het soort eten een punt van overweging. Alle kinderen hebben dorst en willen graag een cracker, maar sommige kinderen hebben ook echt honger. Het is fijn als er voor hen ook een boterham is. De pedagogisch medewerkers houden rekening met etenswaren die kinderen vanuit geloof of principes of ziekte niet mogen eten. En hoe gezond moet het eten en drinken zijn? Mag er wel of niet een snoepje bij? Allemaal punten waarover in het team discussie plaatsvindt. Ook ouders en de kinderen zelf hebben vaak een mening hierover.

Vrij spelen en buiten spelen

De pedagogisch medewerker maakt elke dag in het programma voldoende tijd voor het vrij spelen. Vaak is daarvoor gelegenheid na het eten en drinken, maar ook na een georganiseerde activiteit. Als er geen georganiseerde activiteit is, kan de hele middag vrij gespeeld worden. Vlak na school heeft het buiten spelen vaak de speciale aandacht. Soms worden alle kinderen verplicht om even naar buiten te gaan, zeker als de buitenschoolse opvang in de school gevestigd is. Want anders komen sommige kinderen helemaal niet buiten. Ook de wensen van ouders spelen hierbij een rol. Overigens spelen de meeste kinderen graag buiten, ook al is het misschien koud of nat.

Individuele aandacht

De pedagogisch medewerkers verdelen de mogelijkheden om met kinderen individueel contact te hebben zo goed mogelijk. Ze kijken welke kinderen hen die dag speciaal nodig hebben en gaan daar naartoe. Ze stellen zich bereikbaar op zodat kinderen op hun eigen moment naar hen toe kunnen komen. Hiervoor is vooral gelegenheid tijdens het vrij spelen.

Persoonlijke verzorging

Sommige kinderen hebben verzorging nodig. Jonge kinderen plassen nog wel eens in hun broek of moeten geholpen worden op de wc of met hun schoenveters.

Er zijn er kinderen die medicijnen nodig hebben of met zonnebrandcrème ingesmeerd moeten worden voor ze naar buiten gaan. En er zijn ook altijd kinderen die troost en een pleister nodig hebben. Deze momenten doen zich gedurende de hele middag voor.

Groepsactiviteit

Een half uurtje na binnenkomst zijn veel kinderen toe aan een groepsactiviteit zoals samen sporten, muziek maken of een buitenactiviteit. Maar niet alle kinderen hebben behoefte aan spelen in de groep. Anderzijds hebben sommige kinderen even een stimulans nodig om aan een groepsactiviteit mee te doen, terwijl ze het wel leuk vinden als ze eenmaal bezig zijn. Pedagogisch medewerkers weten meestal wie echt liever vrij speelt en wie dat duwtje nodig heeft.

Groepsmomenten

Pedagogisch medewerkers bouwen bewust momenten in waarop de hele groep samen is. Hoe vaak zij dat doen is afhankelijk van de leeftijd van de kinderen, de lengte van de opvangtijd en hun visie op groepscohesie. Zie hoofdstuk 12 'Organisatie van de groep'. Het kan dagelijks zijn, of wekelijks of misschien nog minder. Het tijdstip kan ook verschillend zijn: vlak na het eten en drinken, of (ook) aan het einde van de middag. Sommigen noemen zo'n groepsmoment 'de kring'. In een groepsmoment kan van alles plaatsvinden: een terugblik op de belevenissen op school of een vooruitblik op wat de kinderen die middag willen gaan doen. Vaak worden dan belangrijke gebeurtenissen besproken: over wat kinderen thuis meegemaakt hebben, iets wat in de buurt heeft plaatsgevonden of een conflict in de groep. Of er worden plannen gemaakt voor de komende vakantie. Verjaardagen van de kinderen of van de pedagogisch medewerkers worden ook op dergelijke momenten gevierd.

Rustige momenten

Vooraf aan het einde van de middag zo tegen 17.00 uur zijn kinderen vaak toe aan een rustig moment met de pedagogisch medewerker. De pedagogisch medewerker kan bijvoorbeeld voorlezen, een spelletje doen of samen met de kinderen televisiekijken.

Opruimen

Tussendoor moet er af en toe opgeruimd worden. Dit doen de pedagogisch medewerkers en de kinderen samen. De meeste kinderen vinden het geen punt om te helpen met opruimen.

De pedagogisch medewerkers verdelen de taken tussen de kinderen.

Afscheid nemen

Tussen 16.30 uur en 18.00 uur is het in de meeste centra voor buitenschoolse opvang tijd voor afscheid nemen. Kinderen die zelfstandig naar huis gaan, worden uitgezwaaid. Ouders die na hun werk hun kind komen ophalen, worden verwelkomd door de pedagogisch medewerker. Sommige ouders vinden het prettig om even in de groepsruimte te blijven praten met andere ouders of met de kinderen. Anderen hebben haast om weg te gaan, bijvoorbeeld omdat ze ook hun andere kinderen nog moeten afhalen. Het uitwisselen van informatie met de pedagogisch medewerker wordt door ouders minder vanzelfsprekend gevonden dan in kinderdagverblijven. Een pedagogisch medewerker die met ouders over het kind wil spreken moet hier vaak expliciet om vragen bij de ouders.

Huiswerkbegeleiding

Er zijn centra voor buitenschoolse opvang die kinderen gelegenheid geven om huiswerk te maken en hen er ook bij begeleiden. Begeleiden houdt in: de kinderen stimuleren om door te zetten, de aanpak bespreken, kijken wat

het kind heeft gedaan en moeilijkheden helpen oplossen. De pedagogisch medewerker zoekt samen met het kind op internet naar informatie, of laat het kind naar de bibliotheek gaan om informatie te zoeken.

Sommige centra schaffen hulpmiddelen aan zoals een atlas of een abonnement op de bibliotheek. Het aanbieden van huiswerkbegeleiding wordt met de betreffende ouders of de basisschool besproken. Veel ouders stellen het op prijs als er de mogelijkheid is om huiswerk te maken (Gilsing 2007). De laatste tijd nemen ook de ouderwetse strafregels weer toe. De kinderen zouden in de buitenschoolse opvang de gelegenheid moeten krijgen om de strafregels te schrijven.

Wegbrengen van kinderen naar activiteiten buiten de deur

In sommige centra voor buitenschoolse opvang maken kinderen gebruik van een club buiten de deur. Er is bijvoorbeeld een abonnement voor enkele plekken voor korte cursussen in de muziekschool, de kookcursus in het buurthuis, de schaatsclub of de judoclub. Of een zwembadabonnement voor drie kinderen per dag. Of de 10+-kinderen gaan naar de maandelijkse disco in het jongerencentrum.

De pedagogisch medewerker is dan verantwoordelijk voor het brengen en ophalen. Als kinderen zelfstandig mogen gaan, wordt dat altijd met de ouders afgesproken.

Andere taken

Pedagogisch medewerkers hebben vaak nog andere taken tijdens het programma die niet direct met de kinderen te maken hebben. Het meest in het oog springen de huishoudelijke taken zoals vegen, tafel schoonmaken en de afwas. Soms gebeurt dit met de kinderen samen en wordt het zo een onderdeel van het middagprogramma voor de kinderen. Maar vaak doen de pedagogisch medewerkers zelf de huishoudelijke taken tussendoor. Ook worden de pedagogisch medewerkers tussendoor gebeld door de ouders om te vertellen wie hun kind vandaag ophaalt of dat ze wat later zijn.

Hanteren van het dagritme

Pedagogisch medewerkers gaan op de volgende manieren met het programma om:

- › variëren;
- › flexibel;
- › eigen accenten;

- › aandacht voor overgangen;
- › soms verplicht, soms naar keuze.

Variëren

Hanteren van een dagprogramma betekent niet dat elke dag er hetzelfde uitziet. Binnen de globale dagindeling wordt het aanbod gevarieerd. Dat is zo met de georganiseerde activiteiten: de ene week is er vooral sport, de andere week is er elke dag een knutselactiviteit. Bij mooi weer is er een uitstapje naar het park in plaats van de georganiseerde activiteit. Maar ook de andere elementen kunnen soms gevarieerd worden. Het eten en drinken bijvoorbeeld: de ene week gaat de groep uitgebreid aan een grote tafel zitten eten en drinken en praten met elkaar. De week daarna is een 'zelf-pakkenweek': dan halen de kinderen hun drinken uit de keuken en gaan dat aan kleine tafeltjes opdrinken.

Flexibel

Pedagogisch medewerkers hanteren een dagprogramma flexibel. Als de kinderen woensdagmiddag op 'theetijd' net heerlijk buiten aan het spelen zijn, wordt het drinken even uitgesteld of maken de pedagogisch medewerkers er een picknick van.

Accenten

De pedagogisch medewerkers leggen hun eigen accenten. Die accenten komen voort uit hun pedagogische doelen. Als zij zien dat de kinderen in hun groep lichamelijk weinig actief zijn, gaan ze meer tijd geven voor buitenspel en dat buitenspel verplichten. En als zij merken dat een aantal kinderen in hun groep veel structuur nodig heeft, dan zullen zij liever een geleid spelletje 'om de beurt doelschieten' voorstellen dan de kinderen vrij te laten voetballen.

Overgangen

De overgangen tussen de verschillende programma-onderdelen moeten niet te lang, maar ook niet te abrupt zijn. Lang wachten voordat een activiteit begint, werkt onrust in de hand. Dat betekent dat de pedagogisch medewerkers het programma goed voorbereiden, door het van tevoren klaarzetten van de benodigde attributen en inrichting. Anderzijds krijgen kinderen de gelegenheid om hun bezigheid rustig af te sluiten. De pedagogisch medewerker waarschuwt de kinderen tijdig als ze gaan starten of stoppen met een programmaonderdeel.

Verplicht en naar keuze

Niet alle elementen van dit dagprogramma hoeven verplicht te zijn voor de kinderen. Vaak is op de korte middagen het meedoen aan een groepsactiviteit niet verplicht. Het kind heeft op school ook al veel verplichte activiteiten uitgevoerd. Maar op de lange middagen willen pedagogisch medewerkers vaak wel dat alle kinderen (van een bepaalde leeftijd) meedoen, omdat zo'n lange middag met alleen vrij spel onvoldoende uitdaging aan de kinderen biedt. Over het verplicht stellen van buiten spelen wordt heel verschillend gedacht. Meestal worden de kinderen wel sterk gestimuleerd om op z'n minst even een frisse neus te halen, ook als het koud is.

Vakantieprogramma

Het vakantieprogramma is anders van karakter dan het middagprogramma. De kinderen zijn veel langer samen en hebben op die dag geen andere bezigheden. Dat betekent meer tijd voor uitstapjes en activiteiten met z'n allen en ook meer uitdaging in het programma. Er is alle tijd om eropuit te trekken, een activiteit af te maken en met de kinderen samen te zijn.

Er is een draaiboek waarin activiteiten, uitstapjes en tijden staan. Soms met de eigen basisgroep, soms met alle kinderen van de buitenschoolse opvang die zich ervoor

PRAKTIJK

Voorbeeld van een gemiddeld vakantieprogramma

- › Vanaf 8.00 uur: ontvangst en vrij spelen
- › 10.00 uur: drinken
- › Uitstapje
- › 12.30 uur: lunch
- › 13.00 uur: opruimen en vrij spel
- › 15.30 uur: eten en drinken
- › 15.45 uur: buiten spelen
- › 16.30 uur: opruimen
- › 16.45 uur: snack en rustige activiteit
- › Vanaf 17.00 uur: vertrek kinderen

ingeschreven hebben. En soms zelfs met kinderen uit meer centra voor buitenschoolse opvang tegelijk. Een vakantieprogramma vergt een goede voorbereiding. Kinderen hebben vaak een belangrijke stem in het vakantieprogramma. Ze denken van tevoren mee over wat ze kunnen gaan doen. Op verzoek van de kinderen zelf zijn er ook dagen waarop ze niet de deur uitgaan maar gewoon op de buitenschoolse opvang blijven spelen. De pedagogisch medewerkers en de kinderen vinden het heerlijk dat er meer tijd is dan tijdens de schoolweken, zodat je bijvoorbeeld bij een kookactiviteit niet zo hoeft te haasten. Het is ook leuk om kinderen de hele dag mee te maken. Je leert ze zo veel beter kennen en er is meer tijd om te praten. Het is wel heel anders werken dan op de schoolmiddagen. Voor kinderen die van huis uit nooit uitstapjes maken, is de vakantietijd in de buitenschoolse opvang extra aantrekkelijk en ook stimulerend voor hun algemene ontwikkeling.

Het vakantieprogramma komt meestal in een boekje, nieuwsbrief of op het prikbord terecht, zodat kinderen weten wat er die dag te gebeuren staat. Zwemmen is een geliefde activiteit, of eropuit trekken naar het bos. Soms is er een kamp (in de zomervakantie), waarbij elk kind zich voor enkele dagen kan opgeven. Grote organisaties hebben een speciale medewerker als 'vakantieplanner' of kopen de activiteiten in bij een extern projectbureau. De vakantieactiviteiten worden dan centraal aangeboden en kinderen van verschillende locaties worden gemixt, afhankelijk van hun inschrijving op bepaalde activiteiten. De locaties kunnen soms een beroep doen op een speciale sport- en spellentas die in de organisatie beschikbaar is. Die rouleert dan tussen de locaties.

PRAKTIJK

Programma meivakantie matrozen (8-12 jaar)

Altijd meenemen: rugzakje en eventueel regenkleding.

- › Maandag 3 mei: een dagje strand. Ook meenemen: schep, emmer, zwemkleding, handdoek.
- › Dinsdag 4 mei: Skatebaan Rotterdam. Ook meenemen: skates/skateboard/waveboard en beschermers.
- › Woensdag 5 mei: gesloten.
- › Donderdag 6 mei: rondleiding bij Sparta. Ook meenemen: fiets.
- › Vrijdag 7 mei: speurtocht in het bos.
- › Maandag 10 mei: kijken bij Giro d'Italia (derde etappe, fietsmarathon).
- › Dinsdag 11 mei: fietsen naar Fort Drakensteyn. Meenemen: fiets.
- › Woensdag 12 mei: schilderen.
- › Donderdag 13 mei: gesloten.
- › Vrijdag 14 mei: afval en recycle. Daarna: picknick in het park. Afval en recycle: vandaag gaan we afval prikken in de wijk en maken we mooie knutsels van restmateriaal.

We wensen alle matrozen en hun ouders een fijne meivakantie toe!

Team bso

Voorschoolse opvang

In een flink aantal scholen of centra voor buitenschoolse opvang maken kinderen gebruik van de opvang voordat de school begint, meestal tussen 7.00 uur en 8.30 uur. Het programma is erop gericht de kinderen een rustige en ontspannen start van hun schooldag te geven. Ouders beschouwen de voorschoolse opvang soms ook als een rustige start van hun werkdag. Er worden ook wel eens kinderen van verschillende locaties gecombineerd. Soms zijn er wel zestig kinderen tegelijkertijd aanwezig.

Tussen 7.00 uur en 8.00 uur komen de kinderen binnen, meestal met hun ouders. Voor de ouders is er thee en koffie. Het valt op dat veel ouders nog even blijven. Kennelijk is het ook voor hen een prettig begin van de werkdag. Voor de kinderen is er ook thee, waarbij ze hun meegebrachte boterhammetje kunnen opeten. Ontbijt hoort bijna nooit tot het aanbod van de voorschoolse opvang. Een pedagogisch medewerker heeft alvast wat spelmateriaal klaargelegd zoals tekenspullen, spelletjes, knutselspullen, boekjes en tijdschriften. Sommige kinderen zijn 's ochtends al heel actief aan het springen en dansen. Om 8.15 uur wordt er opgeruimd en brengen de pedagogisch medewerkers de kinderen naar school. De kinderen van groep 1, 2 en 3 worden meestal tot in de klas gebracht, de rest wordt op het schoolplein afgezet.

Tot slot

- › De pedagogisch medewerkers houden een dagritme aan met vaste elementen en een vaste volgorde. Daarbinnen is echter voldoende ruimte voor individuele keuzes van kinderen. Zo bieden zij de kinderen zowel houvast als mogelijkheden om de vrije tijd zelf in te vullen. De verschillende elementen van het dagprogramma bieden zowel rustige momenten als actieve momenten en zowel groepsmomenten als mogelijkheden om op jezelf te zijn of met een vriend.

Het dagprogramma van de buitenschoolse opvang wordt in belangrijke mate bepaald door de schooltijden. Die schooltijden zijn lang niet overal hetzelfde. Sommige scholen houden kinderen enkele dagen tot 16.30 uur op school met een aanbod

van bredeschoolactiviteiten. Op andere scholen zijn alle kinderen juist vroeg uit, bijvoorbeeld al om 14.30 uur. Het dagprogramma moet op al die verschillende situaties aansluiten en vergt dus een nauwe afstemming met de scholen waarmee wordt samengewerkt.

Het vakantieprogramma is eigenlijk een apart terrein. Want dan zijn de kinderen de hele dag op de buitenschoolse opvang. Planning en voorbereiding hiervan starten vaak al ver van tevoren.

Het programma tijdens de voorschoolse opvang kenmerkt zich door een rustige ontvangst van zowel ouders als kinderen als voorbereiding op een lange school- en werkdag.

Kinderparticipatie

In samenwerking met Marja van Dijk, JSO expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding.

Het is woensdagmiddag. Een aantal jongens en meisjes in de groep wil voetballen. Helaas is de bal lek. Ze proberen de bal op te pompen, maar dat helpt niet. Een van de kinderen stelt voor om een nieuwe bal te gaan kopen in het winkelcentrum in de buurt. De kinderen gaan naar de pedagogisch medewerker met dit voorstel. De pedagogisch medewerker vindt het een goed idee. Zij maakt afspraken met de kinderen over de kosten van de bal en de tijd waarop zij weer terug moeten zijn. Zij geeft een van de kinderen geld en een mobieltje mee zodat ze haar kunnen bellen als er overleg nodig is. Dan gaan er vier kinderen op pad naar het winkelcentrum. De pedagogisch medewerker weet dat deze kinderen alleen op pad mogen van hun ouders.

Kinderen vrijheid en verantwoordelijkheid geven, betekent ook risico's nemen. De pedagogisch medewerker kan inschatten welke kinderen de vrijheid aankunnen zonder al te veel risico. Zij weet ook dat alle kinderen met risico's moeten leren omgaan. De balans tussen beschermen en vrijlaten verschuift met het ouder worden van de kinderen steeds meer naar vrijlaten. Dit gebeurt altijd in overleg met de ouders.

We zien hierboven ook dat de kinderen zelf initiatieven nemen in hun buitenschoolse opvang.

Dit wordt kinderparticipatie genoemd. Voor pedagogisch medewerkers is het bevorderen van kinderparticipatie een van hun belangrijkste pedagogische middelen in de buitenschoolse opvang.

Zij dragen daardoor bij in de opvoeding van kinderen tot verantwoordelijke burgers.

om uit te voeren. Ze maken het plan om een hut te bouwen in de tuin, maar er is geen hout. Dan is de verleiding voor de pedagogisch medewerker groot om een ander voorstel te doen, bijvoorbeeld om te gaan voetballen. De pedagogisch medewerker die het belangrijk vindt dat kinderen hun ideeën kunnen uitvoeren, zal echter met de kinderen op zoek gaan naar mogelijkheden om aan hout te komen. Misschien lukt dat niet dadelijk, maar de kans is groot dat sommige kinderen op het idee komen om ergens hout te gaan vragen. De pedagogisch medewerker bedenkt dan dat er op de vuilstort van de gemeente vast wel hout te vinden is. Drie kinderen van de groep gaan hun ouders vragen om daar zaterdag hout te gaan halen voor de hut. Geregeld! En wat hebben de kinderen hier veel van geleerd: oplossingen zoeken, met elkaar overleggen, horen dat er zoiets als een vuilstort bestaat.

Wat is kinderparticipatie?

Kinderparticipatie betekent dat kinderen een stem hebben in allerlei zaken die hen direct aangaan: het programma, de inrichting, de groepsregels, het eten. Soms stellen kinderen iets voor wat op het eerste gezicht ingewikkeld is

Kinderparticipatie is veel meer dan kinderen die samen bedenken wat ze graag willen doen en dan aan de pedagogisch medewerker vragen om het voor hen te regelen. Kinderen kunnen ook betrokken zijn bij de uitvoering van hun ideeën. De pedagogisch medewerker ondersteunt hen daarbij.

De buitenschoolse opvang vult kindparticipatie ook niet in als een consultatie van individuele kinderen of het verzamelen van individuele verlanglijstjes. Een essentieel onderdeel van kindparticipatie is het overleg tussen de kinderen onderling en het overleg tussen de kinderen en de pedagogisch medewerker. De uitkomst van zo'n overleg is niet winst of verlies, maar afstemming. Kindparticipatie kun je ook zien als een proces waarin wensen en meningen op elkaar afgestemd worden.

Vooral inspraak of ook verantwoordelijkheid?

De vorm van kindparticipatie in de buitenschoolse opvang vergt discussie in het team. Het is belangrijk om het met elkaar eens te zijn over wat je nu eigenlijk kindparticipatie noemt. Er zijn verschillende opvattingen mogelijk. Sommigen zien in kindparticipatie vooral het consulteren van de kinderen en het inventariseren van hun wensen. Anderen leggen de nadruk op kindparticipatie als eigen verantwoordelijkheid geven aan kinderen.

› KINDEREN CONSULTEREN

Sommige pedagogisch medewerkers vinden het vooral belangrijk om de mening en de wensen van de kinderen te horen. Zij willen met behulp van kindparticipatie kinderen meer vrije keuze geven om te kunnen doen wat zij willen. Kindparticipatie is dan een middel om samen plannen te maken en goed aan te sluiten bij wensen van kinderen in de organisatie van het activiteitenaanbod. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de plannen blijft bij de pedagogisch medewerkers. Met deze houding is kindparticipatie vooral gericht op consultatie en inspraak.

KENNIS

Kinderparticipatie is:

- › samen denken;
- › samen beslissen;
- › allemaal meedoen;
- › samen verantwoordelijk zijn.

Bron: Rijnen & Schreuder (1997).

› SAMEN VERANTWOORDELIJK

Andere pedagogisch medewerkers zien zichzelf en de kinderen als gelijkwaardige partners in de groep. Daarbij ontkennen ze niet dat ze als volwassenen meer kennis en ervaring hebben. Die kennis en ervaring zetten ze in om doelen van de kinderen te bereiken. Kinderparticipatie is voor hen een uiting van vertrouwen in kinderen en erop gericht om kinderen zo veel mogelijk eigen verantwoordelijkheid te geven. Een belangrijk onderdeel is het samen overleggen over belangrijke zaken die de groep aangaan, zoals de onderlinge relaties tussen de kinderen: vriendschappen, elkaar helpen, omgaan met plagen en pesten. Zo'n overleg kan uitmonden in gezamenlijk gedragen omgangsregels.

KENNIS

Kinderdictatuur

(...) 'Soms denken mensen wel eens dat kinderparticipatie hetzelfde is als kinderdicatuur. Kinderen mogen hun wensen uiten en grote mensen moeten die wensen realiseren. Dit is een ver verbreide misvatting. Sinterklaas werkt misschien wel zo, maar in dat geval heeft kinderparticipatie niets te maken met Sinterklaas.

Kinderparticipatie betekent dat kinderen recht hebben op hun wensen en dat ze die wensen mogen uiten, maar ook dat zij recht hebben op een antwoord betreffende die wensen. Kinderen hebben recht op dialoog, zij hebben er recht op gezien te worden als volwaardige partner in het gesprek. Een volwaardige partner krijgt niet zomaar gelijk, daarmee ontstaat een discussie.' (...)

Bron: Van Gils (2001).

Eigen ervaring met participatie

Pedagogisch medewerkers kunnen hun eigen ervaringen met participatie goed gebruiken in een discussie over kinderparticipatie. Hoe is hun participatie in de organisatie van de buitenschoolse opvang geregeld en hoe

KENNIS

Participatieniveaus

Hieronder staan de participatieniveaus volgens Shier. Het team kan aan de hand hiervan bepalen op welk niveau de pedagogisch medewerkers bezig zijn en welk niveau ze willen bereiken.

- 1 Luisteren naar kinderen.
- 2 Aanmoedigen van kinderen om hun mening te geven.
- 3 Rekening houden met meningen van kinderen.
- 4 Betrekken van kinderen in besluitvorming.
- 5 Samen beslissen en uitvoeren.

Kinderparticipatie wordt per niveau uitgebreider vormgegeven. Op het eerste niveau zijn pedagogisch medewerkers attent op meningen van kinderen en op het tweede niveau helpen zij de kinderen om hun mening te uiten. Op het derde niveau wegen ze de mening van kinderen serieus mee. Op het vierde niveau geven pedagogisch medewerkers macht uit handen bij beslissingen. En op het laatste niveau gaat het niet meer om een gunst van af en toe, maar om een vanzelfsprekende zaak van samen beslissen. Op dat niveau krijgt ook de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de uitvoering gestalte. Op alle eerdere niveaus blijft de verantwoordelijkheid liggen bij de pedagogisch medewerkers.

Bron: Harry Shier in Van Gils (2001).

ervaren zij dat? Is er mogelijkheid voor eigen initiatief en gezamenlijk overleg over ideeën voor het pedagogisch beleidsplan? Voelen zij zich serieus genomen? Hoe werkt het om ideeën in te brengen zonder verantwoordelijkheid voor de uitvoering te nemen of te krijgen? Is dat prettig of juist niet? Vaak wordt gezegd dat de vormgeving van de kinderparticipatie in de groep een spiegel is van de wijze waarop pedagogisch medewerkers kunnen participeren in de organisatie van hun buitenschoolse opvang.

Pedagogische doelen van kinderpaticipatie

Kinderparticipatie is een belangrijk onderdeel van de opvoeding. Het past vooral bij een democratische opvoedingsstijl. Zie hoofdstuk 11 'Interactievaardigheden'. Kinderen leren daardoor als zelfstandige personen in een gemeenschap te functioneren. Dat is belangrijk voor nu, maar ook voor later.

Welke pedagogische doelen worden bereikt met kinderpaticipatie? Die liggen vooral in het leren samenleven met elkaar. Kinderparticipatie levert een belangrijke bijdrage aan de sociale competenties van kinderen op de volgende terreinen:

- › eigen mening vormen;
- › democratisch functioneren;
- › zelfstandigheid en zelfvertrouwen;
- › groep wordt leefgemeenschap.

Eigen mening vormen

Kinderen die mogen meedenken en meebeslissen, leren nadenken over wat zij zelf willen. Ze leren om een eigen mening te hebben en te verwoorden. Ze leren argumenten daarvoor geven. En ze leren dat anderen een andere mening kunnen hebben.

Democratisch functioneren

Kinderparticipatie is een leerschool voor democratisch handelen; een competentie die van het grootste belang is voor het functioneren in de maatschappij. Via kinderpaticipatie leren kinderen al op jonge leeftijd om initiatieven te nemen, hun mening kenbaar te maken, te luisteren naar anderen, te overleggen, te onderhandelen en compromissen te zoeken. Ze ervaren hiermee de essentie van burgerzin en democratisch functioneren. Ze leren wat tolerantie voor andersdenkenden is en ze leren zich verplaatsen in andere kinderen of in de volwassenen. Kinderen leren hoe dat gaat: besluiten nemen met z'n allen. Ze voelen aan den lijve wat 'meedoen in de maatschappij' is. Zie deel I, hoofdstuk 2 'Autonomie en participatie'. Kinderparticipatie is alleen al vanwege dat leerproces belangrijk, ongeacht de uitkomst van de discussies.

Zelfstandigheid en zelfvertrouwen

Ook voor hun zelfvertrouwen en zelfstandigheid is kinderpaticipatie een belangrijke ervaring. Als een kind ervaart dat hij invloed heeft op anderen, dat zijn

mening ertoe doet, en dat er naar hem geluisterd wordt, dan wordt hij gesterkt in zijn identiteit en krijgt hij een positief zelfbeeld.

Groep wordt leefgemeenschap

De groep wordt hechter als kinderen samenwerken aan hun eigen leefomgeving. De betrokkenheid bij de groep wordt veel groter. Als kinderen hun eigen programma mogen vormgeven, wordt het 'hun buitenschoolse opvang'. De pedagogisch medewerkers zijn niet alleen verantwoordelijk voor een goed programma. De verantwoordelijkheid voor een leuk programma en een prettig draaiende groep ligt bij de pedagogisch medewerkers en de kinderen gezamenlijk. Kinderen kunnen daarin net zo goed initiatieven nemen als pedagogisch medewerkers. De ervaring is dat kinderen veel enthousiaster spelen met speelgoed of zich veel beter houden aan regels waarover ze zelf meegedacht hebben. Als alles voor de kinderen bedacht wordt, dan kunnen ze zich gaan afzetten tegen de buitenschoolse opvang of worden ze passieve consumenten van het aanbod.

Participatief werken

Kinderparticipatie vergt in de eerste plaats een participatieve werkhouding van de pedagogisch medewerkers. Een participatieve houding is een permanente gerichtheid op de initiatieven, meningen en ideeën van kinderen. Je kunt dit ook een open houding noemen. De pedagogisch medewerkers stralen uit dat zij graag willen weten wat de kinderen denken en vinden. Zij stimuleren hen om ideeën te formuleren en om samen te overleggen. Zij geven kinderen in de groep de gelegenheid om invloed te hebben en eigen initiatieven te nemen. Ze zijn erop gericht om niet te snel verantwoordelijkheid over te nemen, maar met de kinderen mee te denken zodat ze eigen oplossingen vinden.

Pedagogisch medewerkers helpen de kinderen om hun ideeën vorm te geven en zo samen met hen een leukere buitenschoolse opvang te maken.

Een participatieve houding houdt meer in dan 'goed luisteren' en 'goed communiceren' met kinderen, al heb je die vaardigheden er wel bij nodig. Participatief werken is een centraal onderdeel van het dagelijkse werk in de buitenschoolse opvang.

Kinderparticipatie is in de ogen van velen iets wat een pedagogisch medewerker de hele dag doet. Daarnaast zijn er voor kinderpaticipatie ook altijd speciale momenten en gelegenheden in het programma ingebouwd. Een voorbeeld daarvan is de maandelijkse kindervergadering waarin het afgelopen programma wordt geëvalueerd en

het komende programma wordt voorbereid. Of een regelmatig terugkerend kringgesprek tijdens het fruit eten, dat gewijd wordt aan de omgang met elkaar.

Taken van de pedagogisch medewerker

Het ondersteunen van kinderparticipatie vraagt in de eerste plaats om een participatieve houding van de pedagogisch medewerkers. Zij hebben ook specifieke taken om de kinderparticipatie in goede banen te leiden. Die staan hieronder:

- › groepslid zijn;
- › gespreksleider zijn;
- › agenderen;
- › gelegenheid scheppen;
- › informatie geven;
- › grenzen aangeven;
- › vervolg geven.

› GROEPSLID ZIJN

De buitenschoolse opvang is van de kinderen en de pedagogisch medewerkers samen. Zij vormen de leefgemeenschap. Op de momenten van gezamenlijk overleg zijn pedagogisch medewerkers vooral groepslid, maar wel groepslid met meer kennis en ervaring dan de kinderen. Zij zetten die kennis in om het gezamenlijke idee verder te helpen zonder alles over te nemen.

› GESPREKSLEIDER ZIJN

De pedagogisch medewerkers bewaken het groepsproces tijdens het onderlinge overleg van de kinderen. Zij luisteren naar hen en verwoorden hun gedachten. Zij zorgen ervoor dat alle kinderen die iets willen zeggen daarvoor de gelegenheid krijgen. En dat de andere kinderen daarnaar luisteren. Zij bevorderen dat kinderen vragen aan elkaar stellen over hun mening. 'Vraag Ronnie maar waarom hij niet altijd samen met de hele groep aan tafel wil zitten.'

Als er verschillende ideeën in de groep zijn, kan er eventueel gestemd worden. Maar het hoeft niet altijd zo te zijn dat de meerderheid wint. De groep kan ook naar een compromis zoeken of bedenken of er meer voorstellen uitgevoerd kunnen worden (eerst dit en dan dat). De rol van gespreksleider is soms moeilijk te combineren met de rol van groepslid. Een groepslid denkt immers mee, terwijl een gespreksleider boven de partijen staat. Het is het beste om de gespreksleidersrol niet al te nadrukkelijk uit te voeren. En daarvoor kan de pedagogisch medewerker af en toe zeggen: 'Ik wil nu ook even mijn mening zeggen.'

› AGENDEREN

Pedagogisch medewerkers plaatsen zelf onderwerpen op de agenda waarover zij graag met de kinderen willen

overleggen. Kinderen kunnen eveneens onderwerpen aangeven waarover zij hun mening willen geven.

› GELEGENHEID SCHEPPEN

De pedagogisch medewerkers zorgen voor een structuur waarin de kinderp participatie tot haar recht komt. Dit kan via bepaalde werkvormen en via hun eigen houding. Ze praten spontaan met groepjes kinderen over hun ideeën, maar organiseren ook regelmatig kindervergaderingen of gesprekken voor de hele groep. Sommige centra voor buitenschoolse opvang beginnen elke dag met een groepsgesprek, andere hebben eens per maand een officiële kindervergadering. Er zijn ook andere werkvormen mogelijk, zoals kinderen die elkaar interviewen aan de hand van foto's, een ideeënbus of een wensenmuur waar de kinderen briefjes of tekeningen op kunnen plakken.

› INFORMATIE GEVEN

De pedagogisch medewerker beschikt over meer informatie dan de kinderen of weet waar je informatie kunt vinden. Kinderen kunnen deze informatie goed gebruiken om hun mening op te baseren of om nieuwe ideeën te krijgen. De kinderen hebben ook informatie nodig over democratische processen. Hoe kun je vergaderen met elkaar? Hoe kun je de verschillende meningen verzamelen? Wat is stemmen? En waarom gelden de meeste

stemmen? Sommige centra voor buitenschoolse opvang organiseren hierover zelfs workshops voor de kinderen.

› GRENZEN AANGEEVEN

Als volwassenen hebben de pedagogisch medewerkers een veel beter inzicht in de grenzen van wat mogelijk is dan de kinderen. Grenzen zijn vaak: het beschikbare budget, de beschikbare tijd of het beschikbare vervoer. Daarover geeft de pedagogisch medewerker informatie. Grenzen hoeven niet altijd meteen duidelijk te zijn. Soms stoort dat juist het creatieve proces bij de kinderen. Als kinderen een buitenspeelplaats mogen ontwerpen, dan mogen ze best eerst even vrij dromen!

› VERVOLG GEVEN

Pedagogisch medewerkers vertellen de kinderen regelmatig of hun ideeën uitgevoerd kunnen worden en indien niet, waarom dan niet. Stel dat er gesproken is over het vakantieprogramma, dan vertelt de pedagogisch medewerker één of twee weken later hoe de collega's of de ouderraad hebben gereageerd op de gemaakte plannen. Daar zit niet te veel tijd tussen, want anders verliezen de kinderen hun belangstelling of denken ze dat er toch niets gebeurt met hun ideeën. Hoe jonger de kinderen zijn, hoe minder tijd er kan zitten tussen ideeën en uitvoering.

KENNIS

Gerichte vragen naar concrete wensen

Vragen stellen is een kunst. Daarom enkele tips.

- › Belangrijk is om bij het hier en nu te blijven. Als je verbeteringen wilt aanbrengen in de buitenspeelplaats, vraag dan aan kinderen niet om de speelplaats van hun dromen te tekenen. Vraag hun liever wat zij graag doen op het huidige speelplein en wat zij er nog meer zouden willen doen.
- › Aftasten van prioriteiten is eveneens belangrijk. Niet alles kan tegelijkertijd. Als je een rijtje verbeteringen voor de buitenspeelplaats hebt gehoord, kun je in grote lijnen enkele keuzes schetsen met de gevolgen daarvan, zonder zelf een oordeel te geven.
- › Maak de kinderen duidelijk dat je hun mening niet kent en die graag wilt weten. Soms denken kinderen dat je allang weet wat zij denken. Of ze proberen het antwoord te geven waarvan ze denken dat de pedagogisch medewerker het graag wil horen. Moedig ze aan om zich uit te spreken en reageer op hun verhaal.

Bron: Van Gils (2001).

Rekening houden met diversiteit

Niet alle kinderen in de groep zullen dezelfde wensen en meningen hebben. Het is belangrijk dat kinderen daarover zelf compromissen leren sluiten.

Kinderen kunnen echter niet alle perspectieven overzien en daarom houdt de pedagogisch medewerker enkele principiële uitgangspunten altijd in het oog:

- › alle leeftijden komen aan bod;
- › jongens en meisjes komen aan bod;
- › respect voor culturele en religieuze gewoontes;
- › rekening houden met chronische ziektes of beperkingen;
- › rekening houden met het beschikbare budget.

De pedagogisch medewerker legt aan de kinderen uit dat de buitenschoolse opvang er is voor alle jongens en meisjes van 4 tot 13 jaar. Zij moeten zich dus allemaal prettig voelen bij de besluiten. Dit geldt ook voor

kinderen die vanwege hun opvoeding thuis moeite hebben om mee te doen met sommige activiteiten. Denk bijvoorbeeld aan het gemengd verkleeden voor gymnastiek of zwemmen. Niet iedereen vindt dat gewoon.

Of aan bepaalde etenswaren die kinderen vanuit hun geloof (varkensvlees) of principes (vegetarisch) niet mogen hebben. Ook kinderen met ziektes of beperkingen moeten opletten wat ze eten en kunnen niet overal aan meedoen. Datzelfde geldt voor kinderen van wie ouders niet zo makkelijk iets extra's kunnen bekostigen. Dat kinderen leren om met omstandigheden van andere kinderen rekening te houden, is een essentieel onderdeel van kinderparticipatie. Het inbrengen hiervan kan door de betreffende kinderen zelf gebeuren. Maar dergelijke punten worden ook door de pedagogisch medewerkers bewaakt. Dat kan door deze uitgangspunten als grenzen vooraf te stellen: hier moeten we rekening mee houden. Of door deze uitgangspunten als vragen in de groep te stellen: hebben we overal aan gedacht?

Kinderparticipatie en leeftijd

Hoe ouder de kinderen, hoe beter hun capaciteiten voor kinderparticipatie. Kinderen vanaf 8 jaar kunnen zelf initiatieven nemen, gevolgen van beslissingen overzien en zich langer concentreren op een onderwerp. Zij kunnen zich ook beter verplaatsen in de gedachtewereld van een ander kind en daardoor beter overleggen. Een precieze leeftijd waarop die overgang plaatsvindt, is niet aan te geven. Soms wordt de scheidslijn voor kinderparticipatie bij 8 jaar gelegd. Maar ook kleuters en jonge kinderen tot 8 jaar kunnen meepraten.

Er gelden enkele vuistregels:

- › hoe jonger hoe meer doe-activiteiten;
- › rekening houden met doeners en praters;
- › aansluiten bij ervaring van kinderen;
- › hoe ouder hoe langer de gespreksduur.

Hoe jonger de kinderen zijn, hoe meer de pedagogisch medewerkers werken met foto's, tekeningen of spelvormen in plaats van met gesprekken.

Doe-activiteiten zijn ook geschikt voor oudere kinderen die niet zo van praten houden. Meisjes zijn in het algemeen meer geneigd tot praten met elkaar dan jongens. Veel jongens houden het samen praten maar kort vol.

KENNIS

Kinderparticipatie met kleuters

Hoe ontdek je wat een 4- of 5-jarige wel of niet leuk vindt, dwarszit of graag anders zou willen zien op de bso? Laat een pop eens een babbeltje met ze maken. Zelfs stille kinderen laten zich op deze manier verleiden tot een gesprekje. En zeggen tegen de pop wat ze tegen de groepsleiding niet durven uit te spreken. Kleuters praten met vanzelfsprekendheid tegen dieren en poppen. Je kunt ook meer poppen gebruiken: de mopperpop en de lieve pop. Net als voor een poppenkast laten de kleuters zich vanzelf in het verhaal opzuigen.

De pop vraagt aan de kinderen wat buitenschoolse opvang is, wat ze leuk vinden en wat ze niet leuk vinden. En geeft ze antwoord en/of vraagt aan een ander kind om antwoord te geven. Zo leren de kleuters ook om naar elkaar te luisteren.

Kleuters leren door de herhaling wat kinderparticipatie inhoudt. Als ze bijvoorbeeld elke week zo'n gesprekje met de pop mogen voeren, dan gaat het steeds gemakkelijker om te zeggen wat leuk is en

wat niet. Je kunt dan verschillende onderwerpen aan de orde stellen. Het eten, de spelletjes, het buiten spelen, het speelgoed enzovoort. Daarna kan de pedagogisch medewerker ook andere vormen van inspraak introduceren, bijvoorbeeld stemmen met rode en groene bordjes. Eerst begrijpen de kinderen dat niet en doen ze vooral elkaar na. Maar de tweede keer gaat het al beter. Of tekeningen en foto's laten maken van leuke plekjes op de bso en daarover vragen stellen aan de kinderen. Als die tekeningen dan worden opgehangen en ertoe leiden dat de kinderen samen met de pedagogisch medewerker diezelfde dag nog meer leuke plekjes gaan inrichten, dan voelen de kinderen aan den lijve wat kinderparticipatie is.

Heel belangrijk is het om dadelijk in te gaan op suggesties van kleuters. Want anders zien ze het verband niet meer tussen wat ze gezegd hebben en wat er daarna gebeurt. En juist de ervaring dat het effect heeft wat ze zeggen, is wat de bso met kinderparticipatie aan de kinderen wil overbrengen.

Bron: Werkboek kinderparticipatie, JSO.

Ze gaan liever iets samen doen, waarbij ze ook kunnen bewegen. Een werkvorm waarin een activiteit zit, zoals foto's maken van geliefde plekken, het interviewen van je leeftijdgenoten met een microfoon of het uitbeelden van een groepsregel is voor doeners een goede manier om mee te denken. Het samen praten wat informeler maken, helpt soms ook. Het hoeft niet altijd zittend in een kring. Je kunt ook overleggen over de komende vakantie-activiteiten terwijl de kinderen intussen aan het tekenen zijn. Kortom, in de werkvormen voor kinderpaticipatie moeten zowel de praters als de doeners tot hun recht komen.

Sommige kinderen zijn het samen praten van huis uit niet zo gewend, terwijl andere kinderen thuis overal over meepraten. Ervaring opdoen met kinderpaticipatie is juist voor die eerste groep heel belangrijk, maar ze hebben wel wat meer begeleiding en stimulans nodig van de pedagogisch medewerker.

De tijdsduur van overleg wordt aangepast aan wat kinderen prettig vinden. Jongere kinderen zullen minder lang geboeid blijven door zo'n gesprek dan kinderen van 8 jaar en ouder. Twintig minuten in een kring is haalbaar voor kinderen onder de 8 jaar. Hoe ouder de kinderen zijn, hoe prettiger ze het vinden om intensief met elkaar te praten.

PRAKTIJK

Enkele voorbeelden

De groepsregels

Samen met de kinderen zijn alle regels van de bso geïnventariseerd. De kinderen hebben per regel twee foto's gemaakt: één waarbij het volgen van de regel wordt uitgebeeld en één waarbij het overtreden van deze regel in scène is gezet. De regel 'niet op de bank springen' heeft dus een foto van een kind dat naast de bank aan het springen is en een foto van een kind dat op de bank springt.

Alle foto's zijn naast elkaar aan de muur gehangen en door alle kinderen bekeken. Daarna zijn gesprekken over de regels gestart. De kinderen hebben samen vijf regels uitgekozen waaraan zij zich stoorden. Daarna is gekeken of de regel aangepast kon worden of er werd gezocht naar alternatieven.

De kinderen stoorden zich bijvoorbeeld aan de regel: 'na school gaan we eerst met elkaar aan tafel zitten en iets drinken en eten'. De kinderen wilden liever meteen zelf wat ondernemen of even op de bank hangen. De pedagogisch medewerkers vonden dat prima maar wilden wel graag dat kinderen hun verhaal over school kwijt konden. Daarom is besloten tot het volgende alternatief: na school staat er een tafel klaar met drinken, bakers en iets te eten. Iedereen kan naar behoefte pakken. De pedagogisch medewerkers gaan even langs bij elk kind om te vragen hoe het was op school. En later op de middag gaat de hele groep wel bij elkaar zitten om samen fruit te eten. Op deze manier zijn alle

regels opnieuw de revue gepasseerd en is een aantal regels aangepast. Ook is er een tijdstip afgesproken om te kijken of de nieuwe afspraken goed werken.

Activiteitsaanbod voor de jongste kinderen

De pedagogisch medewerkers hebben een lange lijst gemaakt van gevarieerde activiteiten die belangrijk zijn voor de ontwikkeling van kinderen van 4 tot 7 jaar. Elke activiteit is uitgebeeld in een foto en op hard karton geplakt. De kinderen gaan regelmatig met z'n allen langs de muur met foto's om uit te kiezen wat ze leuk vinden om te doen. Dan praten ze ook met elkaar over de activiteiten en maken ze afspraken om samen te gaan.

Vragen en ideeën verzamelen

In een tienercentrum in Denemarken hangt een groot prikbord, verdeeld in twee vakken. Eén vak voor de tieners en één vak voor de leiding. Iedereen mag in zijn eigen vak een vraag of een opmerking ophangen. De afspraak is dat iemand van het andere vak binnen twee weken een reactie geeft. Het briefje verhuist dan naar het andere vak. Bij het bord ontstaan regelmatig levendige discussies tussen de kinderen onderling en tussen kinderen en pedagogisch medewerkers naar aanleiding van de briefjes en de reacties erop. Eenmaal per maand worden de briefjes voorgelezen in de groep en wordt besloten wat er met de vragen en opmerkingen gedaan wordt.

Bron: onder andere bso Vlietkinderen Leidschendam-Voorburg.

Waar kan het over gaan?

Kinderen kunnen overal over meepraten. De meest in het oog springende onderwerpen zijn:

- › De groepsregels: samen praten over hoe je met elkaar omgaat en welke verplichtingen er zijn. Hierbij kan ook het gedrag van de pedagogisch medewerkers naar de kinderen toe ter discussie komen te staan.
- › De inrichting en spelmaterialen: samen de ruimte anders inrichten en lijsten maken van spelmateriaal dat nodig is. Dit geldt ook voor de buitenruimte.
- › Het programma: plannen maken voor activiteiten, cursussen of een vakantieprogramma en taken verdelen bij de voorbereiding.
- › Eten en drinken: bespreken welk voedsel en drinken lekker, gezond en geschikt is. En over de wijze waarop je samen kunt eten en drinken: wel of niet op vaste tijden, in kleine groepjes aan tafels of in een grote kring.

KENNIS

Werkvormen voor kinderpactie

Er zijn verschillende werkvormen om kinderen bewust uit te lokken om hun mening en wensen kenbaar te maken. De meest voorkomende werkvormen die gebruikt worden bij kinderpactie zijn: de kindervergadering, de enquête en de ideeënbus.

Welke werkvormen zijn het beste? En zijn er werkvormen die je altijd moet gebruiken?

Op deze vragen is geen pasklaar antwoord. Wel is het belangrijk dat je alle kinderen stimuleert tot participatie en daarom zul je werkvormen moeten gebruiken die aansluiten bij de interesse en leeftijd. Kortom het moet aansluiten bij de 'taal van elk kind'. En dat betekent dat er veel

verschillende werkvormen aangeboden moeten worden voor jong en oud. En dat er ook verschillende manieren aangeboden moeten worden voor kinderen om zich te uiten. Dit kan door middel van vertellen, tekenen, schrijven, foto's maken, schilderen enzovoort. Men noemt dit de mozaïekmethode (Clark-Stewart & Allhusen 2005). Kinderen kunnen visueel en verbaal uitdrukking geven aan hun perspectief op de bso. Om ervoor te zorgen dat iedereen kan meedoen, meepraten en meedenken moeten ideeën ook worden vastgelegd. Dit maakt het participatieproces transparant en democratisch. Dit kan door de pedagogisch medewerkers worden gedaan maar ook door de kinderen. Bijvoorbeeld door een krant of een collage te maken en die op te hangen.

Bron: Zanderink (2010).

Tot slot

› Kinderparticipatie maakt de buitenschoolse opvang tot een leefgemeenschap van kinderen en pedagogisch medewerkers. Ze werken samen aan een fijne buitenschoolse opvang. Het gaat daarbij niet in de eerste plaats om 'de wensen van kinderen centraal'. Het gaat veeleer om 'de kinderen zijn medeverantwoordelijk'. Samen nadenken, rekening houden met verschillende wensen en posities, een mening formuleren en naar elkaars ideeën luisteren; kinderparticipatie biedt een geweldige kans voor alle kinderen om zich het democratische gedachtegoed eigen te maken en dat ook in

andere situaties toe te passen. Het leidt tot functioneren in verbondenheid met anderen. Een eigenschap die een noodzakelijke aanvulling is op zelfstandig functioneren. Zie hoofdstuk 2 'Autonomie en participatie'.

› Om kinderparticipatie in goede banen te leiden, is een participatieve houding nodig: van de pedagogisch medewerkers, maar ook van de organisatie als geheel. Dat betekent een open houding voor de ideeën van kinderen en de bereidheid om die samen met hen vorm te geven.

Spel- en activiteitenbegeleiding

De pedagogisch medewerker heeft het ridderkasteel van Playmobil midden op de tafel gezet. Vier jongens en één meisje (5 en 6 jaar) zitten rond de tafel, ieder kind heeft een ridder in de hand. Ze laten hun ridders het kasteel in- en uitgaan. De ridders lopen een tijdje doelloos heen en weer over de wenteltrap. De pedagogisch medewerker zit bij de kinderen en volgt het spel. 'Wie woont er boven?', vraagt ze. 'Deze woont boven.' 'Waarom woont deze boven?' 'Want deze ridder moet altijd uitkijken of de vijand er aankomt.' Dat brengt de andere kinderen op een idee. 'En wij gaan het kasteel verdedigen met onze zwaarden als de vijand komt.' 'Ja ik zie soldaten.' 'Kom snel, naar buiten, pak je zwaard.' Even later staan alle ridders met getrokken zwaarden buiten het kasteel. De pedagogisch medewerker staat op en gaat naar een groepje meisjes in de verkleedhoek.

De pedagogisch medewerker heeft door haar vragen het spel een wending gegeven. Zij bemoeit zich daarna niet meer met de inhoud van het spel, dat wordt door de kinderen verzonnen. Het is tenslotte hun spel.

Dit hoofdstuk gaat eerst over het vrije spelen en daarna over buiten spelen. Het laatste deel van dit hoofdstuk gaat over georganiseerde activiteiten. Al die vormen van spelen moeten aandacht krijgen in de buitenschoolse opvang.

Vrij spel en georganiseerde activiteiten in balans

Vrij spelen en georganiseerde activiteiten zijn beide belangrijke onderdelen van het aanbod in de buitenschoolse opvang. In het vrije spel bepalen de kinderen de inhoud en het verloop van het spel. Vrij spelen is bij uitstek een situatie waarin kinderen op zichzelf kunnen zijn en leren door doen.

Ze kunnen samen spelen of alleen. Kinderen hebben de vrijheid om te spelen zoals zij het bedacht hebben en om

er weer mee op te houden als zij willen. De pedagogisch medewerkers houden zich meestal op de achtergrond. Hun rol is vooral het scheppen van voorwaarden.

Naast vrij spel zijn er ook georganiseerde activiteiten. Daarin hebben de pedagogisch medewerkers een actieve en sturende rol. Tijdens de uitvoering hebben zij in principe de leiding. De activiteiten worden uitgevoerd met een vooropgezet doel en leiden ook tot een vooraf bedacht resultaat. Er is een duidelijk begin en een duidelijk einde. Vaak hebben de pedagogisch medewerkers ook een initiërende rol.

Zij doen de voorstellen aan de kinderen. Dat betekent niet dat de kinderen geen actieve rol kunnen hebben. Zij kunnen ook onderwerpen voor activiteiten bedenken en die (gedeeltelijk) zelf leiden.

Een activiteitenaanbod onderscheidt zich dus van vrij spel; er is meer sturing en initiatief van de pedagogisch medewerker en het is meer resultaatgericht. Soms zijn de activiteiten gericht op ontspanning en beweging, maar ze kunnen ook educatief gericht zijn.

Per centrum voor buitenschoolse opvang wordt de balans tussen vrij spelen en georganiseerde activiteiten bepaald. De mogelijkheid tot vrij spelen mag in geen enkel centrum voor buitenschoolse opvang ontbreken, daarover is iedereen het eens. Het aandeel van de georganiseerde activiteiten in het dagprogramma is meer onderwerp van discussie.

In heel grote centra voor buitenschoolse opvang (waar bijvoorbeeld meer dan honderd kinderen per dag komen) wil de balans nog wel eens doorslaan naar een aanbod van heel veel activiteiten. Is dat goed? Sommigen vinden dat het vrije spel betere ontplooiingsmogelijkheden en meer ontspanning biedt, zeker in aanvulling op de schooldag, waarop kinderen ook al veel 'moeten'. Zij zijn ook bang dat kinderen zichzelf niet meer leren vermaken als er zo veel voor hen georganiseerd wordt. Anderen vinden dat kinderen behoefte hebben aan meer uitdaging en stimulering en dat kan geboden worden via deze activiteiten. In de meeste centra voor buitenschoolse opvang worden beide geboden en kunnen kinderen kiezen.

Pedagogische doelen van vrij spel

- › Autonomie ervaren, zelf keuzes leren maken;
- › experimenteren en ervaren door doen;
- › uitdagen om tot zelf spelen te komen;
- › iets leren;
- › samen spelen en vrienden maken.

Deze pedagogische doelen spreken voor zichzelf en betreffen vooral de bevordering van persoonlijke en sociale competenties. Zie hoofdstuk 7 'Vier pedagogische basisdoelen'.

De pedagogisch medewerker laat kinderen de ruimte om eigen keuzes te maken en zelf te experimenteren. Als het spelen geblokkeerd dreigt te worden, kan de pedagogisch medewerker een handje helpen en zich daarna weer terugtrekken. Even iets samendoen met de pedagogisch medewerker helpt kinderen om net dat stapje verder te komen.

Spelen is ook de motor om interacties tussen kinderen op gang te brengen. Kinderen vanaf 4 jaar praten vooral met elkaar over hun spel. Vanuit dat spelen ontstaan ook de eerste vriendschappen. Dit zijn op deze leeftijd vaak kinderen met gelijkgestemde speelstijl, interesses en persoonlijkheden. Bijvoorbeeld kinderen die allebei van lego houden of die allebei voetbalplaatjes verzamelen.

Ondersteuning bij het maken van vrienden is een van de belangrijkste dingen die de pedagogisch medewerker de kinderen kan bieden, en dat gaat vooral via het spelen. Soms is een extra duwtje nodig door het kind bewust maar onnadrukkelijk te koppelen aan kinderen die een beetje op hem lijken.

Alle kinderen willen graag vrienden hebben: kinderen met wie ze graag spelen en praten, en op wiens hulp ze vertrouwen. Maar vrij spelen is niet altijd samen spelen. Kinderen spelen ook graag eens even alleen.

Begeleiden van vrij spel

De pedagogisch medewerkers hebben de keuze uit drie houdingen tijdens het vrije spel van kinderen:

- › afstand houden;
- › het spel op gang brengen;
- › meespelen.

De keuze hiertussen hangt af van het verloop van het spel en van het doel van de pedagogisch medewerker. Soms is het nodig om het spel (weer) op gang te brengen. Als kinderen prettig aan het spelen zijn, is er geen noodzaak voor meedoen.

Afstand houden

De kinderen zijn zelf bezig, in een eigen hoek of eigen ruimte zonder direct toezicht. Het voordeel hiervan is dat de kinderen zelf moeten zorgen voor het goede verloop van het spel. Ze bepalen de regels, sluiten compromissen en lossen zelf conflicten op. Ze kunnen hun fantasie de vrije loop laten zonder rekening te houden met volwassens ogen en oren. In de directe aanwezigheid van de pedagogisch medewerkers gaan kinderen zich automatisch op hen richten, zelfs al bemoeien die zich niet met het spel.

Het spelen zonder toezicht heeft als nadeel dat de pedagogisch medewerkers niet precies weten wat de kinderen beleefd hebben. Veel van de gebeurtenissen tussen de kinderen onttrekken zich aan hun gezichtsveld. Dit is jammer, zeker als daardoor ook negatieve gebeurtenissen gemist worden, zoals een ruzie, een mislukking of negatieve bejegening van een kind. Een oplossing hiervoor is om aan het einde van de middag met de kinderen samen terug te kijken op hun spel: wat hebben jullie gedaan, was het leuk, was iedereen tevreden?

Afstand houden gaat voor kleine kinderen anders in zijn werk dan voor de groteren; 4- en 5-jarigen spelen graag

in de ruimte waar ook de pedagogisch medewerker zich bevindt. Dat vinden zij veilig, zeker als er een grote groep kinderen aanwezig is. Dan weten zij dat er ingegrepen kan worden bij conflicten. Ook willen zij regelmatig wat laten zien aan de pedagogisch medewerker of hulp hebben bij hun bezigheden.

Vanaf 6 jaar vinden kinderen een eigen hoek waarin ze onzichtbaar kunnen zijn prettig. Maar ze hebben de pedagogisch medewerker nog vaak nodig. Hoe ouder de kinderen worden, hoe meer zij ook buiten gehoorsafstand van de pedagogisch medewerkers willen spelen. De kinderen moeten echter wel weten waar zij zich bevinden in geval van nood.

Als het spel tussen de kinderen goed verloopt, geven de pedagogisch medewerkers de kinderen autonomie. Ze laten wel blijken dat ze volgen wat er gebeurt, bijvoorbeeld via uitspraken als: 'Wat zijn jullie leuk aan het spelen' of 'Wat een spannend verhaal maken jullie'. De kinderen vinden het fijn dat hun pedagogisch medewerker er belangstelling voor heeft.

Het spel op gang brengen

Pedagogisch medewerkers zien vaak kinderen in de groep die een stimulans nodig hebben om te gaan spelen of om op nieuwe ideeën te komen voor hun

spel. Veel kinderen hebben even een zetje nodig. 'Je hebt al een hele tijd niet meer met de klei gespeeld. Zullen we de klei eens tevoorschijn halen?' Of: 'Ik zou het wel leuk vinden om deze muur te gaan versieren met nieuwe tekeningen. Wie wil er meedoen?' Of de pedagogisch medewerkers beginnen zelf met een activiteit, kastanjepoppetjes maken of een legokasteel opzetten, en meestal komen er dan vanzelf kinderen meedoen. Als de kinderen fijn bezig zijn, kan de pedagogisch medewerker ervoor kiezen om zich terug te trekken, zodat de kinderen zelf het verdere spelverloop kunnen bepalen. De keuze hierin is afhankelijk van het risico dat het spel inzakt zonder actieve begeleiding.

Als een spel een beetje inzakt, stellen pedagogisch medewerkers een neutrale vraag, zoals: 'Wat gebeurt er dan?' Of: 'Waarom is dat zo?' Daarmee sturen ze het spel niet in een bepaalde richting. Dat doen de kinderen zelf. Hun fantasie gaat aan het werk door de vraag. Soms helpt zo'n vraag maar heel even. Dan zijn de kinderen met dit spel kennelijk uitgespeeld.

De pedagogisch medewerker kan ook uitleg geven tijdens het spel. Als de pedagogisch medewerker één keer uitlegt hoe die grote puzzel gemaakt moet worden, zal het kind het de volgende keer zelf proberen.

Meespelen

Door meespelen zal de pedagogisch medewerker snel het middelpunt van het spel worden. De kinderen richten zich dan vooral op haar. Voor meespelen zijn verschillende motieven.

- › Spelverrijking: de pedagogisch medewerker brengt het spel op een hoger niveau door er nieuwe elementen aan toe te voegen. Samen met de pedagogisch medewerker kunnen de kinderen een veel mooier kasteel bouwen dan alleen.
- › Meer kinderen in het groepje bij het spel betrekken: de pedagogisch medewerker geeft de toekijkers ook een rol in het spel.
- › Contacten tussen kinderen bevorderen: de pedagogisch medewerker brengt ze met elkaar in gesprek of stimuleert de hulp van de een aan de ander.

Over wel of niet meespelen vindt vaak discussie plaats tussen de pedagogisch medewerkers. De uitkomst van de discussie is afhankelijk van het doel dat je nastreeft voor de kinderen: zelfstandig zijn en autonomie ervaren aan de ene kant, en begeleiding bij de ontwikkeling van vaardigheden en de sociale contacten aan de andere kant. Pedagogisch medewerkers kijken naar wat de kinderen in hun groep het meeste nodig hebben.

Aandachtspunten bij vrij spel

Pedagogisch medewerkers scheppen de voorwaarden voor vrij spelen. Daarbij is een aantal aandachtspunten (Hajer & Keesom 2008):

- › materiaal klaarzetten;
- › gevarieerd spel;
- › in kleine groepjes;
- › vrijheid om te stoppen;
- › observeren van vrij spel.

Materiaal klaarzetten

De pedagogisch medewerkers zetten de spelmaterialen van tevoren klaar. Zij variëren die regelmatig zodat kinderen af en toe verrast worden. Indien mogelijk ligt het speelgoed op vaste plaatsen in hoeken of kasten waar de kinderen het zelf kunnen pakken.

Gevarieerd spel

Er zijn veel verschillende soorten spel. Kinderen spelen graag fantasiespel waarbij ze de wereld om hen heen als inspiratiebron gebruiken. Bewegingsspelletjes zijn ook een vast onderdeel van vrij spelen, evenals knutselen, bouwen en prutsen, en natuurlijk allerlei andere creatieve en expressieve bezigheden. Al deze soorten spel helpen

kinderen om mogelijkheden in het leven en zichzelf te leren kennen. Kinderen bereiken al deze spelniveaus vanzelf als daarvoor de juiste omgeving geschapen wordt: een gezellige sfeer, aantrekkelijk materiaal, speelkameerades en af en toe stimulans of uitleg.

In kleine groepjes

Vrij spelen gaat het beste in kleine groepjes. Daarom zijn de materialen verspreid over verschillende hoeken van de ruimte. Er zijn ook hoekjes met privacy, door een gordijntje of achter een kast. Zo kunnen de groepjes ongestoord spelen zonder dat er iedere keer een ander kind bijkomt. In elke groep zijn er ook kinderen die graag alleen spelen. Jonge kinderen van 4 of 5 jaar lopen vaak een beetje rond te kijken naar wat anderen doen of verliezen zich in een bouwspel of spel met poppen. Ze spelen alleen, maar isoleren zich niet van de groep. Vanaf de leeftijd van 6 jaar gaan sommige kinderen zich bewust terugtrekken. Een boekje lezen in een stil hoekje, met poppen spelen achter een gordijntje, alleen op de computer. De pedagogisch medewerker schept hiervoor gelegenheid door de inrichting van de ruimte, waarin altijd privacyhoekjes zijn.

De pedagogisch medewerker voelt meestal wel aan of het om behoefte aan rust en privacy gaat of dat er verlegenheid in het spel is. Sommige kinderen isoleren zich omdat zij geen sociale contacten in de groep hebben of niet weten hoe ze die contacten moeten leggen. De pedagogisch medewerker helpt hen daarmee. Bijvoorbeeld door het koppelen van twee kinderen door ze samen een taak te geven. Ook georganiseerde activiteiten zijn een goede gelegenheid om kinderen op een natuurlijke manier met elkaar in contact te brengen.

Vrijheid om te stoppen

In het vrije spel kunnen kinderen zelf kiezen wanneer ze willen ophouden. Kinderen moeten de vrijheid en ruimte hebben om zich los te maken van het groepje om ergens anders te gaan spelen. Dat is ook van belang voor hun welbevinden. Een meisje dat bang is voor twee andere meisjes, wordt zo niet gedwongen om toch de hele middag in het gezelschap van die meisjes buiten te spelen. Een jongen die gepest wordt, kan weglopen en iets anders gaan doen. Het is belangrijk om in de buitenschoolse opvang hiervoor oog te hebben. De kinderen kunnen immers niet naar huis, zoals zij zouden doen als zij op straat geen zin meer hebben of gepest worden.

Observeren van vrij spel

Pedagogisch medewerkers kijken regelmatig oplettend rond hoe de kinderen vrij spelen, zowel binnen als buiten. Welke spellen en spelen zijn favoriet? Welke hoeken worden veel gebruikt? Hebben alle kinderen materialen waarmee ze graag spelen? Spelen ze in vriendengroepen, in tweetallen of alleen? Dat doen ze om goed te kunnen inspelen op de verschillende behoeften in de groep. Op basis van deze observaties vervangen de pedagogisch medewerkers de spelmaterialen of richten zij de hoeken anders in. Een belangrijke vraag bij observaties van vrij spel is ook of alle kinderen met vriendjes of leeftijdgenoten kunnen spelen. Is er een kind dat de aansluiting mist? Zo ja, hoe kunnen ze de groep bij dat kind betrekken? Buiten spelen is voor veel kinderen een ander gevoel dan binnen spelen. Sommigen voelen zich vrijer en vrolijker buiten. Anderen voelen zich juist minder op hun gemak op een grote buitenspeelplaats, zeker de jongere kinderen die wellicht bang zijn onder de voet gelopen te worden. Als de pedagogisch medewerkers

PRAKTIJK

Weet Kevin wel hoe hij moet spelen?

De pedagogisch medewerker volgt Kevin (5 jaar) een tijdje terwijl zij fruit aan het schillen is. Waar speelt Kevin het liefste mee en met wie? Kevin zit aan de tekentafel, samen met een aantal meisjes. Hij krast over een papier en neemt dan een volgend vel en krast dat weer vol. Intussen kijkt hij naar het tekenen van de meisjes, zonder zich ermee te bemoeien. 'Kevin, wil je iets anders doen?', vraagt de pedagogisch medewerker. Kevin staat op en loopt naar de doos met lego. Hij pakt een stukje en laat het weer in de doos vallen. Dan gaat hij kijken bij het kleien. Daar zitten meer kinderen van zijn leeftijd, samen met een andere pedagogisch medewerker. 'Kom je ook kleien, Kevin?' Hier heb je een stukje klei. Kevin gaat aan tafel zitten en drukt zijn duimen in de klei. Hij kijkt weer naar de andere kinderen. Na deze observatie neemt de pedagogisch medewerker zich voor om Kevin een tijdje actiever te begeleiden bij zijn spel. Weet hij wel hoe hij moet tekenen en wat je met klei en lego kunt doen?

dat constateren, kunnen er op de speelplaats stukken voor de jonge kinderen worden afgebakend.

Buiten spelen

Buiten spelen is vooral vrij spelen voor kinderen. Kinderen spelen de laatste jaren steeds minder buiten. Dat geldt vooral voor kinderen in de grote stad. Deze ontwikkeling heeft twee oorzaken.

- › De beschikbare buitenruimte voor kinderen is afgenomen, met name door de toename van bebouwing en het autoverkeer.
- › De beschikbare binnenruimte is daarentegen juist toegenomen. Kinderen mogen vaak in het hele huis spelen in plaats van op een speciaal daarvoor aangewezen plek.

Maar buiten leren de kinderen andere dingen dan binnen. Daarom is het zaak om het buiten spelen expliciet te bevorderen. De buitenschoolse opvang heeft daartoe goede mogelijkheden omdat er altijd een (eigen) buitenruimte aanwezig is. Zie hoofdstuk 16 'Binnen- en buitenruimte'.

Waarom is buiten spelen belangrijk?

In de literatuur worden drie pedagogische onderwerpen genoemd die specifiek tijdens het buiten spelen worden bevorderd:

- › bewegingsvrijheid;
- › gevarieerd spelen;
- › bewegen en motoriek.

Bewegingsvrijheid

Buiten spelen geeft kinderen meer vrijheid dan binnen spelen. Volwassenen houden vaak meer afstand en kinderen kunnen zelfstandiger hun gang gaan en ontdekkingen doen zonder pedagogische inmenging. Daardoor krijgen ze meer vrijheid om zelf over dingen na te denken en te fantaseren. Over een dood musje bijvoorbeeld dat in een hoekje ligt of over een plotseling opstekende stormwind. Er zijn verschillende pedagogen die zich zorgen maken over een sterk toenemende bemoeizucht van opvoeders met het wel en wee van het kind. Buiten zijn geeft kinderen de mogelijkheid zich daaraan te onttrekken. Ze kunnen daar ook hun 'geheime plekken' hebben.

De mogelijkheid voor kinderen om zich terug te trekken uit de sociale contacten is daarbij van belang voor het gevoel van sociale veiligheid van kinderen. Een kind moet dus zelfstandig vanuit de buitenruimte naar binnen kunnen gaan of een volwassene kunnen bereiken.

KENNIS

Een grotere terughoudendheid

Het loslaten van de strikte disciplinerende autoriteit, die decennialang kenmerkend was voor de omgang tussen volwassenen en kinderen, heeft op het eerste gezicht een gunstig effect gehad op de bewegingsvrijheid van het kind. Vergeleken met vroeger mochten kinderen veel meer. Maar het heeft een keerzijde in de soms overdreven aandacht voor alles wat een kind doet. Thuis, op school en in zijn vrije tijd, het liefst willen we alles weten. Voor het kind zijn er maar beperkte mogelijkheden om zich aan de aandacht te onttrekken.

Bron: Breeuwsma (2008).

Een geheime plek

Kinderen hebben door alle eeuwen heen behoefte gehad aan een geheime plek: een plaats die van een kind alleen is of die hij samen met een vriendje of vriendinnetje heeft. Die plek is een geheim voor de volwassenen en voor andere kinderen. Buiten zijn die geheime plekken goed te vinden. Langeveld zegt het zo: 'De 8-jarige begint reeds tussen schuttingen en struiken, tussen en achter heggen en vooral in de kuil eigen werelden te scheppen. Hij ervaart daarmee een aangenaam gevoel van zelfstandigheid, een mogelijkheid om afstand te nemen van de opvoeder. De behoefte aan dergelijke geheimen en privacy behoort bij de identiteitsontwikkeling van kinderen.'

Bron: Levering (2008).

Gevarieerd spelen

Buiten spelen geeft andere ervaringen dan binnen spelen doordat de omgeving minder gestructureerd is. Je kunt er meer bewegen en meer lawaai maken. Vooral de natuur is een bron van nieuwe ervaringen.

Bewegen en motoriek

Klimmen, rennen, glijden, balanceren en balspelen: het zijn ervaringen die kinderen sterk en handig maken en zelfvertrouwen geven. Deze ervaringen doen kinderen veel gemakkelijker buiten op dan binnen. Ten eerste is er buiten meer ruimte dan binnen. En ten tweede lokt de omgeving kinderen uit tot motorische activiteit.

Kinderen leren gevarieerder spelen in het groen

Een natuurlijk speelomgeving stimuleert kinderen tot meer gevarieerd speelgedrag, meer creatief en exploratief speelgedrag, meer sociaal gedrag en bij meisjes ook meer fysiek actief gedrag dan een niet-natuurlijke speelomgeving. Dat concluderen onderzoekers van Alterra die de verschillen in het speelgedrag van kinderen in een sporthal en een natuur-speeltuin vergeleken. In de sporthal vertoonden de kinderen voornamelijk functioneel gedrag en speelden volgens de regels. De onderzoekers vinden dat er alle reden is voor zorg over de mogelijkheden om in het groen te spelen en de effecten daarvan op het speelgedrag van kinderen, omdat tussen 1989 en 2004 het bebouwde gebied in Nederland met 20% is toegenomen.

Bron: Hajer & Keesom (2008).

Een hekje: daar wil ieder kind even vanaf springen. Het klimrek: daar wil elk kind even naar boven. Een liggende boomstam: uitstekend om over te klimmen of op te balanceren. Een hut boven in de boom: geen kind dat daar niet graag een kijkje wil nemen. Een grasveld: heerlijk om daar met de bal te spelen en je lekker te laten vallen terwijl je hem vangt.

Kinderen leren door alle motorische activiteiten hoe zij hun lichaam moeten gebruiken en op hun kracht en behendigheid te vertrouwen. Helaas merken schoolartsen dat kinderen in Nederland onhandiger zijn dan vroeger en ook minder uithoudingsvermogen hebben. Alle reden dus om het buiten spelen te stimuleren.

Aandachtspunten bij buitenspel

Buiten spelen is bij uitstek een gelegenheid waar kinderen volgens eigen initiatief spelen. De pedagogisch medewerkers scheppen vooral de goede voorwaarden daarvoor. Ze zorgen dat kinderen veilig, prettig en gevarieerd kunnen spelen. Om die taak goed te kunnen uitvoeren, is het nodig dat een of meer van de pedagogisch medewerkers buiten aanwezig is of bereikbaar is voor de kinderen. Dit biedt hun emotionele veiligheid. Ze weten

dat ze kunnen terugvallen op hun hulp indien nodig. En bij valpartijen biedt de pedagogisch medewerker troost en een pleister.

Bij aanwezigheid buiten kan de pedagogisch medewerker waar nodig meespelen of ingrijpen. Dat is nodig als kinderen niet prettig spelen of anderen storen.

De kinderen die extra begeleiding nodig hebben, zijn in vier categorieën onder te verdelen (Caminada 2005).

- › Teruggetrokken kinderen die vaak alleen in een hoek zitten of vlak bij de pedagogisch medewerker blijven.
- › Dwarrelaars die van de een naar de ander dwalen en niet tot spel komen.
- › Rustverstoorders die zich overal in mengen en het spel van anderen vaak verstoren.
- › Kinderen die in conflictsituaties verkeren die ze niet meer zelf kunnen oplossen.

Teruggetrokken kinderen

Kinderen kunnen buiten vaak bang zijn om zich te mengen tussen de spelende kinderen. Zij zien heel veel kinderen en hebben geen overzicht over wat er gebeurt. De pedagogisch medewerker kan met hen samen over de

speelplaats tussen de spelende kinderen lopen en overal even gaan kijken. De pedagogisch medewerker benoemt dan wat er waar gebeurt. 'Hier zitten Mina en Samira in de zandbak te spelen. En kijk daar zijn de grote kinderen aan het basketballen. Dat doen ze altijd bij de basket, zie je wel? Ze mogen alleen op dit stuk basketballen. Dat andere stuk is voor de kleine kinderen die willen fietsen. Vind jij het leuk om ook daar te fietsen?'

Dwarrelaars

Kinderen kunnen soms hun draai niet vinden op de speelplaats. Ze zien niets wat ze leuk vinden om te doen of geen kinderen met wie ze samen kunnen spelen. Als dit vaker voorkomt, kan de pedagogisch medewerker met deze kinderen van tevoren een plannetje maken. 'Wat ga jij vandaag buiten doen, Joost? Het regent een beetje, zie je wel. Wil je je regenpak aan en dan in die plassen springen? Of ga je liever fietsen?'

Rustverstoorders

Niet alle kinderen leren vanzelf hoe ze aan andere kinderen moeten vragen om mee te mogen doen of rekening te houden met andere kinderen. Het helpt als de pedagogisch medewerker in die situaties voordoet hoe je zoiets

doet. Bijvoorbeeld eerst in een klein groepje kinderen en pas daarna in een grotere groep. De pedagogisch medewerker blijft in de buurt van een kind dat gemakkelijk een spel verstoort, om dit te voorkomen en snel te kunnen ingrijpen. Anders is de kans groot dat de andere kinderen het betreffende kind gaan uitsluiten.

Kinderen in conflictsituaties

Sommige conflicten kunnen de kinderen prima zelf oplossen. Er zijn ook conflicten waarbij het uit de hand loopt. Kinderen die elkaar pijn gaan doen of kinderen die het onderspit delven en gaan huilen. Vaak komen kinderen zelf naar de pedagogisch medewerker toe met het verzoek om te bemiddelen in een conflict. De pedagogisch medewerker helpt de kinderen hun conflict op te lossen. Zie hoofdstuk 11 'Interactievaardigheden'.

Pedagogische doelen van georganiseerde activiteiten

Het georganiseerde activiteitenaanbod is een essentieel onderdeel van de buitenschoolse opvang. De pedagogisch medewerkers zorgen voor activiteiten waaraan de hele groep of een gedeelte van de groep kan deelnemen. Ze brengen daarmee afwisseling in het dagprogramma, waardoor de kinderen steeds weer uitgedaagd worden om nieuwe dingen te leren. De georganiseerde activiteiten kunnen binnen of buiten plaatsvinden.

Er zijn veel pedagogische doelen voor een activiteiten-aanbod. Ze liggen vooral op het terrein van het bevorderen van persoonlijke en sociale competenties:

- › het dagprogramma interessanter maken;
- › de ontwikkeling van kinderen bevorderen;
- › de interessegebieden van kinderen uitbreiden;
- › intensief en resultaatgericht bezig zijn;
- › positieve interacties tussen kinderen bevorderen;
- › nieuwe of teruggetrokken kinderen bij de groep betrekken.

Dagprogramma interessanter maken

De buitenschoolse opvang heeft het aanbieden van gestructureerde activiteiten in het afgelopen decennium omarmd als een goede mogelijkheid om meer afwisseling te bieden aan de kinderen. Het is een goed middel gebleken om de kinderen tussen 7 en 12 jaar aan de buitenschoolse opvang te binden. Zonder dit activiteitenaanbod gingen de kinderen het op een gegeven moment saai vinden. Bijkomende reden was

PRAKTIJK

Hoe maak je een houtvuur?

Bouw het vuur als volgt op:

- › Leg in het midden licht ontvlambaar materiaal, zoals verpulverde dennenappels of droge houtkrullen. Je kunt ook samen met de kinderen aanmaakblokjes maken door dennenappels in kaarsvet te dopen.
- › Maak om het midden een piramide van dunne droge takken en twijgjes.
- › Laat aan de kant waar de wind vandaan komt een opening over. Hier kun je het vuur later aansteken.
- › Bouw je piramide verder uit met grotere dikke takken. Laat ook hier de opening vrij.
- › Op een zonnige, windstille dag kun je ook vuur maken met een stukje papier, een vergrootglas en wat geduld.

Bron: E-learning module Natuur (in de) BSO (2010).

om kinderen op de buitenschoolse opvang de mogelijkheid te bieden hun hobby's te beoefenen. De kinderen kunnen op die dagen niet naar een speciale sport-, ballet- of muziekcursus gaan. De buitenschoolse opvang fungeert zo als een club voor de kinderen.

Ontwikkeling bevorderen

Met de georganiseerde activiteiten wil de buitenschoolse opvang tevens de brede ontwikkeling van kinderen bevorderen. Kinderen houden vooral van bewegen en sporten in hun vrije tijd. Daarom staan dat soort activiteiten vaak centraal in de buitenschoolse opvang. De laatste tijd nog meer dan vroeger vanwege de noodzaak van preventie van dik worden in Nederland. Daarnaast vinden er allerlei andere activiteiten plaats op verschillende ontwikkelingsgebieden: creatief, techniek, cultuur, natuur. In deel IV 'Profielen' komen centra voor buitenschoolse opvang aan bod die één bepaald ontwikkelingsgebied als leidraad voor hun hele aanbod nemen.

Interessegebieden uitbreiden

Nauw verwant met voorgaande is het doel om de interessegebieden van kinderen te verbreden. Kinderen vanaf 4 jaar moeten kunnen ervaren wat zij leuk vinden, waar zij goed in zijn en wat zij graag beter willen kunnen. Zo ontwikkelen zij hobby's. Eén kind in de groep

blijkt heel hard te kunnen rennen. Het is goed voor zijn zelfvertrouwen om dat te ervaren. Een groepje andere kinderen wil dit ook kunnen. Daarom organiseert de pedagogisch medewerker een 'hardloopcursus' voor de liefhebbers: korte stukjes, lange stukken, achteruitlopen, estafette, hand in hand rennen, eigen record verbeteren. En zo zijn er ontelbare gebieden waarop kinderen graag willen ervaren of ze het kunnen en of ze het leuk vinden: skeeleren, hutten bouwen, schaken, muziek maken, muziek luisteren, mozaïek leggen, maquettes maken enzovoort.

Intensief en resultaatgericht

Belangrijk doel is ook dat kinderen ervaren hoe fijn je je voelt als je in operste concentratie met een activiteit bezig bent. Net als volwassenen ervaren kinderen dan een 'flow': een positieve mentale toestand waarbij je volledig opgaat in je bezigheid en de tijd helemaal vergeet. En helemaal als je daardoor ook resultaten boekt. Dat is belangrijk voor het zelfvertrouwen van het kind.

Positieve interacties

Een heel ander pedagogisch doel ligt op het terrein van de sociale competenties. Activiteiten met de groep zijn

een goed middel om kinderen onderling met elkaar in contact te brengen. Ook kinderen die tijdens het vrij spelen elkaar niet opzoeken, zoals een groepje jongens en een groepje meisjes, spelen zo toch met elkaar samen. Ditzelfde geldt voor vriendenkoppels die eigenlijk alleen maar met elkaar spelen. Via de activiteiten krijgen ook andere kinderen de kans om bevriend met hen te raken. De groepscohesie wordt bevorderd als kinderen samen een leuke activiteit doen. Kinderen leren bovendien onverwachte aspecten van iemand kennen.

Teruggetrokken of nieuwe kinderen betrekken

Een stil jongetje blijkt accordeon te kunnen spelen en daardoor stijgt de belangstelling voor hem. De pedagogisch medewerker organiseert daarom een muziekworkshop, waarin alle kinderen een instrument mogen meenemen, als ze dat hebben. Pedagogisch medewerkers verzamelen zelf ook instrumenten. Pedagogisch medewerkers gebruiken het activiteiten aanbod zo om op een natuurlijke manier nieuwe of teruggetrokken kinderen in de belangstelling te brengen van de anderen.

Organiseren van een activiteiten aanbod

Een programma voor activiteiten samenstellen is heel leuk om te doen. Pedagogisch medewerkers doen dat vaak al brainstormend in hun team en komen dan op de leukste ideeën door aan elkaar te vragen: 'Wat vond jij vroeger leuk om te doen?' Of: 'Wat denk jij dat de kinderen bezighoudt op dit moment?' Veel teams sluiten aan bij de actualiteit, zoals Dierendag of de Kinderboekenweek.

Een activiteitenprogramma kan op verschillende manieren georganiseerd worden:

- › spontaan opkomend;
- › vlak van tevoren georganiseerd;
- › lang van tevoren georganiseerd;
- › voor de groep of voor het hele centrum;
- › voor verschillende leeftijden;
- › betrekken van kinderen (en ouders).

Spontaan opkomend

Veel activiteiten ontstaan spontaan. Tijdens het eten en drinken aan tafel vragen de kinderen bijvoorbeeld of ze vandaag mogen kleien. De pedagogisch medewerker kijkt even of er voldoende klei is en vraagt aan de kinderen wat ze willen gaan maken. Het blijkt dat een aantal

kinderen op school net geleerd heeft om eendjes te maken. 'Willen jullie aan de andere kinderen laten zien hoe je dat doet?', vraagt de pedagogisch medewerker. Met als gevolg dat de hele groep aan het kleien slaat. Aan het einde van de middag staat er een trotse rij eendjes in de vensterbank. Deze wijze van activiteiten-aanbod vergt een attente en flexibele houding van de pedagogisch medewerkers. Zij moeten ter plekke op de ideeën voor een gezamenlijke activiteit komen en deze ook dadelijk kunnen uitvoeren en leiden.

Vlak van tevoren georganiseerd

Er zijn ook activiteitenprogramma's die elke week worden bedacht en uitgevoerd. De pedagogisch medewerkers bespreken bijvoorbeeld elke vrijdagmiddag wat ze de komende week zullen aanbieden. Dat kan gaan om één georganiseerde activiteit per dag of om meerdere activiteiten per dag. De keuze hiervan is vooral afhankelijk van de grootte van het centrum voor buitenschoolse opvang. Hoe meer kinderen, hoe meer activiteiten je kunt organiseren.

De pedagogisch medewerkers kunnen een lijst ophangen op een centrale plek en de kinderen vragen om zich voor een bepaalde activiteit in te schrijven. Een activiteit kan ook ter plekke aangekondigd worden aan de kinderen die er zijn, tijdens het eten en drinken na schooltijd.

PRAKTIJK

Bso-activiteiten in week 10 t/m 12, thema Circus

Week 10

Maandag:	Verkleedkleden maken	Voor: groep geel (4-8 jaar)
Dinsdag:	Kunsten oefenen in sporthal	Voor: open inschrijving
Donderdag:	Knutselen: leeuw maken	Voor: groep geel

Week 11

Maandag:	Verkleedkleden afmaken	Voor: groep geel
	Decor maken	Voor: groep groen (9-12 jaar)
Dinsdag:	Kunsten oefenen in sporthal	Voor: open inschrijving
Donderdag:	Circusmuziek	Voor: open inschrijving

Week 12

Maandag:	Optreden	Voor: alle kinderen
Dinsdag:	Optreden in sporthal	Voor: open inschrijving
Donderdag:	Optreden	Voor: alle kinderen

Bron: Activiteitenprogramma bso Het kinderkwartier.

De kinderen kunnen vrij besluiten of ze mee willen doen en waaraan. Het kan bijvoorbeeld gaan om een knikkerwedstrijd, kookactiviteit of een computerspel. Deze activiteiten zijn vaak eenmalig, op één middag uit te voeren. Toch vraagt dit aanbod wel voorbereiding van de pedagogisch medewerkers:

- › controleren of er voldoende materiaal is;
- › taakverdeling tussen de pedagogisch medewerkers afspreken;
- › inrichten van de ruimte en klaarzetten van materialen.

Met deze aanpak kunnen de pedagogisch medewerkers goed inspelen op wensen en interesses van de kinderen. Als de kinderen een week eerder opeens hun knikkers meenemen in de groep, weten de pedagogisch medewerkers dat het tijd is voor een knikkerfestijn. Niet alle activiteiten zijn echter op deze korte termijn te organiseren.

Lang van tevoren georganiseerd

De buitenschoolse opvang kan een jaar-, een kwartaal- of een maandprogramma maken. Dit is nodig bij activiteiten die voorbereiding vergen, zoals: materiaal aanschaffen, ruimtes in orde maken, inhuren van vakkrachten of vervoer. Dit kan een uitstapje betreffen (naar het strand), een feest (verjaardag van alle pedagogisch

medewerkers), een workshop (koken), een cursus (blokfluit), een themaweek (waar komt voedsel vandaan?), een project (een toneelvoorstelling maken) of een wekelijks terugkerende activiteit (zwemmen). Voor sommige van deze activiteiten is er geen keuze: alle kinderen doen bijvoorbeeld mee aan het feest of een uitstapje naar een ver strand. Voor andere onderdelen van het programma is vrije keuze. Kinderen schrijven zich voor dergelijke activiteiten in.

Voor de groep of voor het hele centrum, en ook nog voor de wijk?

Sommige centra voor buitenschoolse opvang organiseren een activiteit per groep. Ze gaan bijvoorbeeld samen een diertuin bouwen of samen naar het park om te voetballen. Andere centra organiseren een scala aan activiteiten in alle ruimtes van de buitenschoolse opvang waaraan kinderen uit alle groepen kunnen deelnemen. Vanzelfsprekend biedt de tweede optie meer keuze aan de kinderen, maar dat vergt ook meer organisatietalent van de pedagogisch medewerkers. In een team van zes pedagogisch medewerkers met drie groepen kunnen bijvoorbeeld vijf activiteiten worden aangeboden: schilderen op zolder, toneelspelen op de eerste verdieping, apenkooien in de gymzaal, voorlezen

PRAKTIJK

Kinderen voor kinderen

De oudere kinderen hebben vast dingen geleerd die ze graag aan de jongere kinderen willen leren. Juist de buitenschoolse opvang met zo veel verschillende leeftijden in huis, biedt hiervoor een leuke gelegenheid. Hieronder een voorbeeld van een workshop Dans, gegeven door drie meisjes van 10 jaar aan een groepje 4-jarigen. De pedagogisch medewerker helpt mee om het te organiseren.

- › Les 1: warming-up en drie danspasjes leren.
- › Les 2: vijf danspasjes leren.
- › Les 3: het hele dansje doen.

Daarna: uitvoering op de buitenschoolse opvang! De ouders mogen ook komen kijken.

Ontleend aan: Perotti & Bout (2010).

op de begane grond en zandkasteel maken in de grote zandbak. Vijf pedagogisch medewerkers verdelen zich over de activiteitenruimtes. De zesde loopt rond om individuele kinderen te helpen. Bij een dergelijke aanpak worden de 4- en 5-jarigen vaak uitgezonderd. Voor hen wordt een aparte activiteit georganiseerd in hun eigen ruimte. Zij kunnen vaak nog niet zelfstandig hun weg vinden door de hele buitenschoolse opvang. En ook biedt dit concept hun waarschijnlijk onvoldoende bescherming en geborgenheid.

In kleine dorpen of wijken zonder veel kindervoorzieningen kan de buitenschoolse opvang zijn activiteiten ook openstellen voor andere kinderen in de buurt. Pedagogische overweging daarbij is dat de kinderen van de buitenschoolse opvang zo meer de band kunnen onderhouden met hun vriendjes en vriendinnetjes die niet naar de buitenschoolse opvang gaan.

Voor verschillende leeftijden

De pedagogisch medewerkers houden bij hun activiteiten aanbod voor de groep rekening met de leeftijdsfase van de kinderen. Dat is niet altijd gemakkelijk, want in een groep zitten kinderen van verschillende leeftijden. Een oplossing is om dezelfde activiteit voor verschillende leeftijdsniveaus uit te werken en de subgroepen te verdelen over de aanwezige pedagogisch medewerkers. Dat kan met zoiets als voorlezen of kleien, maar niet met

een voetbal- of tafeltennistoernooi. Een andere oplossing is dat de groten tot taak krijgen de kleintjes te helpen. Het beste is om leeftijdsgroepen te maken met ongeveer twee jaar leeftijdsverschil, bijvoorbeeld door kinderen van verschillende groepen of verschillende centra voor buitenschoolse opvang te combineren. Dan kunnen leeftijdsgerichte activiteiten worden uitgevoerd.

Betrekken van kinderen (en ouders)

Het activiteiten aanbod is bij uitstek een terrein waarop kinderen inspraak kunnen hebben en initiatieven kunnen nemen. Bij spontaan opkomende activiteiten is dit een gegeven. Maar ook bij van tevoren georganiseerde activiteiten kunnen kinderen meedoen. Een eenvoudige vraag in de groep als: 'Ik zoek onderwerpen voor onze workshops in de komende maand. Wat wil je graag leren?' of 'Wat willen jullie graag met z'n allen doen?' levert meestal leuke reacties op: 'Make-up opdoen', 'Skeeleren', 'Koekjes bakken', 'Tafeltennistoernooi'. De pedagogisch medewerker kan dit zelf uitwerken of samen met de initiatiefnemers vormgeven. Zie hoofdstuk 14 'Kinderparticipatie'. De inspraak kan ook wat formeler verlopen, bijvoorbeeld via overleg in de kinderraad of via een ideeënbus. De pedagogisch medewerkers kunnen ook eerst zelf een aantal ideeën verzamelen en ze dan voorleggen aan de groep.

Ook ouders hebben vaak goede ideeën voor activiteiten en kennen personen die een specialistische activiteit willen helpen uitvoeren, bijvoorbeeld: brood bakken, de tuintjes verzorgen of een halfuurtje voorlezen.

Aandachtspunten bij het activiteiten aanbod

Er zijn tal van pedagogische aandachtspunten bij de vormgeving van het activiteiten aanbod. De omgang met keuzevrijheid van kinderen is hierbij het belangrijkste:

- › keuzevrijheid tussen activiteit of vrij spel;
- › stimuleren om mee te doen;
- › variatie in het aanbod;
- › balans tussen georganiseerde activiteiten en vrij spel;
- › balans tussen drukke en rustige activiteiten;
- › balans tussen competitie en samenwerken;
- › doorgaande lijn naar de school.

Keuzevrijheid tussen activiteit of vrij spel

In de buitenschoolse opvang staat de vrije keuze van kinderen hoog in het vaandel. Want het gaat om de vrije

tijd van kinderen, en daarin mogen ze zelf bepalen wat zij spelen. Daarom organiseren veel pedagogisch medewerkers de activiteiten zodanig dat die keuze aanwezig blijft. Kinderen krijgen de keuze tussen meedoen met het activiteitenaanbod of zelf gaan spelen. Of kinderen krijgen de keuze tussen twee verschillende soorten activiteiten: bijvoorbeeld een tekenworkshop of een sportactiviteit buiten.

In de praktijk is er een aantal praktische overwegingen waardoor die vrije keuze niet altijd mogelijk is. Er zijn niet altijd voldoende pedagogisch medewerkers beschikbaar om op de vrij spelende kinderen te letten. Alle handen zijn nodig voor de begeleiding van de activiteiten. Vaak wordt er dan voor gekozen om de kinderen die niet mee willen of kunnen doen, een andere rol te geven tijdens de activiteit: ze mogen de pedagogisch medewerker helpen, een eigen activiteit doen of kijken alleen maar toe zonder actief mee te doen. Twee 4-jarigen in de groep willen bijvoorbeeld niet meedoen met de toneelvoorstelling. Zij krijgen een stapel verkleedkleden en mogen af en toe showen aan de groep.

Bij een activiteit voor de hele groep wordt ook niet altijd vrije keuze gegeven. Afhaken van één kind kan namelijk besmettelijk werken op de andere kinderen. Als Chaja niet mee wil naar de kinderboerderij, dan willen Lisa en Sandra ook niet meer mee, en voordat je

het weet haakt de halve groep af en kan het uitje niet doorgaan.

Stimuleren om mee te doen

Vrije keuze geven staat soms op gespannen voet met een andere pedagogische overweging voor een activiteitenaanbod. Met een activiteit wil de pedagogisch medewerker de ontwikkeling, de gezondheid of de sociale contacten van de kinderen bevorderen. Zij organiseert bijvoorbeeld een wedstrijdje zaklopen omdat deze activiteit de positieve onderlinge contacten bevordert. Bij deze doelstelling wil de buitenschoolse opvang dan ook dat alle kinderen meedoen. Een andere overweging om geen vrije keuze te geven is dat voor sommige kinderen de doelen extra belangrijk zijn. Kinderen die te dik zijn vinden bewegen vaak niet leuk of schamen zich en haken daarom eerder af. Maar voor die kinderen is zo'n activiteit nu juist zo goed. Ze krijgen dan wel extra steun tijdens de activiteit. De pedagogisch medewerker zorgt ervoor dat het betreffende kind zich op zijn gemak voelt.

Variatie in het aanbod

Er zijn talloze mogelijkheden voor activiteiten. Maar soms kun je ongemerkt toch een eenzijdig aanbod doen. Daarom helpt het om het activiteitenaanbod af en toe

langs een meetlat te leggen. Er zijn veel meetlatten mogelijk. De meetlat van ontwikkelingsgebieden, of wensen van kinderen of minderheden in de groep, de wensen van ouders en basisscholen. De vragen zijn dan: Komen alle ontwikkelingsgebieden aan bod? Zijn er behoeften in de groep kinderen die we onvoldoende aandacht geven? Wat vinden ouders en scholen belangrijk? Wat lezen we in de kranten over prioriteiten voor kinderen? Aan het einde van dit hoofdstuk staat bij soorten activiteiten nog enige informatie waarmee het activiteitenaanbod beoordeeld kan worden.

Balans tussen georganiseerde activiteiten en vrij spel

Het is altijd belangrijk om de balans tussen een georganiseerd activiteitenaanbod en vrij spelen te bewaken. Dit is extra van belang als er weinig keuzevrijheid voor de kinderen is in soorten activiteiten of tussen activiteit en vrij spelen. Het activiteitenaanbod moet bijdragen tot een afwisselende en interessante dagbesteding, maar niet tot een overgeorganiseerd kinderleven. De tijdsduur van georganiseerde activiteiten wordt daarom vaak beperkt tot 45 minuten à een uur in de korte schoolmiddagen. De vrije middagen en de vakanties zijn een ander verhaal. Hier kan een activiteit langer duren.

Balans tussen competitie en samenwerken

Een belangrijke keuze bij het vormgeven van het activiteitenaanbod is het al dan niet inbouwen van competitie. Competitie richt zich op het resultaat van een activiteit. Hardlopen om te kijken wie het hardst loopt in plaats van hardlopen om te ervaren hoe de wind door je haren blaast. Vanaf de leeftijd van 6 jaar gaan kinderen zichzelf vaak met elkaar vergelijken. Kinderen willen graag weten of ze beter zijn in hardlopen, puzzels maken of tafeltennis dan een ander. Daardoor leren ze over zichzelf, het is een onderdeel van hun identiteitsontwikkeling. Zie hoofdstuk 4 'Leren en ontwikkelen'. Competitie komt tegemoet aan die behoefte tot vergelijken en laten zien waar je goed in bent. Jongens doen meestal graag mee aan activiteiten met een competitie-element. Ze organiseren zelf ook vaker wedstrijdjes dan meisjes. Meisjes vinden competitie niet altijd prettig en organiseren hun spel vaker als bezigheid zonder winnaar of verliezer. De pedagogische vraag doet zich dan voor of je hieraan tegemoet wilt komen en jongens moet uitdagen met competitie en meisjes minder. Of dat je juist ook de andere kant aanbiedt, dus jongens vooral spelletjes waarin samenwerken en praten een grote rol spelen en

meisjes juist het competitie-element laten ervaren. De meeste pedagogisch medewerkers doen beide.

De meningen over competitie als belangrijk element in het activiteitenaanbod zijn vaak verdeeld. Voorstanders wijzen erop dat kinderen competitie zelf vaak leuk en spannend vinden. Vooral jongens dagen elkaar toch al voortdurend uit om te zien wie ergens het beste in is. Tegenstanders van competitie wijzen op de verliezers. Soms verliezen is niet erg; dat stimuleert kinderen om zichzelf te verbeteren. Maar door altijd verliezen krijgt het zelfvertrouwen van kinderen een knauw. Een tweede argument tegen competitie is dat het onderlinge strijd en ruzies kan aanwakkeren. Competitie roept soms sterke emoties op bij kinderen. De meeste pedagogisch medewerkers gebruiken competitie in een deel van hun activiteitenaanbod, maar zorgen ook voor activiteiten waarin juist de samenwerking en het plezier in bezig zijn centraal staan.

PRAKTIJK

'Voor meisjes'

Pedagogisch medewerker Karel, dezelfde Karel als uit hoofdstuk 10, krijgt er op een gegeven moment genoeg van dat hij altijd maar moet voetballen en ravotten met de jongens. Hij heeft veel meer belangstellingen. Daarom spreekt hij met zijn collega's af dat hij de komende week activiteiten binnen gaat doen. Een van de andere pedagogisch medewerkers neemt zijn taak buiten over en gaat met de kinderen voetballen of andere balspelen doen. Karel gaat met een groepje kinderen kralenkettingen maken. De jongens komen na het voetballen kijken. 'Waarom kom je niet buiten Karel?' Karel antwoordt: 'Ik vind het ook hartstikke leuk om kettingen te maken. Jullie mogen best komen meedoen.' Twee jongens voegen zich bij het groepje. De anderen druipen af, zij vinden kettingen maken 'voor meisjes'. De volgende keer zien ze Karel in de poppenhoek bezig met de jongste kinderen. Hij speelt met ze mee en heeft er veel plezier in. Kennelijk kunnen mannen ook met dingen 'voor meisjes' spelen. De volgende keer als Karel aan tafel gaat knutselen, doen er meer jongens mee. Karel heeft hun stereotiepe beeld van jongensactiviteiten doorbroken.

PRAKTIJK

Het Meesterwerk: samenhang in het aanbod

Buitenschoolse opvang en basisschool werken een paar keer per jaar samen aan thema's. Medewerkers van school en buitenschoolse opvang werken de thema's gezamenlijk uit. Eerst ging de buitenschoolse opvang te veel mee met de thema's van de school, waardoor de activiteit te veel een verlengstuk werd van wat er op school gebeurde. Kinderen gingen daarover klagen. Nu bespreken de pedagogisch medewerkers met de kinderen wat ze rond het thema zullen gaan doen. Bij het thema geschiedenis kozen de kinderen bijvoorbeeld voor dinosaurussen. Ze gaan aan de slag om dinosaurussen te knutselen en zoeken plaatjes op in de bibliotheek en op internet. Ze zoeken ook op wanneer dinosaurussen leefden en hoe groot ze waren. De kinderen tonen hun werk op school op de afsluitende middag. De pedagogisch medewerkers zijn daar natuurlijk ook bij.

Bron: Schreuder, Valkestijn & Mewissen (2010).

Pedagogisch medewerkers die competitie inbouwen in hun activiteitenprogramma, zorgen er dan ook voor dat elk kind wel eens gelegenheid krijgt om bij de winnaars te horen. Dat kan door kinderen in groepen met elkaar wedstrijdje te laten houden in plaats van individueel met elkaar te laten wedijveren. Daarom zijn estafette-wedstrijdjes vaak geschikter dan individuele prestaties. Hierbij wordt samenwerken in subgroepjes gecombineerd met competitie tussen die subgroepjes.

Balans tussen rustige en drukke activiteiten

De pedagogisch medewerkers houden rekening met verschillende behoeften van kinderen bij de samenstelling van hun activiteitenprogramma. Dus maken ze een mix van rustige en drukke activiteiten. Het is bekend dat jongens vaker dan meisjes houden van wilde spelletjes, stoeien en bewegen. Daar moet ook ruimte voor zijn, zonder dat het activiteitenprogramma ingedeeld wordt in jongens- en meisjesactiviteiten. Zo'n indeling beperkt jongens en meisjes en duwt hen te veel in hokjes. Ook jongens willen graag rustige activiteiten doen, maar dat

zullen ze minder laten blijken als ze het gevoel hebben dat het 'voor meisjes' is.

Doorgaande lijn naar de school

De centra voor buitenschoolse opvang die kinderen van één basisschool krijgen, kunnen hun activiteitenaanbod in samenwerking met die basisschool opzetten. Basisscholen zijn vaak verrast door alle mogelijkheden van de buitenschoolse opvang. Zo zijn er samenwerkingsprojecten mogelijk op het terrein van sociale competenties, wereldoriëntatie, sport en creativiteit.

Soorten activiteiten

Pedagogisch medewerkers streven naar een gevarieerd activiteitenaanbod. De soorten activiteiten die de buitenschoolse opvang kan opnemen in een programma zijn te veel om op te noemen: samen een schilderij maken, wandelen, toneel, sporttoernooi in het park, gezelschapsspelletjes doen, koken. Hoe weet je of dit gevarieerd genoeg is? Om dit te beoordelen is het handig om de verschillende soorten activiteiten in te delen in categorieën. Hieronder drie soorten indelingen: naar inhoud, naar aard en naar het doel van de activiteiten.

Een indeling naar inhoud van de activiteit

- › Creatief: met materialen tekenen, knutselen, bouwen, koken, timmeren.
- › Techniek: proefjes doen, ontdekken (vergrootglas), leren gebruiken van techniek (kompas), hutten bouwen.
- › Sport en beweging: klimmen, rennen, balspel, tikspel, boksen, buitenspel, bewegen bij de computer, gymnastiek, naar de speeltuin.
- › Toneel en muziek: toneelstukjes, verkleeden, muziek maken, zingen, dans.
- › Natuurbeleving en milieu: tuintjes en dieren verzorgen, kennismaken met dieren en planten, werken met natuurlijke materialen, naar de kinderboerderij of het bos.
- › Wereldoriëntatie: naar een museum, beroepen in de omgeving, zoeken naar informatie op internet.
- › Lezen en media: voorlezen, computerspelletjes, film kijken, bezoek aan bibliotheek.
- › Sociaal: leren conflicten oplossen, leren vergaderen, gezelschapsspelletjes, zelfredzaamheid.

De categorieën sluiten elkaar niet helemaal uit. Zo liggen creatieve en technische activiteiten heel dicht bij elkaar. Datzelfde geldt voor creatief en natuur. Het

werken met natuurlijke materialen zoals kastanjes of dennenappels gaat over natuur, maar ook over creatief bezig zijn.

Een indeling naar aard van de activiteit

Bij de indeling kun je ook rekening houden met de aard van en plaats waar je de activiteit kunt uitvoeren. Zie hoofdstuk 16 'Binnen- en buitenruimte'. Die indeling kan aangehouden worden om soorten activiteiten in te delen:

- › rustig spel;
- › bewegingsactiviteiten;
- › creatieve activiteiten;
- › constructiespel;
- › fantasiespel;
- › gezelschapsspel;
- › computer;
- › buitenspel.

Een indeling naar het doel van de activiteit

- › Recreatie: gericht op ontspanning en plezier.
- › Educatie: gericht op leerzaamheid: persoonlijke competenties.
- › Sociaal-emotioneel: gericht op ontwikkeling van sociale competenties en persoonlijke eigenschappen.

Ook bij deze indeling geldt dat activiteiten vaak meerdere categorieën betreffen. Elke educatieve activiteit in de buitenschoolse opvang is ook gericht op ontspanning en plezier. Het gaat erom waar het belangrijkste accent ligt. Het belangrijkste voordeel van dergelijke indelingen is de mogelijkheid om het eigen activiteitenaanbod af en toe tegen de meetlat te houden met de vraag: zijn we veelzijdig genoeg?

De plaats van de nieuwe media

Soms hebben pedagogisch medewerkers een zekere huiver voor het toelaten van mediagebruik in hun instituut: chatten, gamen, internet surfen, Hyves, computerspelletjes. Ook televisiekijken (of dvd-) wordt vooral bewaard voor de vakantieperiodes. Als reden wordt gegeven dat kinderen thuis al zoveel voor het beeldscherm zitten. Je zou echter die balans ook anders kunnen maken: meer mediagebruik op de buitenschoolse opvang en minder thuis, zodat kinderen thuis ook andere soorten spel doen. Over het al dan niet opnemen van nieuwe media in het activiteitenaanbod vindt vaak discussie plaats tussen het team en de ouders. En met de kinderen zelf.

Peter Nikken is expert op het gebied van mediaopvoeding. Hij zegt: 'Gecontroleerd mediagebruik met programma's en games van goede kwaliteit is een verrijking van het aanbod van de buitenschoolse opvang.'

De buitenschoolse opvang streeft daarmee de volgende doelen na:

- › vermaak en ontspanning;
- › stimulering van de ontwikkeling;
- › sociale contacten stimuleren.

PRAKTIJK

Een dilemma: horen mobieltjes, msn en Hyves erbij?

Het gebruik van internet plaatst de buitenschoolse opvang voor speciale dilemma's. Met behulp van msn of Hyves kunnen kinderen in de buitenschoolse opvang rechtstreeks contact hebben met hun beste vriend die niet op de buitenschoolse opvang zit. Dit geldt trouwens ook voor de mobiele telefoon. In hoeverre sta je intensieve contacten buiten de groep toe? Kinderen die met vriendjes en vriendinnetjes buiten bezig zijn, zijn minder intensief betrokken bij de groep. Dat wil de pedagogisch medewerker wellicht niet. Maar anderzijds: kinderen verbieden om met hun vriend buiten te chatten, voelt als opsluiten. Dat wil de pedagogisch medewerker waarschijnlijk ook niet. De uitkomst van deze discussie hangt af van de visie in het team. Een buitenschoolse opvang die vooral gericht is op het naar de zin maken van individuele kinderen en 'net als thuis' wil zijn, zal er geen bezwaar in zien om dit chatten toe te laten. Het verhoogt immers het welbevinden van de individuele kinderen. Een buitenschoolse opvang die vooral het groepsgebeuren en de gezamenlijke groepsactiviteiten belangrijk vindt, zal het chatten buiten de groep meer aan banden willen leggen. De gerichtheid op de individuele buitenwereld kan de concentratie op de groep en de gezamenlijke activiteiten verhinderen. Wel of niet chatten is ook een goed onderwerp om met de kinderen zelf te bespreken. Zij hebben hierover vast duidelijke ideeën! Zie hoofdstuk 14 'Kinderparticipatie'.

Vermaak en ontspanning

Het is duidelijk dat het televisiekijken en het spelen van spelletjes ontspannend en leuk is voor kinderen. Ze doen het graag, soms meer dan volwassenen goed voor hen vinden. Het mediagebruik moet daarom ingepast worden in alle andere dingen die kinderen in hun vrije tijd kunnen doen, zoals buiten spelen, met speelgoed spelen en allerlei creatieve en sportieve activiteiten. Begrenzing van het mediagebruik door de volwassenen is op zijn plaats. Dit gebeurt door gebruik van een kookwekker bij de computer of het uitzoeken van een bepaald programma waarnaar gekeken mag worden.

Hierbij is met name aandacht voor de confrontatie met geweld, seks en discriminatie. De buitenschoolse opvang zal die confrontatie ofwel willen vermijden ofwel die goed willen begeleiden door er met de kinderen over na te praten.

Stimuleren van de ontwikkeling

Veel spelletjes op de computer en programma's op televisie hebben een educatief karakter. Neem bijvoorbeeld de natuurdocumentaires van Animal Planet of National Geographic, of spelletjes op het gebied van constructie of de digitale 'gezelschapsspelletjes', waarbij de spelers zich aan regels moeten houden (www.spelen.nl). Kinderen krijgen via het beeldscherm een schat aan informatie over de wereld om hen heen. Net zoals op andere gebieden van educatie, moet je kinderen daar niet mee alleen laten. Kinderen steken er veel meer van op als de volwassenen met hen praten over de dingen die hun opvallen en die ze gezien of meegemaakt hebben. De pedagogisch medewerkers bemoeien zich dus actief met datgene wat op het beeldscherm plaatsvindt: ze kijken of doen mee, ze leven mee met de gebeurtenissen, ze stellen vragen aan de kinderen en ze beantwoorden vragen van kinderen. Zoals Justine Pardoën (Ouders Online) het uitdrukt; het is net zo normaal geworden om te vragen: 'Hoe was het op internet?' als 'Hoe was het op voetbal?'

Sociale contacten stimuleren

In tegenstelling tot wat wij vaak denken, zijn de nieuwe media een sociaal gebeuren. Daarom passen ze ook in het aanbod van de buitenschoolse opvang. Kinderen beleven de computer en de televisie vooral samen. De media lokken op dezelfde manier sociaal contact tussen de kinderen uit als spelletjes: ze praten erover, ze laten elkaar trucjes zien en leren wachten op hun beurt. Er zijn slechts enkele kinderen die zich met behulp van de media isoleren van andere kinderen. De pedagogisch medewerkers zijn hierop alert, zoals ze dat ook zijn op andere vormen van teruggetrokken gedrag van kinderen.

Tot slot

- › Vrij spelen en georganiseerde activiteiten: ze horen allebei bij de buitenschoolse opvang. Vrij spelen en buiten spelen gebeurt in bijna elk centrum voor buitenschoolse opvang. Het activiteiten aanbod en de wijze waarop het is georganiseerd, verschilt per centrum voor buitenschoolse opvang. Sommige organiseren de activiteiten vooral spontaan of vlak van tevoren. Andere hebben een draaiboek dat al ver van tevoren is klaargemaakt. En velen zitten daar tussenin: die bekijken per week of per maand wat er wordt aangeboden.
- › De keuzes hierin zijn afhankelijk van de pedagogische visie op het belang van georganiseerde activiteiten voor kinderen, maar ook van de praktische omstandigheden. De juiste balans tussen de mogelijkheden voor vrij spel en georganiseerde activiteiten is een regelmatig terugkerend aandachtspunt.

Binnen- en buitenruimte

Met medewerking van Ine van Liempd, AKTA, onderzoeks- en adviesbureau voor ruimtegebruik.

Pedagogisch medewerker Sandra vraagt aan de kinderen wat hun lievelingsplekje is op de buitenschoolse opvang. Stanley (4 jaar) zit het liefst in de ronde stoel in de hoek achter de bank. Dan kunnen de andere kinderen hem niet zien. Hij neemt altijd knuffels mee in die stoel en soms zit hij daar te spelen. Charlotte (8 jaar) heeft haar lievelingsplekje buiten. Er is een bankje bij de boom en daar zit ze altijd met haar vriendinnetje. Ze verzamelen bijvoorbeeld steentjes en die gaan ze ruilen. Soms mogen ze met z'n tweetjes picknicken op het bankje. Het valt Sandra op dat veel kinderen zo'n beschut plekje uitkiezen waar ze alleen of met z'n tweeën kunnen spelen. Daarom besluit ze om meer van zulke hoekjes te creëren. Met gordijntjes en kussens maakt ze overal kleine hoekjes, zelfs in de gang onder de trap. Dan moeten de fietsjes maar in de schuur staan.

Het inrichten van de ruimtes, zowel binnen als buiten, is gericht op het bereiken van de pedagogische doelen van de buitenschoolse opvang. In het bovenstaande voorbeeld gaat het vooral om het bieden van veiligheid en geborgenheid. Kinderen houden van beschutte plekken. Ze zien dat als hun eigen geheime plekje. Dat voelt vertrouwd en veilig. De buitenschoolse opvang zorgt daarom voor veel van dergelijke plekken.

De inrichting ondersteunt niet alleen de emotionele veiligheid van kinderen. Ook het verwerven van persoonlijke en sociale competenties gebeurt door goede ruimtes, een uitgekiende inrichting, een prettige sfeer en zorgvuldig gekozen spelmateriaal. De ruimte wordt vaak 'de derde pedagoog' genoemd. Dat is niet voor niets. Ruimte, inrichting en materialen zijn belangrijke pedagogische middelen.

Indelen en inrichten van de binnenruimte

KENNIS

Indelen en inrichten

Nadenken over het gebruik van de ruimte betekent nadenken over twee zaken.

- 1 Het indelen van de ruimte: de ruimte moet handig en functioneel zijn. Het gaat om het aanbrengen van afscheidingen en het bepalen van de functies van ruimtes of hoeken.
- 2 Het inrichten van de ruimte: de ruimte moet een goede sfeer en uitstraling hebben. Het gaat om het plaatsen van meubilair, kleuren en materialen van vloerbedekking en gordijnen, akoestiek en decoraties.

Bron: Hoex & Kunseler (2008).

Bij inrichten gaat het om twee belangrijke aspecten: het indelen van de beschikbare ruimte en het inrichten ervan.

De hoeveelheid ruimte en de manier waarop deze is ingedeeld en ingericht, bepalen of een kind zich thuis voelt en de dingen kan doen die passen bij zijn interesses en ontwikkelingsfase.

Invloed van de ruimte op kinderen

De buitenschoolse opvang let op de volgende zaken bij het verbouwen en inrichten.

- › Kunnen de kinderen zich er thuis voelen?
- › Is er privacy mogelijk?
- › Ondersteunt de ruimte positief sociaal gedrag?
- › Ondersteunt de ruimte zelfstandigheid?
- › Komen jongens en meisjes aan hun trekken?
- › Komen alle leeftijden aan bod?
- › Komen de verschillende soorten spel aan bod?

Je thuis voelen

Kinderen voelen zich in sommige ruimtes meer thuis dan in andere. Wat maakt dat kinderen zich vertrouwd voelen in een ruimte? Ten eerste is de ruimte ook altijd een beetje hun 'eigen' ruimte, bijvoorbeeld omdat ze hem zelf mee hebben ingericht en er persoonlijke dingen staan of hangen. Kinderen blijken zich meer thuis te voelen als ze verschillende activiteiten in een ruimte kunnen uitvoeren: bijvoorbeeld lezen, muziek luisteren, spelletjes doen en samen eten en drinken. Dat geeft een huiskameridee. En ook iets waar ze de ene dag mee bezig zijn kunnen laten staan tot een volgende dag, draagt bij tot het gevoel dat het hun eigen ruimte is. Dingen die thuis meestal ook kunnen.

Privacy

Naarmate kinderen ouder worden, krijgen ze meer behoefte aan privacy. Vanaf een jaar of 8 willen kinderen de mogelijkheid hebben om zich aan het oog en oor van anderen te onttrekken. Niet alleen de ogen en oren van de volwassenen, maar ook die van andere kinderen. Ze willen soms alleen kunnen zijn of spelen met zelfgekozen vriendjes of vriendinnetjes. Dat betekent dat er voldoende ruimte moet zijn om dergelijke plekjes te creëren voor de kinderen. Een tentje met kussens erin in de groepsruimte of gang is prachtig. Het is een gemakkelijk verplaatsbare individuele terugtrekplek die vooral bij kinderen die even tot rust willen komen zeer gewild is. Privacy hangt trouwens niet alleen samen met uit het zicht kunnen zijn. Voor kinderen hoort daar ook bij dat er een plek is waar ze

KENNIS

Delen met velen

Kinderen kunnen in de opvangruimte last hebben van:

- › te dicht op elkaar zitten;
- › te veel andere kinderen;
- › te veel herrie;
- › te veel prikkels;
- › te krap;
- › te clean en te 'kidsproof'.

Bron: Hoex & Kunseler (2008).

eigen spullen veilig kunnen bewaren, zoals een eigen vak of kastje (Hoekstra, Van Liempd & De Kort 2006).

Positief sociaal gedrag

Kinderen brengen een groot deel van de dag op school in groepsverband door. Daaraan kunnen ze zich niet onttrekken. In de buitenschoolse opvang maken ze ook deel uit van een groep. In hun vrije tijd hebben de kinderen de behoefte om zich af en toe aan de groep te onttrekken. Als ze 4 of 5 jaar zijn, is dat vooral om bij te komen en alle prikkels van de dag te verwerken. Als ze ouder zijn, is dat omdat ze zelf willen kiezen met wie en wat ze wanneer spelen.

Positief sociaal gedrag wordt bevorderd door goed ingedeelde en gevarieerde ruimtes. Als veel kinderen dezelfde ruimte moeten delen, worden kinderen ofwel passiever – ze trekken zich in zichzelf terug – of juist drukker en overactief. Ook pesten en ruzie komen dan eerder voor. Afscheiden ruimtes of hoeken bevorderen dus positief sociaal gedrag.

Zelfstandigheid

Voor kinderen is het belangrijk dat ze na een intensieve schooldag letterlijk en figuurlijk de ruimte krijgen om zelfstandig te kiezen wat ze gaan doen. En dat ze de vrijheid krijgen om samen of alleen te spelen. Ze moeten ook gewoon niets kunnen doen. Naarmate kinderen ouder worden neemt hun behoefte aan autonomie en zelfstandigheid toe. Ze willen niet meer steeds toestemming vragen om weg te mogen of met bepaalde materialen te spelen. Ze willen die materialen zelf kunnen pakken en zelfstandig naar andere ruimtes kunnen gaan.

In een omgeving die weinig mogelijkheden biedt om zelfstandig te bewegen of waar een kind te veel

belemmerd wordt door verboden, neemt de drang af om dingen zelf te doen. In zo'n omgeving doen kinderen weinig positieve leerervaringen met zelfstandigheid op.

Dat betekent voor de indeling van de ruimte dat er:

- › voor de groep 4- tot 6-jarigen liefst twee ruimtes beschikbaar zijn die naast of vlakbij elkaar liggen, zodat kinderen wel op meerdere plekken kunnen spelen maar toch altijd de volwassenen in de directe nabijheid en desgewenst in het zicht hebben;
- › voor de groep 6- tot 9-jarigen naast de hoofdruimte(n) best een ruimte mag zijn waarin een klein groepje ongestoord apart kan spelen zodat ze wel eens uit het zicht van een volwassene kunnen zijn;
- › voor de 9- tot 13-jarigen verschillende ruimtes kunnen zijn, groter en kleiner, waar kinderen kunnen spelen zonder dat ze permanent in het zicht van een volwassene zijn.

Behoeften van jongens en meisjes

Werken met schoolkinderen betekent rekening houden met verschillen tussen jongens en meisjes. Zeker vanaf een jaar of 7 hebben seksegenoten behoefte om samen op te trekken: jongens met jongens, meisjes met meisjes.

PRAKTIJK

Als je maar één ruimte hebt ...

Als er maar één ruimte beschikbaar is, zoeken de pedagogisch medewerkers naar mogelijkheden om die ruimte op te delen of er een 'kamertje' in te maken. Hiervoor gebruiken zij een scheidingswand of kast met dichte achterwand die dwars op de muur staat en een doek als plafond. Een andere mogelijkheid is het plaatsen van een verhoogde speelplek in de ruimte, met als toegang een trapje. Er kunnen ook speelhoeken in de gang gemaakt worden. Of het kantoor kan als lees- of computerplek worden ingericht.

Jongens nemen in het algemeen meer de ruimte in beslag dan meisjes. Dat is duidelijk te zien op het buiten-speelplein bijvoorbeeld, waar jongens vaak in het midden spelen en meisjes langs de randen. Ook binnen kun je dat patroon soms zien. Het is belangrijk om te voorkomen dat de meisjes in de gemeenschappelijke ruimte, binnen en buiten, onvoldoende aan hun trekken komen. Dat kan door permanent een ruimte of een hoek alleen voor

meisjes of jongens beschikbaar te stellen. Maar het kan ook op andere manieren, bijvoorbeeld door een inrichting in rustige en drukke activiteiten (zie het volgende punt). Of door tijdsschema's te hanteren voor het gebruik van bepaalde ruimtes. Het hangt erg van de groepssamenstelling en van de groepssfeer af of er een speciale ruimte voor meiden- of jongensactiviteiten moet komen. Deze beslissing kan het beste in overleg met de kinderen zelf genomen worden.

PRAKTIJK

Computerruimte voor jongens en meisjes

In een aparte ruimte staan vier computers met internetverbinding. Er mogen acht kinderen tegelijk in deze ruimte. Er zijn veel kinderen die dat willen, zowel jongens als meisjes. Om 15.30 uur vertrekt het groepje van acht naar de computerruimte. Als de pedagogisch medewerker om 16.00 uur eens even gaat kijken, ziet ze tot haar verbazing vijf jongens druk aan het computeren. De drie meisjes zitten aan de kante kletsen met elkaar. Ze vertelt dat aan haar collega's en die herkennen het patroon. De meisjes laten zich vaak terugdringen zonder te protesteren. De pedagogisch medewerkers stellen in de volgende groepsvergadering voor dat er aparte meisjes- en jongensuren komen voor de computer omdat de meisjes anders niet aan de beurt komen. 'Ja, veel leuker!', zeggen de meiden. En de jongens brommen: 'Mij best.'

Verschillende leeftijden

Kinderen van 4, 8 en 12 jaar moeten zich allemaal in de ruimte kunnen vermaken. Het helpt om naar elke ruimte te kijken vanuit het perspectief van die verschillende leeftijden. Bijvoorbeeld met hoofdstuk 4 'Leren en ontwikkelen' in de hand. Kunnen alle kinderen volgens hun ontwikkelingsfase spelen? Het is een belangrijke vraag om van tijd tot tijd te stellen.

Activiteitenplekken voor verschillende soorten spel

Er zijn wel honderd activiteiten die je in de buitenschoolse opvang kunt doen. Het is zaak om die

activiteiten te verdelen over verschillende plekken. Dat worden activiteitenplekken genoemd. De activiteitenplekken zijn in categorieën onder te verdelen.

In ieder centrum voor buitenschoolse opvang is ruimte voor activiteiten die onder de volgende noemer vallen:

- › rustig spel;
- › bewegingsactiviteiten;
- › creatieve activiteiten;
- › constructiespel;
- › fantasiespel;
- › gezelschapsspel;
- › computer;
- › huiswerk.

Rustig spel

Dit zijn activiteiten die weinig beweging en lawaai met zich meebrengen en om een rustige omgeving vragen, zoals lezen, puzzelen, bordspelletjes doen, kletsen, luieren en hangen. Ze komen in elke leeftijdsgroep voor. Nodig: een bank of grote kussens op een vloerkleed op een rustige plek in de ruimte met een kast met boeken en spelletjes onder handbereik van de kinderen en een kleine tafel met vier stoelen/krukken voor spelletjes of puzzels maken.

Bewegingsactiviteiten

Er zijn altijd activiteiten die beweging met zich meebrengen: rennen, klimmen, ballen, stoeien. Ze vinden grotendeels buiten plaats, maar voor binnen moet er ruimte voor zijn, al is het maar voor bij slecht weer. Voor de 4- tot 8-jarigen is een stoeiplek met kussens, een wandrek en grote zachte blokken geschikt, voor de oudere kinderen kan er tafeltennis of tafelvoetbal aanwezig zijn, of een dans- en gymnastiekruimte.

Nodig: voldoende ruimte om een stoei- of dansplek te maken, of een pingpongtafel/voetbalspel neer te zetten en een muziekinstallatie.

Creatieve activiteiten

Creatieve activiteiten vergen ook een speciale plaats. Er is ruimte nodig voor werken met creatieve materialen als verf, klei, hout en textiel. Hoeveel en wat voor ruimte hangt af van de leeftijd.

Nodig: minimaal een stevige werktafel die tegen een stootje kan en genoeg kastruimte om materialen onder bereik van kinderen neer te zetten. Ook spullen die 'in de maak zijn' moeten kunnen blijven staan. Alternatieven zijn: schildersezels, een apart atelier of een handenarbeidlokaal.

Constructiespel

Bouwen met lego, Kapla, treinrails of andere materialen is onder kinderen populair. De ruimte die nodig is hangt af van type en hoeveelheid materiaal.

Nodig: een aparte bouwhoek of ruimte is ideaal. Voor het werken met (technisch) lego en andere kleine materialen is een tafel met opstaand randje heel geschikt. Kasten/ kisten in de bouwruimte bevatten het bouw materiaal. Het mooiste is als een bouwwerk ook nog ergens kan blijven staan om er de volgende keer mee verder te gaan. Of om het aan de ouders te laten zien.

Fantasiespel

Onder deze verzamelterm vallen activiteiten als verkle- den, met poppen spelen, poppenkast en toneelspelen, maar ook spel met fantasiefiguren (Playmobil, dieren) en hutten bouwen. Voor de jongste kinderen is vooral het spelen met poppen, het winkeltje en verkleiden belangrijk. Bij de oudere kinderen verandert dat in toneelspel, schminken en circusacts.

Nodig: een aparte ruimte of een afgeschermd hoek in de groepsruimte (met een gordijn en speciale verlichting).

KENNIS

Rekening houden met lawaai

Centra voor buitenschoolse opvang die handenarbeidactiviteiten (timmeren en knutselen) willen aanbieden, moeten van tevoren nadenken waar ze zo'n activiteit willen situeren. Het zijn activiteiten die veel rommel en lawaai geven. Een aparte ruimte hiervoor zal beter werken dan ze onderbrengen in een groepsruimte.

Bron: Hoekstra, Van Liempd & De Kort (2006).

Gezelschapsspel

Spelletjes doen aan tafel is bij elke leeftijdsgroep een populaire activiteit, die vaak plaatsvindt in groepjes van twee tot vier kinderen.

Nodig: een tafel waaraan gegeten wordt, kan prima dienstdoen als spelletjes, teken- of knutseltafel. Het is handig om meerdere kleine tafels te hebben zodat er zich gemakkelijk groepjes kunnen vormen.

Computer

Vanaf 8 jaar verlangen kinderen vaak naar het spelen op de computer of met een PlayStation.

Ook hiervoor is een afgescheiden plek nodig, al is het alleen maar zodat andere kinderen niet de hele tijd afgeleid worden door wat er op de computer gebeurt. Nodig: een kleine aparte ruimte of een afgeschermd hoek in de groepsruimte om te voorkomen dat de activiteit storend is voor andere activiteiten. Bij de Wii (bewegen bij de computer) is een grotere ruimte nodig.

Huiswerk

Vanaf 9 jaar krijgen sommige kinderen huiswerk mee, bijvoorbeeld voor wereldoriëntatie. Sommige kinderen krijgen ook wat werk mee om thuis extra te oefenen, bijvoorbeeld met lezen en schrijven. Indien hieraan behoefte is, moet hiervoor ruimte gereserveerd worden. Nodig: een kleine aparte ruimte of hoek met een tafeltje met stoelen. Er kunnen ook wat materialen staan: kastje met pennen, potloden, gum, liniaal en een atlas).

Sommige soorten spel kunnen samengevoegd worden op één activiteitenplek. Het is belangrijk om nooit rustige en drukke activiteiten met elkaar op één plek te vermengen.

De bovenstaande indeling zal in de meeste centra voor buitenschoolse opvang weinig discussie oproepen. Alleen

over de noodzaak van computers verschillen de meningen. Voorstanders wijzen erop dat de buitenschoolse opvang zich zonder computers uit de markt prijst bij de oudere leeftijdsgroep. Tegenstanders vinden dat de buitenschoolse opvang juist een plaats is waar kinderen andere spelletjes doen dan op de computer. Op de computer kunnen ze thuis ook spelen.

Een ander discussiepunt is de aanwezigheid van een huiswerkruimte. Moeten de kinderen op een rustig plekje hun huiswerk kunnen maken op de buitenschoolse opvang? De meeste ouders en kinderen vinden van wel (Gilsing 2007) omdat veel kinderen pas laat thuiskomen uit de buitenschoolse opvang.

Uitgangspunten bij indelen en inrichten

De volgende uitgangspunten zijn leidraad in de buitenschoolse opvang:

- › duidelijke structuur;
- › activiteitenplekken maken
- › variatie in grootte;
- › druk en rustig scheiden;
- › rekening houden met looproutes;

KENNIS

Een ingedeelde ruimte met verschillende activiteitenplekken

Niet te open

Als een ruimte te open is en er geen duidelijke activiteitenplekken zijn, gaan activiteiten door elkaar lopen. Dit leidt tot botsingen en onrust; kinderen kunnen nergens rustig met hun eigen spel bezig zijn. Als er verschillende speelplekken zijn om met de hele groep, met een klein groepje of alleen te spelen, geeft dit de mogelijkheid om te kiezen. Kinderen zullen elkaar minder storen.

Bron: Van Liempd & Hoekstra (2002).

Verschillende plekken

Als kinderen zich kunnen verdelen over de verschillende activiteitenplekken, dan leidt dat tot meer sociaal gedrag en geconcentreerd spel.

Bron: Kantrowitz & Evans (2004).

Variatie

Als er weinig variatie in de ruimte is, dan neemt de sterkste groep de speelruimte in bezit, waardoor veel kinderen in de verdrukking komen.

Bron: Caminada (1996).

Individuele plekken

Dat zijn plekken waar kinderen alleen of met z'n tweeën kunnen zijn; dat geeft privacy. Er blijkt een relatie tussen spelgedrag en individuele plekken: naarmate er meer individuele plekken zijn neemt storend gedrag af. Individuele plekken leiden ertoe dat kinderen meer alleen of met een vriendje spelen. Daardoor is er minder storend gedrag en verveling.

Bron: Hoekstra, Van Liempd & De Kort (2006).

Ruimte om je terug te trekken

Elly Singer benadrukt hoe belangrijk het is dat kinderen de vrijheid hebben om te kiezen met wie ze willen spelen. Zodra kinderen in een groep gedwongen worden om samen te zijn, wordt het risico op pesten of geweld groter. Die kans neemt af als ze de kinderen die pesten op een natuurlijke manier kunnen ontwijken. Als je kinderen meer de ruimte geeft en ervoor zorgt dat ze hun eigen vriendjes en vriendinnetjes kunnen kiezen, komt pesten minder voor.

Bron: Hajer & Keesom (2008).

- › zorgvuldige aankleding;
- › kinderen betrekken.

Duidelijke structuur

Voor kinderen moet helder zijn wat ze op een bepaalde plek kunnen doen. Daarmee voorkom je dat allerlei activiteiten door elkaar lopen en kinderen elkaar nodeloos storen. Structuur bereik je door ruimtes in te delen in speel- of activiteitenplekken.

Activiteitenplekken maken

Een activiteitenplek is een plek in de ruimte die bestemd is voor een of meer activiteiten. Een activiteitenplek is begrensd; begrenzingen scheiden de plek van de rest van de ruimte. Voorbeelden van een begrenzing zijn: een muur, een kast of een scheidsingswand.

Maar je kunt een activiteitenplek ook zichtbaar maken door de vloer op die plek een andere kleur te geven of

er een kleed te leggen, of door een verhoging op de vloer aan te brengen. Met een doek of net (van brandveilig materiaal) kan een 'verlaagd plafond' gemaakt worden.

Variatie in grootte

Activiteitenplekken hoeven niet allemaal groot te zijn. Als er activiteitenplekken van verschillende grootte zijn, kunnen kinderen zowel in groepsverband als alleen of met een paar anderen spelen. Een klein hoekje nodigt uit om er alleen te spelen, een klein kamertje om er met zijn drietjes heen te gaan. Een grote tafel is leuk om samen te eten maar niet om in je eentje aan te spelen. Veel centra voor buitenschoolse opvang kampen met ruimtegebrek. Daarom zijn zij spaarzaam met de aanschaf van tafels en stoelen. Een keuze voor stapelbare stoelen/krukken en inklapbare of uitschuifbare tafels is verstandig. En eten en drinken kan ook in de zithoek, aan de pingpongtafel of knutseltafel.

Een grote ruimte naast kleine activiteitenplekken is ook prettig voor bewegingsactiviteiten.

Druk en rustig scheiden

De plekken voor een rustige activiteit liggen niet vlak naast de drukke plekken. De beweging en herrie verstoren anders het rustige spel.

Rekening houden met looproutes

De ruimte wordt zo ingedeeld dat kinderen niet dwars door een speelplek heen hoeven lopen om van de ene naar de andere plek te gaan.

Zorgvuldige aankleding

De ruimte indelen in activiteitenplekken is niet vol-doende. De ruimte als totaal wordt zorgvuldig ingericht en regelmatig opnieuw doorgenomen. Anders slibt een ruimte in de loop van de tijd dicht met spullen, waardoor het overzicht verloren gaat en er een rommelig geheel ontstaat. Kinderen zijn gevoelig voor sfeer en verzorgde ruimtes. Samenhang en eenheid in aankleding, kleurgebruik, meubilair en decoraties zijn belangrijk. Een teveel aan spullen wordt vermeden. Liever wisselen de pedagogisch medewerkers het spel-materiaal af en toe. In de buitenschoolse opvang is het in het bijzonder van belang om bij het kiezen van wandbekleding en meubels ook op de 'hardheid' van het materiaal te letten. Die hardheid is van invloed op het geluid. Hoe harder de materialen, hoe harder het

geluid weerkaatst en in de ruimte aanwezig blijft. Een goede akoestiek draagt bij aan rust en sfeer in een ruimte.

Kinderen betrekken

Kinderen hebben zelf vaak goede ideeën over de aankleding en inrichting en vinden het leuk om hun ruimte

KENNIS

AKTA-meter kwaliteit inrichting kindercentrum

Het verbeteren van de inrichting van de ruimte begint met goed kijken naar het gedrag van de kinderen in die ruimte. Vervolgens is het van belang om de huidige kwaliteit van de inrichting van de verschillende ruimtes te bepalen. Hierdoor krijg je zicht op ontbrekende elementen in de inrichting en onderdelen die verbeterd moeten worden. Maar je kunt ook constateren dat een aantal zaken al goed op orde is. Dat werkt motiverend.

Met behulp van deze AKTA(Activiteitenplekken: Kwaliteit, Type, Aantal)-meter breng je de kwaliteit van de inrichting in kaart en stel je vast op welke punten acties nodig zijn.

Door het meetinstrument door verschillende medewerkers van het centrum te laten invullen, krijg je zeer waarschijnlijk discussie over de resultaten wanneer je die met elkaar gaat bespreken. Dat is een goede aanleiding om over de kwaliteit van de inrichting en eventuele verschillende opvattingen en inzichten te praten. Wat vinden wij als centrum een goede kwaliteit van de inrichting?

In de meter zie je een indeling in ontwikkelingsaspecten. Deze aspecten zijn gerelateerd aan de vier uitgangspunten in de Wet kinderopvang: emotionele veiligheid, persoonlijke competentie, sociale competentie en ontwikkelen van waarden en normen. We hebben de meest voorkomende activiteitenplekken ondergebracht onder deze ontwikkelingsaspecten. Er zijn activiteitenplekken die betrekking hebben op verschillende ontwikkelingsaspecten.

Bron: Hoekstra & Van Liempd (2011).

KENNIS

Te veel prikkels

Kinderen zijn heel sfeergevoelig. Een kind verzamelt informatie met al zijn zintuigen. Sommige kinderen zijn extra gevoelig voor sfeer. De zintuigen van kinderen met angstig of ongeconcentreerd gedrag staan de hele dag wijd open. Alle informatie komt binnen. Zij worden nog sterker beïnvloed door de sfeer en uitstraling van een ruimte. In een drukke ruimte kunnen zij zich niet afsluiten voor alle prikkels. Een rommelige ruimte is een onoverzichtelijke chaos. Het vraagt extra aandacht om ook voor hen een vertrouwde en veilige sfeer te maken.

Bron: Hoex & Kunseler (2008).

mooi te maken. Hiervan maakt de buitenschoolse opvang een regelmatig terugkerende activiteit, zodat de ruimte op orde gehouden wordt en nieuwe ideeën van kinderen voor de inrichting gerealiseerd kunnen worden. Er komen immers regelmatig nieuwe kinderen in de groep. Ook voor hen moet de ruimte 'eigen' voelen. De kinderen vanaf een jaar of acht kunnen ook een actieve rol spelen. Een project voor het herinrichten van één van de ruimtes, valt bij hen vaak in goede aarde. Het gaat dan niet alleen om ideeën over de inrichting van de ruimte. Sommige pedagogisch medewerkers laten de kinderen mee schilderen aan de wanden of gaan samen met hen het meubilair kopen of kunstwerken voor aan de muur. Zo wordt het ook echt hun 'eigen' ruimte!

Spelmateriaal

Spelmateriaal is een hulpmiddel bij het spelen. Spelmateriaal valt onder te verdelen in:

- › speelgoed (klein los materiaal);
- › speeltoestellen (zoals speelhuis, glijbaan).

Elke leeftijdscategorie heeft zijn eigen spelmateriaal nodig. De aanschaf van spelmateriaal gebeurt vaak op basis van

ervaring en goed kijken waar kinderen graag mee spelen. De kinderen zelf kunnen ook hun wensen kenbaar maken. Verder zijn er talloze boeken die hierbij behulpzaam zijn. De indeling in activiteitenplekken kan behulpzaam zijn bij het maken van een lijst voor spelmateriaal.

PRAKTIJK

Voorbeeldlijst spelmateriaal

- › *Rustig spel*: puzzels, boeken, muziekinstallatie met cd's.
- › *Bewegingsactiviteiten*: ballen, fietsjes, sportmaterialen.
- › *Creatieve activiteiten*: tekenpapier, knutsel-spullen, schildersspullen, klei.
- › *Constructiespel*: lego, blokken, hout en schroeven.
- › *Fantasiespel*: verkleedkleden, poppen, auto's.
- › *Regelspel*: bordspellen.
- › *Computerspel*: PlayStation, computer met internetverbinding, Wii.
- › *Huiswerk*: potloden, pennen, atlas.

KENNIS

Materialen naar leeftijd

Bij het uitzoeken van spelmateriaal is het handig om te weten wat kinderen van verschillende leeftijden interesseert. Hieronder een samenvatting daarvan uit het speelgoedboek van Marianne de Valck.

Vier jaar worden is een mijlpaal. Eindelijk naar de basisschool, maar dat brengt veel onzekerheid met zich mee. Daarom zijn 4-jarigen vaak heel druk of juist heel stil na schooltijd. Vaak willen ze na schooltijd weer even klein zijn en met hun peuterspelgoed spelen. Maar tegelijkertijd willen ze oefenen met hun nieuwe vaardigheden. En via spel hun nieuwe indrukken verwerken.

Dat betekent dat er puzzels, tekenspullen en een telraam nodig zijn. Maar ook knuffels, poppen, auto's en treintjes. Poppetjes of poppenkastpoppen waarmee ze 'schooltje' kunnen spelen. En voorleesboeken zodat ze even rustig bij de pedagogisch medewerker kunnen zitten. De meeste 4-jarigen hebben net geleerd om te fietsen zonder zijwieltjes dus dat willen ze buiten graag oefenen op de buitenschoolse opvang.

Met 5 jaar zijn de kinderen gewend aan het schoolleven. Ze doen eigenlijk alles wel graag. Bouwen, puzzelen, tekenen, boekjes kijken,

fantasiespel, buiten spelen. De oudste kleuters zijn blij met al het spelmateriaal dat hun fantasiespel ondersteunt. Ze spelen ook graag het echte leven en allerlei avontuurlijke verhalen na. Daarom zijn verkleedkleden belangrijk. Met een conducteursjasje aan gaan ze treintje spelen. Winkeltje spelen wordt uitgelokt als er een toonbank of kassa aanwezig is. Met een speelgoedmicrofoon maken ze een televisieprogramma.

Kinderen van 7 en 8 jaar willen vooral hun vaardigheden oefenen en uitbreiden. Op het gebied van sport, bouwen, creativiteit en techniek herhalen ze hun kunsten eindeloos en proberen ze steeds nieuwe dingen uit.

Ze gaan zichzelf vergelijken met andere kinderen en doen graag kleine wedstrijdtjes. Daarnaast zijn materialen die fantasiespel voeden nog steeds belangrijk. Ook verzamelen spreekt hen aan.

Kinderen vanaf 9 jaar zijn geïnteresseerd in spel volgens vaste spelregels. Pingpong, schaken, Stratego en Monopoly bijvoorbeeld. Ook allerlei 'weet- en denkspelletjes' zijn favoriet: vraag en antwoord over aardrijkskunde, letter- en woordspelletjes. Verder zijn zij vaak geïnteresseerd in techniek: onderzoeken en experimenteren.

Bron: De Valck (2006).

Een aantrekkelijke buitenruimte

Wat maakt een buitenruimte aantrekkelijk voor kinderen? Kinderen stellen drie vragen bij het beoordelen van de buitenruimte.

› WAT KAN IK ER DOEN?

Kinderen kijken vooral naar de mogelijkheden die de buitenruimte hun biedt. Kun je er met de bal spelen, kun je er fietsen en rennen, kun je er verstoppertje spelen, is er ruimte om te klimmen en waarmee kun je in de buitenruimte allemaal spelen? En zijn er andere kinderen van mijn leeftijd met wie ik kan spelen? Hoe gevarieerder de buitenruimte, hoe aantrekkelijker voor kinderen.

› IS HET VEILIG VOOR MIJ?

In een onderzoek van TNS NIPO uit 2008 vertellen kinderen dat ze graag buiten spelen omdat ze daar andere kinderen tegenkomen. Maar die andere kinderen kunnen ook een bron van onveiligheid zijn. Kinderen vinden het daarom belangrijk dat zij zich kunnen terugtrekken uit de buitenruimte als zij iets gevaarlijk of eng vinden. Zijn er plekken waar je de voetbal niet tegen je hoofd krijgt? Kun je weggaan als er een groepje kinderen aankomt waarvoor je bang bent of waar je niet mee wilt spelen? Een buitenruimte moet dergelijke plekken hebben. En ook toezicht of een bereikbare volwassene is van belang. Een gevoel van onveiligheid is een belangrijke reden voor kinderen om niet buiten te willen spelen.

› ZIET HET ER LEUK UIT?

Kinderen zijn gevoelig voor de uitstraling van een buitenruimte.

Wendy Titman onderzocht in 1994 in Engeland wat kinderen wel en niet leuk vonden in een buitenruimte. Positief: natuurlijke kleuren, bomen, schaduwplekken, bladeren, hoogteverschillen, gras, dieren, plekken waar beestjes zitten, plaatsen voor klimmen, verstoppert, ontdekken en hutten bouwen.

Negatief: Onnatuurlijke kleuren, troep, afval, hondenpoep en vervuiling, beschadigde dingen, asfalt, geen plek om te zitten, te schuilen of te verstoppert, plek die te open is.

Indelen en inrichten van de buitenruimte

Een goed ingerichte buitenruimte draagt bij tot de ontwikkeling van persoonlijke en sociale competenties van kinderen. Die buitenruimte lokt weer andere competenties uit dan de binnenruimte: meer ervaring met zelfstandig zijn, een ander soort spel, meer motorische vaardigheid, en meer zelfstandigheid in de sociale contacten. Alle reden om aan de inrichting van

de buitenruimte net zoveel aandacht te besteden als aan de binnenruimte.

KENNIS

Spelen in het groen

Uit Zweeds onderzoek onder kinderen van 3 tot 7 jaar kwam het volgende naar voren: In de natuurlijke buitenruimte bleek het spel veel gevarieerder. Er werden ingewikkelde regels en rollen bedacht, soms was het buitenterrein een gevechtsterrein, dan weer was het een plaats voor een ruimtevaartavontuur, een spookjesland met feeën en koninginnen, en dan weer een winkelcentrum. (...) In de traditionele buitenruimte was fietsen de dominante activiteit. Er vond zelden langdurig gevarieerd fantasiespel plaats. Spelende kinderen werden vaak onderbroken door andere rondfietsende kinderen of door de leiding, die hier veel vaker moest ingrijpen bij conflicten. (...)

Bron: Grahn (1997) in Hoekstra, Van Liempd & Vos (2000).

Welke elementen zijn belangrijk? (Hoekstra, Van Liempd & Vos 2000)

› VERHARD EN ONVERHARD

Een deel van de buitenruimte moet open en verhard zijn vanwege het gebruik van fietsjes, karren of skeelers. Geen asfalt, wel verschillende soorten tegels of beton. Open terrein is ook nodig voor balspel: tegels, gras of aangestampte aarde. Een ander deel kan dan onverhard materiaal bevatten en in hoeken zijn ingedeeld: zand, gras, aarde, met struiken en heggen.

› BESCHUTTING EN OVERKAPPING

Een overkapt gedeelte van de buitenruimte maakt dat kinderen veel meer buiten kunnen zijn. Ze kunnen er af en toe schuilen tegen regen, zon en wind. Ook voor de pedagogisch medewerkers is het prettig om wat meer beschut te kunnen zitten.

› NIVEAUVERSCHILLEN EN SPELZONES

Hoogteverschillen dagen uit tot klimmen, balanceren en verstoppertje. Het kunnen greppels of kuilen zijn, of bielzen, stenen, muurtjes of heuveltjes. Ze zijn

ook handig om afscheidingen tussen verschillende speelzones te markeren. Overigens blijkt in de praktijk een dikke rode streep over een tegelplein even effectief te zijn als een muurtje. Aan de ene kant van de streep mag je voetballen; aan de andere kant mag je alleen rustig spelen.

Kinderen zitten graag te spelen of naar de andere kinderen te kijken boven op verhogingen.

› NATUUR

Natuur in de buitenruimte bestaat uit struiken, bomen, stukjes aarde, gras, stenen en waterplassen. Dieren en groentetuintjes spreken tot de verbeelding van elk kind, maar zijn niet altijd mogelijk. Eén grote boom in de buitenruimte maakt al een belangrijk verschil. Uit die boom vallen bladeren, je kunt je er achter verstoppen en hij geeft ook schaduw. Op de stam of de grond eromheen vind je beestjes: een mier of een slak. Of steentjes om te verzamelen en aan elkaar te laten zien. En een bloemen- en kruidenhoek kan prima in losse bakken.

Zand en water behoren ook tot de natuurlijke elementen voor de buitenruimte. Zandbak, fonteinje,

tuinslang, het opvangen van regenwater in een ton of een kuil stimuleren het spelen daarmee.

› FANTASIE-/SCHUILHOEKEN

Een hut of een speelhuisje, een tent, de overkapping, de ruimte tussen de struiken, tussen heggetjes of achter een boom, een bankje; kinderen zijn dolblij met hoeken waar ze hun fantasie kunnen uitleven en waar ze ongestoord kunnen spelen.

› KLEDING

Regen en wind bepalen niet meer of kinderen buiten spelen als ze beschikken over goede kleding. Daarom hebben de kinderen vaak buitenkleding die vies mag worden, die warm is en beschermt tegen nat worden. Dit geldt ook voor de pedagogisch medewerkers, die vaak eerder koud worden omdat ze minder bewegen dan de kinderen.

› BUITENSPELMATERIAAL

Er zijn losse en vaste speelmaterialen. Vaste speelobjecten zijn bijvoorbeeld de speeltoestellen: schommels, een speelhuisje of een klimrek. Losse spelmaterialen zijn bijvoorbeeld een wigwam, doeken, fietsjes, knikkers,

stoepkrijt en ballen. Voor de aanschaf gelden dezelfde pedagogische overwegingen als voor binnenmateriaal; het uitlokken van gevarieerd spel en fantasie is belangrijk. Meer dan binnenmaterialen zijn de buitenmaterialen gericht op oefenen in motorische vaardigheden, zoals klimmen, balanceren, fietsen, springen, bal vangen, hinkelen.

Spelen buiten de buitenruimte

Een buitenruimte van de buitenschoolse opvang is vaak klein en altijd omheind. Het geeft kinderen meer bewegingsvrijheid en uitdaging als zij in de buurt van de buitenschoolse opvang op straat of in het park mogen spelen. Oudere kinderen (vanaf 9 jaar) mogen vaak alleen gaan als deze ruimtes zich vlak bij de buitenschoolse opvang bevinden. Hierover worden per kind afspraken gemaakt tussen pedagogisch medewerkers, ouders en het betreffende kind. Pedagogisch medewerkers gaan met de jongere kinderen ook regelmatig buiten de buitenruimte op stap. Naar het park, het bos of de speeltuin, of spelen op het schoolplein of buurtplein. Dit is een belangrijke uitbreiding van de mogelijkheden om buiten te spelen. Zo leren de kinderen ook hun eigen buurt beter kennen.

KENNIS

Bewust kijken naar je eigen buitenruimte

- › Ga met een paar collega's een uurtje op het buitenspeelterrein zitten terwijl er geen kinderen spelen.
- › Neem ieder papier en potlood mee. Deel het vel papier in twee klossen in.
- › Beschrijf in de linkerkolom welke elementen je ziet in de buitenruimte (bijvoorbeeld grasveld, stoeptegels, grote boom, bloemen, speelhuisje).
- › Beschrijf vervolgens in de rechterkolom wat de kinderen volgens jou meestal met die elementen doen. Bijvoorbeeld achter grasveld schrijf je op: kinderen rennen rond.
- › Schrijf ook op wat kinderen volgens jou nog meer zouden kunnen doen met die elementen. Bijvoorbeeld achter grasveld schrijf je op: koptelduiken, madeliefjes plukken.

- › Bespreek met elkaar wat je hebt opgeschreven en welke ontwikkelingsgebieden vooral aan bod komen.
- › Bespreek met elkaar wat je nog meer aan kinderen buiten zou willen aanbieden.
- › Ga weer buiten kijken als de kinderen er ook zijn. Bekijk of de dingen die je hebt opgeschreven kloppen met de werkelijkheid. Gebruiken de kinderen de elementen zoals verwacht? Doen ze andere dingen dan je had gedacht? Waar spelen de kinderen veel? Waar vinden regelmatig conflicten plaats? Is er verschil tussen jongens en meisjes?

Op basis van deze studie kunnen pedagogisch medewerkers verbeteringen aanbrengen in de buitenruimte. Daarbij kunnen ze de kinderen betrekken. Zie hoofdstuk 14 'Kinderparticipatie'.

Bron: Hoekstra, Van Liempd & Vos (2000).

Tot slot

- › Een goed ingedeelde, aangeklede en gevulde binnen- en buitenruimte zijn een enorme steun voor het werk van de pedagogisch medewerker. En goede inrichting heeft tevens een niet te onderschatten effect op de gevoelens en het spelgedrag van kinderen. Door zorgvuldige aankleding voelen kinderen zich welkom en op hun gemak. Door de inrichting in activiteitenplekken en het gedifferentieerde spelmateriaal worden kinderen uitgelokt om intensief en gevarieerd te spelen.

Ook de buitenruimte kan in zones worden ingedeeld, zodat er gevarieerder gespeeld kan worden. Essentieel in elke buitenruimte, hoe klein ook, is de aanwezigheid van natuur.

Observeren en volgen

Bernadette (8 jaar) en haar broertje Koos (5 jaar) komen samen binnen. Bernadette kijkt dadelijk waar haar vriendinnen zitten. Er zit een groepje meisjes bij elkaar aan tafel. Zij wil daarbij aansluiten, maar Koos trekt aan haar hand. Ze moet met hem mee naar een andere tafel. Bernadette blijft bij hem zitten, maar kijkt niet blij. En als de andere meisjes zonder haar naar het verkleedhok gaan, betreft haar gezicht nog meer. De pedagogisch medewerker stelt aan hun tafelgroep voor om te gaan kleien. De meeste kinderen reageren enthousiast. Bernadette pakt de klei op en gaat er lusteloos mee kneden. De pedagogisch medewerker blijft vanaf een afstandje nog even kijken naar het groepje kleiende kinderen. Zij ziet dat iedereen betrokken bezig is, behalve Bernadette. Wat zou er met Bernadette aan de hand zijn? Zij loopt weer terug naar het groepje. ‘Wil je liever iets anders doen, Bernadette?’ Bernadette knikt. ‘Bernadette moet bij mij blijven’, zegt Koos onmiddellijk. Dan snapt de pedagogisch medewerker de situatie. ‘Bernadette heeft niet zo’n zin in kleien, Koos. Laat je zusje maar lekker verderop spelen, dan blijf ik bij jullie kleien’, zegt ze. Bernadette kijkt de pedagogisch medewerker dankbaar aan en rent naar het verkleedhok.

Als de eerste kinderen binnendruppelen houdt de pedagogisch medewerker een oogje in het zeil. Ze kijkt hoe de kinderen binnenkomen. Komen ze vrolijk binnen of is er misschien iets aan de hand? Zijn ze later betrokken bij hun activiteit of zijn ze lusteloos bezig? Soms let je op de sfeer in de hele groep. En soms let je vooral op een individueel kind. Meestal weet je al genoeg door even de rust te nemen om te kijken.

Soms is dat oplettend rondkijken niet voldoende om te begrijpen wat er aan de hand is met een groep of met een kind. Dan moet je gericht en systematisch kijken: je moet de tijd nemen om te observeren. Daarnaast kan de buitenschoolse opvang belangrijke gegevens over individuele kinderen of groepen ook op regelmatige momenten vastleggen. In dat geval gaat het om het

hanteren van een kindvolgsysteem. Oplettend rondkijken, observeren en het werken met een kindvolgsysteem zijn belangrijke pedagogische middelen in de gereedheidskist van de pedagogisch medewerker.

Oplettend rondkijken

Pedagogisch medewerkers richten bij tijd en wijle hun aandacht op het gedrag en de uitstraling van de kinderen. Ze kijken dagelijks naar de kinderen en nemen in zich op wat er gebeurt. Door dit oplettend rondkijken pikt de pedagogisch medewerker signalen van kinderen op en houdt zij overzicht over de groep. Kinderen met wie het op dat moment niet prettig verloopt, vallen dan op. Als medewerkers zien dat kinderen doelloos rondlopen,

gaan zij met hen een activiteit bedenken. Als een kind de hele middag alleen speelt, vragen zij of hij het naar zijn zin heeft. En als ze opmerken dat kinderen met bepaald speelgoed nooit spelen, gaan ze dat materiaal op een zichtbare plaats neerzetten of vervangen door iets anders. De pedagogisch medewerkers kijken ook bewust naar wat er wel goed verloopt. Kinderen die al een halfuur met veel fantasie en plezier in de verkleedhoek bezig zijn. Een kind dat ademloos verdiept is in een boek op de bank. Zo krijgen zij ideeën voor nieuwe activiteiten die wellicht bij meer kinderen aanslaan.

Het dagelijkse kijken naar kinderen schept dus de mogelijkheid om bewust en overdacht te handelen. Het helpt om je beter in te leven in de kinderen en beter aan te sluiten op de behoeften van individuele kinderen of van de groep.

Het oplettend rondkijken is een pedagogisch middel dat in de drukte gemakkelijk vergeten kan worden. We denken al snel dat we alles zien, maar dat is niet zo. Er zijn ook dan ook allerlei uitdrukkingen die ons eraan herinneren dat we lang niet altijd alles zien, ook al denken we misschien van wel. We hebben een 'blinde vlek', hebben ergens 'geen oog voor', 'zien iemand niet staan' of zijn zelfs 'ziende blind'. Maar we kunnen ook een 'open oog' hebben, 'onze ogen en oren goed de kost geven' en 'dan ook ineens het licht zien'.

Observeren en volgen met een doel

Oplettend rondkijken hoort bij het dagelijks handelen. Dat gebeurt altijd. In de buitenschoolse opvang wordt ook geobserveerd. Dat gaat verder dan oplettend rondkijken tijdens het werk in de groep. Het gaat dan om systematisch en gericht kijken aan de hand van een vraagstelling. Een kindvolgsysteem gaat over het verzamelen en vastleggen van bepaalde gegevens over individuele kinderen. Die gegevens worden niet eenmalig maar met enige regelmaat vastgelegd. Een kindvolgsysteem maakt het mogelijk om gedrag en ontwikkeling van kinderen op de buitenschoolse opvang gedurende verschillende jaren te volgen.

Observeren en het invullen van een kindvolgsysteem zijn alleen zinvolle bezigheden als je een vraag hebt: wat wil je weten? En het is belangrijk dat je ook iets met de

gegevens doet. Het observeren moet onderdeel zijn van een handelingscyclus:

- › een plan maken;
- › het plan uitvoeren;
- › evalueren;
- › het plan aanpassen.

Ook spreekt men wel van het 'doorlopen van de kwaliteitscirkel' of de PDCA-cyclus; Plan-Do-Check-Act (zie figuur 17.1).

Hieronder een voorbeeld van het handelen volgens een cyclus in de buitenschoolse opvang. Met het zetten van de laatste stap is de handelingscyclus rond.

- › Je stelt een plan op, bijvoorbeeld een plan om de onderlinge contacten in de groep te verbeteren (Plan).
- › Vervolgens voer je dit plan ook uit, bijvoorbeeld een aantal kennismakingspelletjes in de groep (Do).
- › Hierna controleer je of het uitgevoerde plan tot verbetering heeft geleid: hebben de kinderen nu meer onderlinge contacten? In deze fase speelt het observeren een rol (Check).
- › Afhankelijk van het antwoord op deze vraag wordt het plan al dan niet aangepast of vervangen door een volgende stap. Je handelt dus op basis van de check die je hebt uitgevoerd (Act).

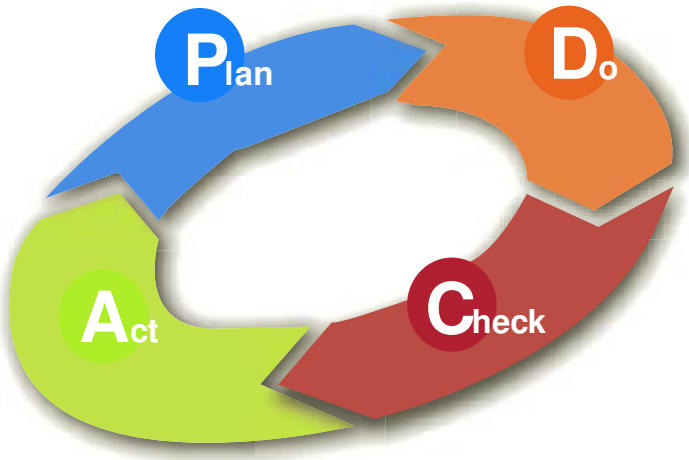
Kenmerken van observeren

Observeren is een van tevoren geplande actie, waarvoor een vraagstelling is bedacht en tijd is ingeruimd. De informatie uit observaties dient soms als input voor teambesprekingen over veranderingen en verbeteringen. In het algemeen wil de buitenschoolse opvang een van de volgende vragen beantwoorden met deze observaties.

- › Maken alle kinderen in de groepen het goed?
- › Sluit het aanbod aan bij wat kinderen nodig hebben?
- › Zijn er kinderen die extra zorg nodig hebben?

Deze drie algemene vraagstellingen kunnen tot meer specifieke vragen worden omgevormd.

Je kunt bij het observeren letten op zaken die niet goed verlopen. Door observatie krijgt de pedagogisch medewerker inzicht in wat er misgaat zodat zij de situatie kan verbeteren. Maar het is ook interessant om iets te observeren wat juist wel goed verloopt. Dat is stimulerend, het geeft de energie om het de volgende dag ook weer zo te doen.

FIGUUR 17.1 DE KWALITEITS CIRKEL

Observeren onderscheidt zich van oplettend kijken door drie kenmerken:

- › gericht kijken;
- › systematisch kijken;
- › vastleggen.

Gericht kijken betekent dat de pedagogisch medewerker een bepaalde vraagstelling in het hoofd heeft. Een pedagogisch medewerker wil bijvoorbeeld te weten komen of een bepaald kind zich prettig voelt in de groep. Zij heeft daarom van tevoren nog eens de observatielijst 'welbevinden' doorgenomen en kijkt gedurende de hele middag regelmatig of de genoemde aspecten bij het kind herkenbaar zijn. Is hij betrokken en geconcentreerd aan het spelen? Kijkt hij tevreden of vrolijk? Is hij nieuwsgierig en leergierig bij nieuwe dingen?

Een andere gerichte vraagstelling die zich leent voor observatie is bijvoorbeeld: welke kinderen hebben geen aansluiting met andere kinderen in de groep? De pedagogisch medewerkers hebben zich voorgenomen om dat in één week in kaart te brengen. Ze kijken elk kwartier even de groep en de ruimtes rond (ook buiten) en kruisen dan op de aanwezigheidslijst aan welke kinderen geen speelgenootje hebben. In de week daarna herhalen ze dit.

Systematisch kijken betekent dat de pedagogisch medewerkers op eenzelfde manier kijken. Daarvoor

zijn hulpmiddelen zoals een checklist, een observatielijst of een beoordelingssysteem. Die helpen om met dezelfde blik te (blijven) kijken.

Vastleggen van de observatiegegevens is het derde kenmerk van observeren. Andere woorden daarvoor zijn registreren of documenteren.

Bijvoorbeeld:

- › Turven hoe vaak iets voorkomt: bijvoorbeeld hoe vaak een kind ruzietjes of conflicten heeft.
- › Keuze uit een vast aantal antwoorden op een formulier, bijvoorbeeld: samenspel van jongens en meisjes komt in onze groep: niet voor/soms voor/regelmatig voor/zeer vaak voor.
- › Beoordelen door een code te geven: het welbevinden van een kind kan liggen tussen 3 (laag welbevinden) en 1 (hoog welbevinden).

Kenmerken van goed observeren

Observeren is leuk, maar niet eenvoudig. Het belangrijkste is om onbevooroordeeld en objectief te kijken. Dat betekent:

- › met distantie;
- › met een open blik;
- › met hulpmiddelen;
- › bij de feiten blijven;
- › aandacht.

Objectief observeren vereist dat de pedagogisch medewerker zich losmaakt van emotie en oordelen. Bij een open vraag zoals 'Hoe verloopt het contact tussen ouders en pedagogisch medewerker bij het halen?' is dit relatief eenvoudig. Objectief observeren bij een sterk vermoeden of een probleemsituatie is al veel moeilijker. 'Ik ga groep Zilver eens goed in de gaten houden, daar draait het al weken niet lekker'. Of: 'José speelt vaak alleen, ze zou toch niet autistisch zijn?' Observeren bij dit soort vragen vergt afstand nemen van eigen oordelen en die van collega's. Met andere woorden: ongerustheid over José en zorgen over groep Zilver moeten 'geparkeerd' worden. Goed observeren vergt ook een open blik en een zo open mogelijke vraagstelling. De vraag 'Welk positief en negatief sociaal gedrag merk ik deze middag op in groep Zilver?' is bijvoorbeeld beter dan 'Wat gaat er allemaal fout in groep Zilver?'

Hulpmiddelen helpen ook om objectiever te kijken. Een observatielijst helpt bijvoorbeeld om te bepalen waar je naar moet kijken bij negatief sociaal gedrag en positief sociaal gedrag.

Dicht bij de feiten blijven (José zit vaak alleen) in plaats van interpreteren en 'labelen' (José lijkt wel autistisch) helpt ook om goed te observeren. Dit helpt ook om later

een onderbouwing te geven van een observatieresultaat en erover te denken en te praten.

Observeren vraagt tot slot aandacht. Het is daarom lastig te combineren met intensief werken op de groep. Pedagogisch medewerkers maken daarom vaak een taakverdeling tijdens een observatie. 'Kunnen de stagiaire en jij na het eten en drinken samen de groep draaien? Dan kan ik wat observaties doen in groep Zilver.'

Kindvolgsystemen

Met een kindvolgsysteem worden gegevens over welbevinden, gedrag en ontwikkeling van individuele kinderen verzameld en vastgelegd. Een goed registratieformulier voor een kindvolgsysteem biedt houvast bij het verzamelen, invoeren en gebruiken van de gegevens. Tegenwoordig worden dergelijke gegevens vaak digitaal opgeslagen. Zo komt er per kind een helder overzicht van zijn of haar geschiedenis op de buitenschoolse opvang.

Er zijn verschillende soorten kindvolgsystemen mogelijk:

- › kindvolgsysteem voor zorgkinderen;
- › een kindvolgsysteem voor alle kinderen;
- › volgen via gegevens van ouders.

Kindvolgsysteem voor zorgkinderen

De buitenschoolse opvang kan een kindvolgsysteem opzetten dat alleen gericht is op kinderen die extra zorg nodig hebben in de buitenschoolse opvang. Er wordt bijgehouden welke kinderen in de groep extra zorg nodig hebben en wat de aard en het verloop van het probleem is. De informatie wordt gebruikt om vervolgacties te ondernemen, zoals contact opnemen met de ouders, het opstellen van een handelingsplan en inschakeling van een externe deskundige (bijvoorbeeld een psycholoog of orthopedagoog). Ook deze afspraken worden bijgehouden.

De buitenschoolse opvang bepaalt van tevoren welk soort problemen van kinderen men wil volgen. Meestal gaat dat om lastig, druk of teruggetrokken gedrag. Of om vermoedens van een ontwikkelingsachterstand of vermoedens van kindermishandeling of verwaarlozing thuis.

Voorbeelden van categorieën waarin de gegevens over zorgkinderen worden vastgelegd:

- › definitie of omschrijving van het probleem;
- › informatie van derden (uit een handelingsplan, een medisch onderzoek of een extern uitgevoerde observatie);
- › belangrijke feiten en afspraken;
- › contactgegevens van deskundigen.

De gegevens uit het kindvolgsysteem kunnen dienen als basis voor besprekingen over het kind: intern binnen het team, in gesprekken met de ouders en eventueel met externe deskundigen of netwerken. Het kindvolgsysteem ondersteunt dus ook signalering van problemen en besprekingen daarvan met personen buiten de buitenschoolse opvang. Hiervoor neemt de buitenschoolse opvang bijvoorbeeld deel aan besprekingen van een ZAT (Zorgadviesteam) of een CJG (Centrum voor Jeugd en Gezin).

Een kindvolgsysteem voor alle kinderen

Een kindvolgsysteem kan ook een bredere invulling krijgen. De kinderen worden gevolgd om te beoordelen of de pedagogische doelen voor alle kinderen worden gehaald. De vier pedagogische doelen uit de Wet kinderopvang worden dan vertaald naar vraagstellingen over individuele kinderen. Soms heeft de organisatie nog meer pedagogische doelen opgesteld. Alle pedagogische doelen uit het eigen pedagogisch

beleid van de organisatie kunnen in aanmerking komen voor een kindvolgsysteem door ze als vraag te vertalen en er een registratie-instrument bij te zoeken of te maken. Voor sommige van deze vragen zijn meetinstrumenten beschikbaar, bijvoorbeeld voor het nagaan van het welbevinden of sociale competentie, voor relaties tussen kinderen en voor het observeren van interacties.

Niet alle vragen hoeven in een kindvolgsysteem terecht te komen. Het gaat om de belangrijkste vragen.

Volgen via informatie van ouders

Bij de intake worden allerlei gegevens gevraagd aan de ouders. Bijvoorbeeld informatie over voedselallergieën of spelvoorkeuren van het kind. Deze gegevens kunnen digitaal of schriftelijk worden verwerkt. Het wordt een kindvolgsysteem als men de informatie up-to-date houdt door bijvoorbeeld ieder jaar opnieuw een aantal vragen met de ouders door te nemen. Zo krijgt men zicht op veranderende interesses en voorkeuren. De opzet van zo'n systeem kan helpen bij het samenstellen van groepen en het organiseren van activiteiten.

PRAKTIJK

Voorbeelden van vragen per kind voor registratie in een kindvolgsysteem

- › Emotionele veiligheid: Wat is het welbevinden van het kind op de buitenschoolse opvang? Vindt het kind het leuk op de buitenschoolse opvang?
- › Persoonlijke competentie: Welke interesses toont het kind op de buitenschoolse opvang? Is een kind betrokken bij de activiteiten op de buitenschoolse opvang? Heeft het kind de vaardigheden om deel te nemen aan de activiteiten?
- › Sociale competentie: Draait een kind goed mee in de groep? Heeft hij vriendjes en vriendinnetjes? Maakt het kind contact met pedagogisch medewerkers?
- › Normen en waarden: Maakt het kind zich de impliciete en expliciete regels eigen die gelden op de buitenschoolse opvang? Reageert het kind op feedback van de pedagogisch medewerkers op zijn gedrag?

Bronnen voor het kindvolgsysteem

Bij het volgen van kinderen kunnen verschillende soorten informatie worden gebruikt. Die gegevens kunnen worden verkregen op basis van observaties, vragenlijsten of uitkomsten van gesprekken met kinderen, ouders, school of jeugdzorg. Het kan gaan om eigen gegevensverzameling van de buitenschoolse opvang, maar ook om gegevens van anderen. Een voorbeeld van dat laatste is het gebruikmaken van gegevens die basisscholen over de kinderen verzamelen.

Bij het volgen van het welbevinden kunnen de kinderen van tijd tot tijd individueel geobserveerd worden. Het welbevinden kan ook direct worden bevraagd bij kinderen en blijkt dan uit hun antwoorden op vragen. Of andere informanten kunnen rapporteren over het welbevinden van de kinderen.

De kinderen kunnen ook op andere gegevens gevolgd worden, bijvoorbeeld over sociale contacten, ontwikkeling of gedrag. Het zou bijvoorbeeld zinvol zijn om de

ontwikkeling van de interesses en prestaties van kinderen op sportief, creatief en technisch gebied regelmatig te volgen. Dat is niet alleen voor overdracht en teambesprekingen tussen collega's prettig, maar ook voor oudergesprekken over het kind.

Eigen instrumenten of samenwerken met de basisschool?

Het observeren en hanteren van een kindvolgsysteem neemt tijd in beslag. In veel teams is discussie of deze acties niet overbodig zijn als ook de basisschool voor dezelfde kinderen al over gegevens beschikt.

Hiervoor zijn twee argumenten.

- › *Ten eerste* neemt de buitenschoolse opvang een bescheiden plaats in het kinderleven in. Kinderen komen gemiddeld twee dagen per week en ze zijn er maar enkele uren per dag. De tijd is vaak te kort om echt een goed beeld van hen te kunnen vormen. Op school brengen ze heel wat meer uren door en op de basisschool zijn

KENNIS

Bruikbare meetinstrumenten

Voor het monitoren van de kwaliteit van het aanbod aan de kinderen zal in 2011 een instrument ontwikkeld worden door het Kohnstamm Instituut in samenwerking met het Nederlands Jeugdinstituut en NCKO. Dit instrument zal lijken op de NCKO-kwaliteitsmonitor 0-4 jaar.

Er zijn landelijke observatie- en vragenlijsten om het welbevinden van kinderen in de buitenschoolse opvang te volgen (www.nji.nl). Die lijsten zijn in de buitenschoolse opvang vooral geschikt voor een screening, als basis voor overleg over kinderen in het team of met de ouders. In dat instrument is ook een observatielijst voor groepsfunctioneren opgenomen. Ook de vragenlijst voor de kinderen wordt regelmatig gebruikt.

Ook in België is een vragenlijst voor kinderen ontwikkeld om hun welbevinden na te gaan: Bibo, ontwikkeld door ECEGO (www.kindengezin.be).

Een overzicht van beschikbare landelijke instrumenten is te vinden op www.nji.nl/databanken bij de instrumenten, richtlijnen en kwaliteitsstandaarden. Hier is bijvoorbeeld te vinden: SCOL, een observatie-/vragenlijst over sociale competenties, die in basisscholen gebruikt wordt.

Een instrument om de kwaliteit van inrichting na te gaan zal in 2011 te vinden zijn op www.akta.nl.

kindvolgsystemen gemeengoed. Het is dus veel logischer om de ontwikkeling van kinderen tijdens de schooltijd te observeren. De basisschool kan de uitkomsten delen met de buitenschoolse opvang en afspraken maken over een gezamenlijke aanpak of extra aanbod voor de kinderen.

- *Ten tweede* werkt de buitenschoolse opvang met een leeftijdscategorie kinderen die zelf kunnen vertellen wat zij leuk en belangrijk vinden om te doen. Met kinderen vanaf 6 of 7 jaar kun je bespreken wat er anders kan of moet. Je hoeft bij deze groep dus niet per definitie te observeren.

Veel centra voor buitenschoolse opvang vinden het daarom zinvol om met de basisscholen samen te werken in het volgen van de ontwikkeling van de kinderen op hun buitenschoolse opvang. Zo kunnen zij profiteren

van de gegevens die de basisschool al heeft. Ook voor de basisschool heeft samenwerking op dit punt voordelen. Samen kunnen ze meer betekenen voor de kinderen. De buitenschoolse opvang kan bijvoorbeeld meehelpen aan de uitvoering van handelingsplannen voor bepaalde kinderen.

Bij nauwe samenwerking tussen één buitenschoolse opvang en één basisschool is het bijvoorbeeld mogelijk om (delen van) het leerlingvolgsysteem van de basisschool toegankelijk te maken voor de buitenschoolse opvang. Hierin kunnen zowel de leerkracht als de pedagogisch medewerker van de buitenschoolse opvang gegevens invoeren. Echter dit systeem ligt minder voor de hand bij een centrum voor buitenschoolse opvang dat kinderen opvangt van diverse basisscholen.

PRAKTIJK

Handelingsplannen voor Romy, Richard en Rodney

Bso de Bonte Koe heeft twee drukke kinderen in de groep: Romy (8) en Richard (9). En Rodney (5) lijkt achter te lopen in zijn ontwikkeling. Hij praat nauwelijks en reageert ook meestal niet op vragen of aanwijzingen van de pedagogisch medewerker. De drie kinderen komen van één basisschool. De locatiemanager en twee van de betrokken pedagogisch medewerkers vragen een gesprek aan met de individueel begeleider (IB'er) van de basisschool. De ouders van de betreffende kinderen zijn van tevoren van dit contact op de hoogte gesteld.

Tijdens het gesprek is er wederzijds veel herkenning van de problematiek. De twee drukke kinderen blijken in de klas nog veel grotere problemen te geven dan in de bso-groep. De IB'er is blij om te horen dat beide kinderen goed geaccepteerd zijn in de groep. Want in de klas geeft hun drukke gedrag problemen met de andere kinderen. De pedagogisch medewerkers vertellen dat ze speciaal voor deze twee jongens een boksbal hebben aangeschaft. Als de jongens erg druk zijn, worden ze naar de boksbal gestuurd om zich even af te reageren. Andere kinderen in de groep willen ook graag met de boksbal oefenen, dus

het wordt niet als straf ervaren om er even heen te moeten. De IB'er haalt de zorgplannen van dit jaar erbij. Het blijkt dat de kinderen al twee keer zijn geobserveerd door de orthopedagoog van de school. De adviezen voor de aanpak worden doorgenomen met de pedagogisch medewerkers. Twee van de adviezen spreken de pedagogisch medewerkers aan en zijn ook juist heel goed uitvoerbaar op de buitenschoolse opvang. De pedagogisch medewerkers besluiten deze adviezen ook in de groep bewust toe te passen.

- › Het eerste advies is om de jongens veel structuur te bieden. Geef ze duidelijke aanwijzingen over hun gedrag en wat je van ze verwacht.
- › Het tweede advies is: geef de jongens bewust positieve aandacht en warmte als zij goed bezig zijn. Want negatieve aandacht en terechthoudingen van volwassenen roepen ze vanzelf al op.

Ook over Rodney heeft de IB'er nuttige informatie. De schoolarts heeft ontdekt dat hij hardhorend is. Dat is de reden voor zijn gebrek aan reactie op de pedagogisch medewerkers. De ouders hebben dit wel van de schoolarts gehoord en met de school besproken, maar het niet verteld aan de buitenschoolse opvang.

Tot slot

- › Observeren in de betekenis van het dagelijkse oplettend rondkijken tijdens het werk, kan in de gereedschapskist van de pedagogisch medewerker niet gemist worden. Het geeft informatie voor een beter aanbod aan de kinderen. Ook is het gewoon heel leuk en stimulerend voor het werk met de kinderen om even de rust te nemen om goed naar hun bezigheden en uitstraling te kijken.

Systematisch observeren en het bijhouden van gegevens in een kindvolgsysteem is zinvol mits het team een duidelijke vraagstelling heeft en ook een duidelijk idee wat zij met de gegevens kunnen doen. Samenwerking met de basisschool kan tot meer efficiency en een breder kindvolgsysteem leiden.

Samenwerken met de omgeving

De moeder van Astrid (6) is bloemist. In de kersttijd komt zij een woensdagmiddag naar de buitenschoolse opvang om samen met de kinderen kerststukjes te maken. Ze heeft leuke ideeën, en ze neemt een stapel mooie takken mee. De kinderen zijn trots op hun creaties en de pedagogisch medewerkers krijgen nieuwe inspiratie voor hun programma. Astrids moeder vindt het leuk om eens een hele middag op de buitenschoolse opvang mee te draaien. Het geeft haar de kans om te zien hoe de pedagogische medewerkers omgaan met de kinderen. Ook maakt ze haar kind mee in de groep. En Astrid? Die is eerst een beetje verlegen, maar na een uurtje juist heel trots op haar knappe moeder!

Een centrum voor buitenschoolse opvang maakt altijd deel uit van een grotere omgeving. Eigenlijk kun je zeggen dat de wereld van de buitenschoolse opvang net zo groot is als de wereld van de kinderen die er komen. In die kinderwereld nemen gezin en school een belangrijke plaats in. De tijd na school wordt 'vrije tijd'. Die vrije tijd wordt voor veel verschillende activiteiten gebruikt. Kinderen gaan naar huis of naar de buitenschoolse opvang, hebben hobby's, doen aan sport, gaan op familiebezoek, spelen bij vriendjes. Voor ieder kind ziet zijn vrijetijdsagenda er anders uit. Bij 17% van de kinderen tussen 4 en 12 jaar staat de buitenschoolse opvang in die agenda. Bij de meesten is dat op twee of drie dagen, voor sommigen de hele week, voor anderen één dag (Taskforce Kinderopvang/Onderwijs 2010).

De buitenschoolse opvang is dus één van de stukjes in een kinderleven. In dit hoofdstuk gaat het om de vraag wat de pedagogisch medewerker kan doen om dat stukje buitenschoolse opvang zo goed mogelijk te laten aansluiten op andere opvoedsituaties waarin het kind leeft. In dit hoofdstuk staan drie manieren.

- › Samenwerking met de omgeving zorgt ten eerste voor een verbinding van de verschillende leefwerelden van een kind.

- › Samenwerken gaat ook over het uitwisselen van informatie over het kind en het bespreken van de betere pedagogische aanpak. We noemen dit kindgerichte samenwerking.
- › Ten derde biedt samenwerking met de omgeving pedagogische afstemming in het algemeen en ook een mooie kans om een goed activiteitenprogramma te maken voor de buitenschoolse opvang.

Hieraan voorafgaand wordt in dit hoofdstuk besproken met wie de buitenschoolse opvang kan samenwerken.

Met wie werkt de buitenschoolse opvang samen?

Samenwerken met de omgeving betekent: samenwerken met ouders, samenwerken met onderwijs en samenwerken met vrijetijdsorganisaties. De samenwerking heeft altijd een pedagogisch doel. Een buitenschoolse opvang zoekt die samenwerking om beter aan de eigen pedagogische doelen te werken. Die doelen staan in de Wet kinderopvang en in het eigen pedagogisch beleidsplan. Zie deel II 'Pedagogische doelen'.

Ouders zijn de belangrijkste samenwerkingspartner van de buitenschoolse opvang. Ouders en buitenschoolse opvang hebben dus belangrijke redenen om goed contact met elkaar te onderhouden. Een positieve band tussen pedagogisch medewerker en ouders maakt dat de kinderen zich in veilige handen voelen op de buitenschoolse opvang. Zie hoofdstuk 6, 'Samenwerken met ouders'. En de pedagogisch medewerker heeft informatie van de ouders nodig om goed met een kind om te gaan.

De tweede belangrijke samenwerkingspartner is het basisonderwijs. Het kind brengt daar de meeste tijd door en wordt daar planmatig gestimuleerd om zich te ontwikkelen. Samenwerken met de basisschool is noodzakelijk, zowel om in de openingstijden goed aan te sluiten als over de inhoud van het aanbod.

En voor wie is de derde plaats? Die wordt ingenomen door de vrijetijdsorganisaties in de buurt. Die omgeving ziet er voor elke buitenschoolse opvang anders uit. Het hangt af van de activiteiten die er in de omgeving zijn. In de stad zijn andere samenwerkingspartners beschikbaar dan in een kleiner dorp; in de ene gemeente zijn veel vrijetijdsorganisaties actief terwijl in een andere

gemeente nauwelijks interessante partners te vinden zijn. Het zijn vaak juist die vrijetijdsorganisaties die aan een buitenschoolse opvang een heel eigen speciale invulling geven. De buitenschoolse opvang die samenwerkt met de muziekschool krijgt een andere sfeer dan de buitenschoolse opvang die vooral met sportorganisaties samenwerkt. 'Want ook als die muziekschool er niet is, zijn de kinderen met muziek bezig.'

Verbinden van verschillende werelden

Door samenwerken met ouders en leerkrachten kan de pedagogisch medewerker een verbinding aanbrengen tussen de verschillende werelden van het kind. Dat is om verschillende redenen in het belang van kinderen.

- Belangstelling voor ervaringen op andere plekken geeft kinderen de kans om die ervaring nogmaals te beleven. Ook voelt een kind zich gekend als hij daarover kan vertellen. Als de pedagogisch medewerker vraagt: 'Hoe was het gisteren op de verjaardag van je oma?', merkt het kind dat hij als persoon wordt gezien en dat zijn ervaringen interessant voor anderen zijn. Zeker als hij ook nog de kans krijgt om te vertellen wat er

op die verjaardag gebeurde en welk feestlied hij heeft gezongen, geeft die belangstelling een positief gevoel van eigenwaarde: 'Wat ik meemaaak doet ertoe!'

- › Praten gaat gemakkelijker met iemand die de situatie kent. Als kinderen op de buitenschoolse opvang komen, hebben ze al een hele schooldag achter de rug. Die schooldag was leuk, vermoeiend, spannend of saai, of gewoon 'stom'. Het is fijn als ze daarover kunnen praten. De pedagogisch medewerker stelt daarover vragen en luistert naar het kind. En dat gaat gemakkelijker als de pedagogisch medewerker zijn school en zijn leerkracht kent.
- › Het is stimulerend voor de ontwikkeling van een kind als hij zijn belangstellingen van dat moment zowel thuis als op school als in zijn vrije tijd kan beleven. Op de buitenschoolse opvang kan een kind verder werken aan een tekening waar hij op school aan begonnen is. Op de sportclub heeft hij er profijt van dat hij tijdens de buitenschoolse opvang zo veel heeft geoefend met hoogspringen. Op school kan hij vertellen over gorilla's omdat hij thuis naar een uitzending op Animal Planet heeft gekeken. Thuis werkt hij aan een spandoek om morgen met de hele buitenschoolse opvang te protesteren tegen zielige kistkalfjes. Zijn activiteiten lopen door, ook al leeft het kind op veel verschillende plaatsen.
- › Door uitwisseling ontstaat een volledig beeld van het kind. Uitwisseling tussen ouders, leerkrachten, pedagogisch medewerkers en begeleiders van andere vrijetijdsactiviteiten is ook belangrijk voor de signalering en aanpak van problemen van kinderen. Door informatie bij elkaar te leggen, wordt vaak duidelijker wat er aan de hand is en hoe het kind het beste geholpen kan worden. Een kind laat in verschillende situaties vaak verschillend gedrag zien. Bijvoorbeeld een kind is erg teruggetrokken in de groep, maar tijdens balletles is daar niets van te merken. De strak georganiseerde balletles geeft het kind kennelijk meer zekerheid en veiligheid dan de vrije situatie op de buitenschoolse opvang. Als ouders en professionals met enige regelmaat ieder hun eigen stukje van de puzzel bij elkaar leggen, blijft het volledige plaatje van het kind steeds in beeld.

Kindgericht samenwerken

Voor pedagogisch medewerkers op het kinderdagverblijf is contact en uitwisseling met ouders een noodzaak. Jonge kinderen zijn op een leeftijd dat ze zelf nog

niet kunnen vertellen hoe het met hen gaat en wat zij meemaken. Voor de buitenschoolse opvang ligt dat heel anders.

Kindgericht samenwerken met ouders

Voor ouders van schoolkinderen is de basisschool het belangrijkste punt in het leven van hun kind geworden. Het is daarom begrijpelijk dat ouders dan vooral graag van de leerkrachten willen horen hoe het met hun kind gaat. Het uitwisselen en afstemmen met pedagogisch medewerkers komt daardoor vaak op het tweede plan. Ouders hebben hen niet altijd nodig om te horen wat hun kind gedaan heeft. Kinderen kunnen dat ook zelf aan hen vertellen.

Uitwisselen en afstemmen met ouders wordt dus heel anders na de overstap van kinderdagverblijf naar buitenschoolse opvang. Dat heeft vaak niets te maken met 'ongeïnteresseerd zijn' of met 'onbelangrijk' vinden. Alle ouders willen graag weten of hun kind het naar de zin heeft op de buitenschoolse opvang. En natuurlijk willen ze het ook weten als er problemen zijn. Er is dus nog steeds behoefte aan contact. Maar voor antwoord op die vragen hoeft een ouder niet iedere dag met de pedagogisch medewerker te praten. Het is voldoende als de pedagogisch medewerkers en de ouders weten waar ze elkaar kunnen bereiken als dat nodig is.

Contact met ouders is vooral nodig als het niet goed gaat met een kind of als een kind extra aandacht nodig heeft.

- › Dat kan naar aanleiding van een vervelende gebeurtenis, op verzoek van de ouders of van de pedagogisch medewerker. Er is dan bijvoorbeeld een ruzie geweest of een ander incident dat direct besproken moet worden.
- › Het kan ook een vaste afspraak zijn om regelmatig contact te hebben. Er is uitwisseling nodig over de aanpak van opvallend of zorgwekkend gedrag van een kind, bijvoorbeeld een kind dat veel huilt, niet tot spelen komt of in zijn broek plast. Door de meningen en ervaringen naast elkaar te leggen, krijgen pedagogisch medewerkers en ouders beter zicht op het ontstaan en het verloop van het gedrag. Dan kunnen beter afspraken worden gemaakt voor de aanpak ervan.
- › Soms heeft de pedagogisch medewerker specifieke informatie over een kind nodig. Dat kan gaan om een kind dat medicijnen toegediend moet krijgen. Of om een kind van wie de ouders gaan scheiden.

PRAKTIJK

Verschillen van mening over opvoeding

Mike is een jongen van 8 jaar die nog regelmatig in zijn broek plast. Van zijn ouders krijgt hij geen schone kleren mee. Ze vinden dat Mike in zijn natte kleren moet blijven lopen om ervan te leren dat hij op tijd naar de wc moet gaan. De vader van Mike verwacht dat de pedagogisch medewerkers zijn aanpak ook op de buitenschoolse opvang voortzetten. De pedagogisch medewerkers vinden dat onhygiënisch en ongezond voor Mike, maar ook voor de andere kinderen en volwassenen. De pedagogisch medewerkers weten zich gesteund door het pedagogisch beleidsplan, waarin afspraken staan over het omgaan met kinderen die nog niet helemaal zindelijk zijn. Want dat komt wel vaker voor op de buitenschoolse opvang, hoewel de kinderen meestal jonger zijn.

Met het pedagogisch beleid in de hand gaat een van hen het gesprek aan met de ouders van Mike. Zij bespreekt hoe zij te werk wil gaan:

eerst samen met het kind op zoek gaan naar de oorzaken (vieze wc's, onhandige kleding, opgaan in het spel) en naar oplossingen. De pedagogisch medewerkers gaan Mike helpen eraan te denken op tijd naar de wc te gaan, op twee vaste momenten tijdens de middag. Als het lukt om een hele week droog te blijven, is er een beloning. Als het op deze manier niet lukt, is er misschien een medische oorzaak. De ouders zouden het dan kunnen bespreken met de huisarts.

De ouders van Mike zijn toch wel blij met de constructieve aanpak die de pedagogisch medewerker voorstelt. Ze herkennen wel dat Mike een hekel heeft aan het gepruts met knopen en ritsen. Ze besluiten een paar extra joggingbroeken te kopen, en Mike ook thuis op vaste momenten naar de wc te sturen. Er wordt een afspraak gemaakt voor een vervolggesprek over zes weken, om samen te bekijken of de aanpak succesvol is. Mike zelf zal er dan ook bij zijn.

Bron: informatie over zindelijkheid van Ouders online (www.ouders.nl).

Privacy van kinderen

Kinderen hebben recht op privacy. Een jongen vertelt bijvoorbeeld aan de pedagogisch medewerker dat hij een meisje heeft gezoend op een schoolfeestje. Dan wil hij vast niet dat die pedagogisch medewerker dat aan zijn ouders vertelt of aan de andere kinderen. Of de pedagogisch medewerker heeft een kind in de groep betrap op het wegnemen van snoep of het bekijken van seksscènes op internet. Gaat zij dat aan de ouders vertellen? En vertel je over een ruzie tussen twee kinderen aan beide ouders?

Het is goed om met het team een standpunt in te nemen over wat een pedagogisch medewerker wel en niet over een kind vertelt aan de eigen ouders, aan de andere ouders, aan de leerkrachten en ook onderling. Belangrijke vragen hierbij zijn:

- › Welke informatie geef je wel en niet door aan ouders of leerkrachten over gedrag van het kind?
- › Welke informatie geef je wel en niet door aan ouders en leerkrachten over het gedrag van andere kinderen?
- › Wanneer vraag je een kind wel of niet van tevoren toestemming om over zijn gedrag te praten met anderen?
- › Vanaf welke leeftijd wordt een kind betrokken bij een gesprek met anderen over zijn gedrag?

Met of zonder het kind

Er is niets op tegen om een gesprek over het kind met ouders of een leerkracht te voeren zonder het kind erbij. Soms vinden ouders (of pedagogisch medewerkers) het prettig als het kind bij zo'n gesprek aanwezig is, zodat hij kan meepraten. Dat betekent wel dat pedagogisch medewerkers dan extra zorgvuldig hun woorden kiezen. Een kind kan zich al snel beschaamd of vernederd voelen als zijn gedrag besproken wordt, ook al zijn de opmerkingen als grapje bedoeld. Dat geldt vooral voor de wat oudere kinderen, zoekend naar zichzelf en nog onzeker in hun relatie tot anderen. Ook ouders kunnen zich gekwetst voelen als over problemen van hun kind gesproken wordt binnen gehoorsafstand van andere ouders.

Oudercontacten

Geschikte vormen voor contact zijn:

- › **AANMELDING EN INTAKE.** Dit is vaak een vrij zakelijk gesprek, waarin wederzijds de visie op de opvoeding en wensen worden geuit. Ouders geven ook informatie over het kind. Ook kan het gesprek al gaan over bepaalde afspraken en gedragsregels, zoals: 'Als een kind met een vriendje mee naar huis wil, dan is de afspraak bij ons dat ...'

Bij een kind met probleemgedrag of een ziekte komt in dit gesprek aan de orde wat ouders zien als de gewenste of noodzakelijke aanpak. De organisatie kan dan direct duidelijk maken of dit realistisch en haalbaar is.

- › **KORTE GESPREKJES BIJ HET OPHALEN.** Op die momenten kan informeel even de belangrijkste informatie van die dag rond het kind worden uitgewisseld: 'We zijn vanmiddag even naar de kinderboerderij gegaan omdat er jonge geitjes zijn. Eentje zagen we uit de buik van de moeder komen. Thomas (5) vond het leuk, maar ook wel een beetje eng.' Ook omgekeerd geldt natuurlijk dat ouders de pedagogisch medewerkers dingen kunnen vertellen of vragen: 'Leuk dat jullie gisteren pizza hebben gemaakt. Ezra raakte er niet over uitgepraat hoe lekker het was geworden.' Deze korte gesprekjes kunnen niet dagelijks met alle ouders plaatsvinden, maar dat is in deze leeftijdsfase van de kinderen ook niet nodig.
- › **TIENMINUTENGESPREKKEN.** Deze kunnen één- of tweemaal per jaar plaatsvinden. Het thema van deze gesprekken is meestal: hoe voelt en gedraagt een kind zich op de buitenschoolse opvang? Zijn er dingen die de pedagogisch medewerker opvallen, en waarover maakt zij zich zorgen? En wat vinden de ouders ervan? 'Het valt ons op dat Stanley vaak niet reageert als wij hem roepen. Herkent u dit? Zou het aan zijn gehoor kunnen liggen of is het iets van concentratie?'
- › **THEMABIJEENKOMSTEN OVER OPVOEDEN.** Informatie en discussie helpen bij het afstemmen van de manier van omgaan met een kind. Vroeger stonden gezinnen veel meer in contact met familie en burens. Tegenwoordig staan gezinnen er vaak alleen voor. Het is dan plezierig en steunend om als ouders met elkaar en met de pedagogisch medewerker in de rol van professionele opvoeder te praten over belangrijke opvoedthema's: grenzen stellen, internetgebruik, puberteit.
- › **GEZELLIGE BIJEENKOMSTEN.** Ouders, kinderen en pedagogisch medewerkers eten bijvoorbeeld één maal per kwartaal samen op de buitenschoolse opvang. Of zij komen naar een voorstelling die de kinderen hebben voorbereid of een tentoonstelling van werk van de kinderen. Op deze bijeenkomsten kan informeel van alles worden uitgewisseld en besproken.
- › **E-MAIL- OF SMS-CONTACT.** Dit wordt voor korte mededelingen of vragen over het kind gebruikt. Bijvoorbeeld: 'Jan wil vandaag al om 16.30 uur naar huis gaan want hij heeft nog huiswerk. Is dat goed?'

PRAKTIJK

Even meegenieten!

Op de laatste dag van de vakantieactiviteiten kreeg een groepje kinderen het idee om een toneelstuk te maken van het sprookje van Roodkapje. Hoewel de pedagogisch medewerkers eigenlijk een ander idee voor die dag hadden, gingen ze met de hele groep om de tafel; hoe hadden de initiatiefnemers het zich voorgesteld? In korte tijd lag er een prachtig plan op tafel. Ieder kind kreeg een taak als acteur, decorbouwer, muzikmaker of verlichter. De ouders konden vanaf 17.00 uur komen om hun kind op te halen. De ouders werden per sms gewaarschuwd dat er om 17.15 uur een verrassing zou zijn. De voorstelling startte om 17.15 uur. En zo ging het: de vroege ouders bleven wachten, de rest schoof aan onder de voorstelling. Na afloop was er groot applaus en voor iedereen nog een glaasje sap. Kinderen en ouders gingen tevreden naar huis, uitgezwaaid door trotse pedagogisch medewerkers. Iedereen had genoten van deze mooie afsluiting van de vakantieactiviteitenweek!

Bron: Kinderopvang Bijdehand.

KENNIS

Duidelijkheid over het doel van een gesprek

Als een gesprek met een ouder niet goed verloopt, kan dat komen omdat de wederzijdse bedoelingen onduidelijk zijn. Soms vermoedt de één een verborgen agenda. Een ouder denkt bijvoorbeeld: 'Ze willen mijn kind hier weg hebben!', of de pedagogisch medewerker denkt: 'Die ouder vindt mij geen goede leidster voor hun kind!' Als je voelt dat een gesprek niet goed gaat kun je dat maar beter gewoon zeggen. Het contactmoment is te belangrijk om zomaar mis te laten gaan.

Bron: Hoex & Kunseler (2008).

Omgaan met verschillende ouders

Ouders en pedagogisch medewerker zijn in de allereerste plaats samenwerkingspartners. Soms verlopen de gesprekken soepel. Maar er zijn ook moeizame gesprekken.

Pameijer en De Lange (2007) benoemen negen gedragscategorieën die ouders in gesprekken vertonen. Dat gedrag is van invloed op het verloop van het gesprek.

› BETROKKENHEID

Hier verloopt het contact gemakkelijk. Ouders tonen belangstelling voor de ontwikkeling van hun kind, ze hebben reële verwachtingen en waarderen de groepsleiding.

› BOOSHEID EN KRITIEK

Omgaan met kritiek is niet gemakkelijk maar hoort wel bij professioneel handelen. De ouders zijn bijvoorbeeld boos omdat ze te weinig zorg voor hun kind ervaren.

› WEINIG INTERESSE

Meestal komt gebrek aan interesse van ouders voort uit andere zaken, zoals onzekerheid vanwege hun taalniveau of overbelasting door eigen perikelen. Pedagogisch medewerkers vinden het soms moeilijk om aan deze ouders te vragen om te overleggen over het kind.

› PERFECTIONISME

De ouders stellen hoge eisen aan hun kind en aan de groepsleiding. Dit kan tot spanningen leiden bijvoorbeeld omdat pedagogisch medewerkers het eigenlijk niet met de eisen van de ouders eens zijn.

› PROFESSIONELE BENADERING

Het contact loopt moeilijk omdat ouders hun pedagogische kennis steeds inbrengen. De pedagogisch medewerkers kunnen zich daardoor overschaduwd voelen.

› AFHANKELIJK

De ouders stellen vooral vragen en geven weinig commentaar. Daardoor schuiven ze te veel opvoedingsverantwoordelijkheid naar de pedagogisch medewerker toe.

› OPDRINGERIG

De ouders bieden zich aan voor hulp die niet gevraagd wordt. Pedagogisch medewerkers vinden het soms moeilijk om dat te weigeren.

› OVERBEZORGD

De ouders zijn steeds bezorgd over het kind en beschermen het overmatig. Ze verwachten deze bescherming ook van de pedagogisch medewerker.

› VERWAARLOZING

De ouders besteden weinig aandacht aan het kind. Dat kan door tal van oorzaken komen: gezinsproblematiek of drukke werkzaamheden bijvoorbeeld. Evenals bij ouders met weinig interesse, moeten pedagogisch medewerkers extra moeite doen om gesprekken over het kind te voeren.

pedagogisch medewerker te maken krijgt. Dit helpt om te bedenken hoe je de oudercontacten gaat inkleden. Bij de een moet je meer moeite doen of voorzichtiger formuleren dan bij de ander.

Kindgericht samenwerken met de leerkracht

De ouders zijn altijd eindverantwoordelijk voor het contact met de school over het kind. Het contact tussen de pedagogisch medewerker en de leerkracht komt dus niet in plaats van het contact tussen ouder en leerkracht. De informatie die uitgewisseld wordt tussen pedagogisch medewerker en leerkracht gaat met name over voorvallen of gebeurtenissen die handig zijn om te weten voor de omgang met een kind op dat moment: een ruzie of een valpartij, of juist een feestelijke gebeurtenis.

Voor het afstemmen over een specifieke pedagogische aanpak voor een kind met opvallend gedrag of een beperking, zijn aparte overlegmomenten nodig. Daarover kan extra contact zijn tussen pedagogisch medewerkers en de intern begeleider (IB'er) of een zorgadviesteam (ZAT). Als een pedagogisch medewerker hierover in vertrouwen met andere deskundigen kan praten, waarbij ieder zijn eigen ervaringen kan inbrengen, dan is dat een grote winst voor het kind. Ook de jeugdgezondheidszorg, een schoolarts of de GGD kan belangrijke nieuwe informatie geven. Zo kunnen pedagogisch medewerkers, leerkrachten, ouders en jeugdzorgwerkers elkaar op kindniveau vinden en aanvullen.

Wat hier gezegd wordt over samenwerking met de school, geldt ook voor contacten met sportleraren, kinderwerkers en anderen die naschoolse activiteiten van de kinderen begeleiden. Ook met hen is uitwisselen van informatie over actuele gebeurtenissen of bespreking van een gezamenlijke pedagogische aanpak in het belang van de betreffende kinderen.

Afstemmen van pedagogisch beleid en activiteiten aanbod

De samenwerking met ouders, school en andere instellingen gaat verder dan de individuele kinderen. Het gaat ook over het pedagogisch beleid van de organisaties en de afstemming tussen het programma van de buitenschoolse opvang, de school en de clubs die vrijetijdsactiviteiten voor kinderen organiseren. Hiervoor zijn formele overlegstructuren nodig.

Deze beschrijvingen zijn vooral bedoeld om te ontdekken met hoeveel verschillend gedrag van ouders een

KENNIS

De matrix uit deel II als gespreksleidraad

In deel II (p.110) staat een matrix. Deze matrix is als 'invulschema' te gebruiken door alle betrokkenen die zich bezighouden met de leefomgeving van een kind. Iedere organisatie bepaalt namelijk zelf welke vragen zij bij ieder onderdeel wil stellen. Door de ingevulde schema's van school, peuterspeelzaal, buurthuis, kinderopvang en oudervertegenwoordigers naast elkaar te leggen, ontstaat als vanzelf het gesprek. En zo'n gesprek over opvoedkundig handelen is winst voor iedereen.

- ▶ Het geeft duidelijkheid naar kinderen. Kinderen weten wat in hun leefomgeving belangrijk wordt gevonden, wat van hen verwacht wordt, hoe de gedragsregels zijn in de omgang met anderen, wat hun speelruimte is in letterlijke en figuurlijke zin.
- ▶ Het geeft duidelijkheid naar ouders. Ouders ervaren dat hun ideeën over opvoeding ertoe doen en dat hun inbreng een gewaardeerde plaats heeft in een omgeving die hen steunt, aanvult en van advies kan voorzien.
- ▶ Het geeft duidelijkheid naar de diverse beroepskrachten. Medewerkers krijgen richting en onderbouwing voor het eigen handelen. Zij zullen elkaars werk waarderen en versterken in de wetenschap dat zij deel zijn van een 'pedagogische kwaliteitsketen'.

Bron: Hoex (2005).

Pedagogische beleid met basisschool en buurt

In de buitenschoolse opvang staat het werken aan welbevinden van kinderen hoog in het vaandel. Ook krijgen kinderen steun bij het leggen van sociale contacten, kinderopvang en ontwikkeling van hun talenten. Dit gebeurt niet alleen op de buitenschoolse opvang. Ook op school en in de buurt vindt iedere opvoeder dit belangrijke opvoedingsdoelen. Daarom zijn ze goede vertrekpunten voor gesprekken tussen alle professionals die zich bezighouden met een kind. Vanuit een gedeelde visie is de kans groter dat de organisaties samen aan deze thema's kunnen werken.

PRAKTIJK

Pedagogisch samenwerken met de basisschool

Buitenschoolse opvang Kanteel is gevestigd in een gebouw waarin een basisschool, een kinderdagverblijf, een centrum voor buitenschoolse opvang en een peuterspeelzaal gezamenlijk met één methodiek (Piramide) werken. Als er zorgen zijn over een kind op de buitenschoolse opvang, wordt er altijd contact gezocht met school. Maar ook op andere gebieden is sprake van (pedagogische) samenwerking. Informele uitwisseling tussen collega's met verschillende functies kan gemakkelijk plaatsvinden. Ook voor de kinderen zijn er voordelen om in één gebouw te zitten: kinderen mogen bijvoorbeeld wel eens helpen met het geven van flesjes aan de baby's. En een kleuter die moe is, kan tussen de middag even slapen in een peuterbedje zodat hij 's middags weer uitgerust naar school kan.

Wat krijgen kinderen op school mee aan persoonlijke houding en sociale vaardigheden? Hoe wordt het welbevinden van kinderen op school bevorderd? En hoe wordt er gewerkt aan democratisch burgerschap? Voor het afstemmen over een gezamenlijke pedagogische aanpak zijn dergelijke gesprekken en discussies nodig met school, buurtwerk en sportclub, om te horen welke antwoorden zij bij deze vragen hebben.

In deze gesprekken over een pedagogische aanpak heeft de buitenschoolse opvang vaak een voorsprong. De pedagogische basisdoelen zijn al bij de pedagogisch medewerkers bekend. Zie deel II 'Pedagogische doelen'. Voor ieder doel zijn al ideeën en een aanpak geformuleerd in het pedagogisch beleid. Pedagogisch medewerkers hoeven zich niet onzeker te voelen in gesprek met leerkrachten van school of met activiteitenbegeleiders van bibliotheek of sportclub. Met de vier basisdoelen bij de hand kan iedere pedagogisch medewerker duidelijk maken wat het werk van buitenschoolse opvang is.

Het uitwisselen over opvoedingsdoelen lijkt niet zo'n stimulerend onderwerp. Als er gezamenlijke discussiebijeenkomsten zijn met school of anderen, dan gaat het

vaak over één duidelijk onderwerp zoals 'kindermishandeling' of 'de vreedzame school'. Toch is er niets leukers dan om 'gewoon over kinderen' te praten. Professionals slaan met gesprekken over de opvoeding van kinderen een brug tussen iedereen die een bijdrage levert aan de ontwikkeling van de kinderen.

Afstemmen van activiteiten met de basisschool en buurt

Samenwerking tussen de buitenschoolse opvang en de basisschool heeft een toegevoegde waarde voor de kinderen. Samenwerking met clubs in de buurt geeft kinderen een ruimere keuze in wat zij in hun vrije tijd willen doen. Kinderen komen zo buiten de hekken van de buitenschoolse opvang en kunnen zo ook nieuwe vrienden maken in hun eigen buurt. Naarmate kinderen ouder worden, willen de meeste kinderen meer afwisseling hebben in hun week, door bijvoorbeeld op een vaste middag naar de sportclub te gaan.

› MET BASISCHOOL

De buitenschoolse opvang kan thema's die de basisschool belangrijk vindt in zijn activiteitenprogramma overnemen. Daardoor ontstaan mogelijkheden om

taken te verdelen. De school is bezig met het thema 'herfst' en de kinderen gaan tijdens de buitenschoolse opvang naar het bos om paddenstoelen te zoeken. Die nemen ze de volgende dag mee naar school. Soms zal de buitenschoolse opvang willen aansluiten op een thema dat in de school speelt, op andere momenten is het belangrijk dat kinderen niet 'te veel van hetzelfde' aangeboden krijgen. Dan is afwisseling in thema's en werkvormen juist heel verfrissend. Zoals een pedagogisch medewerker vertelt: 'Wij hadden "voeding" als thema genomen omdat de school ook met gezonde voeding bezig was. Maar de kinderen vonden dat saai. Dat weten we al, zeiden ze. Alleen het gezond koken vonden ze wel heel leuk. Toen hebben we het thema veranderd in "koken en bakken".'

Daarnaast gaat het om praktische afstemming zoals het gezamenlijk vieren van feesten als Sinterklaas, Kerstmis of het Suikerfeest. Het is leuk als de pedagogisch medewerkers ook worden uitgenodigd bij de opvoering van de musical van groep 8. Kortom, er zijn tal van verbindingen op het gebied van activiteiten voor kinderen mogelijk tussen buitenschoolse opvang en de basisschool.

Veel gebeurt in het kader van de brede school. De brede school is een netwerk van voorzieningen met de basisschool als middelpunt. De brede school zorgt onder andere voor naschoolse activiteiten voor alle kinderen van de school. De buitenschoolse opvang kan daarbij aansluiten. Er zijn meer dan 1.000 brede scholen in Nederland.

» IN DE BUURT

Om de buitenschoolse opvang heen is een wereld met veel interessante mensen en ervaringen. Een buitenschoolse opvang vergroot de kwaliteit van zijn aanbod als hij een eigen 'Gouden Gids' maakt van personen en organisaties die activiteiten kunnen verzorgen. Een klapper met een overzicht van:

- » Kwaliteiten van pedagogisch medewerkers in de verschillende locaties. Medewerkers kunnen uitgewisseld worden tussen verschillende locaties.
- » Kwaliteiten en mogelijkheden van ouders en grootouders. Zij kunnen betrokken worden bij het programma, bijvoorbeeld om voor te lezen of om iets van hun beroep te laten zien.
- » Namen van boeiende buurtbewoners of bereidwillige middenstanders. Personen die een bijzondere hobby hebben, die iets kunnen vertellen over hun

PRAKTIJK

Naar het jongerencentrum

Pedagogisch medewerkers merken dat de 10+-kinderen het op woensdagmiddag nogal saai vinden, nu er in korte tijd zoveel jongere kinderen zijn ingestroomd. Op de vraag wat ze graag willen doen kwam het antwoord: iets met muziek, karaoke, dansjes leren. Deze activiteiten worden aangeboden in het jongerencentrum in de wijk, maar alleen 's avonds. Het jongerencentrum is op woensdagmiddag wel open, maar alleen voor 'vrije inloop'. Na overleg tussen de buitenschoolse opvang en de jongerenwerker gaat een van de vrijwilligers van het jongerencentrum aan de slag met dansen en karaoke voor het groepje 10+-meiden. Iedere maand is er kort overleg over inhoud en verloop van de activiteit. De buitenschoolse opvang blijft verantwoordelijk voor de kinderen en het aanbod.

wereldreis of die een werkplaats hebben waar kinderen kunnen leren om banden te plakken.

- » Vrijtijdclubs en lessen in de omgeving: sportclubs, muzieklessen, dansschool of schaakclub.

Verenigingen die wellicht een aanbod op de buitenschoolse opvang willen doen of waar een groepje kinderen naartoe gebracht kan worden.

- » Buurt of gemeentelijke voorzieningen. Bezoek aan de bibliotheek, de kunstuitleen, het jongeren-centrum, de speeltuin en de kinderboerderij. De buitenschoolse opvang kan uitstapjes maken naar deze voorzieningen.

Verantwoordelijkheid van de buitenschoolse opvang

Samenwerken met derden vraagt speciale taken van de pedagogisch medewerker:

- › Bijhouden van mogelijke activiteiten
 - » Welke activiteiten worden aangeboden en voor wie zijn ze geschikt?
 - » Waar en wanneer kunnen die activiteiten worden aangeboden?
- › Afspraken maken
 - » Praktische afspraken maken met samenwerkingspartners (tijd, plaats, vervoer, kosten).
 - » Bewaken dat de activiteit qua inhoud en aanpak past in de visie van de buitenschoolse opvang.
- › Zicht houden op de kwaliteit
 - » Informeren bij de samenwerkingspartner hoe de activiteiten verlopen.
 - » Bewaken dat er voldoende begeleiding is en dat afspraken worden nageleefd.
 - » Contact met kinderen en ouders over hun ervaringen en welbevinden.

PRAKTIJK

Vervoer

Buitenschoolse opvang Erica regelt het vervoer van en naar de verschillende clubs waar kinderen op zitten; de kosten voor dit vervoer zitten in het tarief. Erica ziet dit als een service voor de kinderen om deel te kunnen nemen aan het maatschappelijke leven in de gemeente Nuenen. De chauffeurs die in dienst zijn bij Erica zijn voornamelijk gepensioneerde mannen. Zij zijn geselecteerd op 'goed kunnen omgaan met kinderen'. De contacten van de kinderen met een oudere leeftijdsgroep wordt gezien als een groot pluspunt.

Samenwerken in de toekomst

De samenwerking tussen onderwijs, opvoeding, opvang, ontwikkeling en ontspanning zal in de nabije toekomst grote veranderingen ondergaan. Meer ouders gaan meer werken, dus meer kinderen bezoeken de buitenschoolse opvang.

KENNIS

Lappendeken

Een groot aantal kinderen wordt in toenemende mate niet alleen thuis, maar ook op school en in de kinderopvang opgevoed. Terecht worden mede daardoor steeds hogere eisen gesteld aan kwaliteit, omvang en beschikbaarheid en toegankelijkheid van de voorzieningen. Vanuit het kind gezien, maar ook vanuit de ouders, pedagogisch medewerkers en leraren, is deze lappendeken aan voorzieningen verre van optimaal. Veel energie en kennis gaat verloren aan vervoer en overdracht, overleg en zoektochten naar de ideale mix. Zo is het moeilijk optimale voorwaarden te scheppen voor de ontwikkeling van ieder kind.

Bron: Taskforce Kinderopvang/Onderwijs (2010).

Samenwerking tussen buitenschoolse opvang en onderwijs is op bijna alle plaatsen inmiddels de normaalste zaak van de wereld. Die samenwerking kan verschillende vormen hebben:

- › praktische afspraken over tijden en ruimtegebruik;
- › delen en uitwisselen van elkaars deskundigheid;
- › gezamenlijk aanbod van deskundigheidsbevordering en bijscholing;
- › samengaan in één 'integraal kindcentrum';
- › aanbod van brede school of dagarrangement;
- › tijden van onderwijs en opvang beter op elkaar laten aansluiten.

Al deze vormen van samenwerking laten zien dat de tijd rijp is voor een efficiëntere organisatie van onderwijs aan, en opvang en vrijetijdsbesteding van kinderen. Dat is gunstig voor werkende ouders en voor kinderen. Zo krijgen steeds meer kinderen, ook kinderen in achterstandssituaties, in hun vrije tijd kansen voor het ontwikkelen van talenten en interesses (Taskforce Kinderopvang/Onderwijs 2010).

KENNIS

Ambities voor de toekomst

De ambitie wordt uitgesproken om de school als integraal kindcentrum, als spil in de wijk te gaan ontwikkelen. (...) Kinderen kunnen de gehele dag, van 7.30 uur tot 18.00 uur op school terecht. Die school biedt educatieve en recreatieve onderdelen. In deze organisatie worden medewerkers ingezet op variabele tijden in combinatiefuncties. In de organisatie zal sprake zijn van centrale regie voor onderwijs, opvang en zorg. (...) Om dit te bereiken zal een totaal pedagogisch concept ontwikkeld worden (...). Binnen onderwijs en opvang zal een partnerschap moeten plaatsvinden met een nieuw curriculum en een bundeling van budget.

Bron: O2G2 (2006).

In die ontwikkeling is de rol van de pedagogisch medewerkers in de buitenschoolse opvang heel belangrijk. Pedagogisch medewerkers hebben unieke expertise als het gaat om vrije tijd van kinderen. Vrije tijd betekent: vrije keuze, spelen en ruimte om te ontdekken, zelf initiatieven te nemen en samen te zijn

KENNIS

De plaats van de pedagogisch medewerker

Als een locatie gaat samenwerken met het team van de school of een combinatiefunctie gaat uitvoeren in school en buitenschoolse opvang, komen pedagogisch medewerkers in een ingewikkelde situatie terecht. Zij moeten dan vergaderingen bijwonen van het schoolteam en ook van hun kinderopvangorganisatie. En nog ingewikkelder: afspraken uit beide overleggen uitvoeren. Dit gaat veel tijd kosten en kan leiden tot tegenstrijdige instructies. Het is niet onwaarschijnlijk dat zij in de toekomst het schoolteam als hun team zullen verkiezen omdat zij daar hun dagelijks werk uitvoeren.

Bron: Schreuder, Valkestijn & Mewissen (2010).

met leeftijdgenoten. Ook op het gebied van participatief werken heeft de buitenschoolse opvang veel deskundigheid. Pedagogisch medewerkers kunnen ervoor waken dat deze zaken gewaarborgd blijven. In een samenwerkingsverband zijn pedagogisch medewerkers dus eigenlijk de belangenbehartigers van 'vrije tijd van kinderen'.

Tot slot

- › Samenwerking met de omgeving gaat over samenwerken met ouders, basisschool en vrijetijdsorganisaties en andere voorzieningen in de buurt. Door samen te werken kan de pedagogisch medewerker de verschillende werelden van het kind met elkaar verbinden. Die samenwerking kan op het kind zijn gericht of op afstemming van pedagogisch beleid of activiteitenaanbod.
- › Kindergerichte samenwerking vraagt om het onderhouden van een positieve band met de ouders, de leerkracht en eventueel andere opvoeders van het kind. Dat hoeft niet altijd door persoonlijk contact te zijn. Ook gezellige samenkomsten van ouders, kinderen en pedagogisch medewerkers kunnen voor zo'n wederzijds positief gevoel zorg dragen. Door die positieve banden voelt een kind zich in vertrouwde handen. Kindergerichte samenwerking betekent ook informatie-uitwisseling. Zo weten ouders, leerkrachten en andere betrokkenen beter wat een kind meemaakt als hij niet bij hen is, en kunnen ze daarop inspelen. Respect voor de privacy van het kind is een belangrijk aandachtspunt voor pedagogisch medewerkers bij het bepalen wat wel en wat niet wordt gezegd. Evenals de beslissing of een kind wel of niet bij gesprekken over hem aanwezig is. Vermeden wordt om kinderen in beschamende situaties te brengen. Voor kinderen in de schoolleeftijd is geen dagelijks contact met de ouders nodig. Kinderen en ouders kunnen nu zelf praten over wat er in de buitenschoolse opvang is voorgevallen. Contacten zijn er vooral bij (tijdelijke) problemen waarover een gezamenlijke aanpak moet worden afgesproken.
- › Naast kindgerichte samenwerking, is er ook de algemene samenwerking om een doorgaande pedagogische lijn of een beter activiteitenaanbod voor kinderen te realiseren. Samenwerking met de basisschool is er nu al, en die zal in de toekomst nog verder uitgebouwd worden. Want buitenschoolse opvang en de basisschool worden steeds meer elkaars natuurlijke partners. Dit *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* kan bij de afstemming van taken en de pedagogische benadering een rol spelen. Bijvoorbeeld in discussies over vrije tijd van kinderen.
- › Samenwerking met de buurt is in de eerste plaats gericht op een rijker activiteitenaanbod. Maar ook op een verbreding van de leefwereld van kinderen. Zodat zij zich niet alleen thuis voelen op school en op de buitenschoolse opvang, maar ook thuis zijn in hun buurt.

Deel IV

Profielen

Wat doen we in de thematische buitenschoolse opvang?

Een gespecialiseerd aanbod met aangepaste doelen en middelen

Inleiding

In alle programma's van de buitenschoolse opvang maken activiteiten op het gebied van sport, beweging, toneel of natuur deel uit van het gewone aanbod. Sommige centra kiezen er voor om hun hele aanbod vanuit één zo'n specifieke invalshoek in te vullen. In plaats van een buitenschoolse opvang te zijn die aandacht besteedt aan natuur en milieu, profileert zo'n centrum zich als 'de groene buitenschoolse opvang'. Hetzelfde geldt voor andere profielen, zoals sport, theater of muziek.

Een buitenschoolse opvang met een gespecialiseerd aanbod:

- › vertaalt de vier pedagogische basisdoelen uit de Wet kinderopvang naar zijn specifieke thema;
- › stemt de inzet van pedagogische middelen af op het werken aan zijn specifieke thema.

Iedere buitenschoolse opvang pakt zo'n thematisch aanbod op zijn eigen manier aan. Afhankelijk van de omgeving zijn er bijzondere mogelijkheden die een buitenschoolse opvang kan benutten. Mogelijkheden van ouders, van vrijetijdsorganisaties en in de buurt. Je zult maar net een kind op de natuur-bso hebben met een moeder die biologiedocent is en alles weet van insecten. En die daarom graag een mierenterrarium met de groep wil bouwen. Of dat twee leerlingen van de balletacademie graag op de kunst-bso willen komen om een reeks dansworkshops aan te bieden. Door al die, soms toevallige, samenwerkingsmogelijkheden is elke profiel-bso weer anders. Eigenlijk zijn profiel-bso's onderling net zo verschillend als alle andere centra voor buitenschoolse opvang.

KENNIS

Sport en buitenschoolse opvang

Het zijn vooral de kinderopvangorganisaties die het initiatief nemen tot het realiseren van een sport-bso. Dit blijkt uit een klein onderzoek van het Netwerkbureau Kinderopvang in juli 2010. De samenwerking met sportorganisaties wordt door de bso's zeer gewaardeerd; 75% van de bso's geeft de samenwerking een rapportcijfer van 8 of hoger.

(...)

Eind 2009 zijn er 150 sport-bso's bekend. De omvang varieert tussen de 20 en 60 kindplaatsen. Ongeveer de helft van de sport-bso's heeft 2 groepen en 40 kindplaatsen. Ruim 35% van de bezoekende kinderen is tussen de 8 en 12 jaar. Bijna de helft van de sport-bso's is vijf dagen per week open. Ongeveer 80% van de sport-bso's is ook in de vakanties en dan hele dagen open.

Bron: Netwerkbureau Kinderopvang (2010).

Aanvulling

In deel I 'Pedagogische kennis', deel II 'Pedagogische doelen' en deel III 'Pedagogische middelen' is de theorie en praktijk van de buitenschoolse opvang beschreven. Alle informatie uit die gedeelten is ook van toepassing op de thematische buitenschoolse opvang. Toch zijn er zaken die om extra aandacht vragen als een buitenschoolse opvang ervoor kiest om zich helemaal te specialiseren. Over die extra aandachtspunten gaat dit deel IV 'Profielen'. Dit deel is dus een aanvulling op de voorgaande delen.

In de eigen beschrijvingen van buitenschoolse opvang spreken organisaties over 'de sport-bso' en niet over 'buitenschoolse opvang met sportprofiel'. Hoewel we in de rest van het *Pedagogisch kader* de afkorting 'bso' niet hebben gebruikt, gebeurt dat in dit deel IV wel.

Een heel andere manier van profileren ontstaat als het aanbod is afgestemd op een specifieke doelgroep. In de buitenschoolse opvang zien we dat vooral terug bij centra die zich specifiek richten op kinderen die extra aandacht of zorg nodig hebben, de zogenaamde plus-bso. Ook zijn er centra die zich helemaal richten op een aanbod dat interessant is voor de kinderen van de bovenbouw, met een uitbreiding naar de brugklassers of onderbouw van het middelbaar onderwijs. Daar is sprake van een tienerschool of een tienerinloop.

De derde groep met een bijzonder aanbod is buitenschoolse opvang die geïntegreerd is binnen het schoolaanbod. De samenwerking leidt tot een gezamenlijk programma dat in vorm en inhoud volledig op elkaar is afgestemd.

Profielen in de thematische buitenschoolse opvang

Miyoshi (8) gaat sinds een maand naar de sport-bso. Haar ouders hebben haar opgegeven omdat ze van turnen houdt. Ze kan het goed en doet het graag. Ze zit ook op een turnvereniging, maar op de sport-bso is sport toch wel heel anders. Het is meer gewoon voor de lol. Bij turnen moet je steeds maar oefenen en ook aan wedstrijden meedoen. Op de sport-bso leert Miyoshi dat andere sporten ook leuk zijn. En dat het heus niet altijd gaat om 'de beste' te zijn. Ieder kind is weer in iets anders goed en handig. Ze doen heel vaak sporten waarbij je elkaar moet helpen of waarbij je heel erg moet lachen. Dat sporten eigenlijk ook een soort 'samen spelen' is, heeft ze pas hier op de sport-bso ontdekt.

Kinderen die naar een centrum voor buitenschoolse opvang met een thema of profiel gaan, kiezen meestal voor dat thema omdat het aansluit bij hun interesse. Miyoshi kan haar turntalent verder ontwikkelen op de buitenschoolse opvang maar doet daarnaast ook nieuwe ervaringen op. Ze leert dat je ook kunt lachen om een oefening die steeds opnieuw fout gaat. Of dat kinderen die technisch niet veel voor elkaar krijgen op de toestellen, toch heel vrolijk over die toestellen klimmen als ze een circuitrace doen. Het sporten is op de buitenschoolse opvang gewoon maar een manier om samen bezig te zijn.

Ook ouders kunnen een duidelijke voorkeur hebben voor een bepaald thematisch aanbod. Meestal sluiten ze met hun keuze aan op een interessegebied van hun kind. Soms zien ouders het aanbod ook als een extra mogelijkheid om een bepaald ontwikkelingsgebied te versterken bij hun kind. En zo zitten er kinderen op de sport-bso die

heel graag sporten, en kinderen die juist helemaal niet van sport houden maar vanwege hun onhandigheid of gewicht toch op de sport-bso zijn aangemeld. En op de theater-bso lopen kinderen rond die zichzelf al bijna in het Zwanenmeer zien dansen, maar ook kinderen die veel liever in hun eentje achter de computer hadden gezeten, in plaats van spreekvaardigheid te oefenen tijdens een rollenspel.

In het aanbod van de buitenschoolse opvang valt steeds vaker te kiezen uit verschillende thema's. Dat werpt ook nieuwe vraagstukken op. Want wat is nog het verschil tussen een toneelvereniging en een thematische toneel-bso? En wanneer is een buitenschoolse opvang een thematische buitenschoolse opvang? Ben je al een techniek-bso als je wekelijks een techniekactiviteit aanbiedt? Of ben je dan gewoon een buitenschoolse opvang die ook aan techniek doet?

In dit hoofdstuk worden diverse thema- of profielvarianten verkend. Overigens zonder de pretentie om volledig te zijn. De uitspraak 'Laat 1.000 bloemen bloeien!' is zeker van toepassing op dit werkveld dat zich steeds verder professionaliseert en specialiseert. Of de buitenschoolse opvang zichzelf daarmee uit de kinderopvangmarkt en in het vrijetijdsaanbod prijst, is een discussiepunt waarover vast nog veel gesproken gaat worden.

Verschillende thema's

Buitenschoolse opvang staat voor een opvangaanbod voor kinderen van 4 tot 13 jaar, in aansluiting op de schooltijden. Die omschrijving zegt niets over de inhoud van het aanbod. In het algemeen weten ouders en kind pas als ze al op de buitenschoolse opvang komen welke activiteiten er zoal worden aangeboden.

Door de naam van het thema toe te voegen, krijgen ouders en kinderen al een boodschap over wat zij kunnen verwachten. Hoewel er inmiddels vele vormen van een thematisch aanbod zijn ontstaan, valt het grofweg in de volgende benamingen onder te verdelen:

- › sport-bso;
- › natuur-bso;
- › kunst-bso;
- › techniek-bso.

› DE SPORT-BSO OF DE SPORT-EN-SPEL-BSO

Deze buitenschoolse opvang is gevestigd op een sportpark of maakt voor een deel van zijn activiteiten gebruik van sportfaciliteiten. De locatie is zelden

KENNIS

Sport- en spelaanbod

Het aanbod van de buitenschoolse opvang met een sport- en spelaanbod is vaak cursusachtig; een aantal weken een clinic (workshop) van een bepaalde sport. (...) Een paar bso's profileren zich echt als sport-bso. In dit geval is er altijd een sport- en spelaanbod waar alle kinderen aan deelnemen. De meeste kinderen gaan dan 1x per week naar de sport-bso en de andere dag(en) naar de reguliere buitenschoolse opvang.

Bij 15% van de sport-bso's met een sport- en spelaanbod wordt dit door een vereniging verzorgd. Bij ruim 60% door de buitenschoolse opvangorganisatie zelf en bij 25% door een combinatie van de vereniging en de buitenschoolse opvang.

Bron: Netwerkbureau Kinderopvang (2010).

eigendom van de kinderopvangaanbieder, maar wordt gedeeld met of gehuurd van een reguliere sportvereniging of van de gemeente. Het aanbod bestaat uit vormen van sport en spel; afhankelijk van de locatie gebeurt dit binnen en/of buiten. Meestal heeft de buitenschoolse opvang eigen sport- en spelmateriaal in gebruik.

Uitgangspunten die vaak terugkomen: 'Het is voor kinderen belangrijk om te bewegen' en 'Werken aan sociale vaardigheden en verbinding tussen kinderen kan het beste door sport en spel'. Het accent ligt op het individuele gezondheidsaspect.

PRAKTIJK

Natuur-bso

Bij deze groene bso zijn de kinderen de hele dag buiten. We bieden: natuurbewustzijn, voldoende bewegen, waarderen van gezonde voeding. De natuur biedt een onbeperkt palet aan ontwikkelingsmogelijkheden. Gun kinderen elke dag en het hele jaar door deze omgeving.

Doelstelling:

- › dagelijks genoeg bewegen door fietsen en actief spel;
- › zich motorisch ontwikkelen door spel in een uitdagende omgeving;
- › creativiteit ontplooiën door spel, theaterspel, houtsnijden, kleien;
- › teamgeest ontwikkelen door als groep klussen te klaren;
- › kennis opdoen van de natuur en boeiende ervaringen;
- › zich veilig voelen in een kleine groep (acht kinderen);
- › zich ontspannen door de natuurlijke omgeving en de beweging;
- › zich veiliger gaan gedragen door risico's te leren herkennen;
- › zich milieuvriendelijker gaan gedragen;
- › wennen aan gezonde snacks als appel, wortel en mueslireep;
- › zich bij slecht weer binnen kunnen vermaken in onze ruimte.

Bron: www.struin.nl

PRAKTIJK

De Kunst-bso

Iedere maandag-, dinsdag-, woensdag- en donderdagmiddag biedt de Nieuwe Veste cursussen aan op het gebied van beeldende kunst, theater, muziek en dans. Deze cursussen worden gegeven door de verschillende vakdocenten van de Nieuwe Veste.

Kinderen kiezen ieder schooljaar welke dag zij opvang nodig hebben en welke cursus zij van het cursusaanbod willen volgen.

- › De kinderen komen onder begeleiding naar Kunst-bso Vestetuin en worden ontvangen door pedagogisch medewerkers van Kober kindercentra. Zij komen even tot rust en krijgen wat lekkers en iets te drinken. Op woensdagmiddag wordt er met elkaar geluncht. Daarna gaan zij naar de cursus waarvoor ze zich hebben opgegeven.
- › De bso-kinderen maken van verschillende ruimtes in de Nieuwe Veste gebruik, afhankelijk van de cursus. De groepsruimte is hierin de vaste ruimte waar ze de middag starten en eindigen. Deze ruimte is ingericht zodat ze met leeftijdgenoten kunnen relaxen, een spel kunnen doen of creatief bezig kunnen zijn. Hebben de kinderen behoefte aan een frisse neus halen, dan is dat mogelijk op het binnenplein van de Nieuwe Veste.
- › Daarnaast kunnen er in het nabijgelegen park onder begeleiding verschillende buitenactiviteiten worden gedaan. Hierin wordt gekeken naar de behoeften van de kinderen en de tijdsindeling van de cursussen. Er zal één pedagogisch medewerker in de groepsruimte blijven om de kinderen naar of vanuit de cursus te begeleiden.

Het team van pedagogisch medewerkers begeleidt en stimuleert de kinderen gedurende 40 schoolweken. Zij spelen in op hun behoeften en begeleiden ze bij het volgen van de cursus. Bijvoorbeeld door met ze te oefenen op hun instrument, voor een toneelstuk of te luisteren naar hun zang. Daarnaast zullen de pedagogisch medewerkers verschillende activiteiten aanbieden die met kunst en cultuur te maken hebben.

Bron: www.kober.nl

› DE NATUUR-, GROENE-, BUITEN- OF BOERDERIJ-BSO

De locatie van deze buitenschoolse opvang bepaalt in hoge mate de inhoud van de activiteiten. De plaats varieert van 'geen locatie maar wisselende plekken buiten de stad' tot een vaste locatie met activiteiten en materialen die bij het thema passen: met accent op dieren, milieubewustzijn, natuurlijke materialen en projecten in de natuur.

Uitgangspunten die vaak worden genoemd: 'milieubewuste kinderen worden later verantwoordelijke burgers' en 'zorg voor de natuur activeert de zorgzame kant in een kind'. Het accent ligt op maatschappelijke betrokkenheid.

› DE KUNST-, CULTUUR-, CREA- OF THEATER-BSO

Dit aanbod gebeurt vaak in samenwerking met een organisatie die zich heeft toegelegd op workshops of cursussen op kunstzinnig of dramagebied. Daarbij wordt gebruikgemaakt van de locatie van de betreffende organisatie, of de muziek- en dramacenten komen voor projecten of bepaalde activiteiten naar de buitenschoolse opvang. Dit laatste gebeurt ook met beeldend kunstenaars. Uitgangspunten hierbij zijn een 'brede creatieve ontwikkeling stimuleren' of 'een aanvulling op het educatieve accent dat het basisonderwijs domineert'. Het accent ligt op talentontwikkeling.

› DE TECHNIEK-, DOE- OF ONTDEK-BSO

Sommige centra voor buitenschoolse opvang volgen met dit thema het aanbod van Technica 10. Op veel plaatsen is dit thema een verbreding van het natuurthema. De activiteiten variëren van knutselen tot het repareren van fietsen, van activiteiten op bouw speelplaatsen tot het werken met technisch lego, het leren programmeren of het bouwen van een eigen website. Voor het aanbod wordt de locatie van de buitenschoolse opvang aangepast; soms maakt men ook gebruik van werkplaatsen waar gereedschappen aanwezig zijn. Uitgangspunt is het verrijken van de wereld van nieuwsgierige jonge onderzoekers. Het accent ligt op individuele ontwikkeling en levensecht werk- en leermateriaal.

KENNIS

Pedagogische middelen H3O Dordrecht

Vertrekpunt is de natuurlijke woon-/leefomgeving van kinderen. Wat zijn er in hun wijk aan speel- en ontdekmogelijkheden? H3O maakt gebruik van de randen van een wijk/stad en van braakliggende terreinen en bouwterreinen: de open en oningevulde plekken in een omgeving. Dat sluit aan bij hoe kinderen omgaan met hun omgeving; het niet-ingevulde is aantrekkelijker dan het georganiseerde van speelsterreinen met voorgeprogrammeerde toestellen en ingebouwde veiligheid. De locaties zijn daarmee per definitie 'tijdelijk' omdat in de meeste gemeenten dat soort terreinen weer snel wordt ingevuld. Op zich is dat geen probleem omdat de veranderlijkheid juist aantrekkelijk is voor kinderen en er ook minder regels en voorwaarden gesteld worden aan die terreinen.

Er wordt uitgegaan van wat de natuur/het terrein al van zichzelf biedt. Dit wordt aangevuld c.q. verrijkt met extra's zoals: het inrichten van een 'insectenhotel', de aanschaf van thematisch Playmobil, het opzetten van een aquarium of terrarium, het uitnodigen van een deskundige op het gebied van bodem/dieren/stenen/ecologie. Internet wordt gebruikt voor achtergrondinformatie en er wordt aangesloten bij wetenschappelijk onderzoek, bv. uitgezet door Naturalis of landelijk natuuronderzoek. Bijvoorbeeld: een vlinderteldag, de habitat van de tuinslak, vogels tellen, trekvogels benoemen.

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen
d.d. 17-06-2010, NJi, Utrecht.

› COMBINATIE VAN THEMA'S

Iedere buitenschoolse opvang met een thematisch aanbod kiest zijn eigen benaming, afhankelijk van de locatie en de manier waarop het aanbod wordt

PRAKTIJK

De Natuur- en Sport-bso

De Natuur & Sport bso is gevestigd in de accommodatie van c.s. Vitesse Delft op Sportpark Tanthof-Zuid, aangrenzend aan het sportpark ligt natuurgebied 'het Abtswoudse Bos'. De Natuur & Sport BSO ligt op fietsafstand van BSO Lepelaar en is bedoeld voor kinderen van 8 tot 13 jaar.

Het aanbod van sport- en natuuractiviteiten wordt gericht afgestemd op de behoeften van de kinderen.

Tijdens sportactiviteiten maken wij gebruik van een gedeelte van het kunstgrasveld. Naast het terrein ligt een brede sloot waar we in de zomer kunnen varen en vloten bouwen. Het programma bestaat uit heel veel activiteiten,

zoals: voetballen, badminton, volleybal, vissen, tennis, hockey, fietsen, speurtochten, paddenstoelen zoeken en ga zo maar door. Bij slecht weer bedenken we activiteiten voor binnen. In de kantine kunnen we de tafels en stoelen gebruiken om spelletjes te doen of te tafeltennissen door een aantal tafels aan elkaar te schuiven.

Openingstijden:

- › Maandag, dinsdag, donderdag tijdens basis-schoolweken: 15.30-18.00 uur.
- › Maandag, dinsdag, donderdag tijdens basis-schoolvakanties: 8.00-18.00 uur (in de vakanties op de Lepelaar).

Bron: www.octopuskinderopvang.nl/locatie/natuur+en+sport+BSO/413jaar.

uitgevoerd. Op een aantal plaatsen worden meerdere thema's gecombineerd.

Specifieke doelgroepen

Naast de centra voor buitenschoolse opvang die hun aanbod inkleuren vanuit een specifiek thema zijn er ook centra die zich richten op een specifieke doelgroep. De meest zichtbare doelgroep- bso's zijn:

- › buitenschoolse opvang-plus;
- › tienerinloop.

De buitenschoolse opvang-plus, plus- bso of de plus- groep

De opvang richt zich op kinderen met probleemgedrag, ontwikkelingsachterstand of handicaps. Met hun aangepaste activiteiten aanbod, locatiebouw en -inrichting, materiaalkeuze en vaak ook personele bezetting c.q. deskundigheid, is de omgeving passend gemaakt voor de specifieke behoeften van kinderen die extra zorg, aandacht of structuur nodig hebben. De buitenschoolse opvang-plus kan overigens ook één plus-groep zijn in een regulier aanbod. In het werkveld wordt veel gesproken over de beste omgang met 'lastig gedrag' en met kinderen met specifieke problematiek. De discussie

over de vraag of deze groep kinderen juist wel of juist niet gebaat is bij geïntegreerde opvang in de reguliere groep is in volle gang. Uitgangspunten van de specifieke buitenschoolse opvang-plus zijn 'het bieden van

PRAKTIJK

Buitenschoolse opvang met extra begeleiding

Heeft uw kind extra begeleiding, structuur of aandacht nodig? KluppluZ zorgt ervoor. Bij KluppluZ kan uw kind zich na school ontspannen en meedoen aan leuke activiteiten. Samen met andere kinderen of individueel. In een rustige omgeving. En met extra begeleiding. KluppluZ biedt buitenschoolse opvang voor kinderen van 4 tot 13 jaar. Uw kind krijgt bij ons alle aandacht die het nodig heeft. En we zorgen voor regelmaat en overzicht. Want we vinden het belangrijk dat ieder kind zich veilig voelt.

Bron: folder Korein over KluppluZ; buitenschoolse opvang met extra begeleiding.

Doelen van plusopvang

De doelgroep

De doelgroep van de plusopvang zijn kinderen van 0-13 jaar die om een of andere reden niet kunnen functioneren in de gewone kinderopvang of die extra (medische) zorg nodig hebben.

Veel kindercentra hebben te maken met kinderen die extra aandacht of zorg vragen wegens gedrags- en/of ontwikkelingsproblemen.

Gedragsproblemen kunnen zijn: hyperactiviteit, inactiviteit, agressief, angstig of teruggetrokken gedrag, veel aandacht vragen. Bij ontwikkelingsproblemen kan gedacht worden aan: stoornissen op cognitief, motorisch en sociaal-emotioneel vlak en op het gebied van spraak/taal, (samen) spelen en dergelijke. Ook kan het zijn dat de problemen van een kind veroorzaakt worden door problemen in de opvoedingssituatie of problemen van de ouders zelf. Vaak doet zich een combinatie van verschillende factoren voor. Daarnaast zijn er kinderen met een handicap en/of een chronische ziekte die met extra zorg toch opgevangen kunnen worden in de reguliere kinderopvang.

Samenvattend gaat het vaak om een combinatie van:

- › ontwikkelings- of gedragsproblemen, bv. ADHD, stoornis in het autistische spectrum e.d.;

- › problemen van de ouders, waardoor zij hun kind niet zelf kunnen opvangen, bv. door een verslaving, ernstige opvoedingsproblemen of door psychiatrische problematiek;
- › een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking;
- › (chronische) ziekte.

Doelstellingen plusopvang

Plusopvang is opvang voor kinderen die vanwege hun problematiek niet terecht kunnen bij de reguliere opvang. De kinderopvang biedt zelf geen hulpverlening, maar heeft wel contact met hulpverlening door andere instanties. De doelstellingen van plusopvang zijn:

- › kindercentra instrumenten geven om beter in te spelen op kinderen met problemen (groeps-grootte);
- › het scheppen van extra mogelijkheden tot preventie door het bieden van gerichte opvoedingsondersteuning aan ouders en ontwikkelingsstimulering voor kinderen;
- › in sommige gevallen voor ouders de drempel naar de hulpverlening verlagen;
- › integratie van kinderen met de bovengenoemde problemen in de reguliere opvang en het reguliere onderwijs.

Bron: Beleidskader Plusopvang (2007).

opvang-op-maat' en 'extra aandacht, rust en structuur waardoor kinderen beter tot hun recht kunnen komen'. Het accent ligt op de individuele ontwikkelings- en opvoedingsondersteuning. Bij de buitenschoolse opvang-plus is de samenwerking met ouders en onderwijs een belangrijk onderdeel van het aanbod.

De tienerinloop

Deze vorm van buitenschoolse opvang is ontstaan omdat veel 10+-kinderen de buitenschoolse opvang te kinderachtig vonden. Soms begon dit zelfs al op de leeftijd van 8 jaar. Om te voorkomen dat deze groep uitstroomt, zoekt de buitenschoolse opvang naar andere vormen en naar samenwerkingspartners die een aanvullend aanbod kunnen doen voor deze leeftijdsgroep. De essentie ervan

is dat kinderen, in overleg met de ouders, meer keuze krijgen of zij komen en hoe lang zij blijven.

Daarnaast is er de vraag van ouders. Zij hebben jarenlang gebruikgemaakt van kinderopvang en zoeken naar iets vergelijkbaars voor hun 12- en 13-jarigen die de overstap naar het middelbaar onderwijs hebben gemaakt. In de omschrijving in de Wet kinderopvang (2005) geldt de gedeeltelijke vergoeding van de ouderbijdrage door de overheid echter alleen voor kinderen die basisonderwijs volgen. Hierdoor blijft op veel locaties met een tieneraanbod de doelgroep beperkt tot de leeftijd van 13 jaar.

In een landelijk vierjarig project Tieneropvang (1999-2003) is ervaring opgedaan met deze vorm van vrijetijdsbesteding. Hier werd ook de variant van 'vrije inloop' geïntroduceerd. Het accent ligt op vrije keuze.

KENNIS

Hun eigen plek!

De Commissie Tieneropvang introduceert het begrip 'vrijtijdsarrangement'. Waarom? Omdat het begrip 'tieneropvang' niet past bij de leeftijdsgroep. Een vrijtijdsarrangement biedt een ontmoetingsplaats, een begeleider/ tienerwerker, computer- en internetfaciliteiten, huiswerkbegeleiding en doorgeleiding naar diverse activiteiten.

Een vrijtijdsarrangement is dus het geheel van mogelijkheden om vrije tijd door te brengen. Het tienercentrum fungeert als een coördinatiepunt, het 'tweede thuis' van de tieners, de 'ontmoetplek'. Vanuit dat tienercentrum kunnen ze meedoen aan verschillende activiteiten op het tienercentrum zelf of bij andere aanbieders. Het tienercentrum is voor de kinderen een plek om op terug te vallen, om even uit te blazen, om even niks te doen oftewel om gewoon 'jezelf' en 'op jezelf' te kunnen zijn. Hun eigen plek!

Bron: Hensen, Hoex & Ten Thije (2003).

Samen met de basisschool

Steeds meer centra voor buitenschoolse opvang stemmen hun aanbod af op de mogelijkheden en wensen van het basisonderwijs. Dat kan variëren van 'afstemmen van visie en programma' tot het dagelijks uitwisselen van vakkrachten en het delen van een locatie. Deze samenwerking valt eigenlijk niet onder de noemer van een thematisch aanbod. Er is geen sprake van een herkenbare inhoud bij alle met de school samenwerkende buitenschoolse opvang. Toch zal de buitenschoolse opvang die in een samenwerkingsverband zit, zich wel op die samenwerking profileren.

De basisscholen zijn al enige jaren verplicht om opvangmogelijkheden te organiseren, en namen daarvoor vaak een kinderopvangorganisatie in de arm. Door de groei van 'brede' scholen is de dagelijkse samenwerking tussen onderwijs en buitenschoolse opvang toegenomen. In de praktijk zijn er brede scholen in allerlei vormen, wel of niet onder één dak, met verschillende namen en met verschillende ambitieniveaus.

De ontwikkeling van brede scholen en dagarrangementen voor kinderen biedt de buitenschoolse opvang een

nieuwe uitdaging. Zoals experimenten met dagvullende roosters waarbij het biologisch ritme van kinderen de afwisseling tussen onderwijs en ontspanning bepaalt. Of het inzetten van één team professionals op zowel basisschool als buitenschoolse opvang. Ook de afstemming met het kinderwerk en het vrijetijdsaanbod biedt mogelijkheden voor een gevarieerd en aantrekkelijk programma in samenhang en samenwerking.

Het samenbrengen van zo veel mogelijk voorzieningen onder één dak met één team dat vanuit dezelfde visie werkt, roept ook weer nieuwe pedagogische vragen op. Is het wel goed voor kinderen als zij op een leeftijd dat hun wereld steeds groter hoort te worden, al hun tijd doorbrengen in zoveel 'eenheid van omgeving'? Hoe moeten deze kinderen leren omgaan met andere mensen en andere meningen? Hoe ontdekken zij de wereld van hun wijk of dorp, en hoe leren zij om te functioneren in de publieke ruimte?

Deze vragen gelden voor alle samenwerkingspartners. Ook het basisonderwijs en het welzijnswerk moeten hierop een antwoord weten te vinden. De buitenschoolse opvang kan daarin met zijn pedagogische kennis en ervaring een belangrijke en zelfs leidende rol spelen.

KENNIS

Brede school en dagarrangement

De brede school is een samenhangend netwerk van toegankelijke voorzieningen voor kinderen, ouders en buurt met de school als middelpunt. Het gaat om structurele samenwerking tussen de school of een scholencomplex en één of meer instellingen voor kinderopvang, welzijnswerk, jeugdzorg, cultuur en/of sport.

Een dagarrangement is een samenhangend en op elkaar aansluitend aanbod tussen 7.30 uur en 18.30 uur dat de basisschool, buitenschoolse opvang en andere welzijns- en vrijetijdsorganisaties samen verzorgen voor alle kinderen van een school of een wijk. Ouders en kinderen kunnen daarvan naar behoefte gebruikmaken.

Bron: Schreuder, Valkestijn & Mewissen (2010).

KENNIS

Vensterschool van de toekomst: kind staat centraal!

Waar zowel SKSG Kinderopvang als O2G2 als de gemeente Groningen het over eens zijn, is dat samenwerking van belang is om een basisvoorziening te realiseren waarin kinderen de kans krijgen om hun talenten te ontwikkelen en worden ondersteund om maatschappelijk goed te functioneren.

Daar zijn veel groepen mensen bij betrokken die een eigen invalshoek hebben.

- › Ouders willen: veiligheid, maximale ontwikkeling van de talenten van hun kind, contact met leerkrachten en groepsleiding, maar liefst zo efficiënt mogelijk.
- › Kinderen willen: plezier, geborgenheid, leren, gekend worden, gewaardeerd worden, verbinding met elkaar en de leiding hebben.

- › Leerkrachten willen: op een plezierige manier lesgeven, kinderen die gemotiveerd aan de slag zijn met de lessen, zo hoog mogelijke Cito-scores en zo weinig mogelijk vergaderen buiten het eigenlijke werk om, geen extra werkdruk.
- › Pedagogisch medewerkers willen: goed werken met de groep, gezellige sfeer, gewaardeerd en gekend worden door leerkrachten en ouders.
- › Het management wil: een goede voorziening, betrokken medewerkers, goede Cito-scores, positief imago, kinderen een stap verder helpen in hun ontwikkeling tot volwaardig burger.

De invalshoek van alle betrokkenen is belangrijk, maar de focus ligt op die zaken die voor de kinderen het verschil maken. Het kind staat centraal!

Bron: Jongsma (2010), www.sksg.nl.

Tot slot

- › De trend naar specialisatie wordt duidelijk zichtbaar; er komen steeds meer centra voor buitenschoolse opvang met een specifiek aanbod, met een profiel. We zien profilering door het aanbod: sport-, kunst-, techniek- en natuur-bso's. Een tweede vorm van profilering is de gerichtheid op een specifieke doelgroep: bso-plus en tienercentra. Een derde profiel wordt gevormd door de centra voor buitenschoolse opvang die zeer nauw samenwerken met één basisschool.

Deze ontwikkelingen werpen nieuwe vragen op waarvan de belangrijkste is: hoe blijven wij verschil aanbrengen tussen het aanbod van een club en van een thematische buitenschoolse opvang?

Pedagogische doelen en middelen in de thematische buitenschoolse opvang

Alexander (5) vindt het wel leuk op de Groene Ontdek-bso, maar hij heeft geen zin om altijd maar weer samen met de groep voor plantjes en dieren te zorgen. Soms wil hij gewoon lekker puzzelen. Gelukkig zijn er vorige week vier nieuwe puzzels gekocht. Op de puzzels staan ook veel dieren. Maar daar hoeft je tenminste niet voor te zorgen!

Ook centra voor buitenschoolse opvang met een specifieke invalshoek voeren hun pedagogisch beleid uit vanuit de vier pedagogische doelen uit de Wet kinderopvang. Zie hoofdstuk 7 'Vier pedagogische basisdoelen'. Deze vier doelen worden als het ware ingekleurd door het specifieke aanbod. Vooral de doelen 'bijdragen aan persoonlijke competentie' en 'bijdragen aan sociale competentie' krijgen vaak een extra lading dankzij de activiteiten die in zo'n thematische buitenschoolse opvang worden georganiseerd.

Ook in de thematische buitenschoolse opvang is er plek voor verschillende soorten kinderen. De kleine Alexander kan zijn vrije tijd besteden op een manier die aansluit bij zijn behoeften op verschillende momenten. Hoewel hij voorop staat als er in de moestuin moet worden gespit, heeft hij als starter op de basisschool en jongste van de groep ook de behoefte om af en toe eventjes iets rustig en alleen te doen. Om het ook op die momenten prettig te maken, zullen pedagogisch medewerkers soms op

zoek moeten; wat kan er binnen dit thema, en wat moet er extra bij om het voor alle kinderen tot 'verantwoorde kinderopvang' te maken?

Dezelfde aanpak maar binnen het thema

Vier pedagogische basisdoelen

De invulling van de vier pedagogische basisdoelen blijft de leidraad voor het programma. Oftewel de buitenschoolse opvang blijft, ongeacht het thema, in de eerste plaats bedoeld voor het verzorgen van kinderopvang. Een tennisvereniging heeft een andere opdracht dan de buitenschoolse opvang die voor zijn sport-bso gebruikmaakt van de tennisvelden. Voor de tennisvereniging is in de eerste plaats 'leren tennissen' het doel; voor de sport-bso is tennissen in de eerste plaats een middel om aan persoonlijke of sociale competentie te werken.

PRAKTIJK

De pedagogische praktijk rondom de basisregels op natuur-bso De Kameleon

In het pedagogisch beleid is in de vorm van pedagogische basisregels voor de hele organisatie vastgelegd wat we doen. In ons pedagogisch profiel staat per basisregel beschreven hoe wij dit doen op De Kameleon. De basisregels zijn onderverdeeld naar de vier opvoedingsdoelen van de Wet kinderopvang.

Bron: Pedagogisch profiel natuur-bso De Kameleon, Kinderopvang Wageningen.

KENNIS

Verplicht

De buitenschoolse opvang stelt vier brede pedagogische doelen voor zijn werk met de kinderen. (...) De pedagogische doelen zijn zo breed dat ze als kader voor een gezamenlijke pedagogische benadering en een doorgaande pedagogische lijn kunnen worden gebruikt. Bij de opstelling ervan heeft professor Riksen-Walraven destijds al aangegeven dat ze niet alleen voor de kinderopvang, maar ook voor het onderwijs een geschikt kader vormen. Scholen kunnen ze overnemen en uitwerken tot pedagogische regels voor de omgang met kinderen. De buitenschoolse opvang is wettelijk verplicht tot het opstellen van een pedagogisch beleidsplan waarbij de pedagogische doelen de basis vormen.

Bron: Schreuder, Valkestijn & Mewissen (2010).

In een thematisch aanbod ligt het accent vaak op specifieke competentiegebieden. Zie hoofdstuk 7, 'Vier pedagogische basisdoelen'. Zo zal een natuur-bso extra nadruk leggen op de ontwikkeling van morele en cognitieve competenties; er zijn specifieke mogelijkheden om na te denken en iets te leren over de natuur of het milieu. In een creatieve buitenschoolse opvang staat juist de verrijking van creatief-beeldende competentie en communicatieve competentie centraal.

Toch komen in een gevarieerd en uitdagend aanbod vanzelf alle competenties aan bod.

In een pedagogisch rijk aanbod:

- › blijven de vier opvoedingsdoelen altijd in gezamenlijkheid het vertrekpunt voor het pedagogisch beleid;
- › worden altijd alle competentiegebieden van een kind aangesproken.

Als een buitenschoolse opvang kiest voor een profiel-aanbod betekent dit dat alle pedagogische middelen met nieuwe ogen bekeken worden. Voor een leuke en professionele aanpak is een keuze nodig op twee gebieden.

- › In welke vorm gaan we het aanbieden?

Het kiezen van een vorm voor de manier waarop de buitenschoolse opvang het thematisch aanbod gaat doen is de eerste stap. Er moet duidelijkheid zijn over de opzet van het thematisch aanbod: hoe stellen we ons dit voor in de praktijk? Het is een schets van de nieuwe werksituatie die de pedagogisch medewerker te wachten staat. Als de vorm duidelijk is, is duidelijk wat het profiel precies gaat inhouden.

- › Welke pedagogische middelen kunnen we voor het thematisch aanbod inzetten?

De tweede stap is de schets in te kleuren met een werkplan en werkafspraken. Dat is het moment om de juiste pedagogische middelen te kiezen. De pedagogisch medewerker weet dan hoe het werk er precies gaat uitzien.

De buitenschoolse opvang met een thematisch aanbod legt in het pedagogisch beleid uit:

- › waarom gekozen is voor dit specifieke profiel en wat dit betekent voor de invulling van de vier pedagogische basisdoelen;
- › wat de meerwaarde is van de inzet van specialistische kennis om – bepaalde aspecten van – de vier basisdoelen te realiseren.

Bij het kiezen van een vorm voor een thematisch aanbod komen de vragen aan de orde:

- › Welke plaats neemt het thema in binnen het totale aanbod?
- › Welke locatie (ruimte en inrichting) is nodig voor dit thema?

PRAKTIJK

Centrum voor Onderwijs en Ontmoeting: opvoedingsdoelen centraal

(...) 'Wij hebben veel gedaan aan de visieontwikkeling bij de medewerkers. Alle participanten in het Centrum voor Onderwijs en Ontmoeting (COO) hebben we scholing gegeven en ik als coördinator wist goed wat er speelt in onderwijs en kinderopvang. Daarbij hebben de vier opvoedingsdoelen centraal gestaan, want er is nog een wereld te winnen op het punt van emotionele veiligheid van kinderen en medewerkers. Ik heb er voor gewaakt dat die opvoedingsdoelen ook werkelijk in de praktijk gebracht werden, voor de medewerkers, in het gebouw en voor de kinderen, en dat steeds in wisselende volgorde.'

Bron: interview Dicky Pronk in BBMP (2010)
www.deuitkijck.nl

PRAKTIJK

Pedagogische doelen Ontdek & Doe-bso Polderpret

- › Bieden van emotionele veiligheid: ieder kind mag zichzelf zijn en in zijn eigen tempo zijn eigen grenzen verleggen en ontdekken; niets is raar en niemand wordt gedwongen om aan een bepaalde activiteit mee te doen.
- › Stimuleren van sociale competentie: veel samenwerken, het eigen functioneren afstemmen op het groepsgebeuren; zien dat anderen andere grenzen hebben.
- › Ruimte voor persoonlijke competentie: kinderen kunnen hun eigen belangstelling volgen en kennis uitbouwen; mogelijkheid om grenzen te leren kennen en verleggen in eigen tempo.
- › Versterken van waarden en normen: elkaar leren helpen en leren samenwerken; respect voor elkaar en de natuur. (waar liggen grenzen: kikkervisjes worden wel eens te hard geknepen tijdens onderzoek, mag je vlinders vangen ...?)

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen
d.d. 17-06-2010, NJi, Utrecht.

KENNIS

Waarom een natuur-buitenschoolse opvang?

Belang van het kind

Door regelmatig een tijd in de natuur te zijn, worden kinderen zich meer bewust van hun omgeving, scherpen ze hun zintuigen en leren ze hun eigen mogelijkheden en grenzen kennen. Ze ervaren het weer en weersveranderingen, de jaarlijkse cyclus van zomer, herfst, winter en lente en kunnen zich verwonderen over groei en bloei. Door zand, planten, bomen, beestjes en alle andere dingen in de natuur te 'onderzoeken', doen ze spelenderwijs uiteenlopende leerervaringen op en leren ze ook omgaan met de onvoorspelbaarheid van de natuur. Als de bso een moestuin heeft of als er fruit groeit, ervaren kinderen ook waar eten vandaan komt.

Maatschappelijk belang

Het is een maatschappelijk belang dat kinderen opgroeien tot zelfstandige, sociale volwassenen die verantwoordelijkheid nemen en zorg dragen voor hun omgeving. In een natuurlijke omgeving ontwikkelen kinderen vaak respect voor de natuur en raken ze gemotiveerd voor het beschermen van de natuur. In een natuurlijke omgeving hebben kinderen meer gelegenheid om zonder direct toezicht te spelen dan in een bebouwde omgeving of binnen. Zo leren ze zelf oplossingen vinden zonder hulp of inmenging van volwassenen. Uit Scandinavische onderzoeken is bekend dat spelen in een natuurlijke omgeving helpgedrag stimuleert, dat conflicten weinig voorkomen en dat jongens en meisjes van verschillende leeftijden meer met elkaar spelen dan in een bebouwde omgeving of binnen.

Bron: Drewes (2010).

Thema in het totaalaanbod

Kiezen voor een thema betekent niet automatisch dat er sprake is van een volledig gespecialiseerde buitenschoolse opvang. In de praktijk zijn er grote verschillen.

PRAKTIJK

Buiten-bso Meppel

De nadruk ligt op de zintuiglijke en motorische ontwikkeling:

- › nieuwe ervaringen opdoen;
- › gevaren ervaren;
- › keuzes durven maken;
- › fantasie prikkelen.

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen d.d. 17-06-2010, NJi, Utrecht.

- › Het aanbod is volledig ingevuld door het thema. Kinderen die gebruikmaken van deze buitenschoolse opvang hebben altijd te maken met sportactiviteiten of altijd met een kunstzinnig aanbod, gaan altijd naar de buitenschoolse opvang-plus of naar de tienerinloop. Er is geen keuze voor andere activiteiten.
- › Het aanbod bestaat deels uit thematische activiteiten en deels uit andere activiteiten, waarbij kinderen:
 - » zelf kunnen kiezen aan welke activiteiten ze willen deelnemen;
 - » worden ingedeeld naar leeftijd en bijvoorbeeld pas vanaf 8 jaar gebruik mogen maken van de tiensersoos;
 - » kunnen intekenen op het profielaanbod naar behoefte;
 - » worden ingedeeld in een carrouselstelsel waardoor ze op vaste momenten gebruik kunnen maken van het profielaanbod.
 - » Het aanbod wordt per afgesproken tijd thematisch ingevuld. Bijvoorbeeld afwisselend één maand sportactiviteiten, dan weer één maand gevarieerd aanbod, dan één maand artistieke activiteiten enzovoort.

Passende locatie

Bij een gespecialiseerd aanbod hoort ook een gespecialiseerde omgeving. Dit kan betekenen:

- › een gespecialiseerde fysieke omgeving, ruimte of locatie;
- › een gewone ruimte met gespecialiseerde inrichting of materiaal.

De buitenschoolse opvang kan grofweg kiezen uit twee mogelijkheden.

- › De locatie van de buitenschoolse opvang wordt helemaal of deels aangepast aan de thematische activiteiten. Dit kan verbouwen betekenen of herinrichten.

PRAKTIJK

Sport-bso Polderpret

Bso Polderpret wilde de oudere kinderen (6+) iets nieuws aanbieden en wij kwamen met onze locatie in een nieuw scholencomplex met 2 gymzalen. Er was genoeg ruimte om te sporten en zo is de sport-bso ontstaan.

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen
d.d. 17-06-2010, NJi, Utrecht.

- › De buitenschoolse opvang maakt gebruik van een ruimte van een samenwerkingspartner en brengt wel/niet zijn eigen materiaal mee.

Inzet van pedagogische middelen

In deel III zijn acht pedagogische middelen beschreven die de pedagogisch medewerker inzet om een activiteit op de juiste manier te organiseren en te begeleiden:

- › interactie;
- › organisatie van de groep;
- › dagritme;
- › kinderparticipatie;

PRAKTIJK

Buiten-bso Meppel

We gebruiken 'keuzekaarten'. Daarop staat wat het kind heeft gekozen die dag. Kinderen kunnen kiezen voor de natuur-bso op de vaste locatie, of voor de buiten-bso in het buitenschedelijk gebied. Zo weten we welke kinderen er op welke dag hebben gekozen voor de buiten-bso. Op vaste tijden en op een vaste plaats halen en brengen we de kinderen; ze kunnen dus niet later komen of eerder weg.

We werken samen met Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. De twee medewerkers hebben pabo.

De buiten-bso draait op proef tot oktober in verband met het licht; daarna kijken we hoe we het kunnen voortzetten.

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen
d.d. 17-06-2010, NJi, Utrecht.

- › spel- en activiteitenbegeleiding;
- › binnen- en buitenruimte;
- › observeren en volgen;
- › samenwerken met de omgeving.

Bij het uitvoeren van een thematisch aanbod zijn al deze pedagogische middelen te gebruiken, al dan niet ingekleurd door het thema. Het is weinig zinvol om hier allerlei scenario's met verschillende pedagogische middelen te beschrijven. Nergens is zoveel inspiratie en zijn zoveel goede ideeën te vinden als op internet. Het

loont de moeite om regelmatig websites te bezoeken van collega's die al ervaring hebben opgedaan met een thematisch aanbod.

Ook de rol van de pedagogisch medewerker hangt erg af van de gekozen aanpak. Soms betekent dit vooral aanwezigheid bij de activiteit, als bewaker van het pedagogisch klimaat en de omgangsafspraken. In andere situaties zet de pedagogisch medewerker gespecialiseerde kennis en deskundigheid in, naast de pedagogische blik die altijd alert en aandachtig aanwezig blijft. Zie hoofdstuk 21, 'De pedagogisch medewerker in de thematische buitenschoolse opvang'.

PRAKTIJK

Kinderinspraak Sport-bso Polderpret

- › Kinderen bepalen per keer het programma mee.
- › Een jarig kind mag een spelvorm kiezen.
- › 2x per jaar kindvergadering om de grote lijn van het aanbod te bespreken (bv. de wens om 1x per kwartaal een toernooi te organiseren) en de afspraken na te lopen.

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen
d.d. 17-06-2010, NJi Utrecht.

Extra aanbod maar buiten het thema

Niet alle kinderen hebben altijd zin in de specifieke activiteiten die bij een thema horen. Daarom houden pedagogisch medewerkers ook in een thematisch aanbod het vrijetijdsprincipe hoog; kinderen krijgen tot op grote hoogte de keuze voor het soort activiteiten die zij willen doen.

Het kan een vast agendapunt zijn op de bespreking met de kinderen op welke manier het voor iedereen leuk kan blijven. Welke thematische activiteiten vinden de kinderen wel en niet leuk? Zijn er binnen het thema goede aanvullingen of verbeteringen te realiseren? En welke activiteiten of spelmaterialen zouden de kinderen graag ook op de buitenschoolse opvang hebben, ook al vallen ze eigenlijk buiten het thema? Ook een ideeënbus voor suggesties van kinderen en ouders werkt goed.

Met enige regelmaat komt in het team ter sprake:

- › Wat is de juiste balans tussen het thematisch aanbod en het reguliere aanbod?
- › Hoe staat het met de vier basisdoelen: komen ze nog alle vier voldoende aan bod in de thematische activiteiten of moeten we toch bepaalde extra activiteiten toevoegen?
- › Welke pedagogische middelen kunnen we inzetten voor een goed en plezierig verloop van het thematische aanbod en/of het reguliere aanbod?

PRAKTIJK

Noodzakelijke materialen op Ontdek & Doe-bso Polderpret

- › Reservekleding: zowel onder- als bovenkleding, zowel zomer- als wintersversie, zowel groot als klein.
- › Laarzen en overall voor alle kinderen.
- › Werkmateriaal zoals tuingereedschap en klusgereedschap.
- › Verrekijkers, loep, insectenpotjes, fototoestellen, bloemenpers.
- › Boeken over de natuur, dieren, planten.
- › Op de pc allerlei websites met informatie over de natuur bij Favorieten plaatsen.
- › Fietsen, skelters, buitenautootjes.
- › EHBO-spullen altijd bij de hand (ook als je op expeditie gaat) en eventueel zwemvesten.
- › En:
 - » Goede afspraken over het gebruik, omgaan en opbergen van de materialen.
 - » Goede afspraken over het gebruik van de ruimte (wie mag bij de sloot, tot waar het park in?).
 - » Goede contacten met IVN, Natuurmonumenten, scouting, kinderboerderij.

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen
d.d. 17-06-2010, NJi, Utrecht.

PRAKTIJK

Onverwachte feedback op sportaanbod

‘Nadat wij een halfjaar de sport-bso hadden gedraaid hebben we een tevredenheidsonderzoek gedaan onder de kinderen en ouders. Daar kregen we naast complimenten ook negatieve reacties. De belangrijkste waren:

- › Ouders vonden dat hun kind vaak te moe thuiskwam. Na een hele dag school en de drukte op de sport-bso waren ze thuis uitgeteld of door het dolle heen.
- › Een aantal kinderen vond het saai bij ons. Het nieuwtje was er wel vanaf. En als ze geen zin hadden in het sport- en spelaanbod was er niets anders om te doen. Ze moesten ook altijd buiten zijn bij gebrek aan binnenruimte (behalve een ballenhok waar we even kunnen schuilen bij héél slecht weer), en dat vond ook niet ieder kind prettig.

We vonden dat de kritiek in beide gevallen terecht was.

- › We hebben de opbouw van het programma aangepast, met rustige activiteiten tegen het einde. We gaan ook uitproberen of we een paar workshops Tai Chi of kinderyoga kunnen doen.
- › Naar aanleiding van de kritiek van de kinderen zijn we met de sportparkbeheerder gaan praten over het bijhuren van binnenruimte, inclusief een materiaalkast. Hoewel de kantine ruimte niet echt heel gezellig is, hebben we nu toch een rustige ruimte met eigen spelmaterialen, zoals puzzels en gezelschapspellen en tekenmateriaal.

Overigens hadden wij zelf ook nog wel een andere verklaring waarom sommige kinderen het niet leuk vinden bij ons. Omdat ze eigenlijk niet van sport houden, en soms ook net iets te dik zijn, kiezen de ouders welbewust voor een sportaanbod. Het is duidelijk de behoefte van de ouders, en niet van het kind zelf.’

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen
d.d. 17-06-2010, NJi, Utrecht.

Tot slot

- › De pedagogische basisdoelen blijven ook in de thematische buitenschoolse opvang leidend. Het gaat in een sport-bso niet primair om het sporten, maar om het bereiken van pedagogische doelen door middel van sport. Om aan alle doelen te werken kan de thematische buitenschoolse opvang daarom naast sport, natuur of kunst ook nog andere activiteiten aanbieden. Voor kinderen is het belangrijk dat hun keuzevrijheid blijft bestaan; ook in een thematisch aanbod gaat het immers om hun vrije tijd. Keuzemogelijkheid kan een belangrijke reden zijn om het thematisch aanbod – incidenteel – te verbreden met andere activiteiten.

Kinderparticipatie is ook binnen de thematische buitenschoolse opvang van belang om goed in de gaten te houden of het aanbod gewaardeerd wordt. In het pedagogisch beleidsplan hoort een uitleg te staan over de wijze waarop binnen een specifiek thema aan alle basisdoelen gewerkt wordt.

De pedagogisch medewerker in de thematische buitenschoolse opvang

Kevin (11): ‘Op dinsdag gaan Tim en ik naar de buiten-bso. Op andere dagen blijven we in de gewone bso. Ik heb altijd zin in dinsdag. Het maakt mij niet uit dat alles van eten en drinken daar biologisch is. Na het drinken ga ik met Tim achter op het terrein verder bouwen aan onze hut. De speurtochten vind ik ook leuk, want dan gaat de oudste broer van Tim mee. Die weet heel veel van vogels en we mogen altijd door zijn verreijker kijken, zo een die op poten staat en waar je supergoed door kunt zien. We hebben een lijst op de bso hangen met alle namen van de vogels die we al hebben gespot.’

Voor het uitvoeren van een thematisch aanbod is een zekere mate van specialistische kennis nodig. Een profielnaam wekt de verwachting dat het aanbod met specifieke kennis van zaken wordt uitgevoerd. Die kennis kan een buitenschoolse opvang binnenhalen door het aannemen van gespecialiseerde medewerkers. Of bij de grote broer van Tim. In veel gevallen zal een buitenschoolse opvang die kennis halen bij een van de samenwerkingspartners in zijn omgeving.

Bij het opstellen van het pedagogisch beleid verbindt de thematische buitenschoolse opvang de vier pedagogische basisdoelen met de kennis die nodig is om een goed aanbod te verzorgen. De kwaliteit van de activiteiten hangt niet meer alleen af van de pedagogische kennis van de pedagogisch medewerkers, maar ook van een medewerker met een sportopleiding, of een samenwerkingspartner uit de natuureducatie.

Pedagogische en specialistische kennis

Voor het uitvoeren van een thematisch aanbod zijn twee soorten deskundigheid nodig:

- › pedagogische deskundigheid;
- › specialistische deskundigheid.

Omdat ieder thematisch aanbod altijd een vorm van buitenschoolse opvang blijft, hoort een pedagogisch medewerker met haar pedagogische blik altijd deel uit te maken van het team. En bij iedere activiteit hoort een pedagogisch medewerker aanwezig te zijn als vaste begeleiding. Voor de pedagogisch medewerker betekent het werk in een profielaanbod een extra uitdaging. Na een opleiding die uitgaat van een algemene pedagogische taak, is werken op een natuur- of een techniek-bso een grote verandering. De pedagogische deskundigheid

wordt aangevuld met specialistische kennis. Dat kan op verschillende manieren:

- › zittend personeel wordt bijgeschoold;
- › het team wordt aangevuld met een collega uit een andere sector, zoals sport, welzijnswerk of jeugdzorg;
- › het team wordt incidenteel aangevuld met een vakdocent, een deskundige ouder of een gepensioneerde wijkbewoner die als vrijwilliger meedraait;
- › de activiteit wordt uitgevoerd door een samenwerkingspartner met een specifieke deskundigheid.

PRAKTIJK

Pedagogisch medewerker op de natuur-bso

Pedagogisch medewerkers die er voor kiezen op een natuur-bso te werken, houden van buiten zijn en vinden wat modder of een spatje regen geen punt. Zij hebben er plezier in kinderen bij hun spel in de natuur te begeleiden en uit te dagen.

Pedagogisch medewerkers hoeven geen uitgebreide kennis van de natuur te hebben. Zij bespreken met de kinderen wat er te zien is en laten hen ervaren wat er te ontdekken valt. Pedagogisch medewerkers observeren het welbevinden en spel van de kinderen. En zij spelen regelmatig mee.

Pedagogisch medewerkers laten de kinderen merken dat zij vertrouwen hebben in wat de

kinderen kunnen. Ze geven kinderen letterlijk en figuurlijk de ruimte en zorgen voor een evenwicht tussen uitdaging en bescherming. Hierbij houden zij rekening met ontwikkelingsleeftijd, vaardigheden, interesses en karakter van het betreffende kind of de betreffende kinderen.

Pedagogisch medewerker Mette: 'De kinderen komen hier graag. Dat snap ik wel. Op het plein van de 'gewone' bso gaat er bijvoorbeeld nog wel eens een bal over de schutting en dan moppert de buurvrouw. Als hier een bal in de boom blijft hangen, vinden de kids het juist leuk om te kijken hoe je 'm er weer uit kunt krijgen. Ik let dan op of ze dat wel een beetje veilig doen.'

Bron: Drewes (2010).

PRAKTIJK

Eisen aan de pedagogisch medewerkers Ontdek & Doe-bso Polderpret

Personeel moet het zien zitten om op een natuur-bso te werken.

- › Ze worden vaak vies en soms nat.
- › Ze moeten voor dieren – laten – zorgen (ook in het weekend).
- › Ze moeten goede afspraken met de kinderen kunnen maken (met name over verzorgingstaken) en deze zeer consequent naleven en controleren.
- › Ze moeten een hoge mate van alertheid en concentratie op kunnen brengen gedurende de hele opvangtijd.
- › Ze moeten een goede notie hebben van wat echt gevaarlijk is om ruimte te kunnen geven aan ontdekkend ervaren.

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen d.d. 17-06-2010, NJi, Utrecht.

KENNIS

Eisen aan personele bezetting en deskundigheid

Personeel

Plusopvang onderscheidt zich op een aantal zaken.

- › Leidster-kindratio: 1 op 5 in de kinderdagopvang en 1 op 6 in de bso.
- › Groepsleiding heeft minimaal hbo-niveau. Voor de opvang van gehandicapte kinderen is hbo-niveau niet altijd noodzakelijk. Hierbij is de gevraagde specialisatie van het personeel afhankelijk van de problematiek van het kind.
- › De kinderopvanginstelling doet structureel aan deskundigheidsbevordering van haar personeel.
- › Er zijn meerdere disciplines waarmee kan worden samengewerkt. Dat kunnen zijn:
 - » maatschappelijk werk;
 - » pedagoog;
 - » logopedist;
 - » fysiotherapeut;
 - » kinderverpleegkundige;
 - » pleegzorg;
 - » speciaal onderwijs;
 - » vroeghulp stichting MEE (gehandicapten).

Bron: Beleidskader Plusopvang (2007).

Pedagogische en specialistische taken

Voor het uitvoeren van een thematisch aanbod zijn twee soorten deskundigheid nodig, maar ook twee soorten taken:

- › pedagogische taken;
- › specialistische taken.

In de uitvoering krijgen pedagogisch medewerkers steeds vaker te maken met collega's die een specialistische opleiding hebben gevolgd. Die mix van deskundigheid heeft het voordeel dat de kennis van het team verbreed wordt. Maar net zoals een pedagogisch medewerker niet ineens een sportinstructeur wordt als zij in een sporthal wordt gezet met een coachpetje op, zo zal niet iedere vakdocent of deskundige ouder vanzelf een 'pedagogisch begeleider' zijn. Gerekend vanuit het aantal volwassenen per kind staat er dan voldoende leiding op de groep, maar voor het uitvoeren van pedagogische en specialistische taken kunnen de verhoudingen wel scheef zijn.

In geen enkele opleiding buiten het werkveld kinderopvang worden de vier pedagogische basisdoelen uit de Wet kinderopvang behandeld. In weinig andere opleidingen

leren studenten iets over de ontwikkelingsfasen van schoolkinderen. Toch is deze kennis nodig om op een buitenschoolse opvang goed te functioneren. Het vraagt van een beeldhouwer andere kwaliteiten om een cursus beeldhouwen te geven in het plaatselijke kunstcentrum dan om op de buitenschoolse opvang een activiteit te begeleiden waarin kinderen mogen beeldhouwen.

Bij het organiseren van een aanbod op de thematische buitenschoolse opvang is het belangrijk om vooraf te bespreken:

- › Welke pedagogische en welke specialistische taken horen bij deze activiteit?
- › Wie zijn aanwezig en wie heeft welke kwaliteiten op pedagogisch en op specialistisch gebied?
- › Hoe gaan we de rollen en taken verdelen om de activiteit goed uit te voeren?

Denk daarbij niet alleen aan de georganiseerde activiteit, maar houd er rekening mee dat sommige kinderen misschien niet willen meedoen en liever kiezen voor een andere bezigheid. Wie zorgt voor een goed alternatief voor deze kinderen? De taakverdeling moet zodanig zijn dat ieder kind aan zijn trekken kan komen.

PRAKTIJK

Verlengde schooldag op de Vensterschool van de Toekomst in Groningen

Er is in dit project nadrukkelijk gekeken naar de wijze waarop leerkrachten en pedagogisch medewerkers elkaar kunnen aanvullen in de dagarrangementen voor de kinderen.

Dit is op twee fronten uitgewerkt:

- › door integrale curricula uit te werken;
- › door pedagogisch medewerkers ook in te zetten in de klas.

Bij SKSG Kinderopvang wordt bij de buitenschoolse opvang en tijdens de naschoolse opvang gewerkt vanuit de filosofie van H. Gardner. (...) De werkwijze van de naschoolse activiteiten is heel projectmatig. Er worden cursussen aangeboden die goed aansluiten bij wat de kinderen leuk vinden, maar er wordt ook gestreefd naar een gevarieerd aanbod zodat er voor elk kind een activiteit is die aansluit bij zijn interesse en talenten.

Bron: Jongsma (2010).

De ontwikkelingen in de buitenschoolse opvang zorgen ervoor dat pedagogisch medewerkers met steeds meer verschillende beroepsgroepen gaan samenwerken. Met professionals uit het onderwijs en uit het jeugdwelzijnswerk, met buurtgenoten en met vakdocenten. Dat is een verrijking van de eigen deskundigheid en zeker een verrijking van het aanbod op de buitenschoolse opvang. De pedagogisch medewerkers in een thema-bso, of op een buitenschoolse opvang voor specifieke groepen, of in een samenwerkingsverband in een brede school, lopen hierin al een forse stap vóór op hun collega's uit het reguliere aanbod.

PRAKTIJK

Samenstelling van het team sport-bso SKPC Culemborg:

- › pedagogisch medewerker;
- › voetbaltrainer;
- › CIOS sportbegeleider;
- › spelbegeleider.

Bron: verslag van de bijeenkomst Profielen d.d. 17-06-2010, NJi, Utrecht.

PRAKTIJK

Veiligheid op de natuur-bso

100% veiligheid bestaat niet. Kinderen die met risico's leren omgaan, lopen minder verwondingen op.

Pedagogisch medewerkers hebben verschillende manieren om risico's te beperken en de fysieke veiligheid te vergroten.

- › *Aanpassingen*: veranderingen die de drang van kinderen tot ontdekken niet inperken. Bijvoorbeeld: de sloot niet dempen, maar ondieper maken.
- › *Communicatie*: kinderen en ouders informeren over mogelijke risico's, communiceren over onderwerpen als vies worden, spulletjes kwijtraken en eventuele ongelukjes, maar ouders vooral ook laten merken (m.b.v. foto's en verhalen) hoeveel plezier de kinderen op de natuur-bso hebben. Verder geeft een goede telefonische bereikbaarheid van de locatie ouders ook vertrouwen.
- › *Vaardigheden*: kinderen leren het onderscheid maken tussen giftige en niet-giftige planten en tussen insecten die steken en die niet steken. Kinderen leren wat ze het beste kunnen doen

als ze een tekenbeet oplopen of door een vreemde worden aangesproken. Veilig in de boom te klimmen en weer veilig beneden te komen. Ze leren veilig om te gaan met water, vuur en scherp gereedschap.

- › *Houding*: werken aan een sfeer waarin kinderen elkaar helpen en elkaar stimuleren geen (erg) gevaarlijke dingen te doen. Een regel die deze houding ondersteunt is: 'Wanneer een ander iets gevaarlijks doet en jij vertelt dat aan de leiding, dan is dat geen klikken.'
- › *Regels*: afspraken met de kinderen maken, bijvoorbeeld over: het omgaan met water, vuur, scherpe voorwerpen, hoogteverschillen, giftige planten en spelen zonder direct toezicht. En die afspraken vooral ook handhaven. Pedagogisch medewerkers maken ook afspraken met ouders en kinderen over gepaste kleding bij kou en regen, over bescherming tegen verbranding door de zon en het voorkomen van uitdroging. Pedagogisch medewerkers houden zich zelf ook aan de regels en afspraken. Op die manier zijn ze een krachtig voorbeeld voor kinderen.

Bron: Drewes (2010)

Tot slot

- › Dit gedeelte van het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* is niet passender af te sluiten dan met een uitspraak gedaan tijdens een bijeenkomst met een aantal profiel-bso's. Kinderopvang H3O uit Dordrecht kwam met de volgende gedachte over hoe een team een goed en altijd passend thematisch aanbod voor kinderen kan maken.

PRAKTIJK

Volg het 'Jazz-concept'!

- › Begin bij het meest eenvoudige ('er is altijd iets wat kan') = basisthema.
- › Ieder brengt zijn eigen deel in (kinderen, leiding, omgeving) = variatie op en toevoegen aan het basisthema.
- › Zoek en creëer ruimte binnen wat kan en haalbaar is = bouw het basisthema uit zonder de oorspronkelijke harmonie te verstoren.
- › Zorg dat iedereen meedoet en meegeniet = feel the Music!

Bron: H3O, Dordrecht.

Literatuur

283

Aarts, M. & Riksen-Walraven, J.M. (2010) Groepsfunctioneren in de kinderopvang, een conceptueel kader. *Pedagogiek* 30 (2), pp. 121-137.

Angerstein (2009). *Pedagogisch Werk (SAW₃)*. Arnhem: Uitgeverij Angerstein.

Balledux, M. (2005³). *Werken aan welbevinden, evalueren door observeren*. Amsterdam: SWP/Nederlands Jeugdinstituut.

Balledux, M. & Hoex, J. (2007²). *Hoe gaat het met jou? Kijken naar het welbevinden van kinderen*. Amsterdam: SWP/Nederlands Jeugdinstituut.

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. California: Englewood Cliffs, NJ Prentice Hall.

Beckett, M., Hawken, A. & Kacknowitz, A. (2001). *Accountability for after-school care*. Santa Monica, CA: Rand.

Beek, M. van (2008). Mbo-opleiding sluit beter aan op beroepspraktijk. *Jeugd en Co* 2, pp. 43-54.

Beker, L. & Duin, A. van (2010). *Andere tijden in Onderwijs en Opvang, Tijd voor nieuwe schooltijden?* Eenmalig magazine van de Projectgroep Andere Tijden in onderwijs en opvang. Een samenwerking tussen VOS/ABB, MOgroep Kinderopvang, Het Kinderopvangfonds en BOinK.

Beleidskader Plusopvang (2007). Rotterdam: gemeente Rotterdam.

Beleidsregels kwaliteit kinderopvang en peuterspeelzalen (2004). Met wijziging beleidsregels kwaliteit kinderopvang (2008). Utrecht: GGD Inspectie kinderopvang.

Berding, J. (2005). *In de ban van het kind. Pedagogisch handelen in de kinderopvang*. Assen: Van Gorcum.

Blauw, A. de (2003). *Meertaligheid bij peuters en kleuters*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Boogaard, M., Fukkink, R. & Felix, C. (2008). *Chillen, skaten, gamen; Opvattingen over kwalitatief goede buitenschoolse opvang in Nederland*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut (SCO-rapport nr. 787).

Boogaard, M., Schreuder, L. & Fukkink, R. (2009). *Meetinstrument pedagogische kwaliteiten buitenschoolse opvang*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Boogaard, M. & Fukkink, R. m.m.v. van L. Schreuder, A. Veen, C. Felix, I. ten Hagen, N. Schouten & N. Trienekens (2009). *Pedagogische kwaliteiten van de buitenschoolse opvang: ontwikkeling van een meetinstrument*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut & Nederlands Jeugdinstituut.

Breeuwsma, G. (2008). *Het naadje van de kous? In: W. Koops, B. Levering & M. de Winter (red.). Opvoeding als spiegel van de beschaving*. Een moderne antropologie van de opvoeding (pp. 58-74). Amsterdam: SWP.

Brinkgreve, C. (2008). Modern ouderschap. In: W. Koops, B. Levering & M. de Winter (red.). *Opvoeding als spiegel van de beschaving*. Een moderne antropologie van de opvoeding (pp. 126-136). Amsterdam: SWP.

Caminada, G.C. (1996). *Buiten spelen in het zonnetje*. Amersfoort: CPS.

Caminada, G.C. (2005). *Beter buiten spelen*. Naar een goed speel-leerklimaat op de speelplaats. Baarn: Bekadidact.

Clarke-Stewart, A. & Allhusen, V.D. (2005). *What we know about childcare*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Cole, M. & Cole, S.R. (2001). *The Development of Children*. New York: Worth Publishers.

- Colwell, M.J., Pettit, G.S., Meece, D., Bates, J.E. & Dodge, K.A. (2001). *Cumulative risk and continuity in nonparental care from infancy to early adolescence. Merrill-Palmer Quarterly* 47, nummer 2, pp. 207-234.
- Csikszentmihalyi, M. (1998). *Creativiteit: over 'flow', schepping en ontdekking*. Amsterdam: Boom.
- Delfos, M.F. (2000). *Luister je wel naar mij?* Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar. Amsterdam: SWP.
- Drewes, Isabell, Smit, Wietske & Kappen, Elen (2010). *Natuur (in de) bso*, module e-learning. Groningen: www.e-schoolkinderopvang.nl.
- Dryfoos, J.G. (1999). The role of the school in children's out-of-school time. *Future of Children* 9, nummer 2, pp. 117-134.
- Eccles, J.S. (1999). The development of children ages 6 to 14. *The Future of Children* 9, pp. 30-44.
- E-learningmodule Natuur (in de) BSO (2010). www.e-schoolkinderopvang.nl.
- Engelen, R. van (2007). *Grip op de groep*. Jeugd in School en Wereld/36. Baarn: Uitgeverij Bekadidact.
- Fabes, R.A., Martin, C.L. & Hanish, L.D. (2004). The next 50 years: Considering gender as a context for understanding young children's peer relationships. *Merrill-Palmer Quarterly* 50, nummer 3, pp. 260-273.
- Fukkink, R. (2010). Missing pages from the book? A study of textbooks for Dutch early childhood teacher education. *Teacher Education and Training* 26, nummer 3, pp. 371-376.
- Fukkink, R.G. & Lont, T.A.E. (2007). Does training matter? A meta-analysis and review of experimental studies of caregiver training. *Early Childhood Research Quarterly* 22, nummer 3, pp. 294-311.
- Fukkink, R.G. & Tavecchio, L.W.C. (2010). Effects of Video Interaction Guidance on early childhood teachers. *Teaching and Teacher Education* 26, pp. 1652-1659.
- Gielis, P.H.F., Konig, A. & J. Lap (1996). *Begeleiden van de groep*. 's-Hertogenbosch: KPC.
- Gillis, S. & Schaerlaekens, A. (red.) (2000). *Kindertaalverwerving*. Een handboek voor het Nederlands. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Gils, J. van (2001). *Duel of Duet, een toekomst voor kinderteilname*. Mechelen: Bakermat Uitgevers in samenwerking met Onderzoekscentrum Kind en Samenleving.
- Gilsing, R. (2007). *Liefst zoals thuis*. Ouders en kinderen over buitenschoolse opvang. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gordon, Thomas (1970). *Luisteren naar kinderen*. De nieuwe methode voor overleg in het gezin. Amsterdam/Brussel: Agon Elsevier.
- Grift, B. van de (2010). *Kinderkoppie, hoe een rijke leeromgeving bijdraagt aan de ontwikkeling van het kind*. Amsterdam: SWP.
- Hattum, M. van & Haterd, J. van de (2006). *Groepsleider buitenschoolse opvang*. Utrecht: NIZW Beroepsontwikkeling.
- Hajer, F. & J. Keesom (2008). *Tijd voor spelen*. Amsterdam: SWP.
- Henderson, S. (2009). *Opvoeden in de kinderopvang volgens de Gordonmethode*. Amsterdam: SWP.
- Hensen, M., Hoex, J. & Thije, N. ten (2003²). *Tienerscentra in beweging!* Werkmateriaal voor een vrijetijdsaanbod aan tieners. Utrecht/Amsterdam: SWP.
- Hermanns, J.M.A. (2007). *Opvoeden en opgroeien: een visie achter het beleid*. In: *Verkenning 15 Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid/WRR* (pp. 21-49). Amsterdam: University Press.
- Hochschild Russell, A (2003). *The commercialization of intimate life, notes from home and work*. Berkeley/Los Angeles: University of California press.
- Hoekstra, E., Liempd, I. van & Vos, F. de (2000). *Vrijbuiten, buitenspeelruimten voor 4- tot 12-jarigen*. Maarssen: VOG/Elsevier bedrijfsinformatie bv.

- Hoekstra, E. van Liempd, I. & de Kort, Y. (2006). *Gebouwen voor kinderopvang onder de loep*. Bussum: Uitgeverij Thoth.
- Hoekstra, E., van Liempd, I. (2011). *AKTA-meter kwaliteit inrichting kindercentrum, 4- 12, 4- 8 & 8- 12 jaar*. Utrecht. Verschijnt in de eerste helft van 2011 op www.ruimtenmaken.nl.
- Hoex, J. *Onderwijs op de 'gelijke leggers'; werken aan leer- en opvoedingsdoelen*. In: De Wereld van het Jonge Kind 2005/1 (pp.130-3).
- Hoex, J. & Kunseler, F. (2008). *Tis knap lastig! Omgaan met lastig gedrag in de buitenschoolse opvang*. Amsterdam: SWP/Nederlands Jeugdinstituut.
- Hoex, J. en Kwok, S. (2009⁴). *Pedagogische kwaliteit op orde*. Een ordeningsinstrument voor pedagogisch beleid in kinderopvang en peuterspeelzaal. Alkmaar: Bureau Extern.
- Hooijmaaijers, T., Stokhof, T. & Verhulst, F. (2009). *Ontwikkelingspsychologie voor leerkrachten basisonderwijs* (pp. 93). Assen: Van Gorcum.
- Howes, C. & James, J (2002). *Children's social development within the socialization context of childcare and early childhood education*. In P.K. Smith & C.H. Hart (Ed.), *Blackwell Handbook of childhood social development* (pp. 137- 155). Oxford, UK: Blackwell Publishers Ltd.
- Jansen- Vos, F. & Pompert, B. (2001). *Startblokken van Basisontwikkeling*. Een goed begin voor peuters en jongste kleuters. Assen: Van Gorcum.
- Jongepier, N. (1998). *Kwetsbare kinderen in de kinderopvang*. Een handleiding voor beleid en praktijk. Amsterdam: SWP/NIZW.
- Jongsma, M. (2010) *OZO! Vensterschool van de Toekomst*. Samenwerking tussen onderwijs en opvang. Groningen: SKSG Kinderopvang.
- Joosten, F. (2007). *Een maat om op te bouwen, sociale competentie meten voor het basisonderwijs*. Rotterdam: CED Groep.
- Kantrowitz, E. & Evans, G.W. (2004). *The relation between the ratio of children per activity area and off-task behavior and type of play in day care centres*. In: *Environment and behavior 2004* 36, pp. 4.
- Keulen, A. van & Schepers W. (Red.) (2008). *Kinderschapsvorming, Kinderopvang, van opvang naar educatie tot instrument van burgerschapsvorming*. Amsterdam: SWP.
- Keulen, A. van & Singer, E. (2010) *Conceptversie Samen verschillend*. Diversiteit in de praktijk van de kinderopvang.
- Keulen, A. van & Barrio, A. del. (2010) *Permanent leren*. Van zelfreflectie naar teamreflectie. Amsterdam: SWP.
- Klaassen, C. (2007). *Pedagogische opvang, een studie naar pedagogische aspecten van buitenschoolse opvang*. Nijmegen: Radboud Universiteit, Sectie Onderwijs en Educatie.
- Kohnstamm, R. (2009⁶). *Kleine ontwikkelingspsychologie I*. Het jonge kind. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kohnstamm, R. (2009⁴). *Kleine ontwikkelingspsychologie II*. De schoolleeftijd. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kohnstamm, R. (2009³). *Kleine ontwikkelingspsychologie III*. De puberjaren. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kohnstamm, R. (2011). *Kinderen als beroep*. Praktische ontwikkelingspsychologie. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kwok, S. & Meij, H. (2009). *Laten Spelen is een Vak in de buitenschoolse opvang*. Cursusmap. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Ladd, G.W., Buhs, E.S. & Troop, W. (2002): *Children's interpersonal skills and relationships in school settings: adaptive significance and implications for school-based prevention and intervention programs*. In P.K. Smith & C.H. Hart (ed.), *Blackwell Handbook of childhood social development* (pp. 394- 410). Oxford, UK: Blackwell Publishers Ltd.
- Lansdown, G. (2005). *The evolving capacities of the child*. Florence: Innocenti Insight, Unicef en Save the Children Sweden.
- Larner, M.B., Zippiroli, L., & Behrman, R.E. (1999). When school is out; Analysis and recommendations. *Future of Children* 9, nummer 2, pp. 4- 20.

- Lauer, P.A., Akiba, M., Wilkerson, S.B., Apor, H.S., Snow, D. & Martin-Glenn, M.L. (2006). Out-of-school time programs: A meta-analysis of effects for at-risk students. *Review of Educational Research* 76, nummer 2, pp. 275-313.
- Levering, B. (2008) *Childhood's secrets reconsidered*. In: W. Koops, B. Levering & M. De Winter (red.), *Opvoeding als spiegel van de beschaving*. Een moderne antropologie van de opvoeding (pp. 39-57). Amsterdam: SWP 2008.
- Liempd, I. van & Hoekstra, E. (2000). *De tafelronde*. Ruimten inrichten voor buitenschoolse opvang. Amsterdam: NIZW/SWP.
- Liempd, I. van Hoekstra, E. & de Kort, Y. (2004). *Evaluatieonderzoek kwaliteit huisvesting kindercentra*. Onderzoeksverslag. Eindhoven: Waarborgfonds kinderopvang.
- Lightfoot, C., Cole, M. & Cole, S.R. (2009⁶). *The Development of Children*. New York: Worth Publishers.
- Lowe Vandell, D.L. & Posner, J.K. (1999). *Conceptualization and measurement of children's after-school environments*. In S.L. Friedman & T.D. Wachs (Eds.), *Assessment of the environment across the life span* (pp. 167-196). Washington D.C.: American Psychological Association.
- Macoby, E.E. (2002). Gender and Group process: A developmental perspective. *Current Directions in Psychological Science* 11, nummer 2, pp. 54-8.
- Mahoney, J.L., Parente, M.E. & Lord, H. (2007). After-school program engagement: Links to child competence and program quality and content. *Elementary School Journal* 107, nummer 4, pp. 385-404.
- Maslow, A.H. (1987). *Motivation and personality*. New York: Harper & Row.
- Mesman, J. (2009). *Lezing Etnische diversiteit in de kinderopvang en peuterspeelzalen*. Nieuwegein: Open Space Harmonisatie.
- Meij, H. & Schreuder, L. (2007). *Welkom in de groep*. Groepsindeling en opendeurenbeleid in kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang. Amsterdam: SWP/Nederlands Jeugdinstituut.
- Meijvogel, R. (1996). *Buitenschoolse opvang*. Theorie en praktijk. Houten/Diegem: Bohn Stafleu van Loghum.
- Meijvogel, R., Schreuder L. & Vervoort, B. (1994). *Tuis in de buurt*. Buitenschoolse opvang nader bekeken. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.
- Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek (2009). *De NCKO-Kwaliteitsmonitor*. Amsterdam: SWP.
- Nelis, H. & Sark, Y. (2009). *Puberbrein binnenstebuiten*. Wat beweegt jongeren van 10 tot 25 jaar? Amsterdam: Kosmos Uitgevers.
- NICHHD ECCRN (2004). Are child developmental outcomes related to before- and after-school care arrangements? Results from the NICHD study of early child care. *Child Development* 75, pp. 280-295.
- Nationale Jeugdraad (2008). *Beleidsplan 2008-2010*. Den Haag: Nationale Jeugdraad.
- Netwerkbureau Kinderopvang (2010). *Sport BSO's 2010*. Een stand van zaken. Den Haag: Netwerkbureau Kinderopvang.
- O2G2 (2006). *Beleidsvoorstel Opvang-Onderwijs 2006-2010*. Groningen: Gemeente Groningen.
- Oenen, S. van & Valkestijn, M. (2003). *Welzijn in de brede school*. Partners voor levensecht leren. Utrecht: NIZW.
- Pameijer, N. & Beukering, T. van (2006). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor de interne begeleider*. Samen met leerkracht, ouders en kind aan de slag. Leuven: ACCO.
- Pameijer, N. & Lange, S. De (2007). *Constructief communiceren met ouders*. Heeswijk-Dinther: uitgeverij Esstede.
- Pauw, L. (2009). *Van Vreedzame School naar Vreedzame Wijk*. In: *Praxis-bulletin* 27, nummer 2.
- Peerlings, W. (2006). *Hoe breng ik mijn kind (en mijzelf) structuur bij; een gids voor ouders, leerkrachten en hulpverleners*. Tiel: Lannoo.
- Peeters, J. (2008). *The construction of a new profession; A European perspective on professionalism in early childhood education and care*. Amsterdam: SWP.

- Peeters, J. (2008). *De warme professional; begeleid(st)-ers kinderopvang construeren professionaliteit*. Gent: Academia Press.
- Perotti, J. & Bout, E. (2009). *Inspirerend werken op de BSO; Mag ik meedoen?* Zoetermeer: Free Musketeers.
- Pijl, M. (2010). Zomer op de bso. Met een goed programma daag je kinderen uit. *KIDDO*, 5, pp. 24-27.
- Pettit, G.S., Laird, R.D., Bates, J.E. & Dodge, K.A. (1997). Patterns of after-school care in middle childhood: risk factors and developmental outcomes. *Merrill-Palmer Quarterly* 43, pp. 515-538.
- Pianta, R.C. & Rimm-Kaufman, S. (2006). *The social ecology of the transition to school: Classrooms, families, and children*. In K. McCartney & D. Phillips (eds.), *Handbook of Early Childhood Development* (pp. 490-507). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Pierce, K.M., Hamm, J.V. & Vandell, D.L. (1999). Experiences in after-school programs and children's adjustment in first-grade classrooms. *Child Development* 70, pp. 756-767.
- Ploeg, J.D. van der (1994). *Kinderen (z)onder vrienden*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Posner, J.K. & Lowe Vandell, D. (1999). After-school activities and the development of low-income urban children: A longitudinal study. *Developmental Psychology* 35, 3, pp. 868-879.
- Quinn, J. (1999). Where need meets opportunity: Youth development programs for early teens. *Future of Children* 9, nummer 2, pp. 96-116.
- Regioplan (2010). *Monitor capaciteit kinderopvang 2008-2011, capaciteitsgegevens in het jaar 2009*. Amsterdam: Regioplan.
- Reijntjens, J. (2000). *Kinderen in de groep; groepsgericht werken in kindercentra*. Utrecht: NIZW.
- Rijnen, J. & E.T. Schreuder (1997). *Geef ze de ruimte, kinderp participatie in de buitenschoolse opvang*. Utrecht: NIZW.
- Remmerswaal, J. (2008). *Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk*. Barneveld: Nelissen.
- Riggs, N.R. & Greenberg, M.T. (2004). After-school youth development programs: a developmental-ecological model of current research. *Clinical Child and Family Psychology Review* 7, pp. 177-190.
- Riksen-Walraven, M. (2000). *Tijd voor kwaliteit in de kinderopvang* (Oratie Universiteit van Amsterdam). Amsterdam: Vossiuspers AUP.
- Riksen-Walraven, M. (2002). *Wie het kleine niet eert...* Over de grote invloed van vroege sociale ervaringen. (Oratie Katholieke Universiteit Nijmegen). Nijmegen: Katholieke Universiteit.
- Riksen-Walraven, M. (2004). *Pedagogische kwaliteit in de kinderopvang: doelstellingen en kwaliteitscriteria*. In: R. IJendoorn, L. Tavecchio & M. Riksen-Walraven (red.). *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*. Amsterdam: Boom. (p 100-123).
- RMO en RVZ (2009). *Investeren rondom kinderen*.
- Roetman, A. (2010). Bouwen op het fundament van visie. In: *BBMP3*, pp. 23-25.
- Rubin, K.H., Bukowski, W.M. & Laurssen, B (2009). *Handbook of peer interactions, relationships, and groups*. New York/London: The Guildford Press.
- Schreuder, E.T., Valkestijn, M.A.C. & Mewissen, S.E.I.M. (2010²). *School met vijf O's*. Onderwijs, opvoeding, ontwikkeling, opvang en ontspanning in één dagarrangement. Amsterdam: SWP.
- Scott-Little, C., Hamann, M.S. & Jurs, S.G. (2002). Evaluations of after-school programs: a meta-evaluation of methodologies and narrative synthesis of findings. *American Journal of Evaluation* 23, pp. 387-419.
- Small, R.W. & Dodge, L. (1988). Roles, skills, and job tasks in professional child care: a review of the literature. *Child & Youth Care Quarterly* 17, nummer 1, pp. 6-23.

- Smedt, E. De (red.) (2009). *Kinderopvang met sociale functie. Een plaats waar kinderen, ouders, medewerkers en buurt elkaar ontmoeten*. Amsterdam: SWP.
- Smit, Wietske (2010). *Natuur (in de) bso*. Meppel/Groningen: Speelwerk en www.e-schoolkinderopvang.nl.
- Singer, E. & Kleerekoper, L. (2009). *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar*. Maarssen: Elsevier gezondheidszorg.
- Taskforce Kinderopvang/Onderwijs (2010). *Kinderopvang/Onderwijs. Dutch Design*. Utrecht: MOgroep Kinderopvang in samenwerking met het Kinderopvangfonds.
- Tassoni, P. e.a. (2006). *De ontwikkeling van kinderen*. Scholing in begeleiding en verzorging van kinderen, deel 1 en 2. Amsterdam: SWP.
- Tassoni, P., & Beith, K., with H. Eldridge & A. Gough (2002). *Diploma in Child Care and Education*. Oxford, UK: Heinemann.
- Tassoni, P. et al. (vertaald en bewerkt door A. Weterings) (2006). *Leren werken met groepen kinderen*. Amsterdam: SWP.
- Tavecchio, L. (2008). *Kinderopvang als opvoedingsmilieu: wat zijn de effecten en wat betekent het voor jongens?* In: W. Koops, B. Levering & M. de Winter (red.). *Opvoeding als spiegel van de beschaving*. Een moderne antropologie van de opvoeding (pp. 180-193). Amsterdam: SWP 2008.
- Tavecchio, L.W.C., IJendoorn, M.H. van, Verhoeven, M.J.E., Reiling, E.J. & Stams, G.J.J.M. (1996). *Kinderopvang in Nederland*. Een empirisch onderzoek naar de afstemming tussen ouders en professionele opvoeders in relatie tot de kwaliteit van de kinderopvang. Eindrapport Hoofdstudie Kinderopvang t.b.v. PCQ/VWS. Leiden: afdeling Algemene Gezinspedagogiek, Universiteit Leiden.
- Valck, M. de (2005). *Speelboek, eerste hulp bij het leuk houden van spelen*, Amsterdam: SWP.
- Valck, M. de (2006). *Het speelgoedboek, eerste hulp bij het kiezen van speelgoed*, Amsterdam: SWP.
- Valkestijn, M., Bakker P.P. & Westering Y. van (red.) (2010). *Van Brede school tot integraal kindercentrum?* Voorbeelden en inspiratie uit de praktijk. Amsterdam: SWP.
- Vandell, D.L. & Shumow, L. (1999). After-school child care programs. *The Future of Children* 9, nummer 2, pp. 64-80.
- Vandell, D.L. & Posner, J.K. (1999). *Conceptualization and measurement of children's after-school environments*. In: S. L. Friedman & T. D. Wachs (Eds.), *Assessment of the environment across the life span* (pp.167-196). Washington D.C: American Psychological Association.
- Verhofstadt-Denève, L., Geert, P. Van & Vyt, A. (2003). *Handboek ontwikkelingspsychologie*. Grondslagen en theorieën. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Verschuur, A. e.a. (2006). *Professionele opvang gevraagd*. Geschiedenis van de Nederlandse kinderopvang. Den Haag: Stichting Geschiedschrijving Kinderopvang.
- Vlaar, P., Hattum, M. van, Dam, C. van & Broeken, R. (2006). *Klaar voor de toekomst*. Utrecht: NIZW.
- Went, E. (2010). Pedagogisch klimaat begint op het schoolplein. *Het Onderwijsblad* 6, pp. 18-22.
- Wieringen, J. van (2009). *Standpunt Beweegstimulering door de Jeugdgezondheidszorg* (pp. 9-10). Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM).
- Winter, M. de (1995). *Kinderen als medeburgers: Kinderen jeugdparticipatie als maatschappelijk opvoedingsperspectief*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Winter, M. de (2007). *Kinderen als medeburgers. Opvoeden tot democratisch burgerschap*. Comeniusvoordracht. Naarden: Comenius Stichting.
- IJendoorn, M.H. van. (2008). *Opvoeding over de grens*. Gehechtheid, trauma en veerkracht. Amsterdam: Boom academic.
- Zanderink, E. (2010). *Kinderparticipatie, geen activiteit maar een houding*. Scriptie hbo Pedagogiek. Gouda: Hogeschool Driestar Educatief.

Zaslow, M. & Martinez-Beck, I. (2006). *Critical issues in early childhood professional development*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.

Zeeland-van Schijndel, R. (2010). Echt kijken, echt luisteren. *HJK de Wereld van het Jonge Kind*, 37, nummer 7, pp. 12-15.

Zwiep, C.S. (2005). *Kinderen en seksualiteit*. Pedagogische begeleiding in de kinderopvang. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Zwiep, C.S. (2010). *Doktertje spelen enzo*. Omgaan met lichamelijkheid, intimiteit en seksualiteit. Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg.

Zwiep, C.S. (2008). *De seksuele opvoeding van jonge kinderen*. Ervaren van moeders en leidsters. Amsterdam: Kind&Enzo (in opdracht van Fonds voor wetenschappelijk onderzoek seksualiteit).

Zwiep, C. (2007). *Seksualiteit in de kinderopvang: Pedagogische begeleiding*. In: *Tijdschrift voor seksuologie* 31, pp. 141-145.

Verlagen van discussie- en leesgroepen

- › Verslag Invitational Conference (juni 2009).
- › Verslag discussie 'Pedagogische vraagstukken rond jongeren en meisjes in de buitenschoolse opvang' (Liesbeth Schreuder en Ely Singer, januari 2010).
- › Verslag 2x discussie 'Passie in de BSO: over pedagogische doelen en middelen' (K2, februari 2010).

- › Verslag 2x discussie 'Participatief werken' en 'Kinderparticipatie' (JSO, februari 2010).
- › Verslag discussie 'Dagelijks werk' (Liesbeth Schreuder, februari 2010).
- › Verslag discussie 'Organisatie van de groep' (Liesbeth Schreuder, maart 2010).
- › Verslag discussie 'Activiteitsaanbod' (Liesbeth Schreuder, april 2010).
- › Verslag discussie 'Samenwerkingspartners' (Domijn/ Travers en Josette Hoex, april 2010).
- › Verslag presentatie 'Profiel-bso's' (Josette Hoex, juni 2010).
- › Verslag Leesgroep 1 (Marianne Boogaard en Josette Hoex, juli 2010).
- › Verslag Leesgroep 2 (Liesbeth Schreuder en Ruben Fukink, september 2010).

Geraadpleegde websites

- › www.minocw.nl
- › www.kinderopvangonderzoek.nl
- › www.boink.info
- › www.vng.nl
- › www.netwerkbureaukinderopvang.nl
- › www.kinderopvangsamenverscheidend.nl
- › www.cego.be
- › www.kindengezin.be
- › www.devreedzameschool.nl
- › www.mutant.nl
- › www.nji.nl
- › www.e-schoolkinderopvang.nl
- › ... en van heel veel kinderopvangorganisaties!

Met dank aan!

Dank aan opdrachtgever BKK, vertegenwoordigd door *Carla Bienemann*. Zij heeft ons steeds kritisch en steunend terzijde gestaan om de opdracht op de juiste wijze en binnen de gestelde termijn uit te voeren. Dank ook aan BKK-collega *Jeroen Betjes* voor zijn geïnteresseerde meedenken; hierdoor is nu al de brug geslagen naar implementatie en borging.

Dank aan onze klankbordgroep die bestond uit: *Monique van Boxtel/Kober*, *Raphaëla Pieterse* (tot zomer 2010) Kinderstad, *Judith Capaan* (tot maart 2010) Kinderopvang Combiwel, *Harma Pronk*/BSO Schildersbuurt Groningen, *Loes Kleerekoper*/TintelTuin, *Erna Kreijveld*/Korein, *Monique Velthoen*/ROC ID College Leiden en *Rennie ten Dam*/ROC Horizoncollege Heiloo. Tijdens het werktraject hebben zij de teksten gelezen en van commentaar voorzien. Daarnaast kregen wij van hen wijs advies over het volgen van de werkroute en de structuur van het totale kader. Ieder samenzijn met hen gaf ons weer inspiratie, motivatie en nieuwe gedachten om mee verder te gaan.

Dank aan *Marja van Dijk*/JSO Gouda, *Lidwien van Noorden* en *Ans Christiaens*/K2 Den Bosch en *Marjolijn Offeringa*/Domijn-Travers Zwolle. Zij hebben expert-meetings georganiseerd in hun regio over onderwerpen waarover extra informatie nodig was. De input van hun praktijkexperts leverde een waardevolle bijdrage voor het beschrijven van – nieuwe – buitenschoolse opvangpraktijk.

Dank ook aan onze externe auteurs. *Ine van Liempd*/Bureau AKTA Utrecht, voor haar bijdrage, gebaseerd op haar jarenlange kennis over ruimte indelen en ruimte

inrichten. *Isabell Drewes*/Vyvoj leverde input voor beschrijvingen over buitenschoolse opvang die specifiek werkt aan het thema 'techniek', 'milieu' of 'natuur'.

Marja van Dijk/JSO Gouda, heeft kritisch meegedacht over en meegeschreven aan het gedeelte over kinderpaticipatie en participatief werken. Hierdoor heeft dit onderwerp de sleutelrol gekregen die het in de buitenschoolse opvang ook behoort te hebben. Op deze plaats willen wij ook *Elen Zanderink* bedanken die in overleg met ons een scriptie schreef over kinderpaticipatie in de buitenschoolse opvang.

Dank aan *Ely Singer* en *Loes Kleerekoper*. Zij hebben de weg gebaad voor dit pedagogisch kader. Hun boek voor de kindercentra 0-4 jaar heeft voortdurend op onze werktafel gelegen; hun stemmen klonken door bij veel beslissingen over vorm en inhoud, soms denkbeeldig en soms letterlijk. Hierbij noemen wij ook graag *Anke van Keulen*, met *Ely Singer* auteur van het *Pedagogisch kader 'Samen Verschillend'*. Ook met dat kader zijn er diverse momenten van afstemming geweest.

Dank aan de experts die wij mochten interviewen: *Marianne de Valck* (over spel en spelmateriaal), *Channah Zwiep* (over seksuele ontwikkeling) en *Peter Nikken* (over kind en media). Hun specialistische kennis was richtinggevend bij het invullen van de betreffende thema's.

Dank aan *Cissy Nieuwenweg*, onze stagiaire van de Universiteit van Amsterdam, die vijf centra voor buitenschoolse opvang uitgebreid bezocht om na te gaan hoe de pedagogische middelen in de praktijk werden ingezet. Veel onderdelen van haar verslag zijn in dit pedagogisch kader terechtgekomen.

Dank aan *Marika Vroom* en *Marjan Versteegen* van het blad *Kinderopvang* (Reed Business). Dankzij de maandelijkse column die wij van najaar 2009 tot najaar 2010 mochten plaatsen in hun blad, konden wij pedagogisch medewerkers de weg wijzen naar onze website en kregen wij reacties op de items die wij daarin aan de orde stelden.

Dank aan de leden van het Landelijk Pedagogen Platform. Zowel tijdens de bijeenkomsten van het platform als via individuele mails hebben zij de ontwikkeling van dit pedagogisch kader gevolgd. Als initiatiefnemers voor het *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar* zijn en blijven zij de initiators van 'een pedagogisch curriculum voor de Nederlandse kinderopvang'.

Dank aan *Astrid van de Kerkhof* (Bureau Kwaliteit Kinderopvang) en *Nienke Nuijens*, *Suzanne Krutwagen* en *Lucien Voeten* (Nederlands Jeugdinstituut) voor het in goede banen leiden van alle communicatie-uitingen via de diverse communicatieroutes.

Dank aan *Desirée Brandhorst*, onze Nederlands Jeugdinstituut-secretaresse. Zij heeft met eindeloos geduld alle organisatorische zaken voor dit project geregeld, eindeloze stromen mails zien voorbijkomen en in de eindronde de lay-out voor haar rekening genomen. Zonder goed secretariaat is het onmogelijk om een project als dit uit te voeren!

En dank dus vooral ...

aan iedereen die gehoor heeft gegeven aan onze oproep: 'Doe mee, denk mee, praat mee'. Tijdens lezersbijeenkomsten en expertmeetings, via mailbox en telefoon, in persoonlijke contacten en discussiesessies waren jullie onze eigenlijke opdrachtgevers. Van jullie kregen wij de woorden en gedachten om op te schrijven. Beschouw dit boek daarom ook als jullie boek!

In alfabetische volgorde zijn dat:

Mireille Aarts, Nancy Achterhof, Monique van Aken, Ellen Allewijn, Nanda Amse, Corina Anderweg, Anne Antonioli, Marjon van Ardenne, Ria van Asch, Marjan van Asseldonk, Helen van Asselt, Annemarie Baack, Esmeralda Baas, Mark Baas, Chantal van Bakel, Ellen Bakker, Pieter Paul Bakker, Mariëtte Balledux, Esther Banda, Nans Bannink, Sabrian Baremans, Bernadette Bax, Nicole de Beer, Arian Beij, Manuela van Beijeren, Sandra Bender, Jet

van Bennekom, Tijne Berg, Conny Bergé, Dorien de Best, Suzanne van Beveren, Saskia Bierman, Bianca Bijlsma, Jetske van den Bijtel, Carola Bodenstaff, Caroline de Boer, Desirée de Boer, Henriëke Boeve, Leonie Bolder, Jeannette Bolhuis, Anja Booij, Astrid Boot, Chantal Bos, Corrie van de Bos, Monique van den Bosch, Marieke Bosma, Ellen Bout, Lidwien Bouwens, Neeske Bouwknegt, Barbara van Brakel, Janny Brand, Nicole Braspenning, Helga Brink, Maria van de Brink, Maria van den Brink-Pieper, Regien Broekman, Evie de Bruijn, Noor Burggraaff, Karin van der Burgt, Ellen Busman, Cindy van de Camp, Bart de Clerq, Fia Conijn, Ilse de Cuba, Ely Cufhus, Pascal Cup, Catharina Daalhuizen, Sharon Dania, Annemarie Dees, Melanie Deijn, Bart Demmers, Cristina van Diggele-Dogger, Gerjan Dijk, Klaasje Dijkhoorn, Jacqueline Dortmans, Nelleke Duiker, Ankie Duin, Irma Ekelboom, Natascha van Elst, Andrew van de Elstgeest, Stéphanie van Emmerik, Andrea Engels, Suzan Enninga, Tamara Ernst, De heer Fintelman, Sabrina Fris, Nico de Gier, Vanesse van Ginkel, Loes Glerum, Cora Gnocchi, Coby Goederond, Jose Gommers, Marieke de Graaf, Eefje Groener, Hans de Groot, Jet Groote, Matthijs de Gruijter, Karin van Haften, Dorian de Haan, Ingrid Haar, Gonneke Hak, Gerdi Hartgerink, Judith van de Haterd, Sylvia Heemskerk, Elske Heinen, Marieke Hesseling, Leonie Heutz, Ed Hoekstra, Charlotte van 't Hof, Ely van Holland, Esther van Hooft, Silvia Hornyak, Brigitta Huigsloot, Annemarie de Hulster, Constance Jacobsen, Judit Janssen, José de Jong, Heleen Jongkind, Tinie Kämink, Sharon Kernkamp, Sandra Klavers, Ella Kleynenberg, Saskia Klijn, Hendrien Konja-Bloed, Mieke van de Kop, Bernadette Koppedraijer, Jasmijn Koppens, Jacqueline Koring, Jeanet van de Korput, Marjan Koster, Judith Kraan, Wendy Kragt, Elise Kramer, Leonie Krul, Tilly Kuijper, Su'en Kwok, Jill Lamijns, Dorothé Landewee, Luc Last, Gerdi van Leest, Sabine Lemmers, Melissa Leter, Clarine de Leve, Tineke Linssen, Ronald Lucas, Els van der Luit, Mariëtte van Mackelenbergh, Ellen Mackenzie, Cheryl Mashart, Kok van der Meer, Aafje Meerbeek, Theo van Meerendonk, Sanne van de Meij, Ria Meijvogel, Yvonne Metzmakers, Anke Meuffels, Jeanette van der Meulen, Saskia Mueck, Bea Naninck, Nicky van Nes, Heleen Nieboer, Margriet van Niejenhuis, Francisca Noslin, Gerda Oomkes, Monnie Paashuis, Marloek Pennink, Mirjam Pierik, Dox Poiesz, Wilma Poot, Marjan van der Post, Ellen van Prehn, Ileen Purperhart, Tienete van Putten, Henk Reef, José Reijntjens, Anja de Rek, Rosa de Ridder, Nienke van Rijmenam, Inge van Rijn, Katelijne Robben, Celesta Rodenburg,

Erwina van Roekel, Silvia Romijn, Erica Roodenburg, Esther Roorda, Greet Ruifrok, Liesbeth Schaap, Elsa Schagen, Bernadet Schansman, Sandy Scherf, Paula Schijf, Ingrid Schimmel, Japke Schonewille, Yvonne Schubad, Michelle Schulp-van der Voort, Marieke Segers, Anneke Slegers, Inge Smit, Liesbeth Smit, Marieke Smit, Rachel Smit, Wietske Smit, Claudia Snelleman-Kalfsvel, Sabrina Snoek, Miranda Spekschate, Dorien Spijker-Verhappen, Andrea Spijkerman, Lydia Spijkstra, Ans Spoor, Elles Sprong, Annemieke Stapel, Jürgen van Stiphout, Trudy Stoeldraaijers, Cornique Straatmann, Ingeborg Swart, Anneke Tel, Helma Tettelaar, Lotte Tilburgs, Wim Timmerman, Anja Timmers, Leven Timmers, Renske Tromp, Greet Tuczek, Alice Tulen-Akkerman, Marja Valkestijn, Annette Vasbinder, Barbara Veenstra, Suzanne van der Veer, Anne van der Velden, Susan Veldink, Angelika Verboom, Kim

Verdel, Loes Verdel, Jacqueliën Verduyn, Eric Verlinden, Ans Vermeulen, Lianne Vermeulen, Yvette Vervoort, Marnix Viëtor, Maaïke Visscher, Janine van Vliet, Liesbeth Vonk, Rian van de Vooren, Hilde Vos, Roel Vughts, Annemiek Waage, Marijke de Waal, Noor Waardijk, Natascha de Weerdt, Miny Westra, Helma Willems, Carla Willemsen en Sandy Zachte.

Liesbeth Schreuder en Josette Hoex, Nederlands Jeugdinstituut Utrecht
Marianne Boogaard en Ruben Fukink, Kohnstamm Instituut Amsterdam

December 2010

Register

aantallen 14
 activiteiten, creatieve 49
 activiteitenaanbod 189, 197, 204
 activiteitenplekken 212, 215
 afscheid nemen 171
 agressie 70
 autonomie 39, 41, 116, 138

balans 53, 146, 203
 basisbehoeften 28, 77
 basisgroep 78, 180
 basisschool 20
 beleidsregels kwaliteit kinderopvang
 101

beroepscompetenties 128
 beroepshouding 125, 129, 130
 bewegen 49, 50
 binnenkomst 169
 brede school 261
 broertjes en zusjes 78
 bso-plus 258
 buiten spelen 50, 194
 buitenruimte 219

cao kinderopvang 130
 communicatievaardigheden 135
 competitie 203
 conflicten 54, 85, 143, 197
 cultuuroverdracht 106

dagarrangement 279
 dagelijkse werk 168
 democratisch functioneren 180
 derde milieu 128
 diversiteit 91, 130, 183
 drinken en eten 169

eigen groep 17
 empathie 42, 69

eten en drinken 186
 experimenteren 58

gedrag
 lastig 146, 147, 155, 196
 sociaal 154
 geheime plek 194
 gesprekstechnieken 139
 grenzen aangeven 140
 grenzen stellen 105
 groepsactiviteit 170
 groepscohesie 83, 160
 groepsindeling 159
 groepsmomenten 170
 groepsnormen 85, 152
 groepsproces 82, 153
 groepsregels 185, 186
 groeps sfeer 34, 83, 131, 153
 groepsvorming 83

halen uit school 169
 handelingscyclus 226
 hechting 32
 hersenen 58, 61
 hobby's 198
 huiswerk 171
 huiswerkbegeleiding 171
 humor 142

identiteitsvorming 71, 74, 80
 ik-boodschap 141
 integraal kindcentrum 21, 246
 internet 206
 intrinsieke motivatie 57

jongens en meisjes 19, 59, 80, 129, 155, 160, 204

kennismaken 154
 keuzevrijheid 103, 146, 173, 201, 278

- kinderen
 - nieuwe 77, 198
 - teruggetrokken 198
- kinderparticipatie 42, 106, 177, 186, 201
- kindvolgsysteem 228
- kleuters 184
- kunst- bso 250
- kwaliteit 109, 116
- lastig gedrag 74
- lawaaï 213
- leeftijdscategorieën 50, 54, 61, 63, 183, 201
- leertheorie 146
- leren door doen 58
- leren via woorden 58
- los- zand- groep 84
- luisteren naar kinderen 137
- Maslow 28
- meertaligheid 68
- meespelen 53, 192
- meetinstrumenten 231
- natuur 194
- natuur- bso 276
- negatieve groep 84
- nieuwe kinderen 143, 156
- observeren 20, 225
- ontwikkeling
 - cognitieve 60
 - lichamelijke 60
 - morele 72
 - motorische 63
 - seksuele 64
 - sociaal- emotionele 60, 68
 - taal- denk- 66
- ontwikkelingsschema 62
- ontwikkelingsstimulering 146
- opendeurenbeleid 162
- openingstijden 167
- opruimen 170
- opvoedingsstijlen 139
- opvoedomgevingen 115
- oudercontacten 91, 237, 239, 240
- ouders 16, 35, 89
- ouders als klant 92
- ouders als medebestuurders 94
- ouders als opvoedingspartner 92
- ouders als vrijwilliger 93
- overleg over de kinderen 131
- participatie 41, 179
- participatieniveaus 179
- participatieve houding 180
- pedagogisch beleidsplan 101, 106, 109
- pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar 24, 92, 103, 119
- pedagogisch kader samen verschillend 24, 74
- pedagogisch medewerker
 - als veilige haven 127
 - als voorbeeld 105, 126, 153
 - als vraagbaak 127
 - vaste 161
- pedagogische basisdoelen 98, 101
- pedagogische dilemma's 16
- pedagogische visie 131
- permanent leren 129
- persoonlijke verzorging 170
- pesten 84
- positief gedrag bevorderen 146
- positieve groep 83, 151
- prepuberteit 63
- privacy 19, 239
- problemen in de ontwikkeling 74, 86, 229
- programma 168
- puberteit 72, 141
- rechten van kinderen 16, 22, 47
- registreren 227
- relaties tussen kinderen 49
- rolmodel 91
- ruimte aankleden 216
- samenwerken 154, 202
 - in de buurt 244
 - met de basisschool 145, 204, 230, 236, 241, 242
- sensitieve responsiviteit 33
- signalering 229
- sociale contacten 206
- soorten spel 48
- speelgoed 217
- spelinteresses 52
- sport- bso 15
- stabiliteit van de groep 77
- taakverdeling 131, 132
- techniek 145
- techniek- bso 253
- televisiekijken 205
- teruggetrokken kinderen 82, 154, 196
- thematisch aanbod 275
- thematische buitenschoolse opvang 15
- tienerinloop 258
- time-out 146
- toekomstige ontwikkelingen 21
- tussen- de- middagopvang (tso) 168
- vaardigheden
 - didactische 142
 - sociale 84, 143
- vakantieactiviteiten 173
- veiligheid
 - emotionele 31, 33, 102, 153, 162
 - fysieke 31, 102, 280
 - sociale 194

verkeer 41
vertrouwde relaties 32
vervangen van de thuissituatie 16
verveling 47
verwachtingen 110
voorspelbaarheid 34
vragen stellen 183
vreedzame school 44, 144
vriendschappen 70, 71, 73, 78, 82, 154
vrij spelen 50

vrije tijd 16, 47, 55, 246
vrijtijdsorganisaties 20, 236

wegbrengen van kinderen 171
welbevinden 35
wet kinderopvang 13, 98, 101

zelfstandigheid 40, 111, 138
zelfvertrouwen 34, 40, 138, 180
zone van de naaste ontwikkeling 57

Pedagogisch medewerkers in de buitenschoolse opvang (bso) hebben een belangrijke rol in het leven van kinderen. Zij zijn een voorbeeld, vraagbaak en veilige haven na de drukke schooldag. Kinderen beleven hun vrije tijd hier, spelen met andere kinderen en doen mee met een gevarieerd aanbod aan activiteiten.

Hoe zorgen de pedagogisch medewerkers voor een ontspannen, gevarieerde en uitdagende vrijetijdsbesteding? Tijd waarin ze samen kunnen buiten spelen met andere kinderen maar ook wel eens rustig op zichzelf kunnen spelen? In dit boek staat daarvoor de inspiratie. Het geeft een overzicht van de praktijkervaring van de sector bso in Nederland, aangevuld met wetenschappelijke inzichten betreffende de ontwikkeling van kinderen. Met dit boek in de hand kunnen de pedagogisch medewerkers onderbouwde keuzes maken voor hun werkwijze met de kinderen.

Bovendien is dit landelijk *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* te gebruiken:

- › als basis voor het eigen pedagogisch beleidsplan van de instelling;
- › als lesmateriaal in opleidingen en bijscholing;
- › om de pedagogische samenwerking vorm te geven tussen de bso en samenwerkingspartners zoals de basisschool of de sportvereniging.

TINEKE LINSSEN, VOORZITTER LANDELIJK PEDAGOGENPLATFORM KINDEROPVANG: 'Dit gedegen vervolg op het *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar* beschrijft op overtuigende wijze de eigen pedagogische positie van de bso naast gezin en school. Het is een inspirerend houvast voor de pedagogisch medewerkers.'

LOUIS TAVECCHIO, HOOGLERAAR KINDEROPVANG UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM: 'Met het verschijnen van het *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar* wordt recht gedaan aan het belangrijke werk van de professionele medewerkers in de bso. Het vormt een erkenning van de groeiende betekenis van hun rol in het leven van vele honderdduizenden kinderen in hun ontwikkeling van kleuter tot adolescent.'

Dit boek – een initiatief van Bureau Kwaliteit Kinderopvang (BKK) – is dé springplank naar een gefundeerde aanpak in de buitenschoolse opvang

